

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 25 (2025), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2025

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / Printed by:

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

JURIJ PEROVŠEK: V spomin zaslužnemu profesorju dr. Miroslavu Stiplovšku (1935–2025).....	11
--	----

Članki in razprave / Papers and Essays

JURIJ PEROVŠEK: Maribor in politika med svetovnima vojnama	21
<i>Maribor and Politics between the World Wars</i>	
ANA LOVREC MEDVED: Ivan Vurnik's Workers' Colony: The Socio-Political Role of Architecture in Interwar Social Housing in Maribor.....	153
<i>Delavska kolonija Ivana Vurnika: družbeno-politična vloga arhitekture v socialni stanovanjski gradnji medvojnega obdobja v Mariboru</i>	
ALEŠ KOBAL: Fundamental Principles in Tax Audit Procedures to Ensure Legal Security of Taxpayers.....	211
<i>Temeljni instituti v postopkih davčnih nadzorov za zagotavljanje pravne varnosti zavezancev za davek</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts..... 257

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 261

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

V spomin /
In Memoriam

*Studia
Historica
Slovenica*

V spomin zaslužnemu profesorju dr. Miroslavu Stiplovšku (1935–2025)

Jurij Perovšek

Dr., znanstveni svetnik, emeritus
Andraž nad Polzelo 398, SI–3313 Polzela, Slovenija

V devetdesetem letu, ko se je že pripravljaj, da bo obeležil svoj jubilej, je življe-
nje sklenil eden najvidnejših slovenskih zgodovinarjev sedanjega časa, zaslužni
profesor ljubljanske univerze dr. Miroslav Stiplovšek. Bil je zgodovinar širokega
raziskovalnega obzorja, ki se je v slovensko preteklost 20. stoletja poglobljal s
političnega, vojaškega, socialnega, strokovno-sindikalnega in lokalnega vidika.
Njegove obravnave sta zaokrožali obe svetovni vojni – pri prvi njen konec ozi-
roma dogajanje v tedanjem "prevratnem času", pri drugi pa dinamika odpor-
niškega gibanja v okviru slovenskih partizanskih čet oziroma Narodnoosvo-
bodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. O delu in pomenu prof. dr.
Miroslava Stiplovška – Mirka, kot smo ga imenovali tudi mlajši kolegi in prijate-
lji potem, ko smo stopili na raziskovalno pot, smo že večkrat pisali,¹ kar je lahko
le spodbuda poklonu v njegov spomin.

Miroslav Stiplovšek se je rodil 18. julija 1935 v Ljubljani, po končani osnov-
ni šoli v Domžalah (tu je bila doma njegova družina) pa je obiskoval gimnazijo

¹ Podpisani je prof. dr. Miroslavu Stiplovšku v čast posvetil jubilejne besede v *Prispevkih za novejšo zgo-
dovino* 35, št. 1–2 (1995), str. 168–171; *Prispevkih za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), str. 145–151;
Prispevkih za novejšo zgodovino 55, št. 2 (2015), str. 226–234 in ob otvoritvi razstave o delu prof. dr.
Stiplovška na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 9. 12. 2015.

v Kamniku. Nato je vpisal študij zgodovine ter diplomiral leta 1960. Leta 1961 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani postal asistent prvega profesorja za novejšo narodno in občo zgodovino ddr. Metoda Mikuža. Leta 1965 je, za tedanji čas je bilo to zelo zgodaj, saj še niso poznali instituta mladega raziskovalca, doktoriral (*Dejavnost strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije 1918–1922*), 1972 je bil izvoljen za docenta, 1976 za izrednega, 1981 pa za rednega profesorja novejše zgodovine. Na Filozofski fakulteti je bil kot nosilec predmetov *Izbrana poglavja iz zgodovine narodov in narodnosti Jugoslavije 1918–1945*, *Zgodovina Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov med vojnama*, *Sodobna zgodovina – zgodovina jugovzhodne Evrope*, zaposlen do leta 2002. Ob vsebinskih ravneh, zaobjetih v teh predmetnih poljih, je študente skrbno seznanjal tudi z najnovejšimi raziskovalnimi dognanji, ki zadevajo ta del novejše zgodovine, ob izpitnih srečanjih z njimi pa je na umirjen način vedno dobro ocenil, kolikšen napor so vložili v njegovo poznavanje. Bil je ploden mentor pri dodiplomskem, podiplomskem in doktorskem študiju. Pod njegovim mentorstvom je diplomiralo skoraj 150 študentk in študentov zgodovine, magistriralo ducat magistrandk in magistrandov in doktoriralo 8 doktorandk in doktorandov. Tudi s svoje osebne izkušnje lahko povem, da je kot *Doktorvater*, kakor rečejo Nemci, mentorsko delo opravljal s spodbujajočim razumevanjem in požrtvovalno pomočjo za doseg zastavljenih ciljev. Enako je bilo ob dolgotrajnih in neredko zamotanih postopkih, ko so raziskovalci in visokošolski učitelji zaprosili za izvolitev v znanstveni oziroma pedagoški naziv. Na ljubljanski Filozofski fakulteti je poleg pedagoških opravljal še vrsto drugih pomembnih zadalžitev, v letih 1982–1984 pa je bil predstojnik Oddelka za zgodovino. To je bilo zahtevno obdobje, saj je sovpadalo s tedanjo menjavo profesorskih generacij na Oddelku. Dejaven je bil tudi v vodstvu Zgodovinskega društva Slovenije (ZDS) in v družbenih institucijah, ki so oblikovale in usmerjale slovensko pedagoško, muzeološko, arhivistično in znanstvenoraziskovalno delo. Vidno je bilo njegovo sodelovanje pri strokovnem in upravnem vodenju Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani ter pri uredniški politiki *Zgodovinskega časopisa*, *Prispevkov za novejšo zgodovino* in drugih revijalnih znanstvenih publikacij. V širše družbeno življenje se je zapisal kot dolgoletni vodilni funkcionar na kulturno-prosvetnem in raziskovalnem področju v občini Domžale, kjer je živel vse svoje življenje, in poslanec prosvetno-kulturnega zbora Skupščine SR Slovenije v letih 1965–1969. Danes, ko naše kolegice in kolegi opaznejše vstopajo v politično življenje, velja opozoriti, da je prof. dr. Miroslav Stiplovšek vidno družbenopolitično funkcijo v slovenskem merilu opravljal že s tridesetimi leti starosti.

Prof. dr. Miroslav Stiplovšek je bil prvi, ki se je lotil skoraj popolnoma neraziskane zgodovine sindikalnega gibanja na Slovenskem. To je danes po njegovi zaslugi že zelo dobro obdelano, in sicer za obdobje od njegovih začetkov leta

Zaslужni profesor dr.
Miroslav Stiplovšek
(1935–2025) (foto:
Rok Majhenič)

1868 do leta 1941. To je dosegel s svojimi številnimi in z izjemno znanstveno akribijo preudarjenimi razpravami in prispevki, pri čemer vrh njegovih tovrstnih obravnav predstavljata monografiji *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922* (Ljubljana, 1979) in *Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem: od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije 1868–1945* (Maribor; Ljubljana, 1989). V prvi, ki je za enkratni obseg razširjena doktorska disertacija, je osvetlil idejne in programske usmeritve slovenskih strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije v letih neposredno po prvi svetovni vojni. Preučil je njihovo številčno stanje, organizacijske mreže, oblike organiziranosti, sodelovanje s političnimi in drugimi organizacijami, povezave v jugoslovanskem okviru in njihovo gmo-

tno stanje, hkrati pa prikazal oblike in rezultate njihove dejavnosti v boju za izboljšanje položaja delavstva na socialnem, ekonomskem, političnem, izobraževalnem in humanitarnem področju. Ob tem je opozoril tudi na splošne družbenopolitične in socialnoekonomske razmere v letih 1918–1922, ki so vplivale na razvoj in dejavnost strokovnih organizacij. V drugi monografiji je prof. dr. Miroslav Stiplovšek posvetil posebno pozornost delovanju strokovnih-sindikalnih organizacij v letih 1868–1941, pri čemer je obdelal posamezne razvojne in akcijske značilnosti strokovnih organizacij iz socialnodemokratskega, komunističnega in krščanskosocialističnega sindikalnega gibanja na Slovenskem. Obema temeljnima deloma o slovenskem sindikalnem gibanju je dodal še krajšo knjižno obravnavo *Strokovno-sindikalno gibanje na Slovenskem od leta 1868 do prve svetovne vojne* (Ljubljana, 1990). Prof. dr. Miroslav Stiplovšek je pomembno prispeval, da so v strokovno najširšem projektu, ki utemeljuje slovensko narodno-državno identiteto, *Enciklopediji Slovenije*, celostno prikazani raznovrstni vidiki strokovno-sindikalnega gibanja na Slovenskem v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja in ob tem še glavni poudarki narodnopolitične in vojaške zgodovine.

Že v študijskih letih je prof. dr. Miroslava Stiplovška začela zanimati tudi zgodovina narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji. Diplomiral je s temo *Mengeš v času NOB* in za diplomsko nalogo prejel študentsko Prešernovo nagrado. V kasnejših številnih razpravah in publikacijah se je posvetil predvsem obravnavanju političnega in vojaškega vidika odporniškega gibanja na kamniškem in domžalskem območju. Višek njegovega preučevanja problematike NOB pa predstavlja njegova obsežna, še danes v marsičem nepresežena monografija, *Šlandrova brigada* (1971), ki jo je – kot ustvarjalno izrazito močan zgodovinar – predal strokovni in širši javnosti, ko mu je bilo šestintrideset let. O tej monografiji, v kateri je obdelana prva narodnoosvobodilna enota z območja IV. (štajerske) operativne cone – Šlandrova brigada – je prof. ddr. Metod Mikuž, utemeljitelj slovenskega zgodovinopisja o obdobju NOB, s še danes tehtnimi besedami leta 1973 upravičeno zapisal, da je "ena od najboljših o katerikoli jugoslovanski brigadi".² Miroslav Stiplovšek je v monografiji podal pregled razvoja NOB v savinjskem, revirskem, litjskem in kamniškem okrožju do srede 1943, prikazal ustanovitev brigade na Šipku nad Blagovico leta 1943, njene boje na moravškem in zasavskem območju in preboj na Dolenjsko po kapitulaciji Italije, dejavnost na Dolenjskem, pretvorbo glavnine brigade v XII. SNOUB Štajersko in njeno vzporedno preosnovanje septembra 1943, ter nadaljnjo dejavnost jeseni tega leta, ko je bila ena najuspešnejših slovenskih brigad. V nadaljevanju

² Metod Mikuž, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji: V. knjiga* (Ljubljana, 1973), str. 271.

je prikazal nemško protiofenzivo pozimi 1943/1944 in umik brigade na Koroško, skupne akcije leta 1944 s Tomšičevo brigado v Moravski in Tuhinjski dolini in na Domžalskem, skupne akcije z Zidanškovo brigado v Zgodnji Savinjski dolini, v Zasavju, v spodnji Savinjski in v Šaleški dolini, mobilizacijske akcije in dejavnost na komunikacijah, ter ustanovitev operativnega štaba VI. SNOUB Slavko Šlander in XI. SNOB Miloš Zidanšek in dejavnost obeh brigad v sestavi VII. korpusa na Dolenjskem. Sledijo sovražnikove ofenzive in hajke pozimi 1944/1945 in zadnji boji Šlandrove brigade ob osvoboditvi. Ob koncu je predstavil notranjo organizacijo dela in življenja v brigadi – kulturno-prosvetno dejavnost, vojaško izpopolnjevanje in urjenje borcev ter vodstvenega kadra, sanitetno, intendantsko in obveščevalno službo, službo za zveze ter brigadno sodišče. Ko je monografija izšla, je bilo precej članov poveljniškega kadra brigade in njenih pripadnikov še živih. Večkrat je napol v šali, napol zares, pripomnil, da imajo tisti, ki obdelujejo starejša obdobja, srečo, ker jim obravnavani akterji "ne morejo več telefonirati". O Šlandrovi brigadi je prof. dr. Miroslav Stiplovšek kasneje pripravil še eno, zgoščeno delo o njej – *Bojna pot Šlandrove brigade* (Ljubljana, 1983).

V zadnjem, daljšem obdobju je bilo najbolj opazno raziskovalno zanimanje prof. dr. Miroslava Stiplovška namenjeno vprašanju dosežkov slovenske avtonomistične politike v centralistični in unitaristični Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Kraljevini Jugoslaviji. Politični zgodovini prve jugoslovanske države se je posvečal že pred tem. Prikazal je slovenski narodnopolitični in socialno-gospodarski razvoj v prvih letih po njenem nastanku in kmečke programe slovenskih političnih strank v tem času, poglobljaj se je v razvoj delavskega gibanja, zgodovino komunistične stranke ter nekaterih vidikov ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem in v značilnosti slovenskega družbenega in političnega življenja v letih 1918–1941. Z obširnimi raziskovanjem boja za slovensko avtonomijo v prvi jugoslovanski državi pa je pomembno prispeval k razkrivanju emancipacijskih ustvarjalnih sil slovenskega naroda v novejši zgodovini. Tu je opravil veliko delo. Različne vidike vprašanja slovenske avtonomije je obravnaval v vrsti znanstvenih člankov in predstavil na odmevnih znanstvenih srečanjih, posebej pa s svojo značilno akribijo preučil v standardnih delih s tega področja – *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma* (Ljubljana, 2000) in *Banski svet Dravske banovine 1930–1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine* (Ljubljana, 2006). Deli predstavljata celovit odgovor na vprašanje dejanskega, v okviru ustavnopolitičnih možnosti, ki jih je dovoljevala centralistična jugoslovanska država, reševanja problema slovenske avtonomije med svetovnima vojnoma.

V *Slovenskem parlamentarizmu* je prof. dr. Miroslav Stiplovšek obdelal delovanje oblastnih samouprav, to je delovanje voljenih oblastnih skupščin in njihovih izvršilnih organov – oblastnih odborov ljubljanske in mariborske oblasti, upravnopolitičnih enot, na kateri je bila razdeljena Slovenija v Kraljevini SHS. Ključni poudarek *Parlamentarizma* je, da sta slovenski oblastni samoupravi ob tem, ko samouprave niso smele obravnavati političnih vprašanj, v času svojega delovanja v letih 1927–1929 z vidika splošnih narodnih interesov zagotovili občuten napredek Slovencev na področju gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih zadev. Njuno delovanje je dokazalo sposobnost Slovencev, da se v okviru možnega – na področju obče uprave ter na gospodarsko-socialnem, kulturnem in deloma tudi na prosvetnem področju – upravljajo sami. Prof. dr. Miroslav Stiplovšek je za tak slovenski narodnopolitični položaj uvedel nov *terminus technicus* – "tiha avtonomija". Njena uresničevalka je bila najmočnejša politična stranka v obeh oblastnih samoupravah in sploh na Slovenskem – katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS). S Stiplovškovo monografijo smo dobili tudi vpogled v tedanji slovenski parlamentarizem, saj so bili, ob prevladi SLS, v obeh oblastnih skupščinah zastopani predstavniki kar dvanajstih političnih strank, ki so tvorili klasično delitev na katoliški, liberalni in marksistični idejnopolitični tabor. Glede na njuno pluralistično strankarsko sestavo sta bili obe oblastni skupščini "celo neke vrste predhodnici slovenskega parlamenta, izvoljenega leta 1990; v vmesnih obdobjih so namreč bila slovenska parlamentarna predstavništva sestavljena strankarsko monolitno".³

Z uvedbo kraljeve diktature leta 1929 so bile ob suspenzu temeljnih demokratičnih političnih institucij ukinjene tudi oblastne samouprave, boj za avtonomijo se je vrnil na začetek. Ponovnim prizadevanjem, da bi jo dosegli, se je prof. dr. Miroslav Stiplovšek posvetil v *Banskem svetu*. V njem je poleg političnih podrobno razčlenil tudi socialno-gospodarske in kulturno-prosvetne razmere v prvi polovici tridesetih let, in sicer tako skozi delovanje banskega sveta, imenovanega posvetovalnega organa nosilcev upravnopolitične oblasti – banov v novih upravno-ozemeljskih enotah, banovinah (jugoslovansko Slovenijo je zaobjemala Dravska banovina), kot tudi skozi dinamiko tedanje širše slovenske in jugoslovanske politične in družbene problematike. Banski svet v prvi polovici tridesetih let, ko so ga sestavljali privrženci liberalne unitaristične politike, v vprašanju slovenske avtonomije ni presegel zahteve po uveljavitvi zgolj široke samoupravne decentralizacije v jugoslovanski državi, medtem ko je v drugi polovici tridesetih let, ko so ga skoraj v celoti sestavljali privrženci nekdanje SLS oziroma slovenskega dela tedanje Jugoslovanske radikalne zajednice, v skladu s širšimi

³ Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udeležanje parlamentarizma* (Ljubljana, 2000), str. 13.

slovenskimi težnjami zagovarjal vzpostavitev prave zakonodajne in izvršilne avtonomije slovenske banovine. Prof. dr. Miroslav Stiplovšek je lepo prikazal novo obdobje v prizadevanjih za avtonomno Slovenijo. Vrh avtonomističnih prizadevanj banskega sveta je bila resolucija o ustanovitvi posebne državnopravne enote Banovine Slovenije leta 1940. Odražala je obstoječe stanje na Slovenskem – novo "tiho avtonomijo" –, ko je življenje v drugi polovici tridesetih let dejansko potekalo samostojno, po slovensko, čeprav za to formalnopravno ni bilo nobene zakonske podlage. Zahteve po ustanovitvi slovenske banovine zaradi vojne nevarnosti niso več ponovili. S Stiplovškovim *Slovenskim parlamentarizmom* in *Banskim svetom* je ob zgodovinsko že obdelanih politično programskih stališčih in prizadevanjih za slovensko avtonomijo vprašanje večinskega slovenskega narodnopolitičnega razpoloženja in odločenosti za samostojno urejanje vseh temeljnih problemov narodnega razvoja in napredka v prvi jugoslovanski državi praktično razčlenjeno v celoti. *Parlamentarizem* in *Banski svet* sta temeljna prispevka za razumevanje narodno emancipacijskih ustvarjalnih sil slovenskega naroda v njegovi novejši zgodovini. In posebej velja poudariti: obe deli, kot tudi drugi znanstveni prispevki prof. dr. Miroslava Stiplovška, temeljijo na zavezaniosti primarnim zgodovinskim virom in spoštovanju relevantne literature. Prof. dr. Miroslav Stiplovšek je bil predstavnik konkretnega, klasičnega zgodovinskega pisanja – pri njem ne moremo iskati modnih, "interpretativnih" besedil, ki naj bi dokazovala "intelektualistično" podprto pisanje in vsiljevala po taki avtorici ali avtorju prilagojeno podajanje ideoloških ocen. Krasilo ga je tudi vestno spremljanje monografskih dosežkov svojih kolegov, ki jih je še v visokih letih podrobno predstavljal v revijalnem znanstvenem tisku. To je danes po neizločevalnem obsegu, ki ga je vzpostavil, bolj izjema kot ne. Naj še povemo, da je različne odtenke, ki spremljajo odnose v zgodovinarskih in širših skupnostih, vidno presegal s svojo nekonfliktno osebnostno držo.

Ker pravega raziskovalca zanima vse, ker ne priznava znanstvenega elitizma, ampak je zanj vsaka problematika enako pomembna, enako akademska, je prof. dr. Miroslav Stiplovšek pustil globoko sled tudi v preučevanju krajevine zgodovine. Povezal ga je s svojim domžalskim območjem in prek osvetlitve njegovega razvoja skozi čas v številnih prispevkih – od znanstvenih in strokovnih monografij, monografskih publikacij, znanstvenih in strokovnih člankov in priprave vrste razstav – pomembno prispeval k oblikovanju celostnega pogleda na slovensko nacionalno zgodovino. Dovršeno je pokazal, da le-tega zgolj priznavanje "velikih tem" ne omogoča. Z večplastnim prikazom razvoja Domžal na gospodarskem, upravnem, kulturnem in šolskem področju v zadnjem dobrem stoletju in pol je vdahnil zgodovinsko dušo svojemu kraju. Razloge, zakaj so Domžale s svojo okolico postale eno od najbolj razvitih, uspešnih in prepoznavnih območij Slovenije, je temeljito pojasnil. In še v letu, ko nas je zapustil, je v več intervjujih in prispevkih spregovoril o stoletnici razglasitve Domžal za trg.

Na koncu je treba opozoriti še na obravnave, ki jih je prof. dr. Miroslav Stiplovšek namenil Mariboru in nasploh Štajerski. To je storil že v svojem velikem delu o Šlandrovi brigadi in nato v obravnavah vloge Rudolfa Maistra v prevratnem času, stavkovnega gibanja konec leta 1918 in stavkovnih bojov na mariborskem območju leta 1919, podrobno razčlenitvijo delovanja mariborske oblastne skupščine v *Slovenskem parlamentarizmu*, z razstavo, ki jo je o delovanju samouprave mariborske oblasti leta 2000 v soavtorstvu pripravil v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru, z osvetlitvijo delovanja vidnega politika, narodopisca in znanstvenika Vinka Möderndorferja v oblastni skupščini mariborske oblasti in avtonomističnih prizadevanj nekdanjega predsednika oblastne skupščine mariborske oblasti dr. Josipa Leskovarja v banskem svetu Dravske banovine, prav tako pa tudi razvoja Celja v letih 1918–1941 in zgodovinopisja NOB na Štajerskem. Bil je tudi mentor skoraj desetine in pol diplomskih nalog in magistrskega dela s področja zgodovinskega dogajanja na Štajerskem.

Mirko je bil zaznamujoč zgodovinar in prijatelj. Njegovih znanstvenih in pedagoških kvalitiet so se zavedali že v prejšnji državi – za *Šlandrovo brigado* je prejel nagrado sklada Borisa Kidriča in nagrado 27. aprila, leta 1979 pa je bil prejemnik Reda dela z zlatim vencem. Leta 2003 mu je senat ljubljanske univerze podelil naziv zaslužni profesor in leta 2004 občinski svet Občine Domžale naziv častni občan. Priznanje in zahvalo za njegovo predano pedagoško, mentorsko in znanstveno delo, ki je z veliko problemsko širino obogatilo pogled na slovensko zgodovino 20. stoletja v domačem in mednarodnem prostoru, so mu izrekli tudi kolegi zgodovinarji. Leta 2005 sta ga naslednica ZDS – Zveza zgodovinskih društev Slovenije – in največje slovensko zgodovinsko društvo, Zgodovinsko društvo Ljubljana, imenovala za svojega častnega člana. In sledilo je najvišje priznanje: leta 2006 ga je predsednik Republike Slovenije dr. Janez Drnovšek za življenjsko delo odlikoval z Zlatim redom za zasluge RS.

Ob vseh priznanjih pa je Mirko vseskozi užival prijateljstvo svojih kolegov. Nema lokrat nas je sprejel v svojem domu, kjer je bil s soprogo Marcelo pozoren gostitelj izbranega okusa. Posebej prijetna so bila dolgoletna druženja pri Adamu Ravbarju na bližnji Rodici, kjer smo se vedno dobro podkrepili. Tu sva se najprej srečevala sama, potem pa so se pridružili še drugi z Inštituta za novejšo zgodovino. Mirko je še v poznih letih vzdrževal aktiven stik s kolegi in seveda zgodovinopisjem. Ob srečanjih z njim sta se vedno znova pokazala njegov prisrčni in vedri značaj in iskreno zanimanje za vsakega od nas. To so bili lepi trenutki. Mirko je bil dober človek, imeli smo ga radi. In živel je rad, živel je delavno, z ljubeznijo do svoje družine, privrženostjo Domžalam in stkanim vezem v "njegovi" Vodopivčevi ulici. Svoje življenje je 28. aprila 2025 sklenil spokojno, na svojem domu, v krogu svojih najbližjih. Naj mu bo lahka slovenska zemlja!

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Članki in razprave /
Papers and Essays

DOI 10.32874/SHS.2025-01

Maribor in politika med svetovnima vojnama

Jurij Perovšek

Dr., znanstveni svetnik, emeritus
Andraž nad Polzelo 398, SI-3313 Polzela, Slovenija
e-pošta: jurij.perovsek@gmail.com

Izvleček:

Članek predstavlja vlogo drugega največjega slovenskega mesta – Maribora v slovenskem političnem razvoju med svetovnima vojnama. Temelji na arhivskih virih, ugotovitvah relevantne zgodovinopisne literature in analizi strankarskega političnega časopisja, ki je odslikavalo ter poudarjalo značaj političnih odnosov na Slovenskem v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslaviji. V slovenski politični krajini tistega časa je zavzemal Maribor veliko pomembnejše mesto, kot bi se lahko mislilo na prvi pogled. Bil je med ključnimi oblikovalci slovenskega idejnega in političnega razvoja med vojnama. Za celostno razumevanje in poznavanje slovenske politike v obravnavanem obdobju je neobhodno potrebno opozarjati na njen mariborski vidik.

Ključne besede:

Maribor, Kraljevina SHS/Jugoslavija, politične stranke, volitve, politični in verskocerkveni dogodki, Anton Martin Slomšek

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 2025, št. 1, str. 21–152, 559 cit, 27 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

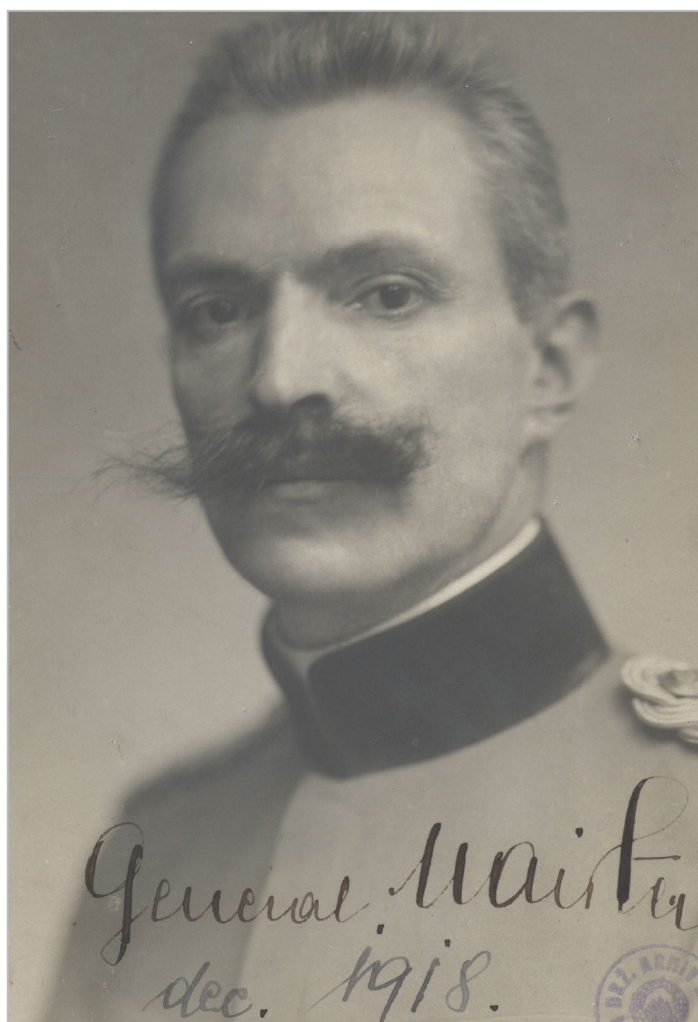
Politične podobe Maribora med svetovnima vojnama ne moremo izrisati drugače, kot da najprej poudarimo Maistrov zgodovinski prevzem poveljstva nad mestom 1. novembra 1918. Sledila sta mu razorožitev in razpust nemške varnostne straže (*Schutzwehra*) – vojske nemškega mestnega sveta 23. novembra 1918, ter predaja mestne oblasti slovenski strani 2. januarja 1919. Iz rok nemškega župana dr. Johanna Schmidererja jo je prevzel vladni komisar za avtonomno mesto Maribor, pripadnik liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) in dotedanji okrajni komisar za Krško, dr. Vilko Pfeifer. Predajo oblasti je pripravil Narodni svet za Štajersko, Pfeiferja je, obenem z razpustom mariborskega mestnega sveta, 18. decembra 1918 imenovala Narodna vlada SHS v Ljubljani (Narodna vlada).¹ O prevzemu mestne oblasti v Mariboru je poročalo vse vodilno in drugo slovensko politično časopisje.² Mariborska katoliška *Straža* je zapisala, da se je "s tem dnem /.../ končalo nemško gospostvo nad Mariborom".³

Predno je Pfeifer začel delovati kot vladni komisar je razmere v Mariboru zaznamovalo množično stavkovno gibanje uslužbencev nemške narodnosti, ki se je pojavilo konec novembra. Stavkali so zaposleni na železnici, pošti in uslužbenci sodišča v Mariboru. Stavkovno gibanje je podpiralo nemške težnje do slovenskega ozemlja in je imelo predvsem politični značaj, izražalo pa je tudi socialnogospodarske zahteve. Z Maistrovo podporo, ki je zavrnil vse glavne zahteve stavkajočih (umik vojaških straž pred železniškimi delavnicami in kurilnicami, vrnitev nemških sodnikov in poštarjev na svoja mesta, umik slovenskih nadzornikov z železniških postaj), nadomestitvijo nemškega uradništva in vseh načelnikov v stavkajočem sistemu s slovenskimi ter uvedbo slovenskega uradovanja, je Narodna vlada stavkovno gibanje v prvi polovici decembra 1918 kon-

¹ Gregor Jenuš, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!": Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 922–924; Gregor Jenuš, "Dr. Johann Schmiderer: mariborski župan v letih 1902–1919", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 226–227; Gregor Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 933, 938–940, 943 (dalje: Antoličič, "Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine"); Gregor Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer: vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 240, 248, 252–253 (dalje: Antoličič, "Pfeifer, vladni komisar"); "Naredba poverjeništvu za notranje zadeve", *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani*, 23. 12. 1918, št. 57, str. 57.

² Jurij Perovšek, "Politični položaj na Slovenskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 360.

³ "Zgodovinski dan v Mariboru", *Straža*, 3. 1. 1919, št. 1, str. 1.

Rudolf Maister
decembra 1918
(PAM, Zbirka fotografij in razglednic,
inv. 4091)

čala.⁴ Kmalu zatem, 14. in 15. decembra 1918, so v Mariboru na velikem narodnem prazniku ob številni udeležbi vojaštva proslavili nastanek jugoslovanske države – Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev (od začetka septembra 1920

⁴ (Rudolf) Maister, "Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora", v: *Mariborski kalendar 1932*, ur. Niko Ivan Vrabl (Maribor, [1931]), str. 85–103; Lojze Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919* (Maribor, 1977), str. 89–94 (dalje: Ude, *Boj za severno mejo*); Miroslav Stiplovšek, "Stavkovno gibanje konec leta 1918 na mariborskem območju in vloga strokovnih – sindikalnih organizacij v boju za severno mejo", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65=Nv30, št. 2 (1994), str. 321–324; Dragan Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008), str. 78–83.

Kraljevine SHS in od 3. oktobra 1929 Kraljevine Jugoslavije) 1. decembra 1918. Maribor je "vstal iz groba ponemčenosti", je ob tem zapisala *Straža*.⁵ Podobno je predsednik Narodnega sveta za Štajersko (Narodni svet) in poverjenik Narodne vlade za uk in bogočastne dr. Karel Verstovšek, ki je v njenem imenu 15. decembra pozdravil zbrane manifestante, v svojem govoru zaklical: "Maribor, včeraj še morda nemški – in nikdar več!" Predlagal je pozdravni telegram regentu Aleksandru Karadordeviću, ki so ga podprli z vihnim navdušenjem: "Regent Aleksander, Belgrad! Nebrojne množice obmejnih Slovencev, zbrane v Mariboru ob priliki manifestacije ob ujedinjenju Srbov, Hrvatov in Slovencev, iskreno pozdravljajo junaške Srbe ter izražajo vladarstvu ujedinjene kraljevine neomejeno zvestobo in udanost."⁶ Aleksander se je Narodnemu svetu, vladi in vojaštvu 19. decembra 1918 zahvalil z besedami:

Zelo sem vzradosten, ker mi je došla pozdravna brzojavka, dokaz, da slovenski narod ob severni meji vroče hrepeni po nerazdružljivem ujedinjenju vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov. Bodite uverjeni, da je moja največja briga, ustvariti jednotno, močno, demokratsko Jugoslavijo, v kateri naj imajo vsi člani našega troimenega naroda svoj srečen in zadovoljen dom.⁷

Dan pred tem se je generalu Rudolfu Maistru za njegov telegram ob narodnem prazniku zahvalil tudi poveljnik vojaškega poveljstva na Slovenskem podmaršal Nikola pl. Ištvanović:

Prisrčna hvala za brzojav, ki ste mi ga na dan našega velikega narodnega praznika ujedinjenja Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno državo poslali ter izrazili svojo udanost. Veselim se te izjave tembolj, ker vidim, s kako krasnimi uspehi in s koliko navdušenostjo za narodno stvar deluje naša mlada pod Vašim poveljstvom stoječa vojska v lepi zeleni Štajerski. Bog blagoslovi še nadalje Vaše delovanje.⁸

Prva leta slovenske oblasti 1918–1921

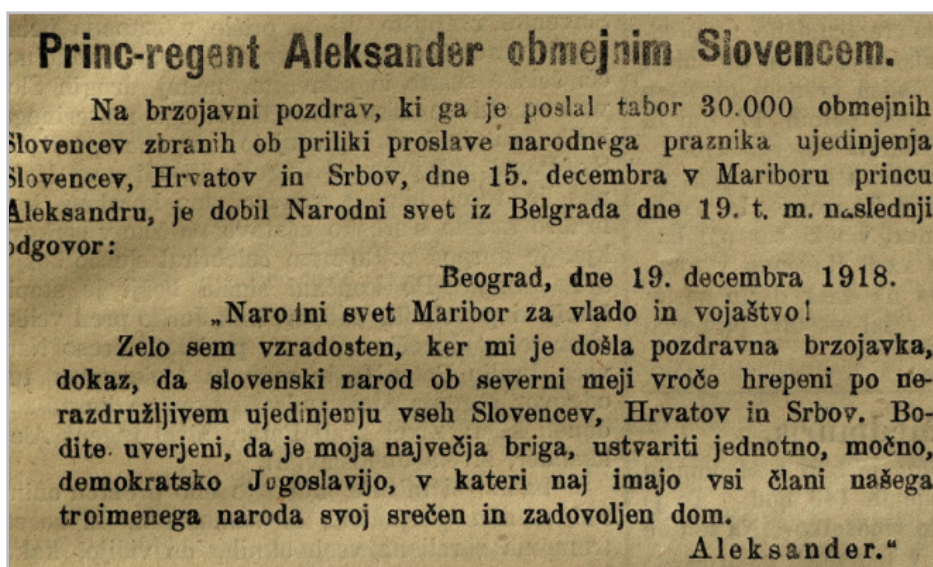
V času ko je mestna oblast prešla v slovenske roke, je Maribor živel pod vtisom Maistrovega ukrepa, s katerim se je odzval na vedno bolj grozeče nastopanje mariborskega nemštva in številna grozilna pisma, ki so jih prejeli on in člani

⁵ "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 1.

⁶ "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 1–2; "Naš praznik", *Mariborski delavec*, 16. 12. 1918, št. 20, str. 1.

⁷ "Princ-regent Aleksander obmejnim Slovincem", *Straža*, 20. 12. 1918, št. 101, str. 1.

⁸ "Vrhovni poveljnik generalu Maistru", *Straža*, 20. 12. 1918, št. 101, str. 1.

Zahvalni telegram regenta Aleksandra Karadjordjevića Narodnemu svetu za Štajersko, Narodni vladi in slovenskemu vojaštvu 19. decembra 1918 ("Princ-regent Aleksander obmejnim Slovencem", *Stráža*, 20. 12. 1918, št. 101, str. 1)

Narodnega sveta. Enaintridesetega decembra 1918 je izmed vodilnih nemških Mariborčanov izbral 21 talcev, da jamčijo s svojim življenjem za njegovo varnost ter red in mir. Maistrovo ravnanje je bilo v skladu s staro avstro-ogrsko prakso (na tak način je habsburška monarhija leta 1914 zagotavljala varnost transportov pred morebitnimi napadi upornih Srbov in jugoslovansko usmerjenih Hrvatov v Dalmaciji). Tudi po tedaj veljavnem mednarodnem pravu je bilo jemanje talcev sicer dovoljeno, toda njihovo streljanje za dejanja drugih oseb je bilo prepovedano; v nasprotju s človečanskim duhom je, da nekdo odgovarja za dejanje, ki ga ni sam storil ali zasnoval. Maistrov ukrep je vzbudil strah in ogočenje med mariborskimi Nemci in v sosednji Nemški Avstriji, nasprotovala pa mu je tudi Narodna vlada. Na seji 3. januarja 1919 je menila, "da se ne sme uvajati sistem talcev, katerega smo vsi obsojali ko se ga je posluževala v sedANJI vojni Avstrija proti Jugoslovanom. General Maister ima na razpolago kulturnejša sredstva, da vzdrži varnost in mir."⁹ Vendar

⁹ Ude, *Boj za severno mejo*, str. 101–102; "Zapisnik 41. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 3. januarja 1919", v: *Sejní zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919*, za objavo pripravil Peter Ribnikar (Ljubljana, 1998), str. 236–237 (dalje: *Sejní zapisniki NV SHS in DVS, 1*); Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989), str. 158–159 (dalje: Hartman, *Maister*); Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998), str. 68; Igor Grdina, "Odločilni dan in noč v novembru 1918", v: *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, ur. Nela Malečkar (Ljubljana, 2018), str. 83.

po drugi strani ni hotela "desavuirati generala Maistra, kateremu gre zahvala, da je Maribor še v naših rokah. General Maister je sam mnenja, da bo rabil talce samo kakih 5 ali 6 dni." Zato se je odločila, da na protest avstrijskega zunanjega ministra dr. Otta Bauerja šele naslednji dan odpošlje telegram z obljubo Nemški Avstriji, da bodo Maistrov ukrep ukinili takoj, ko zanj ne bo več nujnega razloga.¹⁰ Devetega januarja 1919, torej čez šest dni, je ugotovila, da so vseh 21 nemških Mariborčanov izpustili, naslednji dan pa je Maister preklical še ukrep o jemanju talcev. Kot talca ne tedaj ne pozneje Slovenci niso ustrelili nobenega Nemca.¹¹ Maistrovo ravnanje so spremljali tudi v političnem tisku. Prevladovalo je poročanje o njegovem ukrepu, medtem ko je socialnodemokratski *Naprej* v njem videl "avstrijsko" dejanje in izjavil, da ne more in noče trpeti takih "militarističnih orgij".¹²

Prva leta slovenske oblasti v Mariboru so mesto vodili imenovani vladni komisarji. Prvi od treh vladnih komisarjev v letih 1919–1921 je bil že ome-njeni Vilko Pfeifer. Za njim sta posle vladnega komisarja opravljala doteda-nji član mestnega sosveta, pripadnik katoliške Vseslovenske ljudske stranke (VLS) odvetnik dr. Josip Leskovar, in liberalno usmerjeni Ivo Poljanec. Pfeifer je vladni komisar ostal do 6. marca 1920, ko ga je razrešil predsednik Deželne vlade za Slovenijo (DVS), vidni politik VLS dr. Janko Brejc, in na njegovo mesto imenoval Leskovarja.¹³ Leskovarja je 8. januarja 1921 "na lastno prošnjo" (28. decembra 1920 je odstopil) razrešil novi predsednik DVS dr. Leonid Pitamic. Za mariborskega vladnega komisarja je imenoval dotedanjega komisarja v Celju, Poljanca.¹⁴ Poljanec je ostal vladni komisar do 11. julija 1921, ko je ministrski svet potrdil izvolitev prvega slovenskega župana Maribora Viktorja Grčarja.¹⁵

¹⁰ "Zapisnik 41. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 3. januarja 1919", v: *Sejni zapiski NV SHS in DVS*, 1, str. 237.

¹¹ "Zapisnik 43. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 9. januarja 1919", v: *Sejni zapiski NV SHS in DVS*, 1, str. 251. Ude, *Boj za severno mejo*, str. 102.

¹² "Po avstrijsko", *Naprej*, 8. 1. 1919, št. 5, str. 1.

¹³ "Razglasi deželne vlade za Slovenijo: objava", *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, 12. 3. 1920, št. 35, str. 145 (dalje: *UL DVS*).

¹⁴ "Razglasi deželne vlade za Slovenijo: popravek", *UL DVS*, 13. 1. 1921, št. 4, str. 35; Darko Friš, "Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 212 (dalje: Friš, "Maribor po prevratu"); Darko Friš, "Dr. Josip Leskovar: vladni komisar za Maribor leta 1920", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 288 (dalje: Friš, "Josip Leskovar").

¹⁵ Dragan Potočnik, "Vladni komisar Ivan Poljanec (1921)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 950 (dalje: Potočnik, "Vladni komisar Poljanec"); Dragan Potočnik, "Dr. Ivo Poljanec: vladni komisar za mesto Maribor leta 1921", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 301 (dalje: Potočnik, "Ivo Poljanec"); Dragan Potočnik, "Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 964 (dalje: Potočnik, "Mariborski župan Grčar"); Dragan Potočnik, "Viktor Grčar: mariborski župan v letih 1921–1924", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 320 (dalje: Potočnik, "Viktor Grčar"); "Mariborske novice: mariborskega župana Grčarja", *Nova doba*, 14. 7. 1921, št. 81, str. 1.

Dr. Vilko Pfeifer

Dr. Vilko Pfeifer
(*Kronika slovenskih mest*, št. 1 (1935), št. 3, str. 230)

Čas vladnih komisarjev je bilo eno najtežjih obdobij v zgodovini Maribora, obdobje uvajanja in privajanja na nove politične in družbene razmere.¹⁶ Pfeifer, Leskovar in Poljanec so kljub vsem očitkom delovali v prid mesta in za njegovo prihodnost. Njihove kratke komisariatske dobe so bile razlog, da večji projekti niso mogli uspeti, saj bi bilo zanje potrebno več časa.¹⁷ Mesto se je soočalo tudi z izgubo identitete. Nemško meščanstvo se je kmalu po izgubi Maribora s svojim kapitalom in kulturo izselilo, slovenskemu pa je po letu 1918 manjkala tradicija, ki jo je bilo treba šele ustvariti. Kljub vsem težavam pa se je počasi ustvarjala nova, slovenska podoba Maribora. Njegove nadaljnje slovenizacije ni ovirala vse močnejša in občutna strankarska delitev Slovencev v mestu.¹⁸

¹⁶ Potočnik, "Vladni komisar Poljanec", str. 958; Dragan Potočnik, "Ivo Poljanec", str. 309.

¹⁷ Potočnik, "Mariborski župan Grčar", str. 96; Dragan Potočnik, "Viktor Grčar", str. 317.

¹⁸ Potočnik, "Vladni komisar Poljanec", str. 959; Dragan Potočnik, "Ivo Poljanec", str. 310.

Prvi Slovenec na čelu mariborske mestne občine Vilko Pfeifer si je za svojo ključno nalogo zadal postavitev Maribora in občinske uprave na slovenske temelje. Z odpustom nemško nacionalno usmerjenih uslužbencev mestne uprave, ukrepi, s katerimi je vpeljeval slovensko uradovanje, preimenovanjem uličnih in trgovinskih imen v slovenska in slovenizacijo šolstva, je postavil temelje, na katerih so njegovi nasledniki lahko ustvarili dokončno slovensko identiteto mesta. *Mariborski delavec* je tedaj posebej opozarjal, naj Slovenci in Slovenke povsod govorijo samo slovensko. Pfeifer se je ob svojem delu opiral na imenovani mestni sosvet, ki se je po številu svojih članov spreminjal. Sestavljali so ga predstavniki vseh treh slovenskih političnih taborov, katoliškega, liberalnega in marksističnega, medtem ko nekdanji nemški občinski svetovalci niso sprejeli ponujenih mandatov. Pfeiferja so politični napadi s katoliške strani konec februarja 1920 navedli k prošnji za trimesečni dopust, s katerega se ni več vrnil k svojemu delu; od 26. februarja 1920 ga je nadomeščal vodja oddelka za prehrano dr. Milan Mlakar.¹⁹ V času Pfeiferjevega komisariata sta izstopala slovesnost, ki so jo 27. aprila 1919 pripravili v Mariboru ob prihodu vlaka s posmrtnimi ostanki Petra Zrinjskega in Franja Krsta Frankopana, zarotnikov proti habsburškemu cesarju Leopoldu I., na poti iz Dunaja v Zagreb; vlak se je iz Maribora odpravil naslednji dan.²⁰ Druga velika manifestacija je bil protestni shod proti neugodnim stališčem pariške mirovne konference v jadranskem vprašanju, ki so ga 25. januarja 1920 pripravile politične stranke v Mariboru.²¹ Pfeifer je najbolj moteč dejavnik svojega komisariata videl v komunističnih oziroma boljševističnih valovih, ki so mesto zajeli po koncu prve svetovne vojne.²²

Pfeiferjev oziroma Mlakarjev naslednik Josip Leskovar je zaradi pomanjkanja hrane in drugih osnovnih življenjskih potrebščin veliko pozornost namenil vprašanju oskrbe, prizadeval pa si je tudi urediti mariborsko gospodarstvo. Kot je bilo pričakovati, so v njegov sosvet imenovali največ pripadnikov VLS. V političnem pogledu so čas Leskovarjevega komisariata vidno zaznamovali obisk regenta Aleksandra Karadorđevića 29. junija 1920 (Aleksandrov obisk Slovenije je potekal od 26. do 29. junija), I. slovanski orlovski tabor med 29. julijem in 3. avgustom 1920, prvi pokrajinski sokolski zlet 29. avgusta 1920 v Mariboru,

¹⁹ Antoličič, "Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine", str. 929–948; Antoličič, "Pfeifer, vladni komisar", str. 240–267; Friš, "Maribor po prevratu", str. 193, 209; Friš, "Josip Leskovar", str. 273–274, 285; Mojca Zdravec, *Mestna občina mariborska 1919–1921* (Maribor, 2010), str. 108–109 (dalje: Zdravec, *Mestna občina mariborska*); "Slovenci! Slovenke!", *Mariborski delavec*, 27. 1. 1920, št. 21, str. 2.

²⁰ "Veličasten sprejem zemeljskih ostankov Zrinskega in Frankopana na severni meji Jugoslavije", *Straža*, 28. 4. 1919, št. 34, str. 1–2; "Veličasten sprejem zemeljskih ostankov Zrinskega in Frankopana", *Mariborski delavec*, 29. 4. 1919, št. 96, str. 1–3.

²¹ "Sijajen protest Maribora proti nasilju pariške mirovne konference", *Mariborski delavec*, 26. 1. 1920, št. 20, str. 1–2.

²² Antoličič, "Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine", str. 945; Antoličič, "Pfeifer, vladni komisar", str. 262.

Pozdrav regentu
Aleksandru Kara-
đorđeviću v *Straži*
pred obiskom
Maribora 29. junija
1920 ("Našemu vla-
darju na obmejnih
tleh!", *Straža*, 28. 6.
1920, št. 69, str. 1)

izgredi, ki so se v mestu razvili 13. oktobra 1920 ob protestni demonstraciji po izgubljenem koroškem plebiscitu, in volitve v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS 28. novembra 1920²³.

Sokolski zlet je bil tudi povod Leskovarjevega odstopa z mesta vladnega komisarja. Liberalna stran, ki je Leskovarja že pred tem obtoževala slabega gospodarstva, korupcije v mestnih podjetjih in nazadovanja narodne politike, ob Aleksandrovem obisku pa mu je očitala, da je obisk visokega gosta pripravil sam in ga zlorabil v strankarske namene, je že v začetku septembra 1920 napovedala, da

²³ Več o volitvah glej Ana Šela in Mateja Matjašič Friš, "Volitve v Ustavodajno skupščino leta 1920 na Slovenskem: predvolilni boj", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3 (2022), str. 717–766.

Dr. Josip Leskovar
(PAM, Zbirka fotografij in razglednic,
inv. 4079)

ga bodo odstavili.²⁴ To naj bi storili, ker na sokolskem zletu ni pozdravil ministrov osrednje vlade v Beogradu. Leskovar je kasneje pojasnil, da na zlet ni bil povabljen in ga tudi niso obvestili o prihodu ministrov. Leskovarjevo odstavitev je od Deželne vlade za Slovenijo zahteval minister za notranje zadeve, član vsedržavne

²⁴ Več o odnosu slovenskih političnih strank do vladavine Karadorđevićev glej Jurij Perovšek, "Karadorđevići in slovenske politične stranke 1918–1941", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 313–360.

JDS, dr. Milorad Drašković. Po ostrih razpravah, ki so zadevale Leskovarjevo razrešitev in v katerih se je pokazalo, da liberalci želijo Leskovarjevo zamenjavo, jo je predsednik DVS Brejc, ob poudarku, da Drašković za svojo zahtevo nima pristojnosti, umaknil z dnevnega reda. Pomenila bi poseganje v avtonomijo Slovenije. S spremembo na čelu Deželne vlade 14. decembra 1920 je Leskovar ostal brez politične podpore. V takšnem položaju, ko je vprašanje dneva njegove razrešitve viselo v zraku, je z mesta vladnega komisarja sam odstopil.²⁵

Podobno kot Leskovar, se je tudi zadnji mariborski vladni komisar Ivo Poljanec srečal z vprašanjem, kako mestu zagotoviti dovolj hrane, posebno pozornost pa je namenil oskrbi Maribora z energijo ter razvoju trgovine in obrti. V širšem procesu slovenizacije mesta je bila pomembna tudi skrb za razvoj kulture. V Poljančevem sosvetu je z minimalno večino prevladovala liberalna stran, sledili so ji socialni demokrati in z najmanj člani sosveta Slovenska ljudska stranka (SLS), v katero se je leta 1920 preimenovala VLS. V času njegovega komisariata so končali ljudsko štetje. Po njem je bilo v mestu 20.759 ali 73 odstotkov prebivalcev s slovenskim maternim jezikom in 6.595 ali 22 odstotkov prebivalcev z nemškim maternim jezikom. Opozoriti je treba, da se je predvsem nemško uradništvo izselilo, v mesto pa so prišli novi priseljenci, največ iz Primorske, deloma iz Koroške in Kranjske, pa tudi iz drugih pokrajin nove države. Kljub temu so novi podatki pokazali, da ponemčevalna prizadevanja v Avstriji le niso bila tako uspešna. V času ko je Poljanec vodil mariborski komisariat, se je 3. februarja 1921 na poti v Italijo v Mariboru zadržal češkoslovaški zunanji minister dr. Eduard Beneš, 20. marca 1921 so v znak podpore Slovencem v Italiji pripravili žalno manifestacijo ob izgubi Primorja, 26. aprila 1921 so izvedli občinske volitve, 2. julija 1921 pa so slavnostno pospremili na pot Vidovdansko ustavo, ki so jo sprejeli 28. junija 1921. Leta 1921 so v Mariboru ustanovili Češki klub (Česky klub).²⁶

Vzpostavljane novega mariborskega političnega prostora

Maribor je že v prvih tednih po nastanku Kraljestva SHS postal prostor politično strankarskega dogajanja. Na shodu JDS 22. decembra 1918 je njen predse-

²⁵ Friš, "Maribor po prevratu", str. 191–216; Friš, "Josip Leskovar", str. 270–295; "Demonstracije", "Dnevna kronika: včerajšnji izgredi in demokratska stranka; demonstranti razbijajo slovenske firme; k izgredom v sredo; na izgredih v sredo", *Tabor*, 15. 10. 1920, št. 42, str. 1, 2; "Naša Slovenska ljudska stranka in mariborske demonstracije", "Mariborska sramota", "Demonstracije v Mariboru", *Straža*, 15. 10. 1920, št. 115, str. 1–2.

²⁶ Potočnik, "Vladni komisar Poljanec", str. 949–960; Potočnik, "Ivo Poljanec", str. 298–311; Zadravec, *Mestna občina mariborska*, str. 110; "Dnevna kronika: proslava sprejetja ustave", *Tabor*, 2. 7. 1921, št. 146, str. 2.

dnik dr. Ivan Tavčar poudaril potrebo po ustanovitvi vsedržavne demokratske stranke za uspešno delovanje liberalne politike v novi državi.²⁷ JDS so ustanovili na zboru 29. in 30. junija 1918 v Ljubljani, v času priprav na njeno ustanovitev pa so v Mariboru že 2. marca 1918 oblikovali krajevno organizacijo snujoče politične organizacije. Mariborska krajevna organizacija je nato v svojem okrožju ustanovila še več krajevnih organizacij bodoče stranke.²⁸ Vsestržavno JDS so izoblikovali maja 1919.²⁹

Slab teden po Tavčarjevem govoru je Maribor obiskal načelnik Vseslovenske ljudske stranke in podpredsednik jugoslovanske vlade dr. Anton Korošec. V mestu se je zadržal 26. in 27. decembra 1918. Poudaril je pomen velikega preobrata na Štajerskem leta 1918 in pozval k vztrajnosti in nadaljnjemu požrtvovalnemu delovanju, da ne bi izgubili niti ene vasice slovenskega ozemlja.³⁰ Delovanje VLS na Štajerskem je sprva potekalo prek že obstoječe katoliške Slovenske kmečke zveze (SKZ), ki je v novi državi pospešila organizacijsko politični razvoj. Že 19. februarja 1919 so v Mariboru ustanovili njen okrajni odbor.³¹ Po *Stražinih* vesteh se je katoliška politična organizacija lepo razvijala.³² Tridesetega julija 1919 so v Mariboru ustanovili začasni krajevni odbor Slovenske ljudske stranke;³³ v tedanjem slovenskem političnem jeziku so velikokrat namesto VLS uporabljali ime SLS. Kmalu zatem je v Mariboru začelo delovati strankino tajništvo za mariborsko, ptujsko, ljutomersko in slovenjgraško glavarstvo.³⁴ Enajstega septembra 1919 so na zaupniškem shodu SKZ v Mariboru izvolili izvršilni odbor VLS za Štajersko in Prekmurje,³⁵ mariborsko tajništvo SLS pa je sredi dvajsetih let izdelalo še *Poslovník krajevnih organizacij SLS*.³⁶

Po oblikovanju Kraljestva SHS so v Mariboru ustanovili tudi nove politične organizacije. V liberalni Samostojni kmetijski stranki (SKS), ki je v slovensko politiko vstopila 1. junija 1919 v Ljubljani, so avgusta sklenili, da ustanovijo strankino okrožno tajništvo v Mariboru.³⁷ O ustanovitvi strankine mariborske organizacije

²⁷ Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (Ljubljana, 1996), str. 124 (dalje: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*).

²⁸ Jurij Perovšek, "Ustanovitev Jugoslovanske demokratske stranke leta 1918", *Studia Historica Slovenica* 4, št. 2–3 (2004), str. 487, op. 34.

²⁹ Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 124–130.

³⁰ "Prihod dr. Korošca v Maribor", *Straža*, 27. 12. 1918, št. 103, str. 1.

³¹ "Politične vesti: sestanek okrajnih zaupnikov S. K. Z.", *Straža*, 21. 2. 1919, št. 15, str. 2.

³² "Politične vesti: organizacija SKZ", *Straža*, 28. 4. 1919, št. 34, str. 2; "Tedenske novice: politična organizacija", *Straža*, 29. 8. 1919, št. 69, str. 4.

³³ "Zaupni shod SLS v Mariboru", *Straža*, 1. 8. 1919, št. 61, str. 2.

³⁴ "Tedenske novice: politična organizacija", *Straža*, 29. 8. 1919, št. 69, str. 4.

³⁵ "Shod zaupnikov S. K. Z. za Štajersko v Mariboru", *Straža*, 12. 9. 1919, št. 73, str. 3.

³⁶ *Poslovník krajevnih organizacij SLS* (Maribor, 1925).

³⁷ "Vsem kmetom!: organizacija v severnem delu Slovenije", *Kmetijski list*, 14. 8. 1919, št. 5, str. 2.

je *Kmetijski list* poročal 4. marca 1920.³⁸ Mariborsko tajništvo SKS je poslovalo za vse kraje na severovzhodnem Štajerskem in v Prekmurju.³⁹ Za kmetijci so se organizirali socialni demokrati. Iz mariborske socialnodemokratske organizacije, ki je bila v avstrijski dobi vključena v nemškoavstrijsko socialnodemokratsko stranko in se je njen nemški del po prvi svetovni vojni povezoval z nacionalističnim nemškim meščanstvom, so se po sklenitvi senžermenske mirovne pogodbe z Avstrijo, 10. septembra 1919, povezali v Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko (JSDS).⁴⁰ Zaslugo, da je vodstvo vsega mariborskega socialnodemokratskega gibanja prišlo v slovenske roke, je imel kasnejši mariborski župan Viktor Grčar.⁴¹ Stranka je v Mariboru začela delovati v začetku oktobra,⁴² 30. novembra 1919 pa je njena krajevna politična organizacija priredila velik manifestacijski shod.⁴³ Po poročilu, ki ga je 1. decembra 1919 Deželni vladi za Slovenijo poslal vodja policijskega komisariata v Mariboru dr. Ivan Senekovič, se je shoda udeležilo preko 3.000 oseb. Senekovič je tudi poročal, da so že pred njim socialni demokrati v drugi polovici novembra priredili več uspešnih političnih shodov.⁴⁴ Sedmega decembra 1919 je začel izhajati tudi strankin list za njene nemške člane *Volksstimme*.⁴⁵ *Naprej*, ki so ga od 14. novembra do 10. decembra 1919 tiskali v Mariboru, je kmalu zatem poročal, da so se strankine strokovne in politične organizacije v mestu razvile in okrepile.⁴⁶ V Mariboru je 11. aprila 1920 potekal tudi izredni kongres JSDS, ki je sklenil, da se stranka vključi v Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov). Štirinajstega aprila 1920 je vodstvo JSDS sklep preklicalo in stranka je obstajala naprej.⁴⁷

Leta 1920 sta v Mariboru nastali še dve politični organizaciji. Že januarja 1920 so ustanovili krajevno organizacijo liberalne Narodno socialistične stranke (NSS). NSS so oblikovali 7. decembra 1919 v Ljubljani. Njen mariborski kra-

³⁸ "Novi krajevni odbori SKS", *Kmetijski list*, 4. 3. 1920, št. 10, str. 4.

³⁹ "Strankine vesti: delokrog naših tajništev", *Kmetijski list*, 17. 6. 1920, št. 25, str. 2.

⁴⁰ Prim. Franc Rozman, "Delavsko gibanje v Mariboru do prve svetovne vojne", *Zgodovinski časopis* 33, št. 3 (1979), str. 414–415; Dragan Potočnik, "Delovanje delavskega prosvetnega društva Svoboda-Vzajemnost v Mariboru od ustanovitve do leta 1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999), str. 93.

⁴¹ Potočnik, "Mariborski župan Grčar", str. 964; Potočnik, "Viktor Grčar", str. 318.

⁴² "Iz stranke: Maribor", *Naprej*, 6. 10. 1919, št. 227, str. 2.

⁴³ "Dnevne vesti: veliki demonstracijski ljudski shod v Mariboru", *Naprej*, 30. 11. 1919, št. 248, str. 1; "Dnevne vesti: dva impozantna shoda v Mariboru", *Naprej*, 3. 12. 1919, št. 250, str. 1.

⁴⁴ *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921*, ur. Marjeta Adamič ... [et al.] (Ljubljana, 1980) str. 28 (dalje: *Viri za zgodovino KSS*).

⁴⁵ "Dnevne vesti: nov strankin let", *Naprej*, 10. 12. 1919, št. 256, str. 1.

⁴⁶ "Tisk tiskarne Mostböck", *Naprej*, 14. 11. 1919, št. 234, str. 1; "Tiska tiskarna Mostböck", *Naprej*, 9. 12. 1919, št. 256, str. 1; "Iz Slovenije: iz Maribora", *Naprej*, 23. 12. 1919, št. 266, str. 2.

⁴⁷ *Viri za zgodovino KSS*, str. 77–78, 81–83, 98–103, 106–107. Glej tudi France Klopčič, *Velika razmejitve: študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920* (Ljubljana, 1969), str. 62–64.

jeveni tajnik Franjo Pirc je 25. januarja 1920 nastopil na omenjenem shodu proti obravnavanju jadranskega vprašanja na mirovni konferenci v Parizu.⁴⁸ Mariborska krajevna organizacija NSS je tudi drugače začela z opaznim političnim delom.⁴⁹ V Mariboru je delovalo še tajništvo NSS za Štajersko.⁵⁰ Omenimo naj, da je bilo od 3. aprila do 5. maja 1920 uredništvo glasila NSS *Nova pravda* v Mariboru, nato pa v Ljubljani.⁵¹

Po nastanku prve komunistične organizacije v Sloveniji, Delavske socialistične stranke za Slovenijo 2. marca 1920, in nato komunistične stranke na Slovenskem 11. aprila v Ljubljani, so spomladi v Mariboru in njegovem širšem zaledju začeli širiti komunistične ideje.⁵² Komuniste je od začetka julija 1920 usmerjalo tajništvo Komunistične stranke Jugoslavije (KSJ) v Mariboru. Delovanje komunistične stranke so hitro začeli omejevati. Prve dni avgusta 1920 so v Mariboru prepovedali veliko komunistično zborovanje. Po Obznani, s katero so 30. decembra 1920 prepovedali komunistično delovanje, so 1. januarja 1921 ustavili dejavnost mariborskega tajništva KSJ.⁵³ Z Zakonom o zaščiti države, ki ga je sprejela Narodna skupščina Kraljevine SHS, so 2. avgusta 1921 KSJ prepovedali in izključili iz političnega sistema. Konec leta 1921 se je na ustanovitve tajništva v Mariboru pripravljala še Zemljoradniška stranka za Slovenijo.⁵⁴ Stranka oziroma njena naslednica Slovenska zemljoradniška stranka (SZS) pa kljub prizadevanju svojega delovanja na tem območju nista razširili.⁵⁵

Politične in idejne razmere v komisarski dobi

V novem mariborskem političnem prostoru se je strankarsko življenje kmalu razmahnilo. Ob znani "krvavi nedelji" (dejansko ponedeljku), 27. januarja 1919

⁴⁸ "Maribor: na nedeljskem protestnem shodu", *Jugoslavija*, 29. 1. 1920, št. 26, str. 3.

⁴⁹ "NSS: javni shod NSS v Mariboru", *Jugoslavija*, 25. 2. 1920, št. 49, str. 3; "Maribor: krajevna organizacija NSS za Maribor", *Jugoslavija*, 6. 3. 1920, št. 58, str. 3; "NSS: krajevna organizacija NSS v Mariboru", *Jugoslavija*, 7. 3. 1920, št. 59, str. 3; "NSS: narodno socijalističen shod v Mariboru", *Jugoslavija*, 9. 3. 1920, št. 60, str. 3; "NSS: krajevna organizacija nar. soc. stranke v Mariboru", *Jugoslavija*, 26. 3. 1920, št. 75, str. 3.

⁵⁰ "NSS: tajništvo NSS", *Jugoslavija*, 8. 2. 1920, št. 35, str. 3.

⁵¹ *Nova pravda*, 3. 4. 1920, št. 1, str. 1. *Nova pravda*, 5. 5. 1920, št. 9, str. 1, *Nova pravda*, 8. 5. 1920, št. 10, str. 1.

⁵² Prim. *Viri za zgodovino KSS*, str. 76–77.

⁵³ France Filipič, *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919–1939: 1. knjiga* (Ljubljana, 1981), str. 76, 181, 189–190 in op. 16 ter 17 na str. 189, 190 (dalje: Filipič, *Poglavja iz boja komunistov, 1*); *Viri za zgodovino KSS*, str. 228–230.

⁵⁴ "Domače vesti: tajništvo Zemljoradn. Stranke", *Naša vas*, 22. 12. 1921, št. 7, str. 2.

⁵⁵ Prim. "Naš shod v Središču", *Naša vas*, 18. 5. 1922, št. 27, str. 3; "Domače vesti: naši shodi; listnica uredništva", *Naša vas*, 26. 5. 1922, št. 28, str. 2, 3. Pripominjam, da na ustanovnem zboru SZS 19. 3. 1922 v Celju, v glavni strankin odbor niso izvolili nobenega člana iz Maribora oziroma mariborskega območja ("Ustanovni občni zbor Slov. Zemljoradniške stranke", *Naša vas*, 23. 3. 1922, št. 19, str. 1).

v Mariboru, so se oglasili na katoliški in socialnodemokratski strani. Kot vemo, so tega dne po hudemu izzivanju mariborskih Nemcev, zbranih na Glavnem trgu pred mestno hišo, ki so ob obisku anketne demarkacijske komisije ameriškega podpolkovnika Shermana Milesa (Miles se je v Mariboru sestal s slovenskimi in nemškimi z izvedenci za Koroško) zahtevali priključitev mesta k Avstriji, posredovale slovenske varnostne sile. Pod njihovimi streli je padlo osem demonstrantov, več deset pa je bilo ranjenih. Miles oziroma člani anketne komisije odgovornosti za krvave dogodke niso pripisali slovenski strani.⁵⁶ *Straža* je za dogodke obtožila mariborsko meščansko in socialistično nemštvo ter nemškutarstvo.⁵⁷ Enako je menil socialnodemokratski *Mariborski delavec*, ki je obsodil nemški nacionalno sovražni nasilni nastop.⁵⁸ V mariborski politiki so se oglasili tudi ob uporabi slovenskih vojakov 22. julija 1919. Vojaštvo se je uprlo slabemu ravnanju častnikov in zahtevalo boljšo oskrbo, višje plače in republiko. Upor so v noči na 23. julij zadušili pripadniki karlovškega pešpolka in policija.⁵⁹ *Straža* je upor označila kot znak vojaškega boljševiškega duha,⁶⁰ *Mariborski delavec*, ki je 24. februarja 1919 postal glasilo JDS,⁶¹ pa je z zadovoljstvom ugotavljal, da je "uprava naše države dokazala, da ima v roki popolno moč in da razpolaga s sredstvi, tudi v bodoče zadušiti vsak enak poskus".⁶² *Naprej* je k temu pripomnil: "Želeli bi, da bi jih takih dokazov ne bilo več treba!"⁶³ Kasneje je dodal, da so bili vsi očitki v javnosti glede veleizdaje in "bolševizma" žaljivo obrekovanje, saj je do upora vojakov prišlo zaradi nezadovoljstva s slabo oskrbo in ravnanja njihovih predstojnikov.⁶⁴

Medtem je že spomladi 1919 *Straža* opozarjala, da prihaja do obujanja strankarskega boja. Spodbujalo naj bi ga poudarjanje na liberalni strani, da je treba "klerikalnega" zmaja pobijati in povsod organizirati liberalne, svobodne organizacije. Katoliška stran je izjavila, da je vselej in povsod pripravljena složno sodelovati z drugimi strankami, dokler ne napadajo njenega verskega prepričanja. Kakor hitro bo prišlo do napadov na verska načela – in to naj bi že začeli –, potem bo v resnici nastopil politični boj. In ob tem obstajajo tudi "še sila malenkostni ljudje, ki bi menda najrajši imeli v vsaki vasi republiko, kjer bi

⁵⁶ Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020), str. 177–179.

⁵⁷ "Deželna vlada v Ljubljani o mariborskih dogodkih", *Straža*, 31. 1. 1919, št. 9, str. 1.

⁵⁸ "Krvavi izgredi", *Mariborski delavec*, 28. 1. 1919, št. 22, str. 1; "Prebivalstvu!", *Mariborski delavec*, 29. 1. 1919, št. 23, str. 1.

⁵⁹ Milan Ževart, "Vojaški upor v Mariboru julija 1919", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 7, št. 1–2 (1967), str. 129–133.

⁶⁰ "Mariborski izgredi", *Straža*, 25. 7. 1919, št. 59, str. 2.

⁶¹ Prim. "Našim bralcem!", *Mariborski delavec*, 24. 2. 1919, št. 45, str. 1.

⁶² "Mariborski izgredi", *Mariborski delavec*, 26. 7. 1919, št. 167, str. 3.

⁶³ "Novice iz Maribora: 'Mariborski delavec' in izgredi v Mariboru", *Naprej*, 29. 7. 1919, št. 170, str. 3.

⁶⁴ "Usmrtitev dveh vojakov v Mariboru", *Naprej*, 2. 8. 1919, št. 174, str. 2.

seveda take modre glave vladale po svojem, kjer bi se lahko kradlo, ropalo, prešestvovalo, pijančevalo in psovalo ter zabavljalo čez vse".⁶⁵

Kljub gornjim opozorilom do strankarskega boja tedaj ni prišlo, so pa tako na katoliški kot na liberalni strani prešli k političnemu delu. SKZ je oblikovala svoje glavne politične poudarke. Na seji svojega širšega odbora 12. junija 1919 v Mariboru je protestirala proti razkosavanju slovenske zemlje v Parizu in zahtevala naj mirovna konferenca kot državno razmejitev med Jugoslavijo, Italijo, Nemško Avstrijo in Madžarsko določi narodnostne meje. Podprla je prizadevanja VLS, da bi prerasla v vsedrjavno katoliško politično stranko, zahtevala čimprejšnji sklic slovenskega pokrajinskega zbora v Ljubljani in obsodila pojav Samostojne kmetijske stranke, ki so jo ustanovili "v osvežitev in ojačitev sušičastega liberalizma na kmetih".⁶⁶ Zahtevo po sklicanju slovenskega predstavniškega telesa – pokrajinskega zbora in obsodbo pojava SKS so ponovili tudi ob drugih priložnostih.⁶⁷ SKZ se je zavzemala še za žensko splošno, enako in tajno volilno pravico.^{68,69}

Strankine programske poglede je v Mariboru pojasnil tudi načelnik SLS in vodilni slovenski politik v prvi jugoslovanski državi Anton Korošec. Na shodu SKZ/SLS 16. novembra 1920, ki so ga pripravili pred volitvami v Ustavodajno skupščino, je obsodil pojav SKS in komunizem. Kaj ta pomeni, lahko vidimo v Rusiji.

Tam vsakega delavca, ki ni z njimi, dajo zapreti ali usmrtiti /.../. Tam je smrt na dnevnem redu, smrt med brati. Kdor hoče kaj takega, drago mu! Toda gotovo je, da je naše ljudstvo, zlasti na Slovenskem, tako kulturno in ne tako malo izobraženo kakor rusko, da ako bi komunisti začeli jemati v svoje roke revolverje in puške, se bo našlo tudi dovolj kmetijskih in delavskih ljudi, ki bodo zabranili, da tiste puške ne bodo pokale. Mi se ne bomo dali strahovati od komunistov.⁷⁰

⁶⁵ "Velikonočne misli", *Straža*, 18. 4. 1919, št. 31, str. 1.

⁶⁶ "Protest proti razkosavanju slovenske zemlje", "Seja širšega odbora Slov. Kmečke Zveze", *Straža*, 13. 6. 1919, št. 47, str. 1–2. – O prizadevanjih VLS, da bi oblikovali vsejugoslovansko katoliško stranko, ostala pa so brez pričakovanih rezultatov, glej Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor, 1977), str. 254–258, 260–262. Glede vprašanja sklica slovenskega pokrajinskega zbora, ki ni bilo uresničeno, glej Jurij Perovšek, "Vprašanje slovenskega parlamenta med svetovnimi vojnami" v: *Od deželnege do državnega zbora: razvoj parlamentarizma na Slovenskem*, ur. Tomaž Ivešič in Neža Strajnar (Ljubljana, 2024), str. 256–262.

⁶⁷ "Zahteva po pokrajinskem zboru", *Straža*, 22. 8. 1919, št. 67, str. 1; "Shod zaupnikov S. K. Z. za Štajersko v Mariboru", *Straža*, 12. 9. 1919, št. 73, str. 3.

⁶⁸ Več o tem glej Irena Selišnik, "1920 kot leto intenzivnih prizadevanj za volilno pravico žensk", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023), str. 145–168.

⁶⁹ "Shod zaupnikov S. K. Z. za Štajersko v Mariboru", *Straža*, 12. 9. 1919, št. 73, str. 3.

⁷⁰ Prav tam.

Korošec se je zavzel še za samostojno urejanje slovenskih zadev v politično, gospodarsko in kulturno enotni Sloveniji. Zavrnil je izražanje sovražnega razpoloženja do Srbov, glede slabega ravnanja s slovenskimi vojaki v vojski pa je izjavil, da so zanj odgovorni srbski častniki in ne srbski narod.⁷¹ Izrekel je tudi zanimivo sodbo o tedanji Avstriji: "To je malo dete, ki ne more živeti, z vodeno glavo – Dunajem."⁷² Dober mesec in pol kasneje, 5. januarja 1921, je v Mariboru zopet govoril na zboru SKZ/SLS.⁷³

Katoliška stran je v Mariboru pripravila tudi svojo prvo veliko manifestacijo v novi državi. Konec julija in v začetku avgusta 1920 se je v Mariboru zbral že omenjeni I. slovanski tabor katoliške telesnovzgojne organizacije Orel. *Straža* v Orlu ni videla zgolj športne organizacije in tudi ne samo protiuteži liberalnemu Sokolu in liberalni stranki. Cilj orlovske organizacije je tolmačila v vzbujanju smisla za božjo naravo in nravno življenje ter notranjo svobodo krščanskega človeka.⁷⁴ O poteku orlovskega tabora, ki so mu prisostvovali tudi vladni komisar Leskovar, zastopnik DVS Karel Verstovšek, poverjenik za notranje zadeve DVS Bogumil Remec, zastopnika osrednje vlade – minister za promet Anton Korošec in minister za kmetijstvo in vode dr. Velizar Janković, zastopnik čehoslovaške republike msgr. Jan Šrámek, slovenski in hrvaški katoliški politiki, ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič, lavantinski knezoškof dr. Mihael Napotnik, križevski grško-katoliški škof dr. Dionizij Njaradi, zagrebški nadškof dr. Antun Bauer, sarajevski škof dr. Ivan Šarić, zagrebški pomožni škof dr. Dominik Premuš, senjski škof dr. Josip Marušić in druga duhovščina, je *Straža* podrobno poročala.⁷⁵ Taboru je namenila tudi poseben pozdrav.⁷⁶

Na orlovskem taboru je bilo slišati več idejnih in političnih sporočil. Zborovanje jugoslovanskega katoliškega dijaštva je izzvenelo v zavračanju liberalizma in komunizma, ki je krščanstvu najbolj nevaren, na zborovanju Slovanske katoliške akademske lige pa so poudarili potrebo po združitvi katoličanov in pravoslavcev v boju proti socializmu na krščanskem temelju. Leskovar je v pozdravu katoliškemu narodnemu dijaštvu posebej poudaril, da hoče katoliško

⁷¹ "Dr. Korošec govori", *Straža*, 22. 11. 1920, št. 129, str. 2.

⁷² Prav tam, str. 1.

⁷³ "Politična poročila: zbor zaupnikov", *Straža*, 7. 1. 1921, št. 2, str. 2.

⁷⁴ "Orlom!", *Straža*, 15. 9. 1919, št. 74, str. 1.

⁷⁵ "Poteh slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 30. 7. 1920, št. 82, str. 1–2; "Poteh slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 31. 7. 1920, št. 83, str. 2–3; "Poteh slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 2. 8. 1920, št. 84, str. 1–4; "Govor ministra dr. Velizarja Jankovića na orlovskem taboru v Mariboru", *Straža*, 4. 8. 1920, št. 85, str. 1; "Ustanovitev Slomšekove zveze za bivšo Štajersko", *Straža*, 4. 8. 1920, št. 85, str. 1–2; "Kmetška zveza zboruje", *Straža*, 4. 8. 1920, št. 85, str. 2.

⁷⁶ "Vseh živih dan!", *Straža*, 31. 7. 1920, št. 83, str. 1.

Obleženje I. slovenskega orlovskega tabora v Mariboru od 29. julija do 3. avgusta 1920 ("Vseh živih dan!", *Straža*, 31. 7. 1920, št. 83, str. 1)

ljudstvo katoliški temelj države.⁷⁷ Na taborskem manifestacijskem zborovanju je Velizar Janković dodal, da je "človek brez vere /.../ prosta žival".⁷⁸ V političnem pogledu je bil jasen predsednik Jugoslovanske kmetijske zveze in poslanec SLS v Začasnem narodnem predstavništvu Kraljestva SHS Janez Brodar. Na zborovanju Zveze, ki so ga pripravili v okviru orlovskega tabora, je pozdravil Orle kot "najboljši in največji naraščaj stranke [SLS – op. J. P.]".⁷⁹ Zborovalo je tudi

⁷⁷ "Potek slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 30. 7. 1920, št. 82, str. 1, 2; "Potek slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 2. 8. 1920, št. 84, str. 1–2.

⁷⁸ "Govor ministra dr. Velizarja Jankovića na orlovskem taboru v Mariboru", *Straža*, 4. 8. 1920, št. 85, str. 1.

⁷⁹ "Kmetijska zveza zboruje", *Straža*, 4. 8. 1920, št. 85, str. 2.

učiteljstvo, ki je ustanovilo Slomškovo zvezo za Štajersko, in ob tej priložnosti poudarilo svoje krščansko svetovno naziranje.⁸⁰ Na taboru so sprejeli več resolucij proti izročanju Primorske Italiji na mirovni konferenci in italijanskemu nasilju proti Slovincem na zasedenem ozemlju.⁸¹ Regentu Aleksandru in škofu dr. Antonu Mahniču so poslali pozdravna telegrama.⁸²

Svoje glavne politične poudarke so poudarili tudi v JDS. Na strankinem zaupnem shodu mariborskega okrožja 3. avgusta 1919 v Mariboru je eden od vodilnih politikov JDS in tedanji podpredsednik Deželne vlade za Slovenijo dr. Gregor Žerjav opozarjal, da je treba nastopati proti boljševizmu. Odločno se je zavzel za monarhistično obliko vladavine in proti federalizmu.⁸³ V Mariboru se je 5.–6. septembra 1919 mudil tudi kot podpredsednik DVS. Na mestnem magistratu je sprejel zastopnike uradov in različnih gospodarskih organizacij ter druge stranke. Med njimi tudi nekdanjega župana Schmidererja. Na vprašanje dopisnika *Slovenskega naroda*, kaj ga je napotilo v Maribor, je odgovoril, da je Maribor drugo največje slovensko mesto, poleg tega pa je v vladi zadolžen za gospodarska vprašanja. Želi si napredka slovenske trgovine in obratov, zlasti industrije v središču dravskih in murskih okrožij. V času obiska je obiskal tudi elektrarno na Fali. Glede vprašanja železniške povezave Maribora s Prekmurjem je odgovoril, da predstavlja nujno gospodarsko potrebo, o državni pripadnosti Radgone pa je menil, da to vprašanje še ni zaključeno. Glede sekvestra premoženja tujih državljanov je pojasnil, da ostane v veljavi.⁸⁴

Pol leta kasneje, 7. marca 1920, je Žerjav, to pot skupaj z drugim vodilnim politikom JDS, njenim poslancem v ZNP in nekdanjim večkratnim ministrom dr. Albertom Kramerjem, znova obiskal Maribor. Udeležila sta se shoda JDS, na katerem sta bila prisotna tudi poslanca vsedržavne JDS v ZNP Dušan Kecmanović in predsednik strankinega slovenskega dela dr. Vekoslav Kukovec. Kramer in Žerjav sta v svojih govorih poudarila liberalno kulturnobožno stališče. Kramer je tedanje politične razmere orisal kot boj ideje napredka z idejo konservativizma, Žerjav pa je izjavil, da je liberalna stran odločena boriti se s političnim katolicizmom. Tega vodi cerkvena hierarhija. Izrazil je prepričanje, da bo ljudstvo v interesu svojega verskega in kulturnega življenja storilo to, kar je zanj potrebno: "Nagnal[o] bo duhovnika v cerkev, politiko pa iz cerkve!" Opo-

⁸⁰ "Ustanovitev Slomškove zveze za bivšo Štajersko", *Straža*, 4. 8. 1920, št. 85, str. 1–2.

⁸¹ "Potek slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 30. 7. 1920, št. 82, str. 1; "Potek slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 2. 8. 1920, št. 84, str. 3.

⁸² "Potek slavnosti I. orlovskega tabora v Mariboru", *Straža*, 30. 7. 1920, št. 82, str. 1.

⁸³ "Iz jugoslov. dem. stranke: zbor zaupnikov JDS iz mariborskega okrožja", *Nova doba*, 5. 8. 1919, št. 83, str. 3; –n.–, "Iz jugoslov. dem. stranke: zaupni shod JDS mariborskega okrožja", *Nova doba*, 9. 8. 1919, št. 85, str. 2.

⁸⁴ "Politične vesti: podpredsednik dež. vlade v Mariboru", *Slovenski narod*, 7. 9. 1919, št. 209, str. 1–2; "Politične vesti: Maribor in severna meja", *Slovenski narod*, 10. 9. 1919, št. 210, str. 3.

zoril je še, da Nemcem v Jugoslaviji ne smejo dopustiti konstituiranje kot naroda, nekdanjim nemškutarjem pa naj se omogoči povratak v narodovo naročje. Ponovil je tudi strankino ključno programsko stališče o jugoslovanski narodni in državni enotnosti.⁸⁵

Idejna in politična sporočila JDS so v Mariboru izrekli tudi drugi strankini pripadniki. Vekoslav Kukovec je 23. novembra 1920 v liberalnem *Taboru* JDS označil za najbolj dosledno predstavnico jugoslovanskega nacionalnega integralizma,⁸⁶ *Tabor* pa je 24. in 25. novembra napadel politični katolicizem (t. i. klerikalizem) in razredni boj – črno in rdečo internacionalo. Obenem je NSS, s katero je bila JDS v ostrem političnem nasprotju, opozoril, da v medsebojnem boju po nepotrebnem trošita svoje moči. Usmeriti bi jih morali na skupno fronto, boju proti "klerikalizmu in protidržavnim rovarjem".⁸⁷ Navedel je tudi primer napadalnega ravnanja NSS, ki je 21. novembra 1920 v Mariboru razbila shod nekdanjega poslanca JDS v ZNP in urednika za gospodarska vprašanja pri ljubljanskem *Jutru*, dr. Milka Brezigarja.⁸⁸ *Tabor* je kulturnobojna in protifederalistična stališča JDS ter opozorilo o škodljivosti cepljenja liberalnih vrst, ki slabi boj proti političnemu katolicizmu, ponovil tudi konec novembra 1920.⁸⁹

Tako kot na katoliški, so tudi na liberalni strani veliko mariborsko prireditelj svoje telesnovzgojne organizacije Sokol povezali z ideološkimi in političnimi poudarki. Že dan pred prvim sokolskim pokrajinskim zletom 29. avgusta 1920 se je *Tabor* najprej ozrl na orlovski tabor pred slabim mesecem dni in (tudi upravičeno) opozarjal, da je Orel le sredstvo za pridobivanje političnega vpliva katoliške stranke med mladino. V duhu liberalne centralistične usmeritve se je spraševal, ali je za utrditev državne misli koristno, če necerkvena organizacija poudarja katoliško vero? V državi so različne vere – katoliška, pravoslavna, islamska, ki lahko trčijo v medsebojnem boju, kar bi razdvajalo jugoslovansko nacionalno enotnost. Zavrnil je tudi očitke, da Sokol mladino vzgaja v protiverskem duhu. To ne drži, ker spoštuje versko prepričanje. Vzgojo mladine želi le dopolniti tam, kjer je splošna vzgoja prešibka, predvsem na področju telesne vzgoje, narodne zaveznosti in discipline. Da take vzgoje ne bi mogli uspešno izvajati brez verskega

⁸⁵ "Sijajen shod JDS v Mariboru", *Slovenski narod*, 9. 3. 1920, št. 56, str. 3; "Shod JDS v Mariboru", *Slovenski narod*, 11. 3. 1920, št. 58, str. 1.

⁸⁶ "Minister Kukovec volilcem", *Tabor*, 23. 11. 1920, št. 74, str. 1. – O jugoslovanski narodno integralistični in državno centralistični usmeritvi JDS glej Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 31–103, 126–164, 187–197, 238–276.

⁸⁷ "Pošteno mislečim v NSS", *Tabor*, 14. 11. 1920, št. 75, str. 1; Radivoj Rehar, "Begunci in volitve", *Tabor*, 25. 11. 1920, št. 76, str. 1.

⁸⁸ "Shod modraških razgrajčev", "Shod beguncev", *Tabor*, 23. 11. 1920, št. 74, str. 1–2; Franjo Pirc, "JDS? – NSS?", *Tabor*, 24. 11. 1920, št. 75, str. 1; M. (ilko) Brezigar, "Primorcem!", *Tabor*, 27. 11. 1920, št. 78 str. 2. – Pripominjam, da je Franjo Pirc sredi leta 1920 izstopil iz NSS in nato pripadal JDS.

⁸⁹ "Pred odločitvijo!", "Demokrate bom volil ...", "Kdor cepi napredne vrste ...", *Tabor*, 28. 11. 1920, št. 79, str. 1.

pouka, je smešno. Vernost in nравnost sta dva ločena pojma. "Roparji v Abruzzih (mišljeno je splošno razbojništvo, ki se je v tej italijanski deželi razvilo sredi 19. stoletja – op. J. P.) so globoko verni in molijo pobožno svoj rožni venec za to, da bi se jim posrečil rop. Vendar le to ni nравno!"⁹⁰

Idejni in politični vidik sokolskega zleta (zlet je *Tabor* predstavil v obsežnem članku⁹¹), ki sta mu od jugoslovanskega ministrskega zbora prisostvovala minister za socialno politiko Vekoslav Kukovec in minister za narodno zdravstvo Živojin Rafajlovič, poleg njiju pa še podpredsednik ZNP dr. Ivan Ribar, poverjenik za pravosodje DVS Gregor Žerjav, Albert Kramer, zastopnik kralja Petra I. Karađorđevića in regenta Aleksandra, vojaški poveljnik mesta Maribor polkovnik Mladen Bogičević, general Rudolf Maister, predsednik jugoslovanske obmejne komisije general Antun Plivelič, poslanci vsedržavne JDS dr. Grga Budislav Andelinović, dr. Vojislav Besarović, dr. Srđan Budisavljevič, Gjuro Džamonja, Ivan Kejžar, Dragutin Pecić, dr. Pavel Pestotnik, Adolf Ribnikar in dr. Fran Voglar, zastopnik mesta Ljubljane podžupan dr. Karel Triller, starosta Jugoslovanske sokolske zveze (JSZ) dr. Ivan Oražen in vodja srbskega sokolskega gibanja dr. Laza Popović⁹² – je podala resolucija, ki jo je dan po zletu sprejela skupščina JSZ. Resolucija je poudarila, da je Sokol eminentno *napredna kulturna organizacija*. Njeni člani ne morejo pripadati telovadnim organizacijam ene politične stranke ali razreda (Orlom ali socialističnim telovadnim organizacijam). Nравno in telesno vzgajanje v Sokolu blaži sovraštvo razrednega in kulturnega boja in duhovno pripravlja bolj harmonični družbeni red. To pa ne pomeni, da bi se Sokoli ogibali politike. Njihovo politično delo mora usmerjati misel o duhovni in nacionalni enotnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Klerikalizem in Sokolstvo se izključujeta. Kdor se prizna klerikalnemu svetovnemu nazoru, po kojem vera stopa v politiko, da se zagotovi gospodstvo mednarodne katoliške hierarhije nad državo in nad duševnim življenjem državljanov, kdor misli, da je na polju umstvenega raziskovanja dopustno le, kar dopušča ta hierarhija, ta ne more biti Sokol. Le kdor hoče brez predsodka iskati resnico, kdor je odločen, da spoštuje prepričanje vsakogar, odločen boriti se za svobodo vesti, biti nравen in pošten, ne iz strahu pred kaznimi in dokler to interes cerkvene organizacije dovoli, ampak iz prepričanja, ta je pozdravljen v naših vrstah. Versko prepričanje vsakogar nam je nedotakljivo: Ni Sokol, kdor ga žali ali pa oni, ki napada ali smeši javno udejstvovanje verskega čustvovanja. Omalovaževanje verstva, ki globoko vpliva na vse človeško čustvovanje, je sokolstvu tuje.⁹³

⁹⁰ "Sokol in Orel", *Tabor*, 28. 8. 1920, št. 2, str. 1.

⁹¹ "Dnevi jugoslovanskega Sokolstva v Mariboru", *Tabor*, 31. 8. 1920, št. 4, str. 1–2.

⁹² "Sokolski dan v Mariboru", *Jutro*, 31. 8. 1920, št. 7, str. 1.

⁹³ "Sokolstvo in politika", "Skupščina Sokolskega Saveza", *Jutro*, 31. 8. 1920, št. 7, str. 1–2.

Jutro je k temu 1. septembra 1920 pridalo, da je z resolucijo Sokolstvo jasno izrazilo svoje stališče nasproti Orlu in politiki njegove strani. Sprejelo je vsiljeni boj in ga bo zmagovito izbojevalo.⁹⁴ Istega dne je v *Taboru* tudi dr. Franjo Lipold o sokolskem zletu poudaril, "da tudi naš sever nima smisla za mračnjaštvo, v katerem ga hočejo še vedno držati sebični in krivi mu preroki klerikalizma".⁹⁵ Teden dni kasneje se je oglasil še *Slovenski narod*. Vrnil se je k orlovskemu taboru in povzel članek, ki ga je o taboru objavil *Glasnik srpske pravoslavne cerkve*. *Glasnik* je Orle imenoval za vsiljence latinske cerkve. Z latinščino so zastrupili svoje telo, kri in dušo in se zavezali, da bodo kot prva bojna četa nastopali v političnem boju Katoliške cerkve proti njihovi domovini. Objela sta jih latinski fanatizem in rimski katolicizem in izgrizla ter uničila njihovo slovansko bratsko dušo; glas Rima se jasno sliši tudi iz ust slovenskih Orlov. *Glasnik* je tu postavil opomin, in sicer, da se mora, zaradi duhovne enotnosti s svojimi pravoslavni brati, vsakdo, ki je Slovan, in hoče rešiti svojo slovansko dušo iz verig duhovnega suženjstva latinskega zahodnega sveta, odpovedati Rimu in vsemu kar so mu vsilili sovražniki slovanske svobode. *Narod* je k povzetku *Glasnikovega* članka pripisal, da je v njegovih besedah mnogo resnice in katoliški duhovniki, če so res narodni, bodo morali o njej hočeš nočeš razmišljati.⁹⁶

Volitve leta 1920 in 1921

Poleg regentovega obiska Maribora, o katerem in Karadordevičih so obširno pisali,⁹⁷ orlovskega tabora, sokolskega zleta in drugih prireditvev ter dogodkov, so komisariatsko dobo politično vidno zaznamovale volitve v Ustavodajno skupščino leta 1920 in občinske volitve leta 1921. Pokazale so razmerje politične moči v mestu. Na skupščinskih volitvah 28. novembra 1920 je v Mariboru največ glasov dobila JSDS (916), sledile so ji NSS, JDS, SLS, KSJ, prekmurška Domača verstvena (gospodarska) stranka in SKS s 590, 484, 414, 402, 29

⁹⁴ "Po mariborskih dneh", *Jutro*, 1. 9. 1920, št. 8, str. 2.

⁹⁵ F.(ranjo) L.(ipold), "Po sokolski nedelji", *Tabor*, 1. 9. 1920, št. 5, str. 1.

⁹⁶ Jurij Perovšek, "Kulturnobojni značaj *Slovenskega naroda* v letih 1918–1929 – kritični premisleki", *Studia Historica Slovenica* 24, št. 1 (2024), str. 51.

⁹⁷ Radivoj Rehar, "Njegovemu Visočanstvu princu-regentu Aleksandru o priliki poseta v Mariboru", I.(van) Lah, "Pozdrav z gor", –d. –d., "Karagorgjeviči", *Mariborski delavec*, 26. 6. 1920, št. 141, str. 1, 2–3; "Našemu vladarju na obmejnih tleh!", *Straža*, 28. 6. 1920, št. 69, str. 1; "Prihod Njegovega Visočanstva regenta Aleksandra v Maribor!", *Mariborski delavec*, 30. 6. 1920, št. 142, str. 1–2; "Regent Aleksander na obmejnih tleh v Mariboru", *Straža*, 30. 6. 1920, št. 70, str. 1–2; "Prihod Njegovega Visočanstva regenta Aleksandra v Maribor!", *Mariborski delavec*, 1. 7. 1920, št. 143, str. 1–2. – O Aleksandrovem obisku Slovenije glej podrobneje Jurij Perovšek, "Politične razmere na Slovenskem leta 1920", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 485–493.

in 28 glasovi.⁹⁸ Občinske volitve 26. aprila 1921 so imele za Maribor poseben pomen. *Tabor* je ob volitvah zapisal, da bodo nekako legalizirale tisto, kar je

⁹⁸ Vasilij Melik, "Izidi volitev v konstituantno", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 51. Priporočam, da so komunisti nastopili na skupni listi KSJ in štajerske ter koroške socialistične levice (*Virji za zgodovino KSS*, str. 168–170; Filipič, *Poglavja iz boja komunistov*, 1, str. 192), listo pa so šli za komunistično. Glede Maribora lahko še omenimo, da so pri štetju glasov v glavnem volilnem odboru za volilni okrožji Maribor in Celje s Prekmurjem in delom Koroškega v Mariboru storili napako, zaradi katere je SLS v Ustavodajni skupščini pripadel en poslanec manj, namesto njega pa je poslanec postal pripadnik SKS. Napako so popravili šele 29. 12. 1921 (Prav tam, str. 47).

Slovincem s prevzetjem državne moči pripadlo samo po sebi, saj se "velik del v naših mestih nakopičene slovenske produktivne energije vrača nazaj v posest naroda in nobenega dvoma ni, da nam bo lastninska pravica, ki jo imamo na naših mestih, vrnjena v prosto razpolaganje".⁹⁹ Na volitvah se je politična slika v mestu ponovila. S 940 glasovi in 13 mandati v občinskem odboru je zmaga-la JSDS, sledile so NSS s 679 glasovi in devetimi mandati, JDS s 499 glasovi in sedmimi mandati, SLS s 496 glasovi in prav tako sedmimi mandati ter Delavska skupina (DS, povezava socialistične levice in komunistov) s 325 glasovi in štiri-mi mandati.¹⁰⁰ Trinajstega junija 1921 je potekala županska volitev. Na pod-lagi dogovora med JSDS, SLS in DS so za župana izvolili socialnega demokrata Viktorja Grčarja, za podžupana pa narodnega socialista Ivana Rogliča. Izvolili so tudi štiričlanski občinski svet, v katerem sta bila dva pripadnika SLS in po en pripadnik JSDS in DS.¹⁰¹ Po potrditvi za župana 12. julija 1921 je Grčar 25. julija slavnostno prisegel kot prvi izvoljeni slovenski mariborski župan. Po Grčarje-vi prisegi je z balkona mestne hiše zaplapolala rdeča zastava, kar je povzroči-lo razburjenje in negotovanje. Po rdeči zastavi sta zaplapolali še narodna in državna zastava.¹⁰² V volilnem merjenju moči v komisarski dobi je bila v Mari-boru najmočnejša socialna demokracija.

Grčarjevo izvolitev za župana in izvolitev občinskega sveta je obsodila JDS. *Tabor* je po izvolitvah zapisal, da je črna internacionala podprla rdečo in jasno pokazala "klerikalno-socijalistično" zvezo v občinskem svetu. Katoliški strani je očital, da je zaigrala slovenski Maribor v roke rdeči internacionali, a narodno zavedna ter trezno misleča javnost, ki se ne ogreva za vratolomni socialistični in komunistični gospodarski program, ji bo hvaležna, ko se ji bodo odprle oči.¹⁰³ V tem duhu je že pred volitvami pripadnik JDS dr. Vladimir Sernec komuniste označil za zaklete sovražnike tedanjega družbenega reda, ki jim je dobrodošlo vsako sredstvo, da ga strejo. "Kam vede to stremljenje se vidi v ubogi Rusiji, kjer je bilo v petih letih komunističnega gospodarstva več ljudi usmrčenih, ko pod najgrozovitejšim carjem in jih je poginilo več [od] gladu, ko jih je padlo v vojni. Resen človek se tej stranki ne bo priključil."¹⁰⁴

Naj na koncu pogleda na komisariatsko dobo opozorimo še na dojema-nje Ljubljane, kot ga je po svoji oceni v *Taboru* 10. septembra 1920 predstavil avtor članka "Ljubljansko pismo". Posebej se ga je dotaknil "ljubljski dolgčas".

⁹⁹ "Na dan občinskih volitev", *Tabor*, 27. 4. 1921, št. 94, str. 1.

¹⁰⁰ Potočnik, "Mariborski župan Grčar", str. 963–964, 968; Potočnik, "Viktor Grčar", str. 318, 322. Glej tudi *Viri za zgodovino KSS*, str. 243. Prim. še Filipič, *Poglavja iz boja komunistov*, I, str. 185.

¹⁰¹ Potočnik, "Mariborski župan Grčar", str. 964–965; Potočnik, "Viktor Grčar", str. 318, 320.

¹⁰² Potočnik, "Mariborski župan Grčar", str. 965, 966; Potočnik, "Viktor Grčar", str. 320, 321.

¹⁰³ "Maribor, 13. junija", *Tabor*, 15. 6. 1921, št. 133, str. 1; "Komedijski", *Tabor*, 16. 6. 1921, št. 134, str. 1.

¹⁰⁴ Vladimir Sernec, "Občinske volitve v Mariboru", *Tabor*, 21. 4. 1921, št. 89, str. 2.

– "Čudno je to mesto", je zapisal, "in če bi ga sodili po tem, kakor ga je Cankar popisal v svojem ‚kurentu‘ moramo priznati, da je od tistih dob precej nazadovalo in da je bila ona Ljubljana še živahna proti današnji." Vsako mesto ima svojo dušo in svoje srce. Ljubljana se kaže kot brezdušna in brezsrčna, filistrska in lena, pusta in neprijazna. Vse živi od dnevnega časopisja, vse se gleda nekako po strani in nezaupljivo. Ne moremo pa reči, da Ljubljana ni pridna in delavna. A poleg solidnega, sicer počasnega dela, je za Ljubljančana "krok" živa potreba. Niti drago in slabo vino ne pripravi Ljubljančanov, da bi zapustili svoje stare tradicije. Lepe večere pa so prinesli ruski igralci, ki so gostovali v dramskem gledališču.¹⁰⁵

Nadaljnji politični razvoj do uvedbe diktature kralja Aleksandra leta 1929

Skupščinske in občinske volitve ter razporeditev politične moči v mestu

Leta do kraljeve diktature je v Mariboru označilo šestero merjenj oziroma razporejanj politične moči: na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923, občinskih volitvah 21. septembra 1924, volitvah v Narodno skupščino 8. februarja 1925, volitvah oblastno skupščino mariborske oblasti 23. januarja 1927, volitvah v Narodno skupščino 11. septembra 1927 in občinskih volitvah 18. decembra 1927. – Na volitvah v Narodno skupščino leta 1923 je zmagala SLS s 1.535 glasovi, sledile so ji mariborska okrožna organizacija Socijalistične stranke Jugoslavije (SSJ) s 889 glasovi, JDS s 618 glasovi, NSS s 495 glasovi, Hrvaška kmečka republikanska stranka (HRKS) s 214 glasovi, Narodna radikalna stranka (NRS, na vse državno ozemlje razširjena srbska Narodno radikalna stranka) s 142 glasovi, Nemška gospodarska stranka (Nemci) s 96 glasovi, lista pokrajinskega tajništva SSJ s 37 glasovi in listi SKS in SRS s 32 glasovi oziro-

¹⁰⁵ "Ljubljansko pismo", *Tabor*, 10. 9. 1920, št. 12, str. 2. – Omemba "kurenta" se nanaša na opis veseljaškega življenja v Ljubljani iz Cankarjeve pripovedke *Kurent* (Ivan Cankar, *Zbrani spisi: trinajsti zvezek*, uvod in opombe napisal Izidor Cankar (Ljubljana, 1932), str. 306–323). Cankar je v *Kurentu* Ljubljano imenoval "kraljica veselja, ti mati vseh sladkosti, ti botra prešernih ur!" (Prav tam, str. 308). Z ruskimi igralci je avtor članka mislil na predstavo ruskega gledališkega ansambla Mihajla Muratova, ki je septembra 1920 vsestransko navdušila strokovno in laično javnost (Darja Koter, "Vplivi ruske emigracije na delovanje ljubljanske Opere med obema vojnama", *Monitor ISH* 18, št. 1 (2016), str. 53).

ma 10 glasovi.¹⁰⁶ – Na občinskih volitvah septembra 1924 je s 2.405 glasovi in 32 mandati v občinskem odboru zmagal Narodni blok (NB), volilna povezava SLS, JDS, NSS in NRS, ki so se združile proti Nemcem in nemškutarjem, da dokažejo slovenski značaj Maribora.¹⁰⁷ NB je volitve označil kot narodni plebiscit.¹⁰⁸ NB so sledili SSJ s 960 glasovi in štirimi mandati v občinskem odboru, Nemci s 994 glasovi in prav tako štirimi mandati v občinskem odboru, Delavsko kmečka skupina (komunisti) s 190 glasovi in enim mandatom v občinskem odboru ter Slovenska neodvisna gospodarska stranka s 43 glasovi in nobenim mandatom.¹⁰⁹ Po strankah je bila v NB najmočnejša SLS s 15 odborniki, JDS jih je imela osem, NSS šest, tri pa NRS.¹¹⁰ Enaindvajsetega oktobra 1924 je bila županska volitev. Za župana so izvolili pripadnika SLS, nekdanjega mariborskega komisarja in kasnejšega občinskega svetnika Leskovarja, za podžupana pa pripadnika JDS Franja Lipolda. V občinski svet so izvolili dva pripadnika SLS in po enega pripadnika JDS in NSS.¹¹¹

Tako kot na volitvah v Narodno skupščino leta 1923 (tedaj je *Straža* zapisala, da je "obstoj in napredek našega ljudstva samo v Slovenski ljudski stranki"¹¹²), je tudi na skupščinskih volitvah leta 1925 v Mariboru zmagala SLS. Dobila je 1.204 glasov. Sledili so ji Narodni blok (volilna povezava SDS, v katero se je leta 1924 preimenovala JDS, samostojne strankarske skupine SKS v mariborski oblasti in dela pripadnikov NRS) s 801 glasovi, SSJ s 742 glasovi, HKRS s 725 glasovi, Nemci s 724 glasovi, Bratski sporazum (volilna povezava NSS in Davi-

¹⁰⁶ "Volilni izidi v mariborskem volilnem okrožju", *Tabor*, 23. 3. 1923, št. 66, str. 2; "Izidi volitev v Mariboru l. 1920, 1921 in 1923", *Straža*, 21. 3. 1923, št. 82, str. 1. Po navedbi *Straže* je Nemška gospodarska stranka dobila 958 glasov. (Prav tam.) – SSJ so oblikovali 18. 12. 1921 v Beogradu, ko so se na konferenci predstavnikov glavnih odborov do tedaj samostojnih socialnodemokratskih strank združile JSDS, Socialnodemokratska stranka Jugoslavije in Socialistična delavska stranka Jugoslavije v enotno jugoslovansko socialistično stranko.

¹⁰⁷ Darko Friš, "Razmah in napredek Maribora v času županovanja dr. Josipa Leskovarja (1924–1928)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 131 (dalje: Friš, "Razmah in napredek Maribora"); Friš, "Dr. Josip Leskovar: mariborski župan v letih 1924–1927", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 346 (dalje: Friš, "Josip Leskovar"); "Narodni blok", *Tabor*, 21. 9. 1924, št. 216, str. 2; "Plebiscit v Mariboru končan s sijajno zmago za Slovence", *Straža*, 22. 9. 1924, št. 109, str. 1. Prim. tudi "Mariborske vesti: narodnim volilcem!" *Tabor*, 24. 9. 1924, št. 218, str. 1. – Ko je po občinskih volitvah v Mariboru in v Celju 28. 9. 1924 tudi na Ptuj 19. 10. 1924 nasproti Nemcem zmagala slovenska stran, je *Tabor* zapisal, da so ptujske volitve "zaključile narodnostni boj za mesta na ozemlju bivše Spodnje Štajerske". Z mogočnim sunkom so razmajali in porušili "trdnjavski trikotnik" (Maribor–Celje–Ptuj), "umetne stavbe nemštva na slovenskem ozemlju" ("Po velikih zmagah narodne misli v naših mestih", *Tabor*, 24. 10. 1924, št. 244, str. 1).

¹⁰⁸ "Še tri dni", *Tabor*, 18. 9. 1924, št. 213, str. 1; "Plebiscit v Mariboru končan s sijajno zmago za Slovence", *Straža*, 22. 9. 1924, št. 109, str. 1; "Plebiscit za jugoslovanski Maribor", *Tabor*, 23. 9. 1924, št. 217, str. 1.

¹⁰⁹ Friš, "Razmah in napredek Maribora", str. 131–132; Friš, "Josip Leskovar", str. 346–247; Filipič, *Poglavja iz boja komunistov*, 1, str. 214; "Plebiscit za jugoslovanski Maribor", *Tabor*, 23. 9. 1924, št. 217, str. 1.

¹¹⁰ "Izvoljeni odborniki in namestniki", *Tabor*, 23. 9. 1924, št. 217, str. 2.

¹¹¹ Friš, "Razmah in napredek Maribora", str. 132–133; Friš, "Josip Leskovar", str. 347.

¹¹² "Veličastna zmaga SLS", *Straža*, 21. 3. 1923, št. 82, str. 1.

dovičeve Demokratske stranke) s 604 glasovi, NRS s 248 glasovi, komunistični Delavsko-kmetijski republikanski blok (DKRB) s 156 glasovi, Bernotova skupina v SSJ s 29 glasovi, Slovenska neodvisna gospodarska stranka s 25 glasovi, SKS s 22 glasovi, lista disidentov HRKS s 11 glasovi, prekmurska Kmetiska lista s 10 glasovi in Agrarna kmečka zveza s 9 glasovi.¹¹³ – SLS je bila v Mariboru na zmagovalnem mestu še na dveh volitvah. Na volitvah v občastno skupščino mariborske občasti januarja 1927 si ga je v okviru Združene gospodarske liste (ZGL) delila z NRS in Nemci. Zaradi volilne povezave z Nemci so na liberalni strani SLS očitali narodno izdajalstvo;¹¹⁴ slep je, kdor ne uvidi, da se je "*izneverila nacionalnemu Mariboru kakor Judež Kristus*", je zapisal *Tabor*.¹¹⁵ ZGL je dobila 2.165 glasov in dva mandata (SLS in NRS).¹¹⁶ Sledili so ji Zveza delavskih strank (volilna povezava SSJ, obnovljene JSDS in komunistov), ki je dobila 1.528 glasov in en mandat, Narodna lista (povezava SDS in NSS), ki je dobila 1.038 glasov in je ostala brez mandata, in lista Davidovičeve Demokratske stranke ter dela radikalov in narodnih socialistov, ki je dobila 144 glasov in je prav tako ostala brez mandata.¹¹⁷ – Na volitvah v Narodno skupščino septembra 1927 je prišlo do preobrata. Zmagala je SSJ s 1.527 glasovi, SLS pa je dobila 1.505 glasov. Sledili so ji Združena slovenska gospodarska lista (volilna povezava SDS, NSS in dela kmetijcev) s 1.038 glasovi, Nemci s 857 glasovi, DKRB (s komunisti se je povezala še JSDS) s 412 glasovi, NRS s 309 glasovi, Hrvaška kmečka stranka (HKS, v katero se je leta 1925 preimenovala HRKS) s 82 glasovi in Slovenska neodvisna gospodarska stranka s 39 glasovi.¹¹⁸ – Na občinskih volitvah decembra 1927 je znova zmagala SLS. Prejela je 1.858 glasov in 14 mandatov v občinskem odboru, sledile so ji SSJ s 1.737 glasovi in 12 mandati, SDS s 881 glasovi in šestimi mandati, Nemci s 737 glasovi in petimi mandati, NRS s 234 glasovi in enim

¹¹³ "Kako so volila naša mesta?", *Tabor*, 10. 2. 1925, št. 32, str. 1.

¹¹⁴ "Volilno gibanje: nacionalno izdajstvo SLS", *Tabor*, 19. 1. 1927, št. 14, str. 1; "Volilno gibanje", *Tabor*, 20. 1. 1927, št. 15, str. 1–2. Prim. tudi "Volilno gibanje: dr. Leskovar contra dr. Leskovar", *Tabor*, 22. 1. 1927, št. 17, str. 1.

¹¹⁵ "Volilno gibanje: nacionalno izdajstvo SLS", *Tabor*, 19. 1. 1927, št. 14, str. 1.

¹¹⁶ "Izidi volitev v oblastne skupščine: mariborska oblast", "Mesto Maribor", *Tabor*, 25. 1. 1927, št. 19, str. 1; "Izidi oblastnih volitev na Slov. Štajerskem, Koroškem, Prekmurju in Medjimurju: volilna enota Maribor mesto", *Slovenski gospodar*, 27. 1. 1927, št. 4, str. 3; Miroslav Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma* (Ljubljana, 2000), str. 108 (dalje: Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*).

¹¹⁷ "Izidi v mariborski oblasti: Maribor mesto", *Jutro*, 24. 1. 1927, št. 20, str. 2; "Mesto Maribor", *Tabor*, 25. 1. 1927, št. 19, str. 1; "Socialistični glasovi v ljubljanski in v mariborski oblasti", *Delavska politika*, 26. 1. 1926, št. 8, str. 1; "Izidi oblastnih volitev na Slov. Štajerskem, Koroškem, Prekmurju in Medjimurju: volilna enota Maribor mesto", *Slovenski gospodar*, 27. 1. 1927, št. 4, str. 3; "Volilni rezultati: mariborska oblast: mesto Maribor", *Enotnost*, 3. 2. 1927, št. 5, str. 2.

¹¹⁸ "Volilni dan v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 9. 1927, št. 108, str. 2; "Izidi volitev v narodno skupščino dne 11. septembra 1927: volilni okraj Maribor – levi breg", *Slovenski gospodar*, 15. 9. 1927, št. 37, str. 5.

mandatom, Neodvisna obrtniška lista s 190 glasovi in enim mandatom, NSS s 172 glasovi in enim mandatom in DKRB (komunisti in JSDS) s 146 glasovi in prav tako enim mandatom.¹¹⁹ Štirinajstega januarja 1928 so bile županske volitve. Za župana so izvolili pripadnika SLS in dotedanjega občinskega svetnika dr. Alojzija Juvana. Volili so tudi podžupana in občinski svet. Podžupan je postal pripadnik SDS Franjo Lipold, ki je to funkcijo opravljal že v prejšnjem mandatu, v občinski svet pa so izvolili dva predstavnika SLS in po enega predstavnika SDS in Nemcev.¹²⁰ SLS je postala v mariborski občinski upravi vodilna politična sila, močni pa so bili tudi socialisti. S podžupanskim mestom so bili opazni demokrati in petimi odborniki Nemci.

V času do kraljeve diktature je v Mariboru prevladovala SLS. Zmagala je na dveh volitvah v Narodno skupščino in občinskih volitvah leta 1927, na občinskih volitvah leta 1924 in oblastnih volitvah leta 1927 pa si je zmagovalno mesto delila s SDS, NSS in NRS oziroma NRS in Nemci. V okviru volilne povezave za občinske volitve leta 1924 je dobila največ mandatov, medtem ko je bila na oblastnih volitvah leta 1927 izenačena z NRS. Dobila je tudi dva župana. Močni so bili socialisti oziroma marksistično delavstvo, ki se je večinoma uvrščalo takoj za SLS ali njene volilne povezave, leta 1927 pa je SSJ zmagala na volitvah v Narodno skupščino. Do leta 1924 je imela tudi svojega župana, izvoljenega v dobi komisariata. Med opaznimi strankami je bila še SDS, vidno so se okrepili Nemci. Ob tem lahko za celotno prvo jugoslovansko desetletje ugotovimo, da so se v tem času na čelu Maribora zvrstili predstavniki vseh treh tradicionalnih političnih taborov. Dva liberalna in en katoliški komisar v letih 1919–1921 ter socialnodemokratski oziroma socialistični in dva katoliška župana v nadaljnjih dvajsetih letih. Vsi trije tabori so bili tudi med zmagovalci različnih volitev. JSDS/SSJ in SLS sta bili izenačeni v volilnih zmagah na skupščinskih volitvah (JSDS/SSJ 1920 in 1927, SLS 1923 in 1925), JSDS je dobila občinske volitve leta 1921, SLS pa je bila v zmagoviti volilni povezavi na občinskih volitvah leta 1924 in na oblastnih volitvah leta 1927. Dobila je tudi občinske volitve leta 1927. Liberalna stran je bila leta 1924 vključena v zmagovalno volilno povezavo na občinskih volitvah. Od drugih strank je bila v volilni povezavi, ki je zmagala na teh volitvah, še NRS. Skupaj z Nemci je bila vključena v volilno povezavo, ki je prejela največ glasov na oblastnih volitvah leta 1927.

Razporejanje politične moči se je odrazilo tudi na upravopolitičnem področju. Ko je vlada Kraljevine SHS na podlagi Vidovdanske ustave 26. aprila

¹¹⁹ "Bitka za Maribor končana", *Mariborski večernik "Jutra"*, 19. 12. 1927, št. 189, str. 2; "Rdeči Maribor zmaguje!", *Delavska politika*, 21. 12. 1927, št. 102, str. 1; Maksimiljan Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas* (Maribor, 2013), str. 52 (daje: Fras, *Mariborski župan Juvan*).

¹²⁰ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 52–53; "Po konstituiranju mariborskega občinskega sveta", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 1. 1928, št. 12, str. 1.

1922 izvedla upravno ozemeljsko razdelitev države na oblasti, so Slovenijo razdelili na dve upravno ozemeljski enoti – mariborsko oblast s sedežem v Mariboru in ljubljansko oblast s sedežem v Ljubljani. Mariborska oblast je obsegala jugoslovansko Štajersko z nekdanjim koroškim prevaljskim okrajem, Prekmurje in Medjimurje, t. j. mesta Celje, Maribor in Ptuj, politične okraje Ljutomer, Maribor, Prevalje, Ptuj in Slovenj Gradec, sodne okraje Kozje (razen občin Veliki Kamen in Mrčna sela), Celje, Vranksko, Gornji grad in Šmarje, občine Sv. Rupert (iz sodnega okraja Laško), Motnik, Trojane in Špitalič (iz političnega okraja Kamnik) in omenjena Prekmurje ter Medjimurje.¹²¹ Oblastem so na področju občne uprave načelovali veliki župani, ki so bili politični predstavniki vlade in so jo predstavljali tudi nasproti ustavno zagotovljeni oblastni samoupravi; v njeni pristojnosti so bile oblastne gospodarsko-socialne in kulturno-prosvetne zadeve.¹²² Organa oblastne samouprave sta bila oblastna skupščina in njen izvršilni organ oblastni odbor. Oblastna samouprava je zaživela šele leta 1927, ko so izvedli volitve v oblastne skupščine. Do tedaj so vse upravne zadeve v oblasteh vodili veliki župani. Ti so se menjavali skladno s spremembami jugoslovanskih vlad. Prvega velikega župana mariborske oblasti, dr. Miroslava Ploja, je 31. decembra 1922 imenovala četrta vlada prvaka NRS Nikole Pašiča.¹²³ Poslovati je začel 1. januarja 1924.¹²⁴ Plojevega naslednika, dr. Otmarja Pirkmajerja, je sedma Pašičeva vlada, v kateri je bila tudi SDS, Pirkmajer pa je bil njen pripadnik, imenovala 5. junija 1924.¹²⁵ S spremembo vlade, v kateri je bila zdaj SLS, je veliki župan v Mariboru 19. avgusta 1924 postal njen pripadnik dr. Fran Vodopivec.¹²⁶ Nova vlada, v katero se je vrnila SDS, je za mariborskega velikega župana 7. novembra 1924 ponovno imenovala Otmarja Pirkmajerja.¹²⁷ Na svojem mestu je ostal do 28. februarja 1927, ko ga je, po vstopu SLS v vlado 1. februarja 1927, 3. marca 1927 zamenjal njen predstavnik dr. Fran Schaubach.¹²⁸

¹²¹ "Uredba o razdelitvi države na oblasti", *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, 15. 5. 1922, št. 49, str. 313 (dalje: *UL PUS*).

¹²² O tem glej podrobneje Jurij Perovšek, "Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave", *Pripravki za novejšo zgodovino* 33, št. 1–2 (1993), str. 23, 24–25 (dalje: Perovšek, "Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave").

¹²³ "Politični položaj: veliki župani v Sloveniji", *Straža*, 3. 1. 1923, št. 1, str. 1; "Tedenski pregled: sobota 30. dec.", *Tabor*, 4. 1. 1923, št. 2, str. 5. Glej tudi "Iz Službenih Novin kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca": številka 10", *UL PUS*, 22. 1. 1923, št. 8, str. 57.

¹²⁴ "Razglasi pokrajinske uprave za Slovenijo: razglas", *UL PUS*, 31. 12. 1923, št. 116, str. 782.

¹²⁵ "Nova velika župana v Mariboru in Ljubljani", *Tabor*, 6. 6. 1924, št. 129, str. 1.

¹²⁶ "Nova velika župana za Slovenijo", *Tabor*, 21. 8. 1924, št. 190, str. 1; "Iz Službenih Novin kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca": številka 195", *UL PUS*, 30. 8. 1924, št. 82, str. 489.

¹²⁷ "Prvo delo P.-P. vlade", *Slovenec*, 8. 11. 1924, št. 256, str. 1; "Spremembe v vodstvu oblastnih uprav", *Jutro*, 9. 11. 1924, št. 264, str. 1.

¹²⁸ "Dr. Baltič in dr. Pirkmajer odstavljena", *Slovenec*, 4. 3. 1927, št. 51, str. 1.

Vprašanje mariborske oblasti

Glede mariborske oblasti je v letih 1922–1923 prišlo do zanimive politične pobude, ki jo je izrazil nekdanji predsednik slovenske JDS Vekoslav Kukovec. Leta 1922 se je preselil v Maribor, kjer je deloval v krajevni in oblastni organizaciji JDS. Slovenskega dela stranke ni vodil od njenega organizacijskega preoblikovanja, ko so tudi v ljubljanski oblasti 9. julija 1922 ustanovili oblastno organizacijo JDS; mariborsko so ustanovili 9. aprila 1922.¹²⁹ Po razdelitvi države na oblasti je avgusta 1922 predlagal, da bi pred prvimi volitvami v oblastne skupščine vse stranke v mariborski oblasti ob ohranitvi svoje organizacijske individualnosti oblikovale začasno stranko *ad hoc* – stranko dela za mariborsko oblast. Ta naj bi na podlagi skupnega delovnega programa nastopila na oblastnih volitvah in na ta način zagotovila kar najbolj nepolitični značaj oblastne skupščine za čas, dokler ne bi uredili temeljnih vprašanj konstituiranja pokrajine. Tako bi brez medsebojnih političnih bojov uspešno vzpostavili javno upravo, samoupravo in temeljne podlage gospodarskega razvoja mariborske oblasti.¹³⁰ Na liberalni strani je, ob pripombi, da bi bilo govoriti o "depolitizaciji strank /.../ res kontradiktorno",¹³¹ njegov predlog podprla mariborska oblastna organizacija JDS.¹³² Oprekalo mu ni tudi ljubljansko *Jutro*.¹³³ Zavrnil pa so ga narodni socialisti, medtem ko SKS o njem ni razpravljala.¹³⁴ Kukovčev predlog sta zavrnila še marksistična in katoliška stran. Glasilo mariborske oblastne organizacije SSJ *Enakost* je poudarila, da "naš program izključuje vsako vezanje kandidatnih list z meščanskimi strankami, posebej pa še s strankami, ki so ustvarile delavskemu gibanju in demokraciji sovražne zakone".¹³⁵ *Straža* je v Kukovčevem predlogu videla eno od "fint, ki naj bi vsaj za nekaj časa okrepile propadajočo idejo meščanskega liberalizma". Odklanjala je "nekak političen Burgfrieden [državlanski politični mir – op. J. P.] in Kukovcu sporočala, "naj bo prepričan, da SLS ne bo delala demokratom nobene štafaže!" Zanj so na podlagi zahteve SLS po zakonodajni avtonomiji Slovenije "oblastni problemi" lanski sneg. /.../ Nobenega kompromisa ne more biti z SLS!"¹³⁶ Podobno je razmišljal tudi lju-

¹²⁹ "Zbor zaupnikov JDS iz ljubljanske oblasti", *Jutro*, 11. 7. 1922, št. 161, str. 1–2; "Zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 11. 4. 1922, št. 83, str. 1–2; "Dnevna kronika: kako neinformirani", *Tabor*, 16. 7. 1922, št. 158, str. 3.

¹³⁰ Vekoslav Kukovec "Beseda o konstituiranju mariborske oblasti", *Tabor*, 25. 8. 1922, št. 191, str. 1, 2. Omenjeni predlog je Kukovec podal na zboru JDS 24. 8. 1922 v Mariboru. – "Politične vesti: razprava o konstituiranju mariborske oblasti", *Tabor*, 26. 8. 1922, št. 192, str. 2.

¹³¹ "'Volksstimme' in mariborska oblast", *Tabor*, 2. 9. 1922, št. 198, str. 1.

¹³² "Zbor zaupnikov Demokratske stranke v Celju", *Tabor*, 5. 9. 1922, št. 200, str. 1.

¹³³ "Stvarna beseda k oblastni samoupravi", *Jutro*, 25. 8. 1922, št. 201, str. 1.

¹³⁴ "Politične vesti: koncentrat Kukovec", *Nova pravda*, 2. 9. 1922, št. 35, str. 2.

¹³⁵ "Nemogoči načrti v sedanjem položaju", *Enakost*, 8. 9. 1922, št. 6, str. 1.

¹³⁶ "Dr. Kukovec ustanavlja mariborsko 'oblast'", *Straža*, 28. 8. 1922, št. 99, str. 1.

bljanski *Slovenec*, ki je v Kukovčevem predlogu videl težnjo, da bi druge stranke pomagale demokratom na Štajerskem do mandata.¹³⁷ Nadaljnje razprave o Kukovčevem predlogu ni bilo, saj volitev v oblastne skupščine leta 1922 niso razpisali.

Kukovec se je za sodelovanje političnih strank pri konstituiranju mariborske oblasti zavzel tudi naslednje leto. Avgusta 1923 je v *Taboru* in celjski demokrati *Novi dobi* zagovarjal oblikovanje nadstrankarskega in gmotno neodvisnega Političnega društva za mariborsko oblast, ki bi na podlagi pokrajinskega (štajerskega) patriotizma in lastne politike reševalo temeljna vprašanja pokrajine. Društvo naj bi v načelnem pogledu prevrednotilo dotedanjo kulturnobojno delitev, saj bi se "moralo v prvi vrsti odločiti tudi glede vprašanja ali naj bodo v ti [štajerski – op. J. P.] pokrajini kakor v sosednji ljubljanski še naprej alfa in omega vsake politike današnjim razmeram ne več odgovarjajoča borba klerikalcev in liberalcev". Kukovčevo vodilo je bilo: "Tudi nasprotniku skusiti priznati kaj dobrega, tudi sebe podvreči kritiki, vzbujati pa v narodu sploh optimizem, je v današnjih razmerah etična potreba, ker rinemo sicer v negotovost, narodno hiranje in morebiti v smrt."¹³⁸ *Tabor* je h Kukovčevemu članku dodal, naj njegova "politična razprava, napisana na podlagi velike politične izkušnje in iz globoko občutenega patriotizma in ljubezni do naše pokrajine /.../ tvori podlago za stvarno diskusijo".¹³⁹ *Nova doba* ga je neposredno podprla. Ugotovila je, "da je politično-strankarska razcepljenost zastrepila naše javno življenje tako daleč, da trpi pod tem cel narod in da trpi zlasti naša obmejna pokrajina Štajerska, ki v novih prilikah nujno potrebuje konsolidacije tako v gospodarskem kakor v narodnem in političnem pogledu". Zato je prav, "da likvidiramo preteklost, ako je to v interesu napredka naroda. To je naše stališče, ki ga /.../ javno izpovedujemo, zavedamo se pri tem prav dobro, da nismo radi tega še nikaki izdajalci onih načel, ki so nam bila vsikdar vodilna v pogledu na naš narod".¹⁴⁰

Kukovec s svojo zamislijo ni uspel. Odklonila je ni le katoliška stran, pač pa v končni posledici tudi liberalna. *Straža* se je Kukovčevi zamisli odkrito posmehovala – med drugim naj bi bilo njegovo Politično društvo "politična pošast za bodočnost".¹⁴¹ Kljub sprva ugodnemu odzivu v *Taboru* in *Novi dobi*, se ji je odrekla tudi njegova stranka. Na seji oblastnega načelstva JDS za mariborsko oblast 20. septembra 1923 niso podprli ustanovitve Političnega društva.¹⁴² Kukovčeva

¹³⁷ "Štajerske novice: dr. Kukovec zopet koncentrira", *Slovenec*, 25. 8. 1922, št. 184, str. 3.

¹³⁸ Vekoslav Kukovec, "Politično društvo za mariborsko oblast", *Nova doba*, 25. 8. 1923, št. 95, str. 1–2. Glej tudi na posameznih mestih vsebinsko skrženo prvotno objavo v *Taboru* (Vekoslav Kukovec, "Politično društvo za mariborsko oblast", *Tabor*, 23. 8. 1923, št. 189, str. 1–2).

¹³⁹ "Mariborske vesti: politično društvo za mariborsko oblast", *Tabor*, 23. 8. 1923, št. 189, str. 5.

¹⁴⁰ "Politične vesti: politično društvo za mariborsko oblast", *Nova doba*, 25. 8. 1923, št. 95, str. 2.

¹⁴¹ "Dnevne novice: kaj je zopet iztuhtal", *Straža*, 24. 8. 1923, št. 95, str. 3.

¹⁴² Vekoslav Kukovec, "Moje stališče", *Nova doba*, 30. 8. 1924, št. 99, str. 1.

zamisel je bila očitno v prevelikem nasprotju z ustaljenim razumevanjem političnega življenja, čeprav ji poleg *Tabora* in *Nove dobe* sprva ni oporekal tudi poslovodeči podpredsednik oblastnega načelstva JDS za mariborsko oblast Franjo Lipold (leta 1922 izvoljeni predsednik načelstva Ivan Rebek je medtem zaradi bolezni funkcijo odložil).¹⁴³ Kukovčeva zamisel je zamrla. Glasila JDS, ki so poročala o seji mariborskega oblastnega načelstva JDS septembra 1923, je niso niti omenila.¹⁴⁴ Na godna tla ni naletela tudi v širšem liberalnem prostoru. V NSS so jo zavrnil z besedami: "*Ne bo nič, gospod Kukovec!*",¹⁴⁵ SKS pa mu ponovno ni namenila pozornosti. Enako so storili tudi na marksistični strani.

Kukovec je bil dejaven tudi glede same mariborske oblasti. Bil je njen najdoslednejši in najvztrajnejši zagovornik.¹⁴⁶ V Mariboru kot sedežu oblastne samouprave je videl zagotovilo, da bo "silno pridobil na svojem pomenu in bo lahko najaktivnejše sodeloval na utrjenju in razvoju nacijskega življenja v tej 'obmejni marki'".¹⁴⁷ Naloga mariborske krajevnice organizacije JDS je, da pripravi podlago za njeno vzpostavitev,¹⁴⁸ saj mora prebivalstvo na Štajerskem po izkušnji zadnjih štirih let "nekoliko nezaupno misliti na verjetnost izpolnitve svojih želja pod ljubljansko javno upravo ali samoupravo". Nasproti centralizmu Ljubljane je postavil načelo lokalnega egoizma oziroma patriotizma. Ta ni le opravičljiv, ampak celo legalen, saj je čas, da štajerski Slovenci začnejo misliti nase. Treba se je postaviti proti centralizmu Ljubljane. "Če je mariborska oblast nova politična tvorba, če bodo težave njenega konstituiranja podesetorjeno težje nego v Ljubljani, zato ni treba misliti, da nima bodočnosti."¹⁴⁹ Maribor mora vstati iz mrtvila.¹⁵⁰ Za mariborsko oblastno organizacijo JDS je bila izvedba oblastne samouprave nujno potrebna.¹⁵¹ Ko je avgusta 1924 obstajala možnost, da bi mariborsko oblast ukinili in za celotno Slovenijo imenovali velikega župana v Ljubljani, v Mariboru pa naj bi kot njegov delegat posloval le

¹⁴³ (Franjo) Lipold, "Politično društvo za mariborsko oblast", *Tabor*, 26. 8. 1923, št. 192, str. 1; (Franjo) Lipold, "Politično društvo za mariborsko oblast", *Nova doba*, 28. 8. 1923, št. 96, str. 1.

¹⁴⁴ "Politične beležke: oblastno načelstvo JDS za mariborsko oblast", *Jutro*, 21. 9. 1923, št. 221, str. 2; "Politične vesti: oblastno načelstvo Demokratske stranke za mariborsko oblast", *Tabor*, 22. 9. 1923, št. 214, str. 1–2; "JDS: oblastno načelstvo za mariborsko oblast", *Nova doba*, 22. 9. 1923, št. 107, str. 2.

¹⁴⁵ "Politične vesti: ne bo nič, gospod Kukovec!", *Nova pravda*, 1. 9. 1923, št. 35, str. 1.

¹⁴⁶ Marko Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom: "liberalizem" na Štajerskem med letoma 1918 in 1923* (Maribor, 2010), str. 171 (dalje: Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*).

¹⁴⁷ "Minister dr. Kukovec v Mariboru", *Tabor*, 10. 9. 1921, št. 203, str. 1.

¹⁴⁸ "Občni zbor JDS v Mariboru", *Tabor*, 14. 1. 1922, št. 11, str. 1.

¹⁴⁹ Vekoslav Kukovec, "Beseda o konstituiranju mariborske oblasti", *Tabor*, 25. 8. 1922, št. 191, str. 1, 2.

¹⁵⁰ Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 184.

¹⁵¹ "Oblastni občni zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 27. 11. 1923, št. 269, str. 2. Glej tudi Žuraj, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom*, str. 164, 166–168. Prim. tudi "Zbor demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 11. 4. 1922, št. 83, str. 1.

Dr. Vekoslav Kukovec
(*dLib*, Zbirka upo-
dobitev znanih
Slovencev NUK)

podžupan, je temu odločno nasprotovala.¹⁵² Tu je aktivno sodeloval tudi Kukovec. Za polno delovanje samostojne in enakopravne oblastne uprave v Maribo-

¹⁵² O tem glej "Veliki župan celokupne Slovenije imenovan", *Slovenec*, 6. 8. 1924, št. 178, str. 1; "Politične beležke: upokojitev velikih županov v Sloveniji", *Jutro*, 7. 8. 1924, št. 185, str. 2; "Iz Maribora: na protestnem shodu", *Jutro*, 12. 8. 1924, št. 189, str. 4; "Kje je veliki župan za celokupno Slovenijo?", *Jutro*, 14. 8. 1924, št. 191, str. 2; "Politične beležke: shodi v mariborski oblasti", *Jutro*, 19. 8. 1924, št. 195, str. 2; "Maribor zoper kršenje ustave", *Tabor*, 14. 8. 1924, št. 185, str. 1–2; "Prebivalstvo mariborske oblasti proti kršenju ustave", *Tabor*, 19 (i. e. 18). 8. 1924, št. 188, str. 1.

ru se je posebej zavzel še v *Taboru*.¹⁵³ Oster odziv prebivalstva na Štajerskem je očitno zalegel, saj so mariborsko oblast ohranili in za velikega župana v Mariboru imenovali Frana Vodopivca. Naj omenimo, da je Kukovec v tistem času zaznamoval slovensko politiko tudi z zanimivo pobudo, naj liberalci opustijo brezobzirni politični boj proti katoliški strani, a jo je vodstvo slovenske liberalne politike zavrnilo.¹⁵⁴

Nacionalno vprašanje in kulturni boj

Mariborska politična dinamika se je seveda razvijala tudi na drugih ravneh. Glavni nasprotnici v vprašanju narodu in državne ureditve – SLS in JDS/SDS – sta ob različnih priložnostih izražali svoja narodnopolitična stališča. SLS je zahtevala revizijo centralistične in unitaristične Vidovdanske ustave in zakonodajno avtonomijo upravno združene Slovenije.¹⁵⁵ Leta 1924 je svoje zahteve povezala z jasnim stališčem o slovenski nacionalni individualnosti.¹⁵⁶ (Korošec je v svojem govoru leta 1921 v Mariboru iz jugoslovanskega unitarističnega besednjaka sicer uporabljal tudi izraz "pleme".¹⁵⁷) Ko se je SLS leta 1927 odločila za delno uresničitev svojega avtonomističnega programa preko oblastnih samouprav, je volitve v oblastne skupščine označila kot boj za "prvi košček avtonomije".¹⁵⁸ Oblastne skupščine so le "nekaka predsoba /.../, skozi katero vodi pot in skozi katero se bo tudi prišlo v dom slovenske samouprave in avtonomije".¹⁵⁹ Načelnemu stališču o slovenski samobitnosti, samoodločbi in samovladni (avtonomiji) se ni odrekla.¹⁶⁰

¹⁵³ V. (ekoslav) Kukovec, "Za mariborsko oblast", *Tabor*, 17. 8. 1924, št. 187, str. 1. O Kukovčevem zagovarjanju samostojne mariborski oblasti glej tudi Vekoslav Kukovec, "V sredi volilne bitke!", *Tabor*, 22. 2. 1923, št. 42, str. 1.

¹⁵⁴ Jurij Perovšek, "Napredna fronta": organizacijske, idejne in politične poteze slovenskega liberalizma med svetovnima vojnama (Maribor, 2024), str. 153–175.

¹⁵⁵ "Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru", "Sklepi mariborskega shoda SLS", *Straža*, 31. 8. 1921, št. 96, str. 1, 2; "Volilcem Slov. ljudske stranke!", "Veličastna zmaga SLS", *Straža*, 21. 3. 1923, št. 82, str. 1; "Veličasten shod naše stranke v Mariboru", *Straža*, 9. 4. 1923, št. 89, str. 3; "Slovenskemu narodu", *Straža*, 10. 11. 1924, št. 180, str. 1; "Otvoritev zasedanja mariborske oblastne skupščine", *Tabor*, 24. 2. 1927, št. 44, str. 1. – O jugoslovanskem državnem centralizmu in narodnem unitarizmu glej Perovšek, "Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave", str. 17–26.

¹⁵⁶ "Slovenskemu narodu", *Straža*, 10. 11. 1924, št. 180, str. 1.

¹⁵⁷ "Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru", *Straža*, 31. 8. 1921, št. 96, str. 1.

¹⁵⁸ "Slovenci!", *Slovenski gospodar*, 20. 1. 1927, št. 3, str. 1.

¹⁵⁹ "V taboru SLS je Slovenija!", *Slovenski gospodar*, 27. 1. 1927, št. 4, str. 1.

¹⁶⁰ "Načelo samouprave in avtonomije naj zmaga!", *Slovenski gospodar*, 6. 1. 1927, št. 1, str. 1; "V nedeljo, 23. januarja bo nastopila skupna slovenska fronta!", 20. 1. 1927, št. 3, str. 1; "V taboru SLS je Slovenija!", *Slovenski gospodar*, 27. 1. 1927, št. 4, str. 1; "Pod zastavo slovenskega ljudstva!", *Slovenski gospodar*, 1. 9. 1927, št. 35, str. 1; "Armada SLS, dvigni se!", *Slovenski gospodar*, 8. 9. 1927, št. 36, str. 1.

Za svojimi stališči v nacionalnem vprašanju je trdno stala tudi JDS/SDS. Poudarjala je privrženost jugoslovanskemu narodnemu unitarizmu in državnemu centralizmu.¹⁶¹ Obstoječi centralistični državnopravni ustroj je zagovarjala tudi s svarilom, da SLS z zahtevo po upravno združeni avtonomni Sloveniji "mariborsko oblast, ki nam je vsem pri srcu, meče v kot"; v avtonomni Sloveniji bi potem vladala po mili volji po svojih strankarskih interesih.¹⁶² Svarilo je izrekla pred volitvami v Narodno skupščino leta 1927, ko je *Tabor* še zapisal:

Mariborčani pa tudi ne moremo mirno gledati, kako nam hočejo Korošec in njegova stranka demontirati našo mariborsko oblast, katere upravni in kulturni center je naš Maribor, ter tako naše mesto gospodarsko težko udariti. Vsak Mariborčan, ki se zaveda velikih nalog, katere ima Maribor kot upravno središče mariborske oblasti v gospodarskem, socialnem, kulturnem in vseh drugih pogledih, se mora zavedati, da je jutri [11. septembra 1927 – op. J. P.] njegova dolžnost, da glasuje proti vsem poskusom, da se naše mesto degradira iz sedeža oblastne državne uprave in samouprave v navadno provincijalno mesto, kateremu bi na ta način bila izpodrežana vsakršna možnost gospodarskega razvoja in napredka.¹⁶³

Poleg SLS in JSD/SDS so svoje poglede na nacionalno vprašanje izrazile tudi druge stranke. Ko se je SKS sredi dvajsetih let iz svojih unitarnocentralističnih stališč obrnila k avtonomizmu,¹⁶⁴ je leta 1925 tudi v Mariboru poudarila zahtevo po narodni suverenosti in široki zakonodajni avtonomiji.¹⁶⁵ Ta stališča je delila s Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev (SRSKD), ki jih je prav tako izrekla tudi v Mariboru.¹⁶⁶ Stranki sta se nato na podlagi skupnih programskih načel povezali v Zvezo slovenskega kmečkega ljudstva (ZSKL), ki se je leta 1926 pretvorila v Slovensko kmetsko stranko.¹⁶⁷ Tudi njen mariborski okrožni odbor je terjal revizijo ustave in upravno združeno, svobodno Sloveni-

¹⁶¹ "Pred našim zborom", *Tabor*, 9. 4. 1922, št. 82, str. 1; "Zbor demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 11. 4. 1922, št. 83, str. 1; Vekoslav Kukovec, "V sredi volilne bitke!", *Tabor*, 22. 2. 1923, št. 42, str. 1; "Volilcem v Sloveniji!", *Tabor*, 18. 3. 1923, št. 63, str. 1; "Za močno državo: za mariborsko oblast!", *Tabor*, 8. 2. 1925, št. 31, str. 1; "Shod Samost. demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 3. 11. 1926, št. 224, str. 2; "Ljubljana v taboru Narodnega bloka!", *Jutro*, 6. 2. 1925, št. 31, str. 1.

¹⁶² "Dr. Pivkova lista parola mariborske oblasti in narodnega Maribora", *Tabor*, 10. 9. 1927, št. 107, str. 1.

¹⁶³ "Slovenski napredni Maribor, v boj za ideale demokracije!", *Tabor*, 10. 9. 1927, št. 107, str. 1.

¹⁶⁴ O tem glej podrobneje Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 221–230.

¹⁶⁵ "Naša rezolucija", *Kmetijski list*, 11. 3. 1925, št. 13, str. 1; "Naša pot", *Kmetijski list*, 8. 4. 1925, št. 17, str. 1; "Razne politične vesti: konsolidacija kmetskega pokreta", *Kmetijski list*, 15. 4. 1925, št. 18, str. 2.

¹⁶⁶ "Zbor zaupnikov SRS v Mariboru", *Slovenski republikanec*, 20. 3. 1925, št. 11, str. 1; "Kako je nastala 'Zveza slov. kmetskega ljudstva'", *Kmetijski list*, 24. 6. 1925, št. 28, str. 2.

¹⁶⁷ Politično programska načela ZSKL in Slovenske kmetske stranke glej v Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana, 1998), str. 167–174 (dalje: Perovšek, *Programi političnih strank*).

jo.¹⁶⁸ V Mariboru se je v okviru DKRB na podlagi federalističnega nacionalnega programa KSJ slišala tudi zahteva po samoodločbi.¹⁶⁹ Socialisti, zagovorniki jugoslovanskega narodnega in državnega unitarizma, pa so ob prvih razpravah o vprašanju upravno ozemeljske razdelitve kraljevine ugotavljali, da so na Štajerskem vsi, brez razlike v strankarski pripadnosti, za lastno oblast. Čeprav so menili, da bi bilo za njihovo stranko morda bolje, če Slovenije ne bi delili, je bilo zanje merodajno, da je ustava sprejeta in jo je treba izvesti do vsake podrobnosti. Za ljudstvo je pomembno le to, kakšne predstavnike bo izvolilo v oblastno skupščino. Vsekakor pa se Maribor "pripravlja, da postane iz neznatnega provincijalnega mesteca – velemesto".¹⁷⁰ Za pripadnike drugih strank in skupin so tako v nacionalnem vprašanju kot v drugih temeljnih politično programskih stališčih veljali pogledi njihovih političnih organizacij.¹⁷¹

Nacionalno vprašanje, ki je bilo ena od ključnih prvin političnega razvoja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji, je spremljal izstopajoč kulturni boj. Odločilno sta ga zaznamovali katoliška in liberalna stran. Ta je, tako kot drugje v Sloveniji, tudi v Mariboru za svojega načelnega nasprotnika imenovala politični katolicizem.¹⁷² "Naša javnost ima nekoliko preveč rešpekta pred njim", je pred skupščinskimi volitvami leta 1923 opozoril Vekoslav Kukovec.¹⁷³ Mariborska JDS nacionalne politike katoliške strani ni imela za verodostojno, "klerikalcem je končno vse eno, ali imamo v državi centralizem ali federalizem, ali dobijo obljubljeno avtonomijo Slovenije ali ne. Njim gre samo za avtonomijo cerkvene zakonodaje in šolske politike po želji katoliške duhovščine."¹⁷⁴ Na shodu SDS v Mariboru 1. februarja 1926 se je Gregor Žerjav posebej ustavil pri mariborski. "Ni tako ostudnih govorov in člankov, kakor so oni iz kuhinje mariborske klerikalne duhovščine", je grmel. "To je evropska sramota."¹⁷⁵ *Mariborski večernik* "Jutra" je objavil tudi pričevanje iz duhovniških vrst o razmerah na katoliški strani. Avtorjevega imena ni navedel, saj so ga morali "vspričo inkvizitorskega razpoloženja v slovenski klerikalni stranki, ki se profano identificira z institucijo cerkve, – zamolčati". Po avtorjevih besedah je bila edino, kar so dali politikujoči duhovniki slovenskemu ljudstvu, ki je v svojem jedru in mišljenju pošteno, infekcija licemerstva, hinavščine in dvojne morale. "Tekom dolgih let svojega trnjevega

¹⁶⁸ "Iz stranke: iz mariborskega okrožja SKS", *Kmetijski list*, 11. 7. 1928, št. 28, str. 4.

¹⁶⁹ "Volilni govor sodr. Gustinčiča v Mariboru", *Enotnost*, 20. 1. 1927, št. 3, str. 2.

¹⁷⁰ "Mariborske novice", *Enakost*, 22. 12. 1921, št. 52, str. 1.

¹⁷¹ O programih političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v prvem jugoslovanskem desetletju glej Perovšek, *Programi političnih strank*.

¹⁷² Vekoslav Kukovec, "V sredi volilne bitke!", *Tabor*, 22. 2. 1923, št. 42, str. 1; Prim. tudi "V znamenju napredne složnosti", *Mariborski večernik* "Jutra", 17. 9. 1928, št. 211, str. 1.

¹⁷³ Vekoslav Kukovec, "V sredi volilne bitke!", *Tabor*, 22. 2. 1923, št. 42, str. 1.

¹⁷⁴ "Oblastni občni zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 27. 11. 1923, št. 269, str. 2.

¹⁷⁵ "Veličasten shod Svetožarja Pribičevića v Mariboru", *Tabor*, 2. 2. 1926, št. 26, str. 2.

pota sem prišel do prepričanja, da je podlo ovaduštvo lastnost vsakega političnega klerikalca – eksponenta." Navedel je tudi primer, ko so v merodajnem celjskem političnem krogu govorili o nekem, po njihovem mnenju, upornem kaplanu. Podatke o njem je posredoval mežnar. Dejali so, da je "mežnarju treba nekaj primakniti iz črne kase, on je izboren detektiv". Za kaplana pa so, če ne bo ubogal, primerni sanatoriji na Pohorju, v Majšperku in v Kozjanskem kotu vedno na razpolago.¹⁷⁶

Liberalci, ki so bili kljub napadom na Katoliško cerkev, duhovščino in katoliško vero, z dogmatično-zakramentalnega vidika lojalni katoličani, so nasprotovali politični razsežnosti verskega prepričanja. Cerkev in duhovščina naj ne bi imeli odločilne besede v javnem življenju. Napadali so ju takrat, kadar sta se jim zdela zastopnici političnega katolicizma, ter takrat kadar in kolikor sta bili po njihovem mnenju nespravljeni z moderno družbo.¹⁷⁷ *Tabor* je na očitke duhovščine, da so liberalci njeni nasprotniki in nasprotniki vere, odgovarjal, "da nismo zapisali svojih duš hudiču in da se hočemo tudi mi zveličati po vzvišenem duhu Kristusovih nauk". –

So pa stvari, ki jih ne želimo in ne smemo želei. Prva je ta, da ne priznavamo srednjeveškega načela, po katerem ima cerkvena gospoda nekako nadoblast nad posvetno, pravico, da se neposredno vtika v državno življenje, da ureja čisto po svoje šolstvo in kulturo, da preganja tiste, ki so druge vere in ki se molijo Bogu na drug način.¹⁷⁸

Pri tem je nevzdržno, da si je SLS vzela krščanska načela v zakup. Na delu za njeno politiko

so zlasti duhovniki, izmed katerih jih je mnogo na kandidatnih listah. In ravno to pomeni veliko škodo za naš narod v moralnem oziru. Duhovnik, ki se poda v politično areno, ne more več pravilno izvrševati svojega vzvišenega poklica. Primoran je, da z ostalimi vred laže in da drugim slabo želi, kar je v nasprotju z nauki Kristovimi. Namesto, da bi se posvetil svoji pravi nalogi, ki je v tem, da narod pravilno vzgaja k dobremu, namesto, da bi si prizadeval človeka napraviti boljšega, kakor je, kar bi mu nedvomno uspelo, ako bi se z vso vestnostjo lotil svojega poklica, – namesto, da bi delal v tej smeri, pa se je podal na krivo pot, kjer

¹⁷⁶ "Svitanje: iz nepolitičnih duhovniških vrst", *Mariborski večernik "Jutra"*, 24. 8. 1928, št. 192, str. 2.

¹⁷⁷ O tem glej podrobneje Zvonko Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na preobodu iz 19. v 20. stoletje* (Ljubljana, 2004), str. 18–20, 99, 103; Zvonko Bergant, *Slovenski klasični liberalizem: idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921* (Ljubljana, 2000), str. 86.

¹⁷⁸ "Za močno državo! Za mariborsko oblast!", *Tabor*, 8. 2. 1925, št. 31, str. 2.

se mešetari z dušami ljudi na naravnost nedostojen in nečuden način. Ni lepo, če s[e] takih sredstev poslužujejo posvetni ljudje, naravnost nedopustno in od strani cerkvene oblasti prepovedano, pa bi moralo biti, da se duhovščina meša v politične prepire, da laže, goljufa, zmerja, demoralizira in pohujšuje narod. Tako postopanje gotovo ni v skladu s krščanskimi načeli. Kdor tega ne verjame, ta naj vzame v roko sv. pismo in bere naj v evangeliju Sv. Mateja, 21 poglavje, kako bi v tem slučaju ravnal Kristus. Tam stoji zapisano: In Jezus je stopil v tempelj božji in je izgnal vse, ki so v templju prodajali in kupovali; prevrnil je mize menjavcem in stole prodajavcem golobov in jim rekel: 'Pisano je: Moja hiša naj bo hiša molitve; vi pa ste iz nje napravili razbojniško jamo.'¹⁷⁹

Politikujoče duhovnike in izkoriščanje vere v strankarske namene je v Mariboru obsodil tudi okrožni odbor SKS.¹⁸⁰ Podprli pa so resolucijo kongresa Slovenske kmetijske stranke, v katero sta se leta 1926 združili SKS in SRSKD, 11. decembra 1927 v Ljubljani. Kongres je obžaloval zastareli strankarski boj med liberalizmom in politični katolicizmom, ki sicer še vedno zlorablja verska čustva. A iz Avstrije podedovani liberalizem zavaja večino slovenske inteligence in meščanstva, da trdovratno vztrajata pri politiki slovenske SDS.¹⁸¹ Na omenjeni del kongresne resolucije Slovenske kmetijske stranke je verjetno vplival njen podpredsednik Vekoslav Kukovec, ki se je leta 1926 razšel s SDS.

Ena od značilnosti liberalne in tudi druge slovenske politike v Kraljevini SHS/Jugoslaviji so bila tudi prizadevanja, da bi v okviru svojega tabora dosegli skupno nastopanje njegovih političnih sil. Na liberalni strani so bile žive zlasti pobude JDS/SDS, da bi oblikovali "napredno fronto", povezavo liberalnih strank, ki bi zagotovila zelen prodor liberalnih idejnih in političnih pogledov v slovenski družbi. Tudi mariborska JDS/SDS je na vprašanje "napredne fronte",

¹⁷⁹ "Volilno gibanje", *Tabor*, 20. 1. 1927, št. 15, str. 1. – Po slovenskem standardnem prevodu *Svetega pisma* se omenjeno svetopisemsko besedilo glasi: "Jezus je stopil v tempelj in izgnal vse, ki so v templju prodajali in kupovali. Menjalcem denarja je prevrnil mize, prodajalcem golobov pa stole in jim rekel: 'Pisano je: Moja hiša naj se imenuje hiša molitve, vi pa ste iz nje naredili razbojniško jamo.'" (Mt 21,12–13; *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod – 2., pregledana izdaja* (Ljubljana, 1997) (dalje: *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*)).

¹⁸⁰ "Naša resolucija", *Kmetijski list*, 11. 3. 1925, št. 13, str. 1; "Naša pot", *Kmetijski list*, 8. 4. 1925, št. 17, str. 1.

¹⁸¹ "Resolucija", *Kmetijski list*, 14. 12. 1927, št. 50, str. 3; "Zborovanje mariborskega okrožnega odbora Slovenske kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 18. 1. 1928, št. 3, str. 2.

ki je večinoma niso uspeli ustvariti, pogosto opozarjala.¹⁸² Njena opozorila so imela tudi izrazito kulturnobojno vsebino. "Napredno koncentracijo" oziroma "fronto" je imenovala "*fronta proti klerikalizmu*", v SLS pa je videla "*historično nepoštenje rimskega klerikalizma*".¹⁸³ Poudarjala je, da je edinole z združitvijo liberalnih sil "mogoče uspešno odbijati naval klerikalizma",¹⁸⁴ poplavo političnega katolicizma, ki so mu cerkveni interesi višji kot koristi naroda.¹⁸⁵ Drugače je mariborska JDS/SDS izražala spoštljiv odnos do cerkvenih dostojanstvenikov in zgodovinskih osebnosti. *Tabor* ga je pokazal ob smrti škofa Mihaela Napotnika 28. marca 1922.¹⁸⁶ Poročal je tudi o odloku, ki ga je 25. marca 1926 podpisal lavantinski škof dr. Andrej Karlin, naj pričnejo zbirati podatke, na podlagi katerih bodo predlagali razglasitev knezoškofa Antona Martina Slomška za blaženega.¹⁸⁷ Dve leti kasneje je *Mariborski večernik "Jutra"* ob sedemstoletnici lavantinske škofije posebej poudaril Slomškovo zaslugo, da je leta 1859 s prenosom škofijskega sedeža iz Št. Andraža na Koroškem v Maribor zagotovil cerkveno osamosvojitve štajerskih Slovencev.¹⁸⁸

Poleg JDS/SDS sta se ob mariborskih cerkvenih dostojanstvenikih ustavili tudi SKS in NSS. *Kmetijski list* je ob Napotnikovi smrti prispeval krajši zapis o njegovi življenjski in duhovniški poti. Končal ga je z besedami, da je bil pokojni škof "globoko veren človek, toda noben klerikalec. In ravno to je najlepši dokaz njegovega plemenitega značaja".¹⁸⁹ Karlina je večkrat omenil – ob imenovanju za lavantinskega škofa, njegovi slavnostni umestitvi in ob sedemdesetletnici.¹⁹⁰ Ko so ga 29. julija 1923 umestili, je izrazil upanje, "da se na Štajerskem ne bo vera tako izrabljala, kakor se to dogaja na Kranjskem".¹⁹¹ O Napotniku in Karlinu je

¹⁸² "Pred našim zborom", *Tabor*, 9. 4. 1922, št. 82, str. 1; "Zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 11. 4. 1922, št. 83, str. 1; "Volilcem v Sloveniji!", *Tabor*, 18. 3. 1923, št. 63, str. 1; Vekoslav Kukovec, "Mojim volilcem!", "Po volitvah", *Tabor*, 21. 3. 1923, št. 64, str. 1; "Sadovi nesloge", *Tabor*, 22. 3. 1923, št. 65, str. 1; "Politične vesti: seja oblastnega načelstva Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 27. 3. 1923, št. 69, str. 2; "Oblastni občni zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 27. 11. 1923, št. 269, str. 2; "Vodstvo SKS odklonilo skupno napredno fronto", *Tabor*, 25. 11. 1924, št. 270, str. 1; "Lista dr. Ljudevita Pivka vložena", *Mariborski večernik "Jutra"*, 28. 7. 1927, št. 71, str. 1; "Dr. Pivkova lista parola mariborske oblasti in narodnega Maribora", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 9. 1927, št. 107, str. 1; "Slovenija v dveh taborih", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 9. 1927, št. 108, str. 1.

¹⁸³ "Volilcem v Sloveniji!", *Tabor*, 18. 3. 1923, št. 63, str. 1.

¹⁸⁴ "Sadovi nesloge", *Tabor*, 22. 3. 1923, št. 65, str. 1.

¹⁸⁵ "Dr. Pivkova lista parola mariborske oblasti in narodnega Maribora", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 9. 1927, št. 107, str. 1; "Slovenija v dveh taborih", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 9. 1927, št. 108, str. 1.

¹⁸⁶ "Knezoškof Mihael Napotnik", *Tabor*, 29. 3. 1922, št. 72, str. 1.

¹⁸⁷ "Dnevna kronika: beatifikacija A. M. Slomška", *Tabor*, 3. 4. 1926, št. 75, str. 1.

¹⁸⁸ "Sedemstoletnica lavantinske škofije", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 5. 1928, št. 106, str. 2.

¹⁸⁹ "Raznoterosti: iz življenja škofa dr. Mihaela Napotnika", *Kmetijski list*, 6. 4. 1922, št. 14, str. 5.

¹⁹⁰ "Pokrajinske vesti: za mariborskega škofa", *Kmetijski list*, 13. 6. 1923, št. 34, str. 3; "Pokrajinske vesti: dr. Karlin", *Kmetijski list*, 1. 8. 1923, št. 41, str. 3; "Novice in razno: mariborski škof dr. Andrej Karlin 70-letnik", *Kmetijski list*, 23. 11. 1927, št. 47, str. 6.

¹⁹¹ "Pokrajinske vesti: dr. Karlin", *Kmetijski list*, 1. 8. 1923, št. 41, str. 3.

pisala tudi *Nova pravda*. Poročala je o Napotnikovem pogrebu¹⁹² in obeležila sedemdesetletnico njegovega naslednika Karlina, 15. novembra 1927. Obžalovala je, da je preveč zašel na politično polje. "Drugače je g. dr. Karlin prijazen mož in priljubljen."¹⁹³

Kulturnobojne poudarke so v Mariboru izrekli tudi socialni demokrati in kasneje socialisti. Že na začetku dvajsetih let je *Enakost* izjavila, da je najprej treba premagati "klerikalnega zmaja", če hočemo doseči socialno pravičnost. "Zatorej proč s klerikalizmom!" – "Kulturni boj!"¹⁹⁴ *Delavska politika*, ki je od 25. septembra 1926 izhajala Mariboru,¹⁹⁵ je kasneje ta stališča dopolnila s poudarki, da se mora delavstvo boriti proti nadvladi političnega katolicizma in razgnati "lažnjivi in odvrtni slovenski klerikalizem" – "narodnjaški rimski klerikalizem, ki ne pozna nikakšnega socialnega čustvovanja, ki bi rezalo v meso kapitalistične družbe".¹⁹⁶ Njegov namen je zatemniti razum v korist kapitalizma, ker je načelno za kapitalistični družbeni red.¹⁹⁷ Klicala je: "Proti klerikalizmu!"¹⁹⁸ So pa na socialistični strani poročali o Napotnikovi smrti in ga priporočili v molitev in blag spomin.¹⁹⁹

Na katoliški strani kulturnobojne dinamike so v Mariboru poskrbeli, da so se slišali njihovi temeljni ideološki poudarki. Anton Korošec je na shodu SLS v proslavo kralja Petra I. Karađorđevića 28. avgusta 1921 v Mariboru (shod so pripravili po Petrovi smrti 16. avgusta) zagovarjal preobrazbo Evrope v krščanskem smislu, saj s pogani krščanske družbene preobrazbe ne morejo izvesti. Zahteval je versko-nravno vzgojo v šoli, ker države brez vere ni. Vera mora voditi narode v njihovem življenju. Obsodil je liberalizem v Srbiji, ki je storil mnogo slabega in rodil vrsto atentatorjev, naloga katoliške in pravoslavne Cerkve pa je, da v mladino vsadita pravo vero. Poudaril je skrb za delavski stan in njegovo socialnogospodarsko uveljavitev.²⁰⁰ Na shodu so sprejeli resolucijo, ki je odklanjala sokolizacijo šolstva in zahtevala črtanje kanceliparagrafa, ustavnega določila, ki je verskim predstavnikom prepovedoval zlorabljanje njihove duhovni-

¹⁹² "Tedenske novice: pogreb knezoškofa Napotnika", *Nova pravda*, 8. 4. 1922, št. 14, str. 3.

¹⁹³ "Tedenske vesti: 70letnica knezoškofa dr. Karlina", *Nova pravda*, 19. 11. 1927, št. 46, str. 5.

¹⁹⁴ B., "Kulturni boj!", *Enakost*, 15. 12. 1921, št. 51, str. 1. – O socialističnem kulturnem boju v prvem jugoslovanskem desetletju glej Jurij Perovšek, "Socialistični kulturni boj v letih 1918–1929", *Studia Historica Slovenica* 16, št. 3 (2016), str. 601–627.

¹⁹⁵ *Delavska politika*, 25. 9. 1926, št. 147, str. 1.

¹⁹⁶ "Delavci in kmetje, razženite svoje upropaščevalce!", *Delavska politika*, 22. 1. 1927, št. 7, str. 1; "Boj sovražnikom delovnih slojev", *Delavska politika*, 20. 8. 1927, št. 67, str. 1.

¹⁹⁷ "Ogledalo klerikalne morale", *Delavska politika*, 27. 7. 1927, št. 60, str. 3; "Boj sovražnikom delovnih slojev", *Delavska politika*, 20. 8. 1927, št. 67, str. 1.

¹⁹⁸ "Socialistični bataljoni, naprej!", *Delavska politika*, 10. 9. 1927, št. 73, str. 1.

¹⁹⁹ "Maribor: knezoškof Mihael Napotnik", *Naprej*, 30. 3. 1922, št. 72, str. 4.

²⁰⁰ "Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru", *Straža*, 31. 8. 1921, št. 96, str. 1–2.

ške službe in duhovniških nalog v politične namene.²⁰¹ Zanimiv je bil Korošček pogled na razmere v Rusiji. "Ako govorimo o krščanstvu," je dejal,

še nekaj ne smemo pozabiti. Rusija gladuje. Milijoni nimajo nič jesti. Ljudje umirajo hujše nego na bojnem polju. Rusi so pravoslavni bratje, toda kršč.[anska] vera se ne ozira, ali si pravoslaven ali katolik ali mohamedanec. Jaz prosim naše katoliške škofe, hrvatske in slovenske, ker naša vlada, ki je pravoslavna, ni hotela nič storiti za pravoslavne brate, prosim naše škofe, naj pomagajo našim bratom, pravoslavnim Rusom, da se bo zopet v novi luči zasvetil dokaz, da je katoliška Cerkev prava naslednica Kristova!²⁰²

Kaj hočejo katoličani, so v drugi polovici dvajsetih let večkrat jasno opozorili tudi v *Slovenskem gospodarju*. Ugovarjali so trditvi, da vera ne sodi v javno življenje, saj politično oviranje katoliškega gibanja, ki ga izvaja država, nujno zahteva, da se katoličani v ohrambo vere in Cerkve zbirajo v svoji politični stranki. V notranji politiki želijo uveljaviti načela krščanske demokracije in za katoliško ljudstvo zahtevajo verske šole z zagotovljeno popolno neodvisnostjo učiteljstva. Katoličani morajo biti dejavni tudi v socialnem vprašanju.²⁰³ Zelo je pomembno, da se ne dopusti zavajanja kmečkega ljudstva "na opolzko pot /.../ brezverske in brezbožne kulture, ki ne pozna in ne pripozna duše v človeku".²⁰⁴ V zmagi SLS na občinskih volitvah leta 1927 so videli dokaz, da slovensko ljudstvo zahteva svoje krščanske in slovenske pravice,²⁰⁵ pred volitvami v Narodno skupščino istega leta pa so zagotavljali, da je SLS porok svobode katoliške Cerkve, ki ne sme biti sužnja države.²⁰⁶ Zmaga SLS na teh volitvah v slovenskem okviru je pomenila, da je slovensko ljudstvo na "znamenit način" premagalo laž in zlobo SDS, NRS in socialistov – "volilnega mrčesa". Ni dopustilo, da bi ga prevarali s "strašilom klerikalizma, s katerim je laži-svobodomiselstvo hotelo ustrahovati duhove".²⁰⁷

Osrednji katoliški ideološki dogodek v Mariboru v dvajsetih letih so bili Mladinski dnevi – Dekliška dneva 9. in 10. avgusta in Fantovski dnevi 22.–24. avgusta 1924. Imeli so versko obnovitveni namen. *Straža* je v svoji slavnostni

²⁰¹ "Skepi mariborskega shoda SLS", *Straža*, 31. 8. 1921, št. 96, str. 2. – O vprašanju sokolskega sistema telesne vzgoje v osnovnih in srednjih šolah v letih 1920–1921 ter odporu katoliške strani proti njemu glej Ervin Dolenc, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v kraljevini SHS 1918–1929* (Ljubljana, 1996), str. 138–142.

²⁰² "Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru", *Straža*, 31. 8. 1921, št. 96, str. 2.

²⁰³ "Kaj hočemo katoličani?" *Slovenski gospodar*, 7. 1. 1926, št. 1, str. 1. Prim. tudi "Armada SLS, dvigni se!", *Slovenski gospodar*, 8. 9. 1927, št. 36, str. 2.

²⁰⁴ "Po kmetiskih dnevih", *Slovenski gospodar*, 19. 8. 1926, št. 33, str. 2.

²⁰⁵ "Sijajna zmaga slovenskega ljudstva!", *Slovenski gospodar*, 27. 1. 1927, št. 4, str. 1.

²⁰⁶ "Armada SLS, dvigni se!", *Slovenski gospodar*, 8. 1. 1927, št. 36, str. 2.

²⁰⁷ "Sijajna zmaga SLS", *Slovenski gospodar*, 15. 9. 1927, št. 37, str. 1.

Posamezna številka stane 1 din.

Naročniki listov: Čita list 80 din., pol leta 40 din., čita list 20 din., mesec 7 din. Izvajajo: Čita list 140 din. Posamezni ali posamezne se naročajo po doplačilu po rednih terminih izplačevanja posameznih. Upravičeno sprejema naročnike, listovalec in rednike.

STRAŽA

Nedelna politična list za slovensko ljudstvo

Polnina plačana v gotovini.

STRAŽA izhaja v ponedeljek, sredo in petek. Izdajatelj in upravitelj je J. Perovšek, Kovaška cesta 11.5 Z urediteljem se mora posvetiti vsaki dan samo od 11. do 12. ure. Razpisal se na volitve. Nalaganje reklamirajo se politične stranke. Tiskalna tehnika št. 115.

92. številka.

Maribor, dno 8. avgusta 1924.

Letnik XVI.

9.10. avg. 1924.

Mladinska dneva v Mariboru.

23.24. avg. 1924.

Ti pred začrtim mladinskih dnem smo. Vse je za pripravo, da jih dostojno in spoštljivo obhajemo. Mladinska slovenskih mladostnikov in fantov pridejo v Maribor, da tam izročijo svojo pomembno vlogo doli pobudo za začetek preročišč in pomladne slovenskega naroda.

Mladostni je najboljši toplotni za življenje naroda, prva čuti v svoji nepokvarjeni mladostnem zanosu in zdravem občutku, če ni kaj v resni v doli ali življenja naroda, iz katerega krivi in smrti je izšla. Zato je prvi, ki gre na samostojno dobo njegove obnove.

Človeštvo 20. stoletja stoji na velikem mejniku mogočega razvoja. Razvijajo se materialistični in naturalistični razvoji človeštva dosega ravno v tem stoletju svoj vrhunec: človeštvo utrjuje od doli in napreduje za kosmarično civilizacijo, ržgano od upora in nad, ki jih je stavljalo v napredek in razvoj, razočarano nad popolnim flaskom pozemeljskih nebes, ki so zna jih obljubljati krivi preroki, doživlja velikansko duhovno krizo.

Ravno tega pa je pomladno njegovo stisko nove politične, gospodarske in socialne razmere, izhajajoče iz moderne industrije, izvarni in strojev, novi stanovi vstopajo, predvsem delavci, kakor je, ki od starih brez prekosladi, trdnih tradicij, leg, stanovalske kulture kot brezdomovinski, bojčevski, mlinski, brez tople ljubezni mater, ki bi jih stisnila na svoje srce in vzgajala za svoje otroke.

Naj slovenski narod čuti bolezen v svojih udih, zato zbira najboljše, kar ima, najdravnejši svoj sok, mladino, da s njo ozdravi samega sebe.

Veliko novo orientacijo slovenskega naroda hočemo. Nova bo ta orientacija v tem smislu, ker bo zamislila dosedajni način življenja naroda, ki mu uničuje življenjske sile. Stara pa bo, ker bo črpala svoje prenoviljive sile iz tisti virov, ki so skoli doli stoletja obhajali naš narod zdrav in čisti, to je iz večno svetlih, neskončnih studencev kristolastnosti.

Zato je temeljni naš program obnove nesmrtnih duh, glavni odjek naših glasov: klic v nebo za milost.

Iz vere bomo potem razjelnili vsa tisto silo, da začnemo boji proti izročeni naši kulturi.

Povdariti bomo, da človek se ni vrgel na plemenit, ako nakupiti v svoji doli množico znanja, temveč se je takrat, ako njegove umske zmognosti stopijo v službo globljega življenjskega verskega ideala in pogotovo ter razkrije njegov čuti za dušnost. Samo stopnjevanje znanja je ni napravilo nobenega občutka za človekovo, ali človeka, če odkar doli razkrije na svojeje pojmovanje dušnosti.

Največja nevarnost je za modernega človeka, da mu je življenje postalo računsko, da vedno bolj zgolja ista linija organskega čustva, iz katerih izhajajo najplemenitejše versko-naravne moči doli: ljubezen do bližnjega, veselje do potrovanja, udobnega obhajanja, družinski čuti, višjevo, materinstvo. Če je človek enkrat te čute izgubil, potem mu ostane le mehanizem, kar se da tehtati, prijeti, pozviti. Človek se odhaja uravi, zgubi čisto duha, ki pohliva naravo, zgubi stik z največjim duhom, Bogom, zgubi veselje na družini, domovini in naroda, ne zna jih več pojmovati kot od Boga danih darov in resni življenjskih nalog.

Popolnoma napačno je poboljšati materializem, brezverstvo, odločitev in blaznost po nivanju v madi doli s čustva doli in zmožnostmi mladosti. Materializem ni v prvi vrsti suhi, ki se ga da znanstveno premagati, temveč čuti doli vne priroto, neveselja do življenja, obup nad doli vni in življenja. Zato ni mika prva naloga, da ga znanstveno pobijemo, temveč ga na znotraj svojih duhah premagamo z novim verskim optimizmom, veseljem do življenja in ustvarjanja za družino, domovino, narod, človeštvo in Boga.

Naš program ni zato teoretičen, temveč predvsem praktičen, mladinsko gibanje, ki hoče novo veselje, iskrenost, navdalenost in vsaj gorečnost spraviti v celotno naše delovanje in nakanje. Modernega duha sublimira in nihanje loče odhiti z neskončnim duhom potrovanja in ustvarjanja iz vilihi idealnih ozorov.

Ta nove iskrenosti pa ne bomo našli v računanju, suhoparnem znanstvu, materializmu, temveč v razvijanju, od vilihi verskih in narodnih idejlov prevzetih doli.

Naj voditelj dr. Anton Korošec je na takem shodu, ki ga je imel v Mariboru, pripravi govoriti o veselju, ki ga doli naš kmet, ki gre na svoje polje, njive, travnike, o gametju, ki gleda svoj beli domaci doli in misli na svoje prišne otroke in dobro bno, svoje stare grudele, ki so mu zitihi to lilo in doli tako podlaga za njegovo srečo.

Ta čuti veselja na družini, na domaci zemlji, domovini, rodni jeziku, veri, predvsem mirano aspe vladati v srcu vsakega Slovenca. Če bomo iskro teh plemenitih čustev vilihi v našem kmetu, obrtniku, delavcu, inteligentu in meščanu, bode vsak dan ustvaril novo stanovalsko kulturo, ki v današnjih dolih prida: kmeti imajo delavce, delavce meščane, meščane meščane, ki bo vsaka temeljita v poselstvih čustvovanja doličnega stano, vse stanovalske kulture pa slojeje v poglavlju in podatljivu narodni kulturi.

Vsebinska slavnostne številke „Straža“:

I. Vse in posvetilo 1. Odl. — vilihi in Duhal 2. Simboli, vzgajajoči mladost. 3. Verska obnova mladosti. 4. Reforma prenoviljive doli. 5. Stalnost katehizma in učnost. 6. Vseja ljudstva v unostiloma ostri.	II. Katedrnost in učnost 7. Monoteizem in unostil. 8. Monoteizem in unostil. 9. Verski prepoved in dolično življenje. 10. Ljudski duhovi. 11. Nove manjane. 12. Najboljše za se po.
--	--

Napoved Mladinskih dni 9. in 10. avgusta ter 22. do 24. avgusta 1924 v Mariboru ("Mladinska dneva v Mariboru", *Straža*, 8. 8. 1924, št. 92, str. 1)

številki, s katero jih je napovedala, opominjala, da materialistični in naturalistični razvoj človeštva v 20. stoletju dosega vrhunec. Zbeganost od upov, ki jih je polagalo v napredek, razočarano nad popolnim flaskom pozemeljskih nebes, ki so mu jih obljubljali krivi preroki, doživlja velikansko duhovno krizo. Stisko povečujejo še nove politične gospodarske in socialne razmere, izhajajoče iz moderne dobe, vstajajo novi stanovi, predvsem delavski, kot brezdomovinski, boljševiski in nihilistični. Slovenski narod čuti to bolezen, zato zbira najboljše, kar ima, mladino, da ozdravi samega sebe. "Veliko novo orientacijo slovenskega naroda hočemo", je zaklicala *Straža*.

Nova bo ta orientacija v tem smislu, ker bo zanikala dosednji način življenje naroda, ki mu uničuje življenske sile. Stara pa bo, ker bo črpala svoje prenovljajoče sile iz tistih virov, ki so skozi dolga stoletja ohranjali naš narod zdrav in čil, to je iz večno svežih, neusahljivih studencev katoličanstva.²⁰⁸

Zato je naš temeljni program obnovitev neumrjočih duš, klic v nebo za milost. Iz vere bomo zajemali vso silo, da začnemo boj proti izrodnom naše kulture.²⁰⁹

Največjo nevarnost za modernega človeka je *Straža* videla v izgubi čustev, ki izhajajo iz versko-nravne moči duše. Materializem, brezverstvo, sebičnost in hlastanje po uživanju je treba premagati z novim verskim optimizmom v svojih dušah, veseljem do življenja in ustvarjanja za družino, domovino, narod, človeštvo in Boga. Materializem je čut duhovne praznine, brez veselja do življenja, in obup nad duhovnostjo. Čut veselja za družino, domačo zemljo, domovino, rodni jezik in vero prednikov je treba zopet vzbuditi v srcu vsakega Slovenca. Mladina bo dala pobudo za začetek preroditve in pomladitve slovenskega naroda.²¹⁰

Poleg uvodnika je *Straža* v slavnostni številki objavila še prispevke profesorja na mariborski realki dr. Franca Sušnika, profesorja na Teološki fakulteti v Ljubljani dr. Matije Slaviča, župnika pri Sv. Jakobu v Slovenskih goricah Martina Avšiča, mariborskega stolnega kaplana Alojzija Rezmana, J. Savinjskega, profesorja na mariborski realki Ivana Bogoviča, dr. J. Menine, profesorja na mariborskem bogoslovju dr. Josipa Jeraja, dr. Jožeta Praznika, oblastnega tajnika SLS Marka Kranjca, profesorja na mariborskem moškem učiteljišču Pavla Živortnika in vodje mariborske Državne posredovalnice za delo Jožeta Stabeja o veri in prosveti, katoličanstvu in umetnosti, državljskem in krščanskem občestvu.²¹¹ Njihovo sporočilo je bilo, da mora krščanstvo znova postati graditelj in sestavni del slovenstva in njegovih dobrin. Po 5. katoliškem shodu leta 1923 v Ljubljani, naj globoko prevetri duhá slovenskih ljudskih množic.²¹²

Dekliških dni se je udeležilo nad 7.000 deklet. Ko so se razšle – "kot se razidejo čebelice iz ajdovega polja, kjer so srkale vonj in med" –, je *Straža* poudarila, da so na njihovem srečanju udarili "načelne temelj bodočim slovenskim materam, da se ob zapovedih z gore Sinajske drže svetega pravca, ki brani in ohranjuje naš narod". Žene, ki znajo rasti iz dosedanje slovenske katoliške kulture, morajo jamčiti za naš narodni obstoj. Dekliški dnevi so povzdignili krščan-

²⁰⁸ "Mladinska dneva v Mariboru", *Straža*, 8. 8. 1924, št. 92, str. 1.

²⁰⁹ Prav tam.

²¹⁰ Prav tam.

²¹¹ Prav tam, str. 2–7.

²¹² O 5. katoliškem shodu glej 5. *katoliški shod v Ljubljani 1923* (Ljubljana, 1924).

sko družino kot celico narodnega življenja in obstoja. Obsodili so mrtvi materializem in jasno opredelili stališče za prihodnost: z vsemi silami delati za to, da slovenski narod ostane slovenski in katoliški. "*Mladenke naše, zbrane na dekliškem dnevu, pa so nositeljice teh idej.*"²¹³

Prav tako množični so bili Fantovski dnevi. Zbralo se je nad 6.000 fantov.²¹⁴ Fantovska številka *Straža*, ki je izšla na prvi dan njihovih dni, jih je pospremila z napovedjo, da se zbirajo "*v teh fantih temni, sivi in preteči oblaki za vse staro, plebko, nizko in naturalistično*, da bo vstalo na ruševinah novo življenje pomlajenega naroda". Mladinski program je narodno slovenski program, njegova prva točka je družina – "oče, mati in otroci, med njimi vez krvi in srca, nad njimi vez živega Boga". Naše mladine še ni ubil šablonski in plitvi duh materializma, da se ne bi zavedala obstoja splošne človečanske kulture iz organskih, živih narodnih kultur, je izrekala *Straža*. Človeška kultura ne zmaguje v kulturi strojev, slepem posnemanju kalupov in mrtvaških kosti brezbarvne internacionalne, temveč v samoniklih narodnih organizmih. "Naša mladina je živa, sveža, iskrena, zato hoče sveže, živo življenje ustvarjati v družini, narodu in človeštvu. To je naš program!"²¹⁵

Fantovsko *Stražo* so posebej namenili utemeljitvi Orlovske organizacije kot nosilke slovenskega verskega preporoda. Franc Sušnik, Jože Praznik, dr. Franc Kovačič, profesor na klasični gimnaziji v Ljubljani in nekdanji mariborski gimnazijski profesor ter predsednik mariborskega okrožnega orlovskega odbora dr. Karel Capuder, Josip Jeraj in J. Menina so prispevali članke o kulturnih nalogah Orla, verski obnovi in Orlovstvu, Orlovstvu in jugoslovanstvu, dijaštvu in Orlu, Orlu in kmečki ter delavski mladini in pravljici o Parsivalu, simbolu poklicanih in obiskanih, ki je odšel k Bogu.²¹⁶ *Slovenec* je Fantovske dneve videl v znamenju krepkih mišic. "Slovenski fantje zelene Štajerske pa so odnesli na svoje domove mogočen vtis, da niso sami, da jih veže nevidna vez v ogromno falango proti vsem, ki smešijo in teptajo slovenske krščanske ideale."²¹⁷

Glavni poudarek Fantovskih dni,²¹⁸ ki so jih obiskali škof Karlin, škof Jeglič, minister za agrarno reformo in poslanec SLS v Narodni skupščini Ivan Vesenjaj, poslanci SLS dr. Josip Hohnjec, Franjo Žebot in Štefan Falež, veliki župan mariborske občine Fran Vodopivec, mariborski župan Viktor Grčar, slovenjgraški okrajni glavar dr. Marko Ipavic, vodja okrajnega glavarstva Maribor-desni breg

²¹³ "Po dekliških dnevih", *Straža*, 11. 8. 1924, št. 93, str. 1.

²¹⁴ "Potek fantovskih dnevov v Mariboru", *Straža*, 25. 8. 1924, št. 98, str. 2; "Fantovski dan v Mariboru", *Slovenec*, 26. 8. 1924, št. 195, str. 2.

²¹⁵ "Fantovski dan v Mariboru!", *Straža*, 22. 8. 1924, št. 97, str. 1.

²¹⁶ *Straža*, 22. 8. 1924, št. 97, str. 2–4.

²¹⁷ "Fantovski dan v Mariboru", *Slovenec*, 26. 8. 1924, št. 195, str. 2.

²¹⁸ O Fantovskih dneh glej "Potek fantovskih dnevov", *Straža*, 25. 8. 1924, št. 98, str. 1–2.

Ivo Poljanec in zastopnik občinskega sveta Josip Leskovar,²¹⁹ je bil, da mora krščanska kultura premagati moderno poganstvo, ali pa bo barbarstvo pregnalo krščansko kulturo.²²⁰ V okviru Fantovskih dni so 23. avgusta 1924 na pokopališču na Pobrežju odkrili spomenik politiku SLS Karlu Verstovšku, ki je umrl leto pred tem.²²¹

Druge prireditve in dogodki

V Mariboru je bilo v dvajsetih letih še več vidnih srečanj in dogodkov. Od 8. do 24. septembra 1922 je bila odprta Pokrajinska obrtna razstava,²²² še v istem mesecu, med 12. in 14. septembrom, pa so mesto in okolico obiskali srbski kmetovalci in kmetijski strokovnjaki.²²³ Šestindvajsetega januarja 1923 so ob postanku vlaka, s katerim se je z Dunaja vračal v domovino, množično pozdravili Josipa Stritarja. Mariborska Orjuna mu je ob tej priložnosti poklonila lovorov venec z državnimi trakovi in napisom "Starosti slovenskih literatov ob povratku v domovino. 'Orjuna', Maribor dne 26. I. 1923".²²⁴ Tridesetega junija in 1. julija 1923 se je zbral množični II. vsedelavski zlet (poleti 1923 se je v Mariboru razvilo tudi veliko stavkovno gibanje),²²⁵ 6. in 7. oktobra 1923 pa so na veliki prireditvi proslavili petnajstletnico mariborskega Orla.²²⁶ Devetega marca 1924 se je zbral protidraginjski shod,²²⁷ 4. septembra 1924 so pozdravili češke, poljske in bolgarske delegate, ki so se na poti na I. kongres vaseslovanske kmečke mladine v Ljubljani 5.–7. septembra, ustavili v Mariboru. Dvaindvajse-

²¹⁹ Prav tam.

²²⁰ Prav tam, str. 1.

²²¹ Prav tam, str. 2.

²²² "Pokrajinska obrtna razstava v Mariboru", *Tabor*, 8. 9. 1922, št. 203, str. 1; "Pokrajinska obrtna razstava v Mariboru", *Tabor*, 10. 9. 1922, št. 204, str. 1–2. "Pokrajinski namestnik Hribar na Obrtni razstavi", *Tabor*, 16. 9. 1922, št. 209, str. 1.

²²³ "Zdravo, bračo seljaci!", "Program za zlet srbskih kmetovalcev v Maribor in okolico 12.–14. septembra 1922", *Tabor*, 12. 9. 1922, št. 205, str. 1; "Srbski kmetje v Mariboru", *Tabor*, 13. 9. 1922, št. 206, str. 1.

²²⁴ "Veličasten sprejem Stritarja v Mariboru", *Tabor*, 27. 1. 1923, št. 21, str. 1. Glej tudi "Iz Maribora: veličasten sprejem pesnika Josipa Stritarja", *Straža*, 29. 1. 1923, št. 12, str. 3; Darko Friš, "Aktivnosti mestnega odbora Orjune v Mariboru v prvem letu delovanja", *Studia Historica Slovenica* 4, št. 2–3 (2004), str. 514 (dalje: Friš, "Aktivnosti Orjune").

²²⁵ Filipič, *Poglavja iz boja komunistov*, 1, str. 212–213.

²²⁶ O tem glej slavnostno številko *Straže* z dne 5. 10. 1923, v kateri so po uvodnem besedilu ("1908 /.../ 1923") škof Karlin, sourednik *Socialne misli* Franc Terseglav, Matija Slavič, Franc Kovačič, Marko Krajnc, Karel Capuder, Josip Jeraj in urednik *Murske straže* ter član odbora mariborskega orlovskega okrožja Roman Bendé predstavili bistvo orlovstva in pojasnjevali, kaj je Orel in kaj hoče (*Straža*, 5. 10. 1923, št. 113, str. 1–5; glej še "15letnica mariborskega Orla", prav tam, str. 6); "Proslava 15letnice mariborskega Orla", *Straža*, 8. 10. 1923, št. 114, str. 2.

²²⁷ "Mariborske vesti: protidraginjski shod v Mariboru", *Tabor*, 11. 3. 1924, št. 59, str. 2; "Velika protidraginjska manifestacija v Mariboru", *Orjuna*, 15. 3. 1924, št. 12, str. 4.

tega marca 1925 je mestna Orjuna na Glavnem trgu razvila svoj bojni prapor, obenem pa je potekal zlet vseh Orjun mariborske oblasti.²²⁸ Sedmega in 8. septembra 1925 je SLS pripravila Delavski dan, 18. julija 1926 je bila v Mariboru glavna skupščina Gasilske zveze Slovenije,²²⁹ 13.–15. avgusta 1926 je SLS priredila Kmetske dni.²³⁰ Petindvajsetega aprila 1928 so na mariborskem kolodvoru pozdravili praškega župana in praške mestne svetnike, ki so se na poti v domovino kratko ustavili v Mariboru,²³¹ 10. maja 1928 so proslavili sedemstoletnico lavantinske škofije. Proslavo so obiskali papeški nuncij Ermenegildo Pellegri-netti, škofa Karlin in Jeglič, veliki župan mariborske oblasti Fran Schaubach, mariborski mestni poveljnik general Dimitrije Spasić, predsednik oblastne skupščine in oblastnega odbora mariborske oblasti Josip Leskovar, predsednik okrožnega sodišča dr. Fran Žiher, zastopnika mestne občine Franjo Lipold in msgr. dr. Anton Jerovšek, okrajni glavar Poljanec, gimnazijski ravnatelj dr. Josip Tominšek, poštni ravnatelj dr. Fran Irgolič, finančni ravnatelj dr. Josip Povalej in poslanec Franjo Žebot.²³² V lavantinski stolnici so ob tej priložnosti vzdali spominsko ploščo z napisom "*Ecce increvit Ecclesia lavantina septem saeculis peractis iubilat; Andreas Pr. Ep. E. L. 1228–1928* (Glej, narasla je cerkev lavantinska po sedmih stoletjih obhaja jubilej)."²³³ Tretjega septembra 1928 so se zbrali na slavnostnem zborovanju ob 25. letnici Zgodovinskega društva v Mariboru. Proslave so se udeležili zastopniki akademij znanosti, univerz iz muzejev iz vse države. Slavnostni govor je imel predsednik društva Franc Kovačič.²³⁴ Oktobra in novembra 1928 so ponovno pozdravili Čehoslovake. Petega oktobra češkoslovaško delegacijo, ki se je na poti v Beograd na proslavo preboja solunske fronte ustavila v Mariboru, 15. novembra 1928 pa člane češke akademske filharmonije, ki so na turneji po Jugoslaviji obiskali Maribor in tu priredili večerni koncert.²³⁵ Petnajstega decembra 1928 so pripravili proslavo ob šestdesetletnici skladatelja in pravnika dr. Oskarja Deva.²³⁶ Konec leta sta

²²⁸ "Mariborske vesti: slavnosti Orjune v Mariboru", *Tabor*, 24. 3. 1925, št. 67, str. 1–2; "Razvitje prapora Orjune Maribor", *Orjuna*, 28. 3. 1925, št. 14, str. 2.

²²⁹ "Velika gasilska slavnost v Mariboru", *Jutro*, 20. 7. 1926, št. 163, str. 3.

²³⁰ "Poteh kmetskih dni v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 19. 8. 1926, št. 33, str. 1.

²³¹ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 104.

²³² "Zastopnik sv. Očeta v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 16. 5. 1928, št. 20, str. 2.

²³³ "Maribor: proslava 700-letnice", *Slovenec*, 11. 5. 1928, št. 108, str. 4.

²³⁴ David Hazemali, Mateja Matjašič Friš, Ana Šela in Majda Schmidt Kranjc, "Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 174 (dalje: Hazemali, Matjašič Friš, Šela in Schmidt Kranjc, "Med priložnostmi in pomanjkanjem"); David Hazemali, Mateja Matjašič Friš, Ana Šela in Majda Schmidt Kranjc, "Dr. Alojzij Juvan: mariborski župan v letih 1928–1931", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 404 (dalje: Hazemali, Matjašič Friš, Šela in Schmidt Kranjc, "Juvan: mariborski župan").

²³⁵ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 104.

²³⁶ Prav tam, str. 101.

izšli še novi knjigi vojnih spominov Ljudevita Pivka *Proti Avstriji – Val Bella in Drup*.²³⁷

Vrh mariborskih prireditev v dvajsetih letih je predstavljala mogočna proslava nastanka jugoslovanske države in desetletnice osvoboditve mesta 1. decembra 1928.²³⁸ Prisostvovalo ji je do 25.000 manifestantov.²³⁹ Proslavo sta pripravili mariborska SDS in katoliška stran. Že pred proslavo so v mariborskem in drugem slovenskem tisku obeležili mariborske dogodke leta 1918.²⁴⁰ Kot uvod k slavnostim je katoliška kulturnoprosvetna organizacija Prosvetna zveza v Mariboru 30. novembra 1928 pripravila pozdravni večer gostom z dežele, mariborski Sokol pa slavnostno akademijo. Prosvetnega pozdravnega večera so se udeležili veliki župan mariborske oblasti Schaubach, stolni kanonik dr. Franc Cukala kot zastopnik škofa Karlina, dr. Andrej Veble kot zastopnik občinskega odbora mariborske oblasti, mariborski župan Alojzij Juvan, prosvetni inšpektor dr. Fran Kotnik, predstavnik ljubljanskega mestnega odbora SLS Fran Orehek, poslanca SLS v Narodni skupščini Žebot in Vesenjaj, šolski nadzornik Ferdo Bobič in msgr. Janez Krstnik Vreže.²⁴¹ Na sokolski akademiji so nastopili moški in ženski naraščaj ter članice in člani. Posebej sta navdušila olimpijca Leon Štukelj in Jože Primožič.²⁴²

Proslavo so priredili na Glavnem trgu. Pred prireditvijo se je na slavnostni seji, ki so se je udeležili predstavniki civilnih, vojaških in cerkvenih oblasti, zbral občinski odbor mariborske oblasti. V mestnem parku so medtem odkrili spomenik v spomin na desetletnico osvoboditve Maribora, desetletnico

²³⁷ M. K-č, "Dr. Pivko: Val Bella in Drup", *Mariborski večernik "Jutra"*, 8. 1. 1929, št. 6, str. 2.

²³⁸ O programu proslave glej "Proslava 10letnice ujedinjenja in osvoboditve Maribora", "Mariborski in dnevni drobci: 1. december v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 27. 11. 1928, št. 271, str. 2.

²³⁹ "Proslava našega zedinjenja", *Slovenec*, 3. 12. 1928, št. 277a, str. 3.

²⁴⁰ F.(ranjo). Žebot, "Kako smo rešili Maribor za Jugoslavijo", F.(ranjo). Žebot, "V Mariboru pred deseti-mi leti", J.(ožef) G.(odina), "Slovenska Krajina ob desetletnici osvobojenja", *Slovenec*, 28. 10. 1928, št. 248, str. 2, 19; "Začetki Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 29. 10. 1928, št. 247, str. 2; "Kako je bil Maribor iztrgan iz nemške oblasti", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 10. 1928, št. 248, str. 1; "Maribor pred desetiimi leti", *Mariborski večernik "Jutra"*, 31. 10. 1928, št. 249, str. 1; "Ob jubileju Maribora", Rudolf Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", *Slovenec*, 1. 11. 1928, št. 251, str. 3–4; Rudolf Maister, "Mariborski dogodki 1. nov. 1918", *Slovenski gospodar*, 1. 11. 1928, št. 44, str. 1–4; "Kako smo si priborili Maribor", *Jutro*, 1. 11. 1928, št. 257, str. 6–7; "Vojska generala Maistra", *Mariborski večernik "Jutra"*, 2. 11. 1928, št. 250, str. 2; "Mariborski pešpolk in obmejno poveljstvo", *Mariborski večernik "Jutra"*, 3. 11. 1928, št. 251, str. 2; "Desetletnica razorožitve 'Zelene garde'", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 11. 1928, št. 268, str. 2; Franjo Žebot, "Kako je bila razorožena zelena garda v Mariboru", *Slovenec*, 23. 11. 1928, št. 269, str. 3; "Kako se je pripravljala razorožitev nemškega vojaštva", *Mariborski večernik "Jutra"*, 28. 11. 1928, št. 272, str. 2; "Slovenski železničarji za osvobo-jenje Ljubljane in Maribora", *Jutro*, 1. 12. 1928, št. 283, str. 4; Rudolf Maister, "Tik pred prevratom", v: *Koledar nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru r. z. z. o. z. za leto 1929*, ur. Rado Kopic (Maribor, [1928]), str. 72–75.

²⁴¹ "Proslava našega zedinjenja: veličastna mariborska manifestacija", *Slovenec*, 3. 12. 1928, št. 277a, str. 3; "Prosvetna zveza ob desetletnici države", *Slovenski gospodar*, 6. 12. 1928, št. 49, str. 1–2.

²⁴² "Sokolova akademija v Narodnem domu", *Mariborski večernik "Jutra"*, 4. 12. 1928, št. 276, str. 2.

nastanka države, osemletnico Aleksandrovega obiska mesta in petdesetletnico delovanja mariborskega Olepševalnega društva. Spomenik je na vrhu nosil dvoglavega državnega orla z razlomljenim mečem v krempljih, spredaj je bil mariborski mestni grb, na podstavku pa so bili na marmornih ploščah zlati napisi 1. november 1918, 1. XII. 1918–1. XII. 1928, 29. junij 1920 in Olepševalno društvo v Mariboru ob svoji 50 letnici.²⁴³ Proslavo sta spremljala slavnostno zborovanje županov in občinskih delavcev ter slavnostna akademija v Narodnem gledališču. Na Glavnem trgu se je z že zbrano množico zlil številni sprevod, ki je tekel skozi mesto. Povorko so otvorili kolesarji, sledili so jim akademiki in šole. Za njimi so bili sokolska fanfara na konjih, Maistrovi borci, zastopniki samouprav, Korošci v narodnih nošah, Primorci, dobrovoljci, rezervni častniki in bojvniki, politični preganjanci, Sokoli, Slovensko žensko društvo, nabiralci podpisov za Majniško deklaracijo, Zveza kulturnih društev, Orli, Krščanska ženska zveza, železničarji, stari vojaki in invalidi, Veržejska garda, gasilska zveza in Orjuna z osmimi prapori. Glavni govornik na proslavi je bil general Maister, ki je povzdignil "čas slovenskih junakov", katerih imena je zgodovina zapisala v večno knjigo. Na koncu svojega govora je razvil slovensko trobojnico, ki so jo 1. novembra 1918 izobesili na stavbi Okrajnega glavarstva v Mariboru (danes stavba Mestne občine Maribor). V imenu Maistrovih borcev jo je iz njegovih rok v hrambo sprejel njegov soborec iz leta 1918, rezervni polkovnik Franc Cvirn. Za Maistrom so govorili še predsednik mariborske oblastne skupščine in oblastnega odbora Josip Leskovar, župan Alojzij Juvan, Josip Ribarič v imenu primorskih in dr. Fero Müller v imenu koroških Slovencev ter narodnoobrambni in prosvetni delavec, šentiljski župnik Evald Vračko. S proslave so poslali vdanostni telegram kralju Aleksandru in predsedniku jugoslovanske vlade Antonu Korošču.²⁴⁴ V nasprotju z liberalno in katoliško stranjo je o proslavi nenaklonjeno pisala socialistična *Delavska politika*, ki jo je videla kot mariborsko "služenje reakciji".²⁴⁵ Že v času priprav nanjo je Maistru oponesla, da se je na vabilo hišnim posestnikom in podjetnikom, naj na dan proslave s svojih poslopij izobesijo državne ali narodne zastave, podpisal kot divizijski general, ne da bi navedel *upokojeni*. Iz tega bi lahko sklepali, "da se g. general Maister še vedno smatra aktivnim generalom, če ne v armadi, pa vsaj nad mariborskimi civilnim prebivalstvom". Maister naj se s svojo generalsko pokojnino raje zaveda, da je država v politični in

²⁴³ Več o spomeniku glej Ivan Smiljanić in Peter Mikša, "Bronasti lik Največjega Jugoslovana: javni spomeniki Karadordevičem na Slovenskem", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 513.

²⁴⁴ "Veličastna proslava desetletnice osvoboditve Maribora", *Mariborski večernik "Jutra"*, 3. 12. 1928, št. 275, str. 1–2; "Proslava našega zedinjenja", *Slovenec*, 3. 12. 1928, št. 277a, str. 3; "Proslava 10letnice zedinjenja", *Slovenec*, 4. 12. 1928, št. 277b, str. 3.

²⁴⁵ "Post festum", *Delavska politika*, 5. 12. 1928, št. 97, str. 1.

Spomenik, ki so ga v spomin na desetletnico osvoboditve Maribora, desetletnico nastanka jugoslovanske države, osemletnico Aleksandrovega obiska mesta in petdesetletnico delovanja mariborskega Olepševalnega društva 1. decembra 1928 odkrili v mestnem parku (PAM, fond Zavod za urbanizem Maribor, Te 3–90)

socialno gospodarski krizi in se nad njo navdušuje, ko bo večina prebivalstva z njo zadovoljna, danes pa to ni.²⁴⁶

Med dogodki, ki so zaznamovali politično življenje v Mariboru, so bile tudi smrti pomembnih oziroma vidnih posameznikov. Leta 1921 so obeležili smrt kralja Petra I. Karadordjevića. Pozdravili so tudi kralja Aleksandra in objavili njegov manifest ob prihodu na prestol.²⁴⁷ Maribor in lavantinska škofija sta se

²⁴⁶ "Generalsko povelje ...", *Delavska politika*, 10. 11. 1928, št. 90, str. 2.

²⁴⁷ "† Peter I.", *Straža*, 17. 8. 1921, št. 91, str. 1; "Nj. Veličanstvo kralj Peter I. umrl", *Tabor*, 17. 8. 1921, št. 184, str. 1–2; "Nj. Veličanstvo kralj Peter I. umrl", *Tabor*, 18. 8. 1921, št. 185, str. 1; "† Kralj Peter I.", *Straža*, 19. 8. 1921, št. 92, str. 1; "Kralj Aleksander I.", *Tabor*, 20. 8. 1921, št. 187, str. 1; "Proglas kralja Aleksandra na narod Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Tabor*, 24. 8. 1921, št. 189, str. 3; "Kraljev manifest", *Straža*, 26. 8. 1921, št. 94, str. 1.

L a v a n t i n s k i
knezoškof dr. Mihael
Napotnik (Wikimedia
Commons)

leta 1922 srečala s smrtjo knezoškofa Napotnika²⁴⁸ (nasledil ga je knezoškof dr. Andrej Karlin²⁴⁹), naslednje leto je umrl Karel Verstovšek.²⁵⁰ Leta 1924 so se poslovili od mecena, publicista in vzgojitelja dr. Pavla Turnerja in liberalne-

²⁴⁸ "Dr. Mihael Napotnik †", *Straža*, 28. 3. 1922, št. 37, str. 1; "Ob smrti knezoškofa", *Straža*, 29. 3. 1922, št. 38, str. 2; "Ob pogrebu knezoškofa", *Straža*, 3. 4. 1922, št. 40, str. 1.

²⁴⁹ "Presvetlemu gospodu knezoškofu dr. Andreju Karlinu v pozdrav", *Straža*, 27. 7. 1923, št. 84, str. 1.

²⁵⁰ "Dr. Karel Verstovšek", *Straža*, 28. 3. 1923, št. 35, str. 1.

ga politika dr. Franja Rosine,²⁵¹ leta 1926 pa od narodnega in gospodarskega delavca dr. Frana Jurtele.²⁵²

Nove politične organizacije in stranke

V času do uvedbe diktature so v Mariboru še nadalje nastajale nove politične organizacije in stranke. Prvega oktobra 1922 so ustanovili Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji (Politischer und wirtschaftlicher Verein der Deutschen in Slowenien),²⁵³ 28. januarja 1923 pa organizacijo mestne Orjune, bojne in teroristične organizacije JDS/SDS.²⁵⁴ Drugega februarja so oblikovali oblastni odbor NRS. Ustanovil ga je Glavni akcijski odbor NRS za Slovenijo, vendar je oblastni odbor od pomladi 1923 posloval kot samostojna strankina organizacija; 21. oktobra 1923 se je, formalno kot njen pododbor, povezal v novo oblikovano NRS v Sloveniji.²⁵⁵ Sedemindvajsetega maja 1923 so ustanovili podružnico Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (NDSJ), legalne stranke KSJ. Po prepovedi NDSJ s t. i. malo Obznano, 12. julija 1924, je KSJ ustanovila ilegalno mariborsko partijsko okrožje Vzhod 1.²⁵⁶ Sredi dvajsetih let je postala politično prisotna SRSKD,²⁵⁷ 21. novembra 1925 pa so ustanovili krajevno organizacijo ZSKL.²⁵⁸ Šestega junija 1926 so ustanovili Slovensko delavsko zvezo, ki je bila sestavni del Slovenske kmetijske stranke.²⁵⁹ Teden dni kasneje so ustanovili še mariborski odbor Društva kmetijskih fantov in deklet, ki je prav

²⁵¹ "† Pavel Turner", *Tabor*, 26. 9. 1924, št. 220, str. 1; "Iz Maribora: † dr. Pavel Turner", *Straža*, 26. 9. 1924, št. 111, str. 3; "Ob smrti dr. Pavla Turnerja", Vekoslav Kukovec, "Spomin na dr. Turnerja", *Tabor*, 27. 9. 1924, št. 221, str. 1; "Mariborske vesti: dr. Turner na mrtvaškem odru", *Tabor*, 28. 9. 1924, št. 222, str. 2; "† Dr. Franjo Rosina", *Tabor*, 17. 10. 1924, št. 238, str. 1; "Iz Maribora: † G. dr. Franjo Rosina", *Straža*, 17. 10. 1924, št. 120, str. 2; "Mariborske vesti: črne zastave", *Tabor*, 18. 10. 1924, št. 239, str. 2; P.(avel) St.(ermšek), "Ob rakvi mladino ljuba", *Tabor*, 19. 10. 1924, št. 240, str. 1; R.(adoslav) Pipuš, "Nekaj spominov na dr. Franja Rosina", *Tabor*, 21. 10. 1924, št. 241, str. 1; "Veličasten pogreb dr. Franjo Rosina", *Tabor*, 22. 10. 1924, št. 242, str. 1. – O Pavlu Turnerju in Franju Rosini glej *Turnerjev zbornik*, ur. Darko Friš (Maribor, 2001); *Studia Historica Slovenica* 1, št. 1 (2001); Mateja Matjašič Friš, "Večni popotnik" *Pavel Turner med tujino in domovino* (Maribor, 2023); *Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina (1900–1969)*, ur. Jure Gašparič in Katja Škrubej (Ljubljana, 2017).

²⁵² "Dr. Fran Jurtele", *Tabor*, 1. 7. 1926, št. 144, str. 1.

²⁵³ "Aus Stadt und Land: die gründende Versammlung des politisch-wirtschaftlichen Vereines der Deutschen in Slowenien", *Cillier Zeitung*, 5. 10. 1922, Nr. 80, S. 2–3.

²⁵⁴ "Naš pokret: ustanovna skupščina Or. Ju. Na. v Mariboru", *Orjuna*, 4. 2. 1923, št. 6, str. 5.

²⁵⁵ Momčilo Zečević, *Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929, I. knjiga* (Maribor, 1986), str. 105–106; "Akcijski odbor ni kompetenten", "Resolucija", *Radikal*, 17. 10. 1923, št. 1, str. 2.

²⁵⁶ Filipič, *Poglavja iz boja komunistov*, 1, str. 179, 217.

²⁵⁷ Prim. "Kako je nastala ‚Zveza slov. kmetijskega ljudstva‘", *Kmetijski list*, 24. 6. 1925, št. 28, str. 2.

²⁵⁸ "Shodi in razne prireditve: krajevna organizacij ZSKL Maribor", *Kmetijski list*, 18. 11. 1925, št. 50, str. 2.

²⁵⁹ "Ustanovitev ‚Slovenske Delavske Zveze‘, Strokovne organizacije za slovensko delavstvo", *Kmetijski list*, 16. 6. 1926, št. 24, str. 2–3.

tako deloval v njenem okviru.²⁶⁰ Prvega decembra 1928 so ustanovili Narodno odbrano za mariborsko oblast, ki se je v Mariboru utrjevala že kmalu po nastanku Kraljestva SHS.²⁶¹ V mariborskem strankarskem življenju je bila v tistem času opazna izključitev visokih predstavnikov SKS in njenih nekdanjih poslancev dr. Bogumila Vošnjaka in Josipa Drofenika iz stranke zaradi spora, kdo naj bo nosilec liste SKS v volilnih okrožjih Maribor–Celje na volitvah v Narodno skupščino leta 1925. Izbrali so najvidnejšega strankinega politika Ivana Puclja.²⁶² V kulturno političnem pogledu lahko omenimo društvo Jugoslovansko–češkoslovaške lige, ki so ga ustanovili leta 1924.²⁶³

Med političnimi organizacijami, ki so nastale v omenjenem času, je najgloblji odtis pustila Orjuna. Kot izrazita zagovornica jugoslovanskega unitarizma je svojo glavno politično nasprotnico je videla v avtonomistični SLS; nasprotovanje Orjuni je jasno izražala tudi ona.²⁶⁴ Orjunaši so že dva tedna po ustanovitvi svoje mestne organizacije skušali nasilno omejiti katoliški politični vpliv. V noči od 10. na 11. februar 1923 je njihova oborožena skupina vdrla v Tiskarno sv. Cirila, kjer so tiskali *Stražo* in *Slovenskega gospodarja*. Z revolverji so ustrahovali hišnika in mu zagrozili s smrtjo, če bi poskušal poklicati na pomoč. Medtem ko ga je oborožena skupina napadalcev stražila, se je druga napotila v tiskarno. S papirjem so ovili žarnice, nato pa poškodovali štiri tiskarske stroje tako, da so s kladivi polomili posamezne dele, druge vbočili, nekatere pa odtrgali in popolnoma uničili ter pometali stran. Razrezali so tudi njihove gonilne jermene in uničili že natisnjene tiskovine. Po opravljenem razbijaškem delu so pobegnili, hišnik pa je dogodek prijavil policiji. To je bil eden od najbolj razvpitih dogodkov v Mariboru leta 1923, ki je odmeval po celi Sloveniji in tudi širše. Napadalci z uničenjem strojev niso uspeli preprečiti tiskanja *Straže*, saj je časnik kljub napadu na tiskarno izšel že naslednji dan.²⁶⁵

Napadalce na tiskarno so kmalu aretirali, SLS pa je zahtevala, da Orjuno v Mariboru razpustijo. To je pri njej vzbudilo oster odziv in med obema stranema je prišlo do nevarne napetosti. Zaradi pasivnosti in tihega odobranja oblasti je Orjuna nasilne akcije v Mariboru in na Štajerskem stopnjevala, dokler niso zaradi napada na ptujske Nemce, 19. maja 1923, deset dni kasneje razpustili

²⁶⁰ "Mladinski vestnik: Maribor", *Kmetijski list*, 23. 6. 1926, št. 25, str. 6.

²⁶¹ Hartman, *Maister*, str. 195; Filipič, *Poglavja iz boja komunistov*, 1, str. 197.

²⁶² "Zborovanje v Mariboru, ki ga je sklical Dr. Vošnjak", *Kmetijski list*, 10. 12. 1924, št. 53, str. 1; "Glasovi o razmerah na Štajerskem", *Kmetijski list*, 17. 12. 1924, št. 54, str. 1–2.

²⁶³ Potočnik, "Vladni komisar Poljanec", str. 955; Potočnik, "Ivo Poljanec", str. 307.

²⁶⁴ Darko Friš, "Mariborski odbor Orjune in dogodki leta 1923", v: *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje*, ur. Vincenc Rajšp ... [et al.] (Ljubljana, 2001), str. 937, 948 (dalje: Friš, "Mariborski odbor Orjune"). Prim. tudi Friš, "Aktivnosti Orjune", str. 515, 517.

²⁶⁵ Friš, "Mariborski odbor Orjune", str. 938. Podrobneje o orjunaškem napadu na Tiskarno sv. Cirila in delovanju Orjune v Mariboru in na Štajerskem leta 1923 glej prav tam, str. 933–950; Friš, *Aktivnosti Orjune*, str. 507–528.

njene mariborske in ptujske organizacije.²⁶⁶ Triindvajsetega in 24. novembra 1923 so sodili napadalcem na Tiskarno sv. Cirila. Obtožene so branili znani mariborski liberalni odvetniki – Vekoslav Kukovec, Fran Rosina, dr. Makso Šnuderl, dr. Karel Slokar, dr. Leopold Boštjančič, Fero Müller in Franjo Lipold. Večini obtoženih niso uspeli dokazati krivde, šest članov Orjune pa so obsodili na nekajmesečne kazni, plačilo škode in sodnih stroškov.²⁶⁷ Še v istem mesecu so mariborski orjunaši začeli z organizacijsko obnovo in za 22. november 1923 napovedali ustanovitev svojega samostojnega odbora na Studencih pri Mariboru.²⁶⁸ Ta je nato deloval kot mestni odbor Orjune v Studencih pri Mariboru,²⁶⁹ 14. februarja 1924 pa so v Mariboru začeli pripravljati delovanje mariborske izpostave ljubljanskega oblastnega odbora Orjune. Dva dni kasneje je *Orjuna* objavila njegov poziv mariborskim orjunašem, naj tiskovnemu odseku Orjune v Mariboru javljajo primere predrznega ravnanja Nemcev v Mariboru in njegovi okolici,²⁷⁰ S tem se je začelo redno delovanje mariborske izpostave ljubljanskega oblastnega odbora Orjune.²⁷¹ Sedmega septembra 1924 so ustanovili mariborski oblastni odbor Orjune, 9. oktobra 1924 pa je mariborski veliki župan potrdil odborova pravila.²⁷² SLS se je vsa nadaljnja leta prizadevala, da bi mariborsko Orjuno razpustili, a do tega ni prišlo.

Strankarsko življenje so v Mariboru izražali tudi številni shodi, ki so jih pripravile njegove predstavnice. Pomembni so bili zlasti tisti, ki so se jih udeležili strankarski prvaki. Načelnik SLS Korošec je večkrat govoril na njenih shodih in prireditvah.²⁷³ Na zboru SLS, 20. septembra 1925, je posebej poudaril, da "izključujemo vsako narodno jedinstvo, po katerem bi se morali odreči svojemu slovenskemu jeziku in svoji slovenski narodni zavesti. V zgodovini ni primere, da bi se kateri narod odrekel svojemu jeziku in svojemu narodnemu življenju." Na Srbe je naslovil opozorilo – če se "slovenski jezik prirodno zlije s

²⁶⁶ Friš, "Mariborski odbor Orjune", str. 944–945, 949; Friš, "Aktivnosti Orjune", str. 519–523.

²⁶⁷ Friš, "Mariborski odbor Orjune", str. 947–948. Prim. tudi Friš, "Aktivnosti Orjune", str. 526–527.

²⁶⁸ "Mariborske vesti: ustanovni občni zbor 'Orjune' v Studencih", *Tabor*, 21. 11. 1923, št. 264, str. 3.

²⁶⁹ "Naš pokret: Maribor", *Orjuna*, 12. 12. 1923, št. 58, str. 3.

²⁷⁰ "Službene objave: oblastni izvršilni odbor", "Iz mariborske ekspoziture Oblastnega odbora v Ljubljani", *Orjuna*, 16. 2. 1924, št. 8, str. 3.

²⁷¹ Prim. "Iz mariborske ekspoziture Oblastnega odbora v Ljubljani", *Orjuna*, 23. 2. 1924, št. 9, str. 4.

²⁷² "Ustanovna oblastna skupščina v Mariboru", *Orjuna*, 13. 9. 1924, št. 44, str. 3; "Naš pokret: odobritev pravil Mariborskega O. O.", *Orjuna*, 8. 11. 1924, št. 55, str. 3.

²⁷³ Prim. "Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru", *Straža*, 31. 8. 1921, št. 96, str. 1; "Veličasten katoliški shod v Mariboru", *Straža*, 21. 8. 1922, št. 96, str. 3; "Dr. Korošec proti nasilju", *Straža*, 5. 1. 1925, št. 2, str. 1; "Prireditve: delavski dan v Mariboru", "Tedenske novice: mariborske novice", *Slovenski gospodar*, 10. 9. 1925, št. 39, str. 2, 4; "Veličasten zbor zaupnikov SLS v Mariboru", *Slovenec*, 22. 9. 1925, št. 213, str. 1–2; "Važna izjava dr. A. Korošca", *Slovenec*, 15. 1. 1927, št. 11, str. 1; "Dr. Korošec v Mariboru", *Slovenec*, 30. 8. 1928, št. 197, str. 1. – Kot lahko vidimo, ne bi mogli reči, da se je Korošec v prvi polovici dvajsetih let izogibal obiskom na štajerskem. Tako je 2. 6. 1926 menilo glasilo Slovenske kmetske stranke *Kmeti list*, ki je, bolj ali manj netočno, spraševal, ali je Korošec nad svojo ožjo domovino že popolnoma obupal ("Razne politične vesti: umik", *Kmeti list*, 2. 6. 1926, št. 22, str. 3).

hrvatskim in srbskim v enoto, dobro, mi bomo to dejstvo potem priznali. A ne zahtevajte od nas, da se kot nizkotne in podle izdajice odrečemo svojemu slovenstvu in da postanemo edini žalostni primer, ako en narod sam sebe izbriše iz zgodovine."²⁷⁴ Ko je bil predsednik vlade in je 30. avgusta 1928 obiskal Maribor, je naključje hotelo, da ga je *Slovenski gospodar* prav ta dan vneseno imenoval "gospodar v državi!"²⁷⁵ (*Mariborski večernik "Jutra"* je nasprotno, ko je Korošec sprejel mandat za sestavo vlade, zapisal, da se je SLS "brezpogojno dala udinjati kot eksekutura hegemonistov").²⁷⁶

V Maribor sta prihajala tudi ljubljanska liberalna prvaka Žerjav in Kramer, leta 1922 je prišel tudi dr. Vladimir Ravnihar.²⁷⁷ Na srečanjih SDS je opazno sodeloval njen poslanec v Narodni skupščini dr. Ljudevit Pivko, ki so ga v Mariboru izvolili leta 1925 in 1927;²⁷⁸ ob njegovi izvolitvi leta 1925 je *Tabor* zapisal, da je "že sama njegova osebnost odtehta nekaj klerikalnih mandatov".²⁷⁹ Kot vodilni politik Samostojne kmetijske stranke in nato Slovenske kmetijske stranke se je v Maribor večkrat napotil Ivan Pucelj.²⁸⁰ Maribor je leta 1926 obiskal tudi predsednik vsedržavne SDS Svetozar Pribičević,²⁸¹ od slovenskih politikov pa sta v njem govorila še podpredsednik Slovenske kmetijske stranke Albin Prepeluh in njen tajnik dr. Drago Marušič.²⁸² Obiskali so ga še visoki predstavniki vsedržavne NRS – minister za narodno zdravje dr. Slavko Miletič, podpredsednik Narodne skupščine dr. Niko Subotič, dr. Velizar Jankovič, podpredsednik parlamentarnega kluba NRS Ljuba Živković, prvi tajnik glavnega

²⁷⁴ "Dr. Korošec o političnem položaju", *Slovenski gospodar*, 24. 9. 1925, št. 41, str. 2.

²⁷⁵ "Politika: v naši državi: dr. Korošec – gospodar v državi!", *Slovenski gospodar*, 30. 8. 1928, št. 35, str. 3.

²⁷⁶ "Na opasni poti", *Mariborski večernik "Jutra"*, 25. 7. 1928, št. 167, str. 1.

²⁷⁷ "Zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 11. 4. 1922, št. 83, str. 1; "Politične beležke: oblastno načelstvo JDS za mariborsko oblast", *Jutro*, 21. 9. 1923, št. 221, str. 2; "Politične vesti: oblastno načelstvo Demokratske stranke za mariborsko oblast", *Tabor*, 22. 9. 1923, št. 214, str. 1–2; "JDS: oblastno načelstvo za mariborsko oblast", *Nova doba*, 22. 9. 1923, št. 107, str. 2; "Oblastni občni zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 27. 11. 1923, št. 269, str. 2; "Seja oblastnega odbora demokratske stranke za mariborsko oblast", *Tabor*, 3. 3. 1925, št. 50, str. 1; "Veličasten shod Svetozarja Pribičevića v Mariboru", *Tabor*, 2. 2. 1926, št. 26, str. 2; "Shod Samost. demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 3. 11. 1926, št. 224, str. 2; "Sijajna manifestacija Maribora za KDK", *Jutro*, 16. 9. 1928, št. 218, str. 2.

²⁷⁸ Prim. "Veličasten shod Svetozarja Pribičevića v Mariboru", *Tabor*, 2. 2. 1926, št. 26, str. 2; "Shod Samost. demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 3. 11. 1926, št. 224, str. 2; "Veličastna manifestacija demokracije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 9. 1927, št. 107, str. 2; "V znamenju napredne složnosti", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 9. 1928, 211, str. 1.

²⁷⁹ "Dr. Pivko izvoljen", *Tabor*, 10. 2. 1925, št. 32, str. 1.

²⁸⁰ "Protestni shod v Mariboru", *Kmetijski list*, 5. 12. 1923, št. 59, str. 1; "Strankine vesti: seja okrožnega odbora SKS v Mariboru", *Kmetijski list*, 20. 8. 1924, št. 34, str. 2; "Kmetiki voditelj minister Stjepan Radič v Mariboru", *Kmetijski list*, 16. 12. 1925, št. 54, str. 1; "Zborovanje mariborskega okrožnega odbora Slovenske kmetijske stranke", *Kmetijski list*, 18. 1. 1928, št. 3, str. 1–2.

²⁸¹ "Veličasten shod Svetozarja Pribičevića v Mariboru", *Tabor*, 2. 2. 1926, št. 26, str. 1–2.

²⁸² "Politične in gospodarske smernice našega pokreta: zborovanje okrožnega odbora 'Slovenske Kmetijske Stranke' za Štajersko in Prekmurje v Mariboru dne 13. junija 1926", *Kmetijski list*, 23. 6. 1926, št. 25, str. 1–2.

odbora NRS dr. Momčilo Ivković, poslanci NRS Milutin Dragović, Sretan Stosić in Mirko Tripalo, člana ožjega strankinega glavnega odbora Dragoljub Marin-ković in Obrad Simić, član glavnega odbora Mihajlo Lukarević, vodja kabineta ministrstva za promet Gjuro Janković, načelnik ministrstva za zgradbe Vlado Novaković in drugi strankini predstavniki.²⁸³ Ko sta od novembra 1927 SDS in Slovenska kmetska stranka sodelovali v okviru Kmetско-demokratske koalicije (KDK), sta leta 1928 Maribor skupaj obiskala Kramer in Ivan Pucelj.²⁸⁴ Stranke v KDK (poleg SDS in Slovenske kmetске stranke so jo tvorili še HKS in črnogorski federalisti) so ostro nasprotovale beograjski velikosrbski politiki, ki je med drugim izjavljala, da oblikovanje Kraljestva SHS ni pomenilo nastanka nove države, pač pa le ozemeljsko razširitev Kraljevine Srbije. Kramer je na zborovanju KDK v Mariboru 17. septembra 1928 temu oporekal s poudarkom, da se Srbija leta 1918 ni razširila na jugoslovansko ozemlje nekdanje habsburške monarhije – "nas /.../ okupirala" –, pač pa je "nastala naša država po svobodni priklopitvi Hrvatov in Slovencev [združitvi Države SHS in Kraljevine Srbije – op. J. P.], kar je priznala tudi Srbija". Dodal je še, da je boj med tema gledanjema sedaj v polnem teku, "in od njegovega izida je odvisna tudi bodočnost vsega naroda [države – op. J. P.]".²⁸⁵ V Mariboru je pomenljive besede izrekel tudi Žerjav. Petindvajsetega novembra 1923 je izjavil: "Popolnoma se zavedamo, da mi nikoli ne bomo tako absolutni gospodarji v Sloveniji, kakor so danes klerikalci, in si tega niti ne želimo."²⁸⁶ Kasneje je Ljudevit Pivko menil, da bo v mariborski oblasti le zavladala liberalna stran.²⁸⁷ Z izjemo prve polovice tridesetih let so obveljale Žerjavove besede.

Več idejnih in narodnopolitičnih sporočil so izrekli še mariborski demokrati. Vekoslav Kukovec je po sprejetju Zakona o zaščiti države opozarjal, da je komunistična ideja nevarna državi in ji skuša spodrezati korenine, ter pozdravil ostre ukrepe proti komunistom.²⁸⁸ Prav tako je *Tabor* opozarjal na protidržavni značaj komunističnega gibanja.²⁸⁹ Mariborska JDS/SDS je izražala tudi ostra stališča proti Nemcem.²⁹⁰ Po ustanovitvi Političnega in gospodarskega društva Nemcev v Sloveniji so zahtevali njegov razpust, ker pomeni ogrožanje jugoslo-

²⁸³ "Shod narodno radikalne stranke v Mariboru", *Narodni dnevnik*, 14. 6. 1926, št. 130, str. 2.

²⁸⁴ "V znamenju napredne složnosti", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 9. 1928, št. 211, str. 1.

²⁸⁵ Prav tam. – O združitvi Države SHS in Kraljevine Srbije v Kraljestvo SHS 1. 12. 1918 glej "Narodu države SHS!", *UL NV SHS*, 7. 12. 1918, št. 18, str. 35–36; "Mojemu narodu, Srbom, Hrvatom in Slovincem!", *UL NV SHS*, 8. 1. 1919, št. 33, str. 77.

²⁸⁶ "Oblastni občni zbor Demokratske stranke v Mariboru", *Tabor*, 27. 11. 1923, št. 269, str. 2.

²⁸⁷ "Velika manifestacija mariborskih narodnih volilcev", *Tabor*, 23. 1. 1927, št. 18, str. 1.

²⁸⁸ "Minister dr. Kukovec v Mariboru", *Tabor*, 10. 9. 1921, št. 203, str. 1.

²⁸⁹ Prim. "Pred našim zborom", *Tabor*, 9. 4. 1922, št. 82, str. 1.

²⁹⁰ "Volilno gibanje: nacionalno izdajstvo SLS", *Tabor*, 19. 1. 1927, št. 14, str. 1.

vanskega državnega interesa in bi na meji lahko ustvarilo iredento.²⁹¹ Nemcem na Štajerskem ni priznavala statusa narodne manjšine, temveč le Nemcem v Vojvodini.²⁹² Leta 1923 so podprli odločen protest mariborske javnosti zaradi dogovora, ki naj bi ga vodstvo NRS v Beogradu sklenilo z Nemci, da jim vrnejo poslopje mariborske Kazine, katero so jim odvzeli po nastanku jugoslovanske države.²⁹³ Do tega ni prišlo.²⁹⁴ Štiri leta kasneje so protestirali, ker je nemški občinski svetnik Julius Pfrimer še devet let po obstoju uradno slovenskega Maribora na seji občinskega odbora govoril v nemškem jeziku, ki ni bil priznan uradni jezik.²⁹⁵ Pfrimerju so na seji občinskega sveta 16. decembra 1924 sicer zavrnilo prošnjo, da bi govoril nemško, ker državnega uradnega jezika (ta je bil srbsko-hrvaško-slovenski), "ni več", vendar so potem zanj vseeno pokazali razumevanje in še naprej dopuščali, da je na sejah občinskega sveta lahko uporabljal nemški jezik.²⁹⁶

Delovanje oblastne skupščine mariborske oblasti in obiski visokih osebnosti

V dvajsetih letih je bilo posebnega pomena delovanje oblastne skupščine mariborske oblasti. V obeh oblastnih skupščinah, mariborski in ljubljanski, je imela SLS absolutno večino, prevzela pa je tudi vodilne položaje v njenih izvršilnih organih, oblastnih odborih. Kot smo že omenili, je bil predsednik mariborske oblastne skupščine in oblastnega odbora Josip Leskovar. V času delovanja oblastnih skupščin v letih 1927–1929 sta mariborska oblastna skupščina in odbor uspešno delovala na komunalnem, zdravstvenem in socialnem področju, pri javnih gradnjah in spodbujanju agrarnih panog, ter pri upravljanju deželnega premoženja. Delovanje obeh slovenskih oblastnih skupščin in odborov je jasno pokazalo sposobnost Slovencev, da samostojno rešujejo pomembna sistemska vprašanja svojega razvoja.²⁹⁷ V mariborski oblastni

²⁹¹ "Slepi mariborske demokratske organizacije", *Tabor*, 20. 10. 1922, št. 238, str. 1.

²⁹² "Seja oblastnega načelstva Samostalne demokratske stranke za mariborsko oblast", *Tabor*, 25. 11. 1924, št. 270, str. 1.

²⁹³ "Radikalno-nemška kupčija za Slovenijo", *Jutro*, 6. 2. 1923, št. 30, str. 1; "Veličastna manifestacija jugoslovanskega Maribora", *Tabor*, 13. 2. 1923, št. 34, str. 1–2.

²⁹⁴ Prim. Francé Koblar, "Narodni gledališče", v: *Slovinci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), str. 680–681; Dragan Potočnik, *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941* (Maribor, 2003), str. 94.

²⁹⁵ "Pozabljena velikanska zasluga SLS", *Mariborski večernik "Jutra"*, 15. 12. 1927, št. 186, str. 1.

²⁹⁶ Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juhan*, str. 48. Prim. tudi Friš, "Razmah in napredek Maribora", str. 140; Friš, "Josip Leskovar", str. 352. Določilo o uradnem srbsko-hrvaško-slovenskem jeziku Kraljevine SHS glej v "Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *UL DVŠ*, 27. 7. 1921, št. 87, str. 423.

²⁹⁷ Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*, str. 123–302.

skupščini je leta 1928 izstopal predlog poslanca Zveze delavskih strank Vinka Möderndorferja, ki je zagovarjal združitev ljubljanske in mariborske oblasti ter uvedbo zakonodajnega parlamentarnega predstavnštva upravno enotne Slovenije. Skupščinska večina ga je odločila.²⁹⁸ Naj omenimo še, da je mariborski oblastni odbor, potem ko je ljubljansko *Jutro* objavilo znano in moralno ter politično sporno karikaturu Antona Korošca, oblečenega v okrvavljeno duhovniško obleko s policijskim pendrekom in žandarsko kapo, s katero se je odzvalo na atentatorske strele na poslance HKS v Narodni skupščini 20. junija 1928, Korošec pa je bil tedaj notranji minister, svojim uslužbencem prepovedal, da bi *Jutro* prejeli v svoje uradne prostore ali ga prinašali vanj ter dajali kakršna koli pojasnila njegovim zastopnikom. Prepovedal je tudi, da bi v *Jutru* objavljali uradne razglase. V nasprotju z ljubljanskim oblastnim odborom je bil njegov odziv ostrejši. Na Štajerskem so začeli tudi akcijo za zmanjšanje njegovih naročnikov, da bi časnik gospodarsko prizadeli. Razmere so se po nekaj mesecih umirile. Sicer je mariborska oblastna skupščina sprejela resolucijo, v kateri je obsodila zločin v Narodni skupščini.²⁹⁹ Ko je predsednik HKS in sovoditelj opozicijske KDK Stjepan Radić zaradi ran, ki jih je dobil ob skupščinskem atentatu, 8. avgusta 1928 umrl, je okrožni odbor Slovenske kmetske stranke v Mariboru poslal sožalni telegram vodstvu HKS in Radićevo družini.³⁰⁰ *Mariborski večernik "Jutra"* je ob njegovi smrti zapisal, da "vsi poštene Jugoslovani žalujejo ob njegovem mrtvaškem odru, vse obdajajo temne slutnje, vse preveva strah za bodočnost".³⁰¹ Za *Delavsko politiko* je bil "naš odkrit nasprotnik, zato ga spoštujemo in odločno obsojamo vzroke njegove smrti",³⁰² *Slovenski gospodar* pa je opozoril na zanimanje, ki vlada v političnih krogih, kako in kaj bo zdaj z njegovo stranko.³⁰³

Seveda je bil Maribor tudi v nadaljevanju dvajsetih let mesto, ki je sprejemalo visoke politične obiske. Že poleti 1921 ga je v okviru svojega službenega potovanja po Sloveniji obiskal predsednik Pokrajinske uprave za Slovenijo (PUS) Ivan Hribar. PUS so oblikovali po ukinitvi DVS 12. julija 1921 in je delovala do konca leta 1923. Hribar je v Maribor prispel 5. avgusta 1921, kjer je obiskal okrajnega glavarja dr. Srečka Lajnšiča in sprejel zastopnike uradništva,

²⁹⁸ Miroslav Stiplovšek, "Poslanska dejavnost v mariborski oblastni skupščini 1927–1928", v: *"Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane."*: Vinko Möderndorfer – učitelj, politik in raziskovalec, ur. Ingrid Slavec Gradišnik in Jože Hudales (Ljubljana, 2016), str. 84, 86 (dalje: Stiplovšek, "Poslanska dejavnost").

²⁹⁹ Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*, str. 240–244; Stiplovšek, "Poslanska dejavnost", str. 83.

³⁰⁰ "Sožalne brzojavke načelstva SKS: vodstvu HSS, Zagreb; obitelji Stepana Radića, Zagreb", *Kmetijski list*, 15. 8. 1928, št. 33, str. 6.

³⁰¹ "Smrt hrvatskega tribuna", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 8. 1928, št. 180, str. 1.

³⁰² "Štefan Radić mrtev", *Delavska politika*, 11. 8. 1928, št. 64, str. 1.

³⁰³ "Ob smrti Štefana Radića: po smrti in pogrebu", *Slovenski gospodar*, 16. 8. 1928, št. 33, str. 2.

mesta, strank, državnih in drugih uradov, šol in drugih organizacij. Nato je obiskal škofa Napotnika, poveljnika mesta Maribor, župana Grčarja in namestnika predsednika okrožnega sodišča. Na banketu, ki ga je priredil, je poudaril zasluge Srbije in dinastije Karađorđevićev za jugoslovansko združitev. Popoldne se je odpeljal v Sv. Lenart v Slovenskih goricah in se zvečer vrnil v Maribor. Mesto, v katerem so njemu na čast izobesili narodne in državne zastave, je zapustil naslednji dan.³⁰⁴ Pred obiskom Maribora so se ob Hribarju, enem od liberalnih prvakov v avstrijski dobi, tedaj povezanim z NRS, ustavili tudi na katoliški strani. *Straža* je spomnila, da v ideoloških vprašanjih ni bil njihov strupen nasprotnik, za njegovo delo na gospodarskem področju pa je ocenila, da nosi pečat absolutne narodnosti. Izrazila je spoštovanje njegovemu narodnemu in slovenskemu prepričanju in osebni delavnosti.³⁰⁵ Naslednje leto, 8. januarja 1924, so v Mariboru ponovno pozdravili češkoslovaškega zunanjega ministra Beneša, ki se je na poti v Beograd ustavil na mariborskem kolodvoru. S predstavniki tiska je opravil tudi intervju.³⁰⁶ Dvanajstega in 13. decembra 1925 je Maribor obiskal predsednik HKS in prosvetni minister Stjepan Radić, ki je govoril tudi na shodu ZSKL 13. decembra.³⁰⁷ Petnajstega in 20. avgusta se je v mestu mudil minister za pošto in telegraf dr. Benjamin Šuperina,³⁰⁸ 20. avgusta 1926 so pozdravili in pogostili delegacijo češke vojske, ki se je vračala z obiska nekdanjih balkanskih bojišč in bila gost jugoslovanske države.³⁰⁹ Petindvajsetega junija 1926 se je na poti v Zagreb in nato v Beograd v Mariboru s spremstvom štabnih častnikov zadržal načelnik češkoslovaškega generalštaba general Jan Syrový.³¹⁰

Na koncu pogleda v politični čas do uvedbe diktature, naj opozorimo še na druge značilnosti tedanjega razvoja mesta. Ko je Mariboru županoval Viktor Grčar, se je mesto soočalo s številnimi gospodarskimi, socialnimi in kulturnimi problemi. Problem nezaposlenosti je močno zaznamoval obdobje njegovega županovanja. Zaradi slabega finančnega stanja se je Grčar lahko lotil le najbolj nujnih investicij. Mesto so obnavljali, dobilo je nove pločnike, ceste in kanalizacijo in se pospešeno elektrificiralo. Še vedno se je borilo proti nemškim vplivom. Na kulturnem področju sta delovala Narodno gledališče in Glasbena matica, ustanovili so Študijsko knjižnico in Ljudsko univerzo. V gospodarstvu je trgovska dejavnost prepustila vodilno mesto industrijski. Mestna občina se je

³⁰⁴ "Kraljevi namestnik Ivan Hribar na Štajerskem", *Tabor*, 6. 8. 1921, št. 176, str. 1; "Kraljevi namestnik Ivan Hribar na Štajerskem", *Tabor*, 7. 8. 1921, št. 177, str. 1.

³⁰⁵ "Kralj. Namestnik Hribar", *Straža*, 3. 8. 1921, št. 86, str. 1.

³⁰⁶ "Češkoslovaški zunanji minister dr. Beneš na potu skozi Maribor", *Tabor*, 9. 1. 1924, št. 7, str. 1.

³⁰⁷ "Kmetski voditelj minister Stjepan Radić v Mariboru", *Kmetski list*, 16. 12. 1925, št. 54, str. 1–2.

³⁰⁸ "Novice in zabava: minister dr. Šuperina", *Kmetski list*, 25. 8. 1926, št. 34, str. 6.

³⁰⁹ "Mariborske vesti: sprejem češkoslovaških oficirjev v Mariboru", *Tabor*, 21. 8. 1926, št. 188, str. 2.

³¹⁰ "Mariborski in dnevni drobiž: šef češkoslovaškega generalnega štaba v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 25. 6. 1928, št. 143, str. 2.

upirala izgubljanju avtonomije, ker so nekatere naloge, ki so do pred tem sodile pod delokrog občine, prenesli na okrajno glavarstvo.³¹¹

Grčarjev naslednik, Josip Leskovar, je dosegel velik napredek v oblikovanju zunanje podobe mesta, uspešno je tudi vodil socialno politiko in urejal stanovanjsko problematiko. Mesto je postalo tudi novi dom množici priseljencev – Primorcev in Korošcev, ki so se po zasedbi italijanski zasedbi Primorske in izgubljenem koroškem plebiscitu zgrnili v Maribor. Leskovar je izboljšal prejemke občinskega uradništva in mesto odprl tujim industrialcem in vlagateljem. V njegovem mandatu je mestna občina skrbela tudi za reorganizacijo, modernizacijo in gospodarno poslovanje svojih mestnih podjetij. Kljub velikim naporom pa stanovanjska stiska v Mariboru ni pojenjala vse do konca njegovega županova. ³¹²

Zadnji mariborski župan pred uvedbo diktature, Alojzij Juvan, je kot izvoljeni mestni prvak Maribor vodil slabo leto, saj je kralj ob uvedbi diktature razpustil tudi občinske uprave. Mesto je nato kot imenovani mestni načelnik vodil do leta 1931. V času do diktature se je lotil pereče stanovanjske stiske (sklenili so, da zgradijo delavsko, t. i. Vurnikovo delavsko kolonijo in pospešijo gradnjo zasilnih stanovanj), sprejeli so sklep o gradnji nove carinarnice in nove carinske in kolodvorske pošte, odobrili so oddajo del za gradnjo večstanovanjske hiše za voznike mestnega avtobusnega prometa in kanaliziranje predmestja, razpisali so arhitekturni natečaj za stalno letno kopališče in začeli s predlogi za ureditev mladinskega doma. V mestnem odboru so se začeli pogovarjati tudi o gradnji mariborskega letališča. ³¹³ Juvan je smelo zastavil svoje delo, ki ga je nadaljeval še slaba tri leta in nato še v drugi polovici tridesetih let.

³¹¹ Potočnik, "Mariborski župan Grčar", str. 961–987; Potočnik, "Viktor Grčar", str. 314–338.

³¹² Friš, "Razmah in napredek Maribora", str. 127–155; Friš, "Josip Leskovar", str. 342–381.

³¹³ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 54–58, 60, 64–65, 81; Hazemali, Matjašič Friš, Šela, Schmidt Kranjc, "Med priložnostmi in pomanjkanjem", str. 163, 169, 171–173; Hazemali, Matjašič Friš, Šela, Schmidt Kranjc, "Juvan: mariborski župan", str. 389, 398, 402, 403.

Uvedba kraljeve diktature in prva polovica mariborskih tridesetih let

Upravnopolitične spremembe in oblikovanje vsedržavne Jugoslovanske radikalne kmetske demokracije/Jugoslovanske nacionalne stranke

Politični razvoj in upravno ozemeljski značaj jugoslovanske države v tridesetih letih je opredelila uvedba kraljeve diktature 6. januarja 1929.³¹⁴ Kralj je z njeno uvedbo prekinil dotedanji tok političnega življenja. Razveljavil je ustavo, razpustil Narodno skupščino, prepovedal politične stranke, ukinil oblastne samouprave in razpustil vse občinske uprave. Posle oblastnih samouprav so prevzeli imenovani komisarji, v Sloveniji dotedanja predsednika oblastnih samoupravnih organov – v mariborski oblasti Josip Leskovar, v ljubljanski pa dr. Marko Natlačen. Komisarja sta delovala do 15. novembra 1929, ko sta predala posle kraljevski banski upravi Dravske banovine. Dravska banovina je bila nova upravno ozemeljska enota, ki so jo 3. oktobra 1929 oblikovali z združitvijo mariborske in ljubljanske oblasti. Ustanovitev banovine in spremembo državnega imena so v Mariboru proslavili na manifestaciji na Trgu svobode 13. oktobra 1929.³¹⁵ Razdelitev države na banovine 3. oktobra je še vedno ohranjala državnopravno enotnost jugoslovanskega ozemlja. Dravska banovina je z izjemo okrajev Črnomelj in Metlika obsegala jugoslovansko Slovenijo, h kateri je sodil še hrvaški okraj Čabar. Osemindvajsetega avgusta 1931 so opravili zamenjavo ter Črnomelj in Metliko vključili v Dravsko banovino, Čabar pa v (hrvaško) Savsko banovino. Tako je bilo vse ozemlje jugoslovanske Slovenije združeno v eni upravni enoti. Najvišji predstavnik upravno politične oblasti v banovini je bil ban, ki je bil predstavnik beograjske vlade v banovini. Uradoval je v Ljubljani. Po ukinitvi oblastnih samoupravnih organov so se na Štajerskem pojavile zahteve, da bi dotedanji oblastni upravni aparat še naprej deloval v Mariboru v okviru banske uprave. Ljubljana jih je zavrnila. Ta, očitno organizirana akcija je pokazala, da sta bila na Štajerskem prisotna odpor in tudi bojazen, da bo imela ukinitve uradov v Mariboru in njihova premestitev v Ljubljano za prebivalstvo negativne posledice. Banska uprava je nasprotno zagovarjala prednosti enotirnega upravnega sistema. To kaže, da je bila nova državna ure-

³¹⁴ Mariborsko politično časopisje je tako kot drugje v državi, objavilo vse ključne dokumente, ki so jih izdali ob uvedbi diktature. Glej "Nova doba v zgodovini Jugoslavije", "Kralj – narodu", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 1. 1929, št. 5, str. 1, 2; "Proglas Nj. Vel. kralja Aleksandra I. mojemu dragemu narodu! Vsem Srbom, Hrvatom in Slovencem!", "Nova vlada", "Narodna skupščina razpuščena", "Novi zakoni", "Razpust občin in obl. samouprav", *Slovenski gospodar*, 9. 1. 1929, št. 2, str. 1–2; "Narodne skupščine in državne ustave ni več!", *Delavska politika*, 9. 1. 1929, št. 3, str. 1.

³¹⁵ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 97.

ditev, ki je Ljubljano uveljavila kot upravno središče jugoslovanske Slovenije, Maribor pa je z njo doživel upravno degradacijo, sprejeta različno.³¹⁶ V času, ko je bila Slovenija razdeljena na mariborsko in ljubljansko oblast je bil status obeh mest relativno primerljiv in ugoden, z oblikovanjem Dravske banovine s sedežem v Ljubljani pa je Maribor izgubil položaj drugega slovenskega upravno-političnega središča.³¹⁷

Poleg izgube dotedanjega upravno političnega pomena, se je Maribor srečal tudi s spremenjenim načinom upravljanja mesta. Po uvedbi diktature so mesta vodili imenovani mestni načelniki (od avgusta 1934 je bil njihov uradni naziv predsednik mestne občine).³¹⁸ V Mariboru je mestni načelnik 8. januarja 1929 postal dotedanji župan Juvan, ki so mu prideliili sosvet iz nekdanjih občinskih odbornikov. Na mesto mestnega podnačelnika so imenovali dotedanjega podžupana Franja Lipolda. Ko je Juvan po svojem imenovanju zaprisegel občinske svetnike, je prišlo do zapleta, ki ga je povzročil socialist Viktor Eržen. Po besedilu prisega so morali svetniki razen kralju in domovini prisesti tudi Bogu, česar Eržen iz načelnih razlogov ni hotel storiti. Ker ni hotel položiti prisega po verskem obredu, to je s sklicevanjem na Boga, so nato njegov mandat razveljavili, na mesta v občinskih odsekih, ki jih je zasedel, pa postavili druge socialistične svetnike.³¹⁹ Juvana so obenem z Ljudevitom Pivkom in vodjem mariborske Borze dela Rudolfom Golouhom 3. julija 1930 kot predstavnike mesta Maribora imenovali tudi v prvo sestavo banskega sveta Dravske banovine. Ban inž. Dušan Sernec je banskim svetnikom iz okrajev v vzhodnem delu banovine dekrete o imenovanju v banski svet izročil na izredni seji mariborskega občinskega odbora 24. julija 1929.³²⁰

Medtem ko je bila zagotovljena kontinuiteta vodenja mesta, je na političnem področju nastopil skoraj triletni zastoj. Prekinila so ga šele izdaja Oktroirane ustave 3. septembra 1931 in volitve v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije, prvega doma novega parlamenta (njegov drugi dom je bil Senat), 8. novembra 1931. Na volitvah je nastopila le lista predsednika diktatorske vlade

³¹⁶ Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*, str. 301, 303–304, 322–323, 324, 324–325. Prim. tudi str. 316.

³¹⁷ Tomaž Kladnik in Mateja Matjašič Friš, "Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 3 (2021), str. 792. O vprašanju urbanističnega razvoja Maribora z vidika izgradnje in spremembe namembnosti obstoječe vojaške infrastrukture v Kraljevini SHS/Jugoslaviji glej prav tam, str. 789–823.

³¹⁸ Darko Friš in Nina Gostečnik, "Dr. Alojzij Juvan – drugič na čelu mariborske mestne občine (1935–1941)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 182, op. 2 (dalje: Friš in Gostečnik, "Juvan – drugič na čelu mestne občine"); Darko Friš in Nina Gostečnik, "Dr. Alojzij Juvan: predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 464, op. 1 (dalje: Friš in Gostečnik, "Juvan, predsednik mestne občine").

³¹⁹ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 94–96.

³²⁰ Prav tam, str. 98–99.

generala Petra Živkovića. Izvolili so vse poslance na listi.³²¹ Pred volitvami so na liberalni strani sporočali, da se bodo volitev udeležili v okviru vsedržavne volilne liste, medtem ko so se v nekdanji SLS odločili za volilno abstinenco. Liberalna stran, ki je po odhodu katoliške politike iz vlade šestojanuarskega režima 2. septembra 1931, naslednji dan postala del vladajočih političnih sil in je dobila oblast v Dravski banovini, je s pomočjo zastraševalnih metod režima in ob tem, da so bile volitve javne, na vse načine pozivala k množični udeležbi na volitvah. O uspehu ene ali druge strani – abstinenci in vladne, niso odločali osvojeni odstotki glasov, temveč odstotek, ki je pomenil volilno udeležbo. Volilna udeležba v Dravski banovini je dosegla 52 odstotka, kar je pomenilo šibko in neprepričljivo volilno zmago.³²² Vendar je v Mariboru od 9.375 volilnih upravičencev glasovalo 6.767 volivcev, to je dobrih 72 odstotkov.³²³ Lahko rečemo, da je bila udeležba na volitvah dobra. *Mariborski večernik "Jutra"* je volitve označil za "zgodovinsko potrditev politike našega kralja, politike stabilnosti, politike državnih in nacionalnih interesov v nasprotju s poprejšnjo politiko strankarskih interesov".³²⁴ Dva dni pred volitvami je Maribor obiskal Albert Kramer, ki je uvedbo diktature označil za "historično nujnost". Osmi november je videl kot dan "nove ustanovitve naše države". Obsodil je abstinenco stališče nekdanje SLS. Zastavil je tudi vprašanje, ali je mogoče zagovarjati trditev, da tisti, ki 8. novembra ne voli, glasuje za svobodno Slovenijo? Odgovoril je: "Mi vsi vemo, da bi slovenski del našega naroda ločen od Jugoslavije, ne mogel živeti niti 24 ur svobodnega življenja. Kolesa sovražnika, ki komaj preži na našo neslogo, bi šla takoj preko našega narodnega telesa. Zato s tem geslom sploh absolutno ni mogoče na plan." Katoliški strani je še očitel njeno staro geslo *Mi in nihče drugi*. Če bi ji to dopustili, bi bila pripravljena sprejeti vsako nesvobodo in diktaturo, in se ogreti za najbolj dosledno jugoslovansko smer.³²⁵

Kmalu po volitvah sta dvor in vlada presodila, da potrebujeta širše politično zaledje oziroma politično stranko, ki bi na vsedržavni ravni izvajala njuno politiko. V začetku decembra so Živkovićeve poslanci ustanovili svoj poslanski klub in 15. decembra 1931 sklenili ustanoviti novo, vsedržavno politično stranko – Jugoslovansko radikalno kmetско demokracijo (JRKD). Iz Slovenije so v

³²¹ Bojan Balkovec, "Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša": volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi (Ljubljana, 2011), str. 230 (dalje: Balkovec, "Vsi na noge, vsi na plan").

³²² O tem podrobneje Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana, 2007), str. 124–135 (dalje: Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*).

³²³ "Nad 152.000 glasov v Sloveniji", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 11. 1931, št. 255, str. 1.

³²⁴ "Triumf državne misli in narodne sloge", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 11. 1931, št. 255, str. 1.

³²⁵ "Mariborčani!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 5. 11. 1931, št. 252, str. 1; "Ogromna manifestacija Maribora za državo", *Mariborski večernik "Jutra"*, 6. 11. 1931, št. 253, str. 1, 2.

stranko vstopili liberalci – nekdanja SDS, s katero se je leta 1928 združila NSS, in Slovenska kmetijska stranka. Drugega januarja 1932 je notranji minister in predsednik vlade dovolil organiziranje JRKD. Dan kasneje so bile volitve v Senat. Vanj so izvolili podpornike režima diktature. Njihova izvolitev ni bila vprašljiva, saj so voljene senatorje (polovico so imenovali) volili poslanci, člani banskih svetov in župani, ki so pripadali režimski strani. Na ustanovitev vsedržavne JRKD je bilo potrebno počakati do 1. maja 1932. *Mariborski večernik "Jutra"* je o njenem oblikovanju poročal 6. maja 1932.³²⁶ V JRKD je imel pomembno vlogo vodilni slovenski liberalni politik v tridesetih letih Albert Kramer, ki je postal strankin glavni tajnik. JRKD je bila edina politična organizacija v državi, ki jo je dopustil režim diktature.

Na Štajerskem so z ustanavljanjem organizacij JRKD začeli v začetku marca 1932.³²⁷ Strankino organizacijo JRKD za mariborski levi in desni breg so ustanovili 19. marca 1932,³²⁸ aprila pa so v Mariboru začeli snovati mestno organizacijo, ki so jo do septembra zgradili v celoti.³²⁹ Delovanje mariborske JRKD (od 1933 Jugoslovanske nacionalne stranke, JNS) je pozorno spremljal Kramer, ki se je v prvi polovici tridesetih let ob ministrskem delu v Beogradu vsako leto udeležil njenih shodov in manifestacij. V Maribor sta prišla tudi vidna slovenska politika JRKD, ministra Ivan Pucelj in Ivan Mohorič.³³⁰ V Mariboru so 5. novembra 1932 pripravili tudi drugo redno sejo banovinskega odbora JRKD, ki so ji prisostvovali senatorji in poslanci iz Dravske banovine.³³¹ Naslednji dan so ob sedemdesetletnici prve mariborske čitalniške "besede"³³² pripravili veliki

³²⁶ "Ustanovitev vsedržavne politične stranke", *Mariborski večernik "Jutra"*, 6. 5. 1932, št. 102, str. 1.

³²⁷ "Dopisi: Konjice: krajevna organizacija JRKD v Oplotnici", *Nova doba*, 11. 3. 1932, št. 21, str. 5; "Dopisi: ustanovitev krajevne organizacije JRKD v Ločah", *Nova doba*, 14. 3. 1932, št. 22, str. 4; "Dopisi: Konjice: ustanovitev krajevne organizacije JRKD v Vitanju", ustanovni zbor krajevne organizacije JRKD v Stranica", *Nova doba*, 21. 3. 1932, št. 24, str. 3; "Konjiški srez manifestira za vsedržavno stranko", *Nova doba*, 25. marca 1932, št. 25, str. 1–2.

³²⁸ "Ustanovni zbor JRKD za oba mariborska sreza", *Mariborski večernik "Jutra"*, 21. 3. 1932, št. 65, str. 2.

³²⁹ "Ustanavljanje JRKD", *Mariborski večernik "Jutra"*, 15. 4. 1932, št. 85, str. 2; "Dnevne vesti: sreska organizacija J. R. K. D. za mesto Maribor", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 9. 1932, št. 216, str. 2.

³³⁰ "Vsedržavna politika vsedržavne stranke", "Dnevne vesti: manifestacija Maribora za vsedržavno politiko Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije", *Mariborski večernik "Jutra"*, 5. 11. 1932, št. 252, str. 1, 2; "Shod JRKD v veliki unionski dvorani", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 11. 1932, št. 253, str. 1; "Borba za gospodarske in socialne interese", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 11. 1932, št. 255, str. 1; "Naši notranji problemi in JRKD", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 11. 1932, št. 256, str. 1; "Dnevne vesti: predavanje ministra dr. Kramerja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 6. 2. 1933, št. 29, str. 2; "Nastanek in politični razvoj Jugoslavije do današnjega dne", *Mariborski večernik "Jutra"*, 11. 2. 1933, št. 34, str. 4; "Komasacija občin v dravski banovini", *Mariborski večernik "Jutra"*, 11. 9. 1933, št. 205, str. 1; "Občinske volitve in vsedržavna politika", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 9. 1933, št. 206, str. 1; "Dve krasni manifestaciji JNS v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 26. 6. 1934, št. 143, str. 3.

³³¹ "Dnevne vesti: II. seja banovinskega odbora JRKD", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 11. 1932, št. 253, str. 2.

³³² Prim. Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895: druga knjiga* (Ljubljana, 1956), str. 161–162. Glej tudi str. 140 in 170.

manifestacijski shod, ki so mu poleg vodilnih slovenskih predstavnikov JRKD prisostvovali tudi strankina ministra za kmetijstvo in promet Juraj Demetrovič in inž. Lazar Radivojevič ter poslanci dr. Ljudevit Auer, Salih Baljić in Milan J. Dobrovoljac iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Srbije.³³³ *Mariborski večernik "Jutra"* je pred shodom povzdigoval politiko integralnega jugoslovanstva in pozdravil prvi veliki nastop JRKD v mestu.³³⁴ Shod je sprejel resolucijo, v kateri so našteali vse glavne potrebe in želje prebivalstva Maribora in njegove širše okolice. Poudarili so potrebo po široki decentralizaciji državne uprave in opozorili, da je Maribor kulturno, nacionalno in gospodarsko središče severne slovenske pokrajine, ki mu je treba, tako kot njegovemu širšemu zaledju, posvetiti vso pozornost. Potrebno je utrditi njegov položaj in nadoknaditi vrzel, ki jo je utrpel z izgubo številnih uradov in ustanov. Navedli so še gospodarsko socialne zahteve, ki so izhajale iz splošnih in mestnih razmer.³³⁵

Pripadniki JRKD/JNS so v svoji politični organizaciji videli nosilko nove državne politike.³³⁶ To je seveda pomenilo dosledno podporo zaostreni politiki jugoslovanskega unitarizma, ki jo je stopnjeval diktatorski režim. Njeno izražanje je vseskozi usmerjalo delovanje strankine mariborske organizacije. V Mariboru so jo poudarjali ob različnih priložnostih.³³⁷ Pri tem je Albert Kramer na predavanju v okviru mladinskega idejnega tečaja za srednješolsko mladino 4. februarja 1933 posebej opozarjal na pomen kraljevega šestojanuarskega dejanja, čeprav omejitve osnovnih svoboščin "ni simpatična". Diktatura je nevarna, ker se nikoli ne ve, kako se bo končala. Toda jugoslovanska ima jasno smer, z njo je kralj obnovil program nacionalne in državne enotnosti, medtem ko je postal polni parlamentarizem z neomejeno demokracijo, pri kateri je vladar stopil v ozadje, nevaren. Za Slovence je jugoslovanstvo edina rešitev, eksistenčna možnost, ki bi

³³³ "Vsedržavna politika vsedržavne stranke", *Mariborski večernik "Jutra"*, 5. 11. 1932, št. 252, str. 1; "Shod JRKD v veliki unionski dvorani", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 11. 1932, št. 253, str. 1.

³³⁴ "Vsedržavna politika vsedržavne stranke", *Mariborski večernik "Jutra"*, 5. 11. 1932, št. 252, str. 1.

³³⁵ "Shod JRKD v veliki unionski dvorani", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 11. 1932, št. 253, str. 1; "Temeljne zahteve nacionalnega Maribora", *Mariborski večernik "Jutra"*, 8. 11. 1932, št. 254, str. 1.

³³⁶ Prim. Vekoslav Spindler, "V tretje razdobje nove državne politike", *Mariborski večernik "Jutra"*, 28. 10. 1932, št. 246, str. 1.

³³⁷ "Dnevne vesti: predavanje ministra dr. Kramerja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 6. 2. 1933, št. 29, str. 2; "Nastanek in politični razvoj Jugoslavije do današnjega dne", *Mariborski večernik "Jutra"*, 11. 2. 1933, št. 34, str. 4; "Občinske volitve in vsedržavna politika", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 9. 1933, št. 206, str. 1; "Slovensko ljudstvo in občinske volitve", *Mariborski večernik "Jutra"*, 21. 9. 1933, št. 214, str. 1; "Naše obmejno ozemlje in občinske volitve", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 9. 1933, št. 222, str. 1; "Zmaga vsedržavne in vsenarodne politike", *Mariborski večernik "Jutra"*, 4. 10. 1933, št. 225, str. 1; "Politika in naše občinske volitve", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 10. 1933, št. 228, str. 1; "Usodne napake slovenske politike", *Mariborski večernik "Jutra"*, 13. 10. 1933, št. 233, str. 1; "Polom separatističnega naskoka", *Mariborski večernik "Jutra"*, 14. 10. 1933, št. 234, str. 1; "Veličastna zmaga nacionalne misli", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 10. 1933, št. 235, str. 3. Prim. tudi "Kongres slovenske srednješolske mladine v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, št. 70, str. 2.

Dr. Albert Kramer
(*dLib*, Zbirka upo-
dobitev znanih
Slovencev NUK)

si jo sicer morali zaradi starih apetitov naših sosedov, prvi izmisliti. Federalizem ne pride v poštev, ker "slovenski del jugoslovanskega naroda" ne more živeti v posebni gospodarski in socialni strukturi. Prihodnost Jugoslavije lahko zgradijo na decentralističnem načelu, prek banovin, ki so "nekake duhovne posode moderne državne ureditve".³³⁸

Kramer je v jugoslovanski nacionalni enotnosti videl enakopravnost vseh njenih sestavnih delov – "plemen" (Slovencev, Hrvatov, Srbov). Zato je podobno kot leta 1928, ponovno opozoril na politično držo Srbov v doteda-

³³⁸ "Nastanek in politični razvoj Jugoslavije do današnjega dne", *Mariborski večernik "Jutra"*, 11. 2. 1933, št. 34, str. 4.

njem jugoslovanskem političnem razvoju. Ozrl se je na nastanek Kraljestva SHS, ko so "prišli v novo državo bratje z juga z zmago ovenčanimi zastavami in trdili, da so vso državo zavzeli oni in da je zato njihova". Z Vidovdansko ustavo država tudi ni dobila imena Jugoslavija (pač pa Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev), ker se Srbi nikakor niso hoteli odreči svojega imena. Kot številčno najmočnejši so v strankarskem življenju na vse gledali s svojimi očmi. Vse je moralo imeti srbsko jedro, Slovenci in Hrvati naj bi bili le pomožne politične čete. Jugoslovansko usmerjene stranke so bile zanje le minorne organizacije. Diktatura onemogoča vračanje v "sistem nadoblasti enega plemena nad drugim".³³⁹

Kot druga ključna prvina politike slovenske JRKD/JNS je ostalo kulturno-bojno stališče. V Mariboru ga niso veliko izrekli, so pa pred občinskimi volitvami v večini občin Dravske banovine, 15. oktobra 1933, znova podali svoje razmišljanje o Katoliški cerkvi in politiki. S kulturnoboju poudarkom je v čas po diktaturi stopila tudi mariborska katoliška stran.³⁴⁰ Liberalci so Cerkvi in njenemu delu priznavali ogromno poslanstvo, ki ga je prispevala k temeljem zahodne evropske kulture. Zato je *Mariborski večernik* "Jutra" skrbela škoda, ki bi nastala, če bi se omajala njena avtoriteta, kar se je žalibog vsaj deloma že zgodilo. To je povzročilo, v kolikor so bili dani pogoji, poseganje Cerkve v politiko, celo v najbolj vulgarno strankarsko politiko. Politični katolicizem so široko razvili v Avstro-Ogrski, na Bavarskem v Nemčiji, v Italiji, Belgiji, na Nizozemskem in v Španiji. V Jugoslaviji je zajel samo Slovence, medtem ko ga na Hrvaškem dosledno zavračajo.³⁴¹

Mariborski večernik "Jutra" je opozarjal, da se je pogubnost poseganja Cerkve, ki bi morala biti le duhovna organizacija vseh katoličanov, v dnevno politiko, že zgodaj pokazala. Politikujoča duhovščina je izgubljala avtoriteto in njena delitev katoličanov po strankarski pripadnosti je povzročila nepopravljivo škodo za Cerkev in njeno poslanstvo. Za to, da vera peša, je tam, kjer do tega prihaja, kriva sama. V avstrijski dobi je bil najbolj škodljiv politični katolicizem na Kranjskem, sedaj pa je po vsej Sloveniji. V Avstriji je izvajal

najhujši teror, ki je mejil že na zločinstvo. Kar se ni brezpogojno uklanjalo diktatu politikujoče duhovščine in njenih priganjačev, se je nekrščansko uničevalo *moralno* in *materialno*. Kristusov najzvišenejši nauk: 'Ljubite svojega bližnjega kakor samega sebe! in, Odpuščajte svojim sovražnikom!' se je spremenil v parolo: 'Sovražite vsakogar, ki ni z vami! Uničiti vsakogar, ki ni klerikalec!' Samo španska inkvizicija je divjala bolj kakor klerikalizem na bivšem Kranjskem in povsod

³³⁹ Prav tam.

³⁴⁰ Prim. "V prosvetne organizacije več življenja in dela", *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1929, št. 5, str. 1.

³⁴¹ "Poslanstvo katoliške cerkve in politika", *Mariborski večernik* "Jutra", 11. 10. 1933, št. 231, str. 1.

tam, kjer se je kakorkoli uveljavil. Ta doba slovenske politične zgodovine je *najtemnejša*.³⁴²

Medtem ko je pod fašizmom v Italiji, nacizmom v Nemčiji in z revolucijo v Španiji politični katolicizem izgubil na moči, se del naše duhovščine znova poslužuje politike. *Mariborski večernik "Jutra"* je opozarjal, da prihajajoče volitve političnemu katolicizmu ponujajo nov razmah. Toda pridobivanje politične moči z zlorabljanjem vere in Cerkve onemogoča šestojanuarska prepoved političnih strank. Zato naj se duhovščina posveti svojemu duhovnemu poslanstvu med ljudstvom in ne povzroča razdora in sovraštva tako med veroizpovedmi kot med verniki iste veroizpovedi. To je v korist narodu in državi in moralnemu poslanstvu Katoliške cerkve v Jugoslaviji.³⁴³ Na volitvah je katoliška stran doživela poraz, vendar je dosegla dober rezultat. Nasproti JNS je osvojila sedmino občin.³⁴⁴ A z "Mogočna zmaga JNS v Sloveniji" je poročilo o volitvah naslovil *Mariborski večernik "Jutra"*.³⁴⁵ O izidu volitev sta kratko poročala *Slovenski gospodar* in *Delavska politika*.³⁴⁶ *Mariborski večernik "Jutra"* je bil po volitvah prepričan, da Slovenija "*nikoli več ne bo ne črna ne rdeča*".³⁴⁷ Ko je tudi po dopolnilnih senatnih volitvah 3. februarja 1935 (bile so v Ljubljani) katoliška stran izgubila proti JNS, je zapisal, "da je klerikalizem v Sloveniji že davno odigral svojo vlogo in izgubil povsod nekdanjo kruto zlorablano zaupanje".³⁴⁸ Trditev je bila preuranjena. Ob volitvah sta se z navedbo volilnih rezultatov kratko ustavila tudi *Slovenski gospodar* in *Delavska politika*.³⁴⁹

Izstopajoči dogodki v prvih letih diktature

Družbeno, idejno, narodnokulturno in politično življenje Maribora je v času po uvedbi diktature poleg upravno političnih sprememb in pojava JRKD/JNS

³⁴² Prav tam. – Navedena Jezusova zapoved se točno glasi: "Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!" (Mt 19,19. – *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*). Omenjeno Jezusovo učenje o odpuščanju sovražnikom opozarja na splošni katoliški nauk o odpuščanju. Izhaja iz Jezusovega govora na gori, v katerem pravi: "Slišali ste, da je bilo rečeno: *Ljubi svojega bližnjega* in sovraži svojega sovražnika. Jaz pa vam pravim: Ljubite svoje sovražnike in molite za tiste, ki vas preganjajo, da boste postali sinovi svojega Očeta, ki je v nebesih." (Mt 5,43–44. – *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*).

³⁴³ "Poslanstvo katoliške cerkve in politika", *Mariborski večernik "Jutra"*, 11. 10. 1933, št. 231, str. 1.

³⁴⁴ Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 194, 195, 201, 210.

³⁴⁵ "Mogočna zmaga JNS v Sloveniji", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 10. 1933, št. 235, str. 1.

³⁴⁶ "Izid občinskih volitev v Sloveniji", *Slovenski gospodar*, 18. 10. 1933, št. 42, str. 2; "Uradni izid [o] občinskih volitvah v dravski banovini", *Delavska politika*, 18. 10. 1933, št. 83, str. 1.

³⁴⁷ "Konec laži o klerikalni premoči v Sloveniji", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 10. 1933, št. 236, str. 1.

³⁴⁸ "Nova zmaga nacionalne misli", *Mariborski večernik "Jutra"*, 4. 2. 1935, št. 28, str. 1.

³⁴⁹ "Iz raznih držav: v naši državi: izid volitev v senat", *Slovenski gospodar*, 6. 2. 1935, št. 6, str. 1; "Izid senatnih dopolnilnih volitev", *Delavska politika*, 6. 2. 1935, št. 10, str. 1.

zaznamovalo še več drugih dogodkov. Trinajstega in 14. oktobra 1929 so obhajali sedemdesetletnico mariborskega bogoslovja,³⁵⁰ 15. novembra 1929 so proslavili papeževo zlato mašo in sedemdesetletnico prenosa sedeža lavantinske škofije v Maribor in 27. julija 1930 zlatomašniški jubilej škofa Karlina. Oktobra 1930 je znova nastopilo vprašanje uporabe nemškega jezika, ki se ga je na sejah občinskega sveta še vedno posluževal Julius Pfrimer. Mestni načelnik Juvan je na podlagi določbe poslovnika občinskega sveta z dne 16. decembra 1924, po kateri je bil poslovni jezik sveta slovenski, rabo nemškega jezika na sejah 3. oktobra 1930 prepovedal. Pfrimer se je proti tej odredbi 20. oktobra pritožil na kraljevsko bansko upravo Dravske banovine, ki je 17. novembra 1930 njegovo pritožbo zavrnila kot neutemeljeno. Nato se je pritožil še na upravno sodišče v Celju, ki je 2. decembra 1931 njegovo pritožbo prav tako zavrnilo kot neutemeljeno. Povedati velja, da Pfrimer ni bil edini mariborski Nemec, ki se v času med svetovnima vojnama kljub spremenjenemu državnemu okviru ni naučil slovenskega jezika.³⁵¹ Leta 1930 sta bila še dva izstopajoča dogodka. Štirinajstega avgusta se je v Mariboru kratko ustavila skupina tristotih Čehoslovakov, ki so bili namenjeni na zagrebški evharistični kongres, 28. oktobra 1930 pa so obeležili 1500. letnico smrti sv. Avgušтина. Osemindvajsetega in 29. junija 1931 so pripravili slavnostne dneve mariborske sokolske župe.³⁵²

Novembra 1931 je prišlo do spremembe v upravljanju mesta. Po izstopu katoliške strani iz vlade 2. septembra 1931 so najprej 27. novembra Juvana razrešili s položaja člana banovinskega sveta,³⁵³ 2. decembra pa še s položaja mariborskega mestnega načelnika. Mestni načelnik je postal nekdanji podžupan in mestni podnačelnik Franjo Lipold, novi mestni podnačelnik pa je postal socialist Rudolf Golouh.³⁵⁴ Raznoliko politično in drugo izstopajoče dogajanje je teklo naprej. Spomladi 1932 je prišlo do "mariborske oficirske afere", ko je skupina častnikov in podčastnikov, ki je bila v stiku z vodstvom KSJ na Dunaju pa tudi s Kominternom, načrtovala prevzem oblasti v mestu, a so jih odkrili in obsodili pred vojaškim sodiščem v Beogradu. Dva od zarotnikov so obsodili

³⁵⁰ "Sedemdesetletnica mariborskega bogoslovja", "Dopisi: Maribor", *Slovenski gospodar*, 16. 10. 1929, št. 42, str. 1–2, 10.

³⁵¹ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 99–100.

³⁵² Prav tam, str. 101, 102; "Triumf sokolske ideje ob meji", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 6. 1931, št. 144, str. 1–2.

³⁵³ "Banove uredbe: objava o izpremembah v banovinskem svetu", *Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine*, 5. 12. 1931, št. 77, str. 1508.

³⁵⁴ "Spremembe pri mariborski občini", *Jutro*, 3. 12. 1931, št. 279, str. 1.

Lavantinski
knezoškof Andrej
Karlin (Wikimedia
Commons)

na smrt, enega na 15 in pet na 10 let zaporne kazni, štiri pa so oprostili.³⁵⁵ Petnajstega maja 1932 so proslavili 35. letnico I. delavskega kolesarskega društva

³⁵⁵ "Uradno poročilo 'Avale' o oficirski aferi v Mariboru", *Delavska politika*, 25. 5. 1932, št. 43, str. 1; "Mariborski častniki pred vojnim sodiščem v Beogradu", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 6. 1932, št. 135, str. 2; "Devet prevratnikov pred vojnim sodiščem", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 6. 1932, št. 136, str. 2; "Mariborska oficirska aferi pred vojnim sodiščem", *Mariborski večernik "Jutra"*, 18. 6. 1932, št. 137, str. 2; "Proces proti častnikom mariborske garnizije, ki so pripravljali prevrat", *Delavska politika*, 18. 6. 1932, št. 49, str. 2; "Mariborski častniki pred vojnim sodiščem", *Mariborski večernik "Jutra"*, 20. 6. 1932, št. 138, str. 2; "Obravnava proti častnikom mariborske posadke končana", *Mariborski večernik "Jutra"*, 21. 6. 1932, št. 139, str. 2; "Razglasitev sodbe v oficirskem procesu", *Delavska politika*, 22. 6. 1932, št. 50, str. 1. Glej tudi France Filipič, "Noč od 16. na 17. april 1932", *Večer*, 17. 4. 1972, št. 90, str. 4; France Filipič, "Noč od 16. na 17. april 1932", *Večer*, 18. 4. 1972, št. 91, str. 4; France Filipič, "Noč od 16. na 17. april 1932", *Večer*, 19. 4. 1972, št. 92, str. 4; Andrej Zlobec, *Častnik Kraljevine Jugoslavije* (Ljubljana, 2010), str. 123–141; F.(rance) Fi.(lipič), "Mariborska aferi", v: *Enciklopedija Slovenije*: 6, ur. Alenka Dermastia (Ljubljana, 1992), str. 409.

Dr. Franjo Lipold
(Wikimedia Commons)

v Mariboru,³⁵⁶ konec maja in v začetku junija 1932 pa sta *Mariborski večernik "Jutra"* in *Slovenski gospodar* pozvala k darovanju prispevkov za postavitve Krekovega spomenika v Ljubljani, za katerega se je zavzel obnovljeni odbor za njegov spomenik.³⁵⁷ *Delavska politika* je pobudo zavrnila. Opozorila je, da je bil Krek strankar, ki je ustanavljal krščansko socialne organizacije, da bi delavstvo

³⁵⁶ "Impozantna proslava 35letnice I. delavskega kolesarskega društva v Mariboru", *Delavska politika*, 18. 5. 1932, št. 40, str. 3.

³⁵⁷ "Velikemu sinu Jugoslavije v Slavo", *Mariborski večernik "Jutra"*, 31. 5. 1932, št. 121, str. 2; "Društvene vesti: postavimo dr. Kreku spomenik!", *Slovenski gospodar*, 8. 6. 1932, št. 24, str. 8.

Slavnostni članek
Slovenskega gospodarja
ob šestdesetletnici
dr. Antona Korošca
("60-letnica dr.
Antona Korošca",
Slovenski gospodar,
11. 5. 1932, št. 20, str.
1)

obdržal pri katoliški stranki in ga odvrčal od socialističnega gibanja. Zato nihče, ki mu je pri srcu svobodni razvoj socialističnega delavskega gibanja, pri tem ne more sodelovati.³⁵⁸

Leta 1932 so po Sloveniji odmevale slovesnosti ob šestdesetletnici Antona Korošca, 12. maja, in sedemdesetletnici Slomškove smrti, 24. septembra. *Slovenski gospodar* je pred Koroščevim jubilejem spomnil, da je vsa naša politična zgodovina zadnjih desetletij neločljivo povezana z njegovim imenom. Vse zavedne Slovence je pozval naj ustanove odbore za proslavo Koroščeve šest-

³⁵⁸ "Doma in po svetu: odbor za Krekov spomenik", *Delavska politika*, 1. 6. 1932, št. 44, str. 2.

Dr. Anton Korošec
– šestdesetletnik
(*Ilustrirani Slovenec*,
8. 5. 1932, št. 19, str.
77)

desetletnice in se na proslavah, pripravljenih v njegovo počastitev, oddolžijo svojemu voditelju, ki mu gre zahvala za velik del našega napredka, blagostanja in politične moči. Naj bodo izraz "hvaležnosti, vdanosti in zvestobe, ki jo čuti slovensko ljudstvo do svojega voditelja dr. Antona Korošca!"³⁵⁹ Po osrednji proslavi Koroščeve šestdesetletnice 8. maja 1932 v Unionovi dvorani v Ljubljani,³⁶⁰ je *Slovenski gospodar* Korošču posvetil naslovnico, v kateri je spomnil, da je bil njegov glavni urednik tretjino svoje življenjske dobe – 20 let – od 1. maja 1898 do konca prve svetovne vojne. Njegova šestdesetletnica je obletnica dela med narodom, dela za narod in obenem dela samega naroda. *Gospodar* je poudaril Koroščevo vlogo v treh smereh tvornosti slovenskega naroda – politični,

³⁵⁹ "Društvene vesti: šestdesetletnica dr. Korošca", *Slovenski gospodar*, 27. 4. 1932, št. 18, str. 8.

³⁶⁰ "Slovenci slave svojega voditelja", *Ponedeljski Slovenec*, 9. 5. 1932, št. 19, str. 1–2; "Praznik slovenske hvaležnosti in zvestobe", *Slovenec*, 10. 5. 1932, št. 106, str. 3–4. Glej tudi Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 142–149.

izobraževalni in gospodarski. Politično je pomenil boj za slovensko samoohranitev in samoodločbo, ki ga je vodil na čelu krščanske, nasproti liberalizmu ustvarjene politične organizacije. Izobraževalna, naše najkrepkejše in najbolj učinkovito narodnoobrambno sredstvo, je bilo vodenje Slovenske krščansko-socialne zveze od 29. novembra 1906 do 30. aprila 1919, gospodarska pa je bilo sodelovanje s Krekom pri organizaciji zadružništva, gmotne osnove narodnega obstoja. Na Štajerskem je bil njen najpomembnejši voditelj. Leta 1917 je postal predsednik Zadružne zveze, leta 1919 pa Glavne zadružne zveze v Beogradu. "Šestdesetletnica dr. Korošca nam je dala povod za stvarno pregledbo tvorne dejavnosti našega naroda na raznih življenjskih področjih in uspehov tega dela v zadnjih treh desetletjih. Čast narodu! Čast njegovemu voditelju!"³⁶¹ *Mariborski večernik* "Jutra" in *Delavska politika* Koroščevega jubileja nista zabeležila.

Tako kot so v Ljubljani z mogočno prireditvijo proslavili Koroščevo šestdesetletnico, so v Mariboru svečano obeležili sedemdesetletnico Slomškove smrti. Pred svečanostmi so se Slomškovega spomina poklonili člani Zveze fantovskih odsekov (ZFO, nekdanjega Orla, ki so ga ukinili leta 1929), organiziranih v okviru Prosvetnih zvez. Člane Fantovskih odsekov so imenovali tudi *Slovenski fantje*. Enajstega septembra 1932 so v štafeti tekli od Jesenic do Slomškovega groba v Mariboru. Teči so pričeli ob peti uri zjutraj in se ob 14. uri in 14 minut ustavili pri Slomškovem grobu. Tekli so devet ur in 14 minut, na več kot 200 pretečenih kilometrih pa se je izmenjalo 1.500 tekačev. H grobu je iz Šentilja v Slovenskih goricah pritekla tudi druga štafeta. Na pokopališču so jih ob veliki množici pričakali škof Karlin, pomožni škof dr. Ivan Jožef Tomažič, prelat Franc Kovačič, člani stolnega kapitlja, nekdanji predsednik mariborskega oblastnega odbora Josip Leskovar in nekdanji mestni načelnik Alojz Juvan. Tekачa obeh štafet sta listini, s katerimi sta pritekla, izročila zastopniku ZFO iz Ljubljane dr. Stanislavu Žitku, ki ju je po govoru izročil zastopniku Zveze iz Maribora Mirku Geratiču, da ju je prebral. Vsebina obeh poslanic je bila spesnena molitev oziroma prošnja, v kateri so Slomška prosili za zavetništvo nad slovensko mladino in vsem slovenstvom. Nato je govoril pomožni škof Tomažič in fante navduševal s Slomškovimi besedami za vztrajno krepitev telesa in duše in jih svaril z njegovi izreki pred nevarnostmi življenja.³⁶² Sedemdesetletnico Slomškove smrti je v svečanem članku obeležil *Slovenski gospodar*.³⁶³ Prav tako se mu je poklonil *Mariborski večernik* "Jutra".³⁶⁴ *Delavska politika* je molčala. Spominske svečanosti ob sedemdesetle-

³⁶¹ "60-letnica dr. Antona Korošca", *Slovenski gospodar*, 11. 5. 1932, št. 20, str. 1.

³⁶² Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 114–115; "Slovenski fantje škofu Slomšku na grob", *Ponedeljski Slovenec*, 12. 9. 1932, št. 37, str. 2.

³⁶³ "Slomšek in kmečki narod: (ob 70 letnici smrti svetniškega vladike)", *Slovenski gospodar*, 21. 9. 1932, št. 32, str. 1.

³⁶⁴ "Dnevne vesti: Anton Martin Slomšek: k današnji sedemdesetletnici njegove smrti", *Mariborski večernik* "Jutra", 24. 9. 1932, št. 217, str. 2.

Pojtnina plačana v gotovini.
Leto 86. Štev. 39.
Maribor, dne 21. septembra 1932.
Poslovna številka stane Din 1.50.

SLOVENSKI GOSPODAR

LIST LJUDSTVU V POUK IN ZABAVO
Z MESEČNO PRILOGO „NAŠ DOM“

Cena inzeratov: cela stran Din 2000,—, pol strani Din 1000,—, četrt strani Din 500,—, 1/4 strani Din 250,—, 1/8 strani Din 125,—, Mail order vsake koda Din 1.50.

Uredništvo in upravljalstvo: Maribor, Korotška c. 5.
Telefon 2113.

Politično-človeški rač. 10.503.

Slomšek in kmečki narod.

(Ob 70 letnici smrti svetniškega vladike.)

V skotno dne 24. septembra bo zatonilo 70 let, kar je zatnil in Gospodu oči naš svetniški škof Anton Martin Slomšek.

Kot sin preprostih kmečkih staršev je ohranil tudi na tako visokem mestu dušo podeljeno, ki je globoko vera, ljubi rodno grudo, hrepeni po izobrazbi in napredku, je vesel in to prav posebno med mladino.

Kaj je bila Slomšku od matere v srcu zasajena vera, o tem nam priča njegovi tožeravni izreki, ki so postali že davno narodni pregovori in pa največje delo, da homo doživeli oltarno čast največjega vladike Slovencev!

Makolede je znal naš priprosti narod tako navdušiti za ljubezen do rodne grude kakor Slomšek.

Nikdo ne vidi bolj na domači zemlji ko podeljena, to smo opazovali med svetovno vojno, ko niti hrast, grane in kragulci niso mogli oplasti kmeta, da bi bil sam in priložnost zapustil svoj dom.

Da bi se naš kmet zavedal v volni moči, kako lepa je naša slovenska zemlja, kako jo moramo ljubiti, poznati in je ne smemo nikdar pozabiti, o vsem tem je znal najlepše povedati in napisati v vezani in nevezani besedi sin kmečke hiše — svetniški Slomšek.

Lepa lastnost našega navadnega človeka je, da hrepeni po izobrazbi. Slovenci smo nadarjeni in je samo treba razpihati naravne talente.

Danes velja v svetu le oni narod, ki je nabožen, ali s tujko povedano — kulturn. Kar se tiče povzdig kmečkega slovenskega naroda na stopnjo kulturnosti, je oral Slomšek ledina.

Sam šolan in preiskoval na vseh poljih, je skušal z vsemi močmi prenesti svoje obilne znanje med ljube mu kmečka ljudstva z živo besedo in s knjigo v materinem jeziku. Slomškove knjige so že danes najlepša dediščina, katero nam je zapustil oče ljudskega slovestva — škof svetnik.

Po nepopisno obilnem in težavnem delu, katerega si je Slomšek naložil in tudi dovršil v dobroti in v kulturno povzdig Slovencev, je bila posebno lepa poteza njegovega življenja — veselost. In Slomškova prava radost nam tako lepo in vsem znano zveni iz njegovih pesmic. Kedo je opisal kdaj lepše in bolj v srcu segajoče veselje nego Slomšek v oni obče znani in še danes vedno novi »Vesela doma«.

Ker je bil Slomšek sam vesel, kakor to priča njegove pesmi, katere nam je ostavil v proslavo Boga, zahramenov, Cerkve, narave in vsega našega življenja, je bil tudi velik ljubitelj onih, ki posedajo veselja dom — mladine. Naši mladostniki so ušli, da se je oklenila šole, v kateri jo je naučil čitati in pisati v domačem jeziku, jo navdušil za izredno lepoto slovenskega jezika, za ljubezen do domovine, ponos, veselje in zanimanje za delo ter napredek.

Od Slomškega vzgojena in navdušena mladina je napravila iz nas Slovencev kulturni rod, ki danes mlad in močan, ne zaostaja za skero nobenim evropskim narodom. Ne zmoremo prerzati, da ni bil naš veliki Slomšek samo Slovenec, ampak tudi Slovan, ki je učil Slovence zavesti slovanstva, ko nas priziva, da bodimo vrli sinovi Slave, katerim gre hodečnost!

Kako je bil Slomšek prepojen res prave in božje ljubezni do vseh slovenskih bratov, nam dokazuje od njega ustanovljena bratovščina sv. Cirila in Metoda, koje naloga je: ločene slovanske brate združiti s katoliško Cerkvijo. In Slomškova slovenska bratovščina se je razvila in apostolstvo sv. Cirila in Metoda, ki je postalo mednarodni pokret za združevanje vseh od prave Cerkve ločenih kristjanov.

— — —

Ob 70 letnici smrti našega svetniškega vladike se zavedamo kmečki Slovenci, da nam je on petrdil vero kot prvi škof z živo in pisano slovensko besedo, da nam je podžgal samozavestno ljubezen do rodne grude, nas povzdignil v kulturne narod, ki je vesel in od vseh sosedov občudovan radi milih pesmi in ki se zaveda, da mu pripada v družbi z vsemi sinovi Slave — hodečnost!

Slovenski gospodar ob sedemdesetletnici Slomškove smrti ("Slomšek in kmečki narod", *Slovenski gospodar*, 21. 9. 1932, št. 39. str. 1)

tnici Slomškove smrti so bile 24. in 25. septembra 1932. V soboto, 24. septembra, je Slovensko pevsko društvo Maribor ob sodelovanju Ljudskega odra in Katoliške mladine v Narodnem gledališču priredilo gledališko proslavo, v nedeljo, 25. septembra, pa je bila dopoldne pontifikalna maša, ki jo je daroval škof Karlin. Nato so krenili na Slomškov grob, kjer so odkrili spominsko ploščo. Slomškove slovesnosti so zaključili s svečano rimsko procesijo.³⁶⁵

Dober mesec po Slomškovi slovesnosti so se v Mariboru poslovili od pomembnega javnega delavca in vidnega pripadnika katoliškega gibanja, rav-

³⁶⁵ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 116.

natelja Tiskarne sv. Cirila ter nekdanjega občinskega svetnika, msgr. dr. Antona Jerovška. Umrli 31. oktobra 1932. Besede slovesa je pred krsto, postavljeno pred poslopjem tiskarne, 2. novembra 1932 spregovoril Anton Korošec. Po žalnih svečanostih so pokojnika prepeljali v njegov rojstni kraj Slovensko Bistrico, kjer so ga pokopali naslednji dan.³⁶⁶ Od Jerovška sta se poslovila tudi *Mariborski večernik* "Jutra" in *Delavska politika*.³⁶⁷

V naslednjih letih se je v Mariboru zvrstilo več izstopajočih dogodkov in odzivov na nastale politične razmere. Prvi je bil ob odmevni t. i. Slovenski deklaraciji oziroma ljubljanskih (tudi Koroščevih) punktacijah, federalistični državnopravni zahtevi, ki so jo v nekdanji SLS oblikovali 31. decembra 1932. Punktacije so zahtevale združitev med štiri države (Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko) razdeljenega slovenskega naroda v eno samo politično enoto, zato si morajo Slovenci v Jugoslaviji pridobiti tak položaj, da bo ta trajno privlačil vse dele slovenskega naroda, ki živijo v drugih državah. Slovenskemu narodu morajo biti v Jugoslaviji zagotovljeni njegova narodna individualnost, narodno ime, njegova zastava, etnična celovitost, razpolaganje z njegovimi lastnimi finančnimi sredstvi, njegova kultura in politična svoboda. To je mogoče le v svobodnem sporazumu Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki mora na demokratični podlagi preurediti jugoslovansko državo v več enakopravnih enot. Ena od njih naj bi bila Slovenija.³⁶⁸ Punktacije so na vladajoči jugoslovanski unitaristični strani vzbudile pravi ideološki in politični vihar, ki se mu je v Sloveniji na vso moč pridružila liberalna politika. Trdila je, da pomenijo poskus razkosanja Jugoslavije s pomočjo federacije, s tem pa "blazno" zahtevo, narodni greh in zločin.³⁶⁹ Posebej jih je obsodila tudi mariborska JRKD. *Mariborski večernik* "Jutra" je 12. januarja 1933 vprašal, "čemu torej novo beganje in vznemirjanje javnosti, ki je že zdavnaj pozabila na žalostne čase partizanske (strankarske – op. J. P.) demagogije?"³⁷⁰ "Zloglasne punktacije" je obsodil tudi kasneje.³⁷¹ Poročal je tudi o napotitvi Antona Korošca in vidnih voditeljev nekdanje SLS v kon-

³⁶⁶ "Zadnja pot msgr. Dr. Jerovška", *Slovenec*, 3. 11. 1932, št. 252a, str. 2; "Pogreb g. ravnatelja msgr. Antona Jerovškega", *Slovenski gospodar*, 9. 11. 1932, št. 46, str. 3.

³⁶⁷ "Dnevne vesti: dr. Anton Jerovšek", *Mariborski večernik* "Jutra", 2. 11. 1932, št. 249, str. 2; "Maribor: msgr. dr. Anton Jerovšek", *Delavska politika*, 5. 11. 1932, št. 89, str. 3.

³⁶⁸ Janko Prunk, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945* (Ljubljana, 1986), str. 221.

³⁶⁹ O tem glej podrobneje Jurij Perovšek, "Slovenski liberalci in narodno vprašanje v letih 1931–1933", *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, št. 1 (2006), str. 269–272. O punktacijah glej *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Abčina*, ur. Bojan Godeša in Ervin Dolenc (Ljubljana, 1999), str. 83–87 (dalje: *Izgubljeni spomin na Antona Korošca*); Gašparič, *SLS po kraljevo diktaturo*, str. 164–178; Andrej Rahten, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana, 2022), str. 337–342 (dalje: Rahten, *Anton Korošec*).

³⁷⁰ "Ljubljanske punktacije", *Mariborski večernik* "Jutra", 12. 1. 1933, št. 9, str. 1.

³⁷¹ "Slovenci in kraljevina Jugoslavija", *Mariborski večernik* "Jutra", 12. 10. 1933, št. 232, str. 1.

finacijo, ki jo je zaradi punktacij 27. januarja 1933 zanje odredil režim.³⁷² O tem sta poročala tudi *Slovenski gospodar* in *Delavska politika*.³⁷³ *Večernik* je poročal še o izročitvi posebne adrese, ki so jo v znak obsodbe punktacij in neomajne zvestobe kralju in Jugoslaviji oblikovali privrženci unitaristične države iz Slovenije, in jo 3. marca 1933 predali kralju Aleksandru.³⁷⁴ V delegaciji so bili tudi predstavniki Maribora.³⁷⁵

Januarja 1933 so se v Mariboru odzvali tudi na tedanje težnje, izražena na avstrijskem Štajerskem po "vrnitvi Maribora". *Mariborski večernik* "*Jutra*" je nanje odgovarjal, da je Maribor zrasel in stoji na ozemlju, ki je bilo slovensko (slovansko) še predno je na Štajersko nad Semmeringom stopila nemška noga. Vprašal je, kdo je gradil Maribor, kdo ga je hranil in od koga je živel? – "Od Nemcev? Nikoli!" Maribor je rasel iz dela slovenskih rok, črpal dobrine iz slovenskega ozemlja in po svoji trgovini, obrti in industriji živel od odjemalcev iz slovenske okolice in dežele. Mariborsko nemštvo je nastalo umetno. Nemci so prišli kot neželeni priseljenci, nemške družine so, razen redkih izjem, nastale v dveh, treh generacij priseljencev. Vse druge so posledica potujčevanja Slovencev. Mariborsko nemštvo ni nič pomenilo za nemško kulturo. Kje je mariborsko nemško leposlovje, likovna in druga umetnost? Nikjer je ni, nemštvo se začinja šele pri obrtniku in trgovcu, saj je bil njegov cilj izključno le parazitsko izkoriščevalski in narodnopolitično zavojevalski. Njegovi pravi predstavniki so nemški obrtniki, trgovci, industrialci, zasebni uradniki, podjetniki in ljudje svobodnih poklicev ter slovenski renegati. Nemški Maribor naj bi obstajal le v domišljiji nemških *drangovcev* (podpornikov nemško nacionalne usmeritve Drang nach Osten – širjenja na vzhod), sedaj pa ga sploh nikjer ni. In če v Avstriji mislijo, da nas bodo še dolgo izzivali s svojimi pustolovskimi fantazijami o "nemškem Mariboru", bomo pač poskrbeli, da bo izginila še ta peščica Nemcev in "Nemcev" v Mariboru in okolici.³⁷⁶

Poleg protipunktačijskega odziva in odgovora nemškoštajerskim težnjam po Mariboru se je tedanje politično dogajanje v mestu odrazilo tudi z razpustom Prosvetne zveze in vseh v njej včlanjenih društev, 17. februarja 1933; obenem so razpustili tudi Prosvetno zvezo in v njej včlanjena društva v Ljubljani. Prosvetni

³⁷² "Internacija voditeljev SLS", *Mariborski večernik* "*Jutra*", 31. 1. 1933, št. 25, str. 1.

³⁷³ "Po zaključku lista došle vesti in novice: konfinirani bivši voditelji nekdanje SLS", *Slovenski gospodar*, 1. 2. 1933, št. 5, str. 11; "Konfinirani bivši voditelji nekdanje SLS", *Delavska politika*, 1. 2. 1933, št. 9, str. 1. – O Koroščevi konfinaciji glej *Izgubljeni spomin na Antona Korošca*, 87–103; Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 178–180; Rahten, *Anton Korošec*, str. 343–362.

³⁷⁴ "Izročitev slovenske adrese kralju", *Mariborski večernik* "*Jutra*", 4. 3. 1933, št. 52, str. 1.

³⁷⁵ "Dnevne vesti: odhod slovenske deputacije v Beograd", *Mariborski večernik* "*Jutra*", 3. 3. 1933, št. 51, str. 2.

³⁷⁶ "Mariborsko nemštvo nekdanj in sedaj", *Mariborski večernik* "*Jutra*", 31. 1. 1933, št. 25, str. 1.

zvezi, ki sta bili eden od pomembnih organizacijskih stebrov nekdanje SLS,³⁷⁷ je razpustil liberalni ban dr. Drago Marušič. Odlok o razpustu mariborske Prosvetne zveze je objavil *Slovenski gospodar*. Navajal je, da je do razpusta prišlo, ker se je Zveza "kot nepolitično društvo udejstvovala po svojih včlanjenih društvih tudi politično in strankarsko-politično ter s tem prekoračila svoj statutarni delokrog ter ravnala tudi zoper državni red".³⁷⁸

Leta 1933 je prišlo do spremembe tudi v verskocerkvenem življenju. Petega aprila 1933 je umrl lavantinski škof Andrej Karlin.³⁷⁹ Ob novici o njegovi smrti so na vseh javnih in večjih poslopih obesili črne zastave, škofovo priljubljenost pa so pokazali mnogi kropilci iz Maribora ter bližnje in daljne mariborske okolice, ki so se poslovili od njega. Njegovo truplo je počivalo v škofijski kapelici do 10. aprila 1933, ko so zjutraj začeli pogrebne slovesnosti. Pomožni škof Tomažič je ob asistenci stolnega kapitlja opravil blagoslovitvene obrede, nato se je pogrebni sprevod premaknil v stolno cerkev. Apostolski nuncij Pellegrinetti je ob asistenci mariborskih kanonikov daroval pontifikalno mrtvaško sv. mašo, stolnico pa so poleg škofov, zastopnika kralja brigadnega generala Svetozarja Hadžića, bana Marušiča in podbana Otmarja Pirkmajerja, zapolnili cerkveni dostojanstveniki in številni predstavniki vojaške in civilne oblasti, redovnice, pripadniki cerkvenih dobrodelnih in prosvetnih organizacij ter verniki. Po Pellegrinettijevi daritvi je spregovoril ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, potem pa so zagrebški nadškof Antun Bauer, graški škof dr. Ferdinand Stanislaus Pawlikowski, krški škof dr. Josip Srebrnič in Rožman opravili posebne molitve za mir in pokoj pokojnega knezoškofa. Libero je pel nuncij Pellegrinetti. Iz stolnice se je žalni sprevod med dvoredom zbrane množice odpravil proti pokopališču na Pobrežju. Na čelu spreveda je bila železničarska godba, sledili so ji učenci vseh mariborskih in bližnjih osnovnih šol, dijaki mariborskih srednjih šol, vojaška godba, zastave mariborskih katoliških organizacij, pevci Ipravčeve župe s pevovodjo Janezom Evangelistom Gašparičem, Marijina družba, usmiljenke in šolske sestre, bogoslovci in skoraj 200 duhovnikov lavantinske škofije. Za njimi so bili celoten lavantinski kapitelj, zastopniki ljubljanskega kapitlja, stiški opat dr. Avgustin Kostelec, prior križarskega reda Valerijan Janez Učak, nuncij Pellegrinetti, nadškof Bauer, škofje Pawlikowski, Srebrnič, Rožman in Tomažič ter zastopniki tržaške, krške in đakovske škofije msgr. Bruno Kratzig, msgr. Valentin Podgorc in kanonik dr. Anton Slamič. Za vozom s krsto so nosili pokojnikova odlikovanja, sledil je voz s sorodniki, nato je hodilo domače ose-

³⁷⁷ Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 79–80.

³⁷⁸ "Iz raznih držav: v naši državi: razpust Prosvetne zveze", *Slovenski gospodar*, 1. 3. 1933, št. 9, str. 2.

³⁷⁹ "Zadnje spremstvo škofa dr. Andreja Karlina", *Slovenski gospodar*, 12. 4. 1933, št. 15, str. 2; "Dnevne vesti: lavantinski vladika dr. Andrej Karlin", *Mariborski večernik "Jutra"*, 6. 4. 1933, št. 79, str. 2; "Maribor: mariborski škof umrl", *Delauska politika*, 8. 4. 1933, št. 28, str. 3.

Lavantinski škof
dr. Ivan Jožef
Tomažič (Wikimedia
Commons)

bje škofijskega dvorca. Sledili so vozovi civilnih in vojaških dostojanstvenikov, za njimi so hodili ugledni Mariborčani, zastopniki mestne občine, sodišča in drugih uradov in organizacij. Pred Karlinovo grobnico je zadnje obrede opravil nadškof Bauer.³⁸⁰ Nato se je začel razhod "tisočeri, ki so posodili obče priljubljenemu nadpastirju zadnjo pot iz ljubezni ter spoštovanja in v trdnem zau-

³⁸⁰ "Maribor se poslavlja od vladike Andreja", *Slovenec*, 11. 4. 1933, št. 84, str. 3; "Dnevne vesti: zadnja pot lavantinskega vladike", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 4. 1933, št. 82, str. 2; "Zadnje spremstvo škofa dr. Andreja Karlina", *Slovenski gospodar*, 12. 4. 1933, št. 15, str. 2.

panju na – svidenje!"³⁸¹ *Mariborski večernik "Jutra"* je svoje poročilo o zadnji Karlinovi poti, ki ga je podnaslovil "ogromna in veličastna udeležba pri pogrebu", končal z besedami: "Njegovo truplo je sprejela slovenska zemlja, na kateri je deloval tako dolga leta, za katero se je toliko žrtvoval, toliko trpel in jo tako iskreno ljubil. Zato ga bo vse verno ljudstvo ohranilo v večnem spominu."³⁸² O Karlinovi smrti je poročala tudi *Delavska politika*.³⁸³ Na dan, ko je *Slovenski gospodar* poročal o pogrebnih slovesnostih in zadnji poti škofa Karlina, so na njegovi prvi strani objavili tudi sporočilo, da se je 2. aprila 1933 začelo sveto leto, ki bo trajalo do 2. aprila 1934, in ga je Pij XI. razglasil kot 1900. obletnico Kristusovega trpljenja in smrti.³⁸⁴ Karlina je nasledil dotedanji pomožni škof Tomažič.³⁸⁵ O njegovem imenovanju so poročali tako na katoliški kot na liberalni strani.³⁸⁶ *Delavska politika* mu ni namenila pozornosti.

V Mariboru so leta 1933 z mogočno manifestacijo obeležili tudi petnajstletnico osvoboditve mesta. Osrednja osebnost slavnosti, ki je potekala dva dni, 18. in 19. novembra,³⁸⁷ je bil general Maister. Bil je tudi častni predsednik Odbora proslave.³⁸⁸ Devetnajstega novembra 1933 se je v govoru na balkonu mestnega magistrata spominjal prelomnih novembrskih dni leta 1918. Govor je končal s spominom na svoje mrtve borce, ki so s krvjo zarisali in s smrtjo zapečatili meje svoje rodne zemlje. Dejal je:

Vsako leto, kadar se v novembru in decembru spominjam naših obrambnih bojov, vidim v duhu svoje mrtve junake, ki se kakor senca pretipajo do državnih mejnikov, jih preizkušajo, če stojе še tako trdno, kakor leta 1918., ko smo jih združeni postavljali. In slišim jih, kako me med seboj v strahu tehtajo: 'Ali bo Maister z našimi zvestimi tovariši vedno branil te naše mejnike?' In jaz jim odgovarjam, kakor da bi bil kakor nekdanj med njimi: 'Ne bojte se bratje! Bom jih branil, jaz in moji borci, z njimi pa vsi oni, ki so od nas prevzeli sveto dediščino stražarjev naše meje. In to je vsa slavna jugoslovenska vojska, na čelu ji sam naš presvitli junaški vladar. In temu navdušenemu stražarju naših meja v našem Mariboru zakličimo: Živel Nj. Vel. kralj Aleksander!'³⁸⁹

³⁸¹ "Zadnje spremstvo škofa dr. Andreja Karlina", *Slovenski gospodar*, 12. 4. 1933, št. 15, str. 2.

³⁸² "Dnevne vesti: zadnja pot lavantinskega vladike", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 4. 1933, št. 82, str. 2.

³⁸³ "Maribor: mariborski škof umrl", *Delavska politika*, 8. 4. 1933, št. 28, str. 3.

³⁸⁴ "33–1933: Jubilej Križa", *Slovenski gospodar*, 12. 4. 1933, št. 15, str. 1.

³⁸⁵ "Prevzvišeni g. dr. Ivan Tomažič, novi škof lavantinski", *Slovenski gospodar*, 5. 7. 1933, št. 27, str. 1.

³⁸⁶ "Dnevne vesti: doktor Ivan Tomažič lavantinski škof", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 6. 1933, št. 145, str. 2.

³⁸⁷ "Veličastna proslava petnajstletnice osvobojenja Maribora", *Mariborski večernik "Jutra"*, 20. 11. 1933, št. 264, str. 3; "Novice: proslava 15letnice osvoboditve Maribora", *Slovenski gospodar*, 22. 11. 1933, št. 47, str. 3; "Jugoslovani!" *Borba*, 17. 11. 1933, št. 24, str. 1.

³⁸⁸ "Mariborske vesti: 15letnica osvoboditve Maribora", *Slovenec*, 28. 10. 1933, št. 247, str. 4.

³⁸⁹ "Ob 15letnici bojov in zmage", *Borba*, 24. 11. 1933, št. 25, str. 1.

Veličastna proslava petnajstletnice osvobojenja Maribora

Bakljada v soboto zvečer - Veselica v „Unionu“ - Maša na Glavnem trgu - Govori in defile

Nad vse smagočno je Maribor prosila svoj največji nacionalni praznik, 15. letnico svobode osvobodjenja in definitivne priključitve k svobodni Jugoslaviji. Zopet je priklopilo iskreno čuvstvovarje in narodna zavest naše odpravice pristojnosti z nezadržano silo na plan in poklanja vsemu sveča, slasti pa vsem bolničnim izražanjem in nasprotovanjem. Če je bila pred 15 leti z zmago generala Ministra in njegovih vrhlih janzakov povzeta na veko naštrnjeno podlaga in razved in procvit severnega dela naše etne in kulture Avstrijske.

V zgod spominskih svetočnic je nedavno ustanovljena Zveza Ministrstev bratov, ki je izšla vse prireditve v svojih rokah, aranžirala po glavnih mariborskih cestah in ulicah v soboto zvečer imponenten sprevoz, v katerem so brez razlike starosti, prepričanja in sfarbiti sodelovali vsi, ki ljubijo svojo Jugoslavijo, njenega vladarja in ose, ki so s svojimi žrtvami pomagali ustvariti našo državo, slovenost.

[illegible][illegible]

1974.
Po končani podelitvi se je ves sprevod asimetri v voljačino 45. pehotnega polka v Nalje, kjer je silne misli pomagal pravilni pevalnik polka, generalstabi Belokrvnik z. GILJE, ki je s pomostom staklil, da je sodni polk naslednik prvega Maistrovega polka, ki je bil ustanovljen in sestavljen v isti voljačini in da drav zato varuje tradicijo v vzgojo čisto odločujoči bodoči jugoslovanskih borov za velike naloge, ki se čakajo jugoslovanske vojske, saj je

Učelci se ga je v spremstvu mestnega tajnika E. R. Lipolda tudi podban ga od, Pirkmeier, ki je prišel zvečer v Maribor, kjer je tajnik obiskal generala g. Majstra in z njim govoril, nato pa se je podbal za mestno karnatstvo in odšel v Ljubljano. Zjutraj pa je g. podban odpotoval v Ptuč, kjer je prispeval velike prodaje 40-letnice tiskarstva »Mladost«.

Vernal zadržati pa se predstavi Marš
buz v vrećici velikihših vrećici, ki
falše dalje svojemu narodu, in pre
tudi Marš, ki je bil najslabši vredni, in
ki, raz, ki so glasovali v toplem, pre
tudi vneto, vneto živahno, drže
trohno, marširajoč obno pa je bil
tudi piralo, s zelenimi in s črno
bodilca Maršera generala Maršera, O
krito veselje se je odražalo v re
stih bivših Maternih, ki so sta
žali po zgodovinskih časih, ki se li
niti v življenjski sevanosti in obo
varen, kar polnopravni, in obo
vati 15 let. Se marširajoč, in obo
vati, in obo, in obo, in obo, in obo
vati, in obo, in obo, in obo, in obo
je bilo vneto, vneto, in obo, in obo
žih je bilo vneto, vneto, in obo, in obo
ko povsem in obo, in obo, in obo, in obo
kovi, in obo, in obo, in obo, in obo

Prostrani Glavni trg se je pričel polniti konala po oseni uri zjutraj. Sredi trga ob Maršovem spomeniku je bil improviziran oltar za službo božjo. Rediški odbor je hotel mnogo dela, da je razvrstil v velike kvadrane vse to neizmerno množico.

Pravda, pravda so stal poleg kraljeva predstavnika, poveljnika mariborskega 32. artiljerijskega polka, polkovnika Popadica predstavniki občani mestni in mestni župan in dr. Linold, podpredsednik senata dr. P. Pleš, okrajni glavar dr. Dr. Sembovič, Maribor-dobreg, M. Makar v vsem ostalem aradstvi, zbor aktivnih in rezervnih častnikov s mestnim poveljnikom generalom dr. Hadžićem na Glu, nepredelne vrste gasilcev, ostali občinski svet mesta Maribor, občinska uprava, občinska uprava vseh občin, tradicionalnih uniform, Narodna odbrana, strelništvo ma riborščko sokolske huse s župani in močnim praporom, Jadranska Straža a pa

neželjivo zbrano svoje materinsko školstvo, nacionalni šelenjariji, mnogobrojni dečaci vseh narodskih nacionalnosti, kulturni in estetski dravci, folkloristi, etnografi, zgodovinci, umetniki, raziskovalci in drugi. Na prebudo s človeka v človeka. V gosposko ulico je sedela, ki se je kralj kralj. Solotška kraljica s svojimi praporci in takimi vno zaključila velikašni smrti. Glavica vraga. Trga, vsmagrok na je, so strah in nepregleda množica moneta in okoliških prebivalstva, kulturni in celotna mesta policija je s to, da zdravlje. Tik pod magistrato na so so razsvetli vli Materev bori in za združeni materski moči zbor liav čve žve, ki so s slovenskim petjem

Takoj po seldah kraljevega odposlanca polkovnika g. Popadiča je pristopil k oltarju stolni župnik msgr. dr. Umek, ki je opravil sveto daritev. Po končani maši je msgr. Umek še v ornatah šel na razgovor s. s. nadvojvodinjo vojvode.

[illegible]

Na se je poleglo nepopisno spremljevanje predgovornika, še se je dvignilo aplavz, ki je sprejel oseboobistina Maribora in male severne zemlje, generala g. Rudolfa Maistra, ki je s krepkimi besedami serpi v dno srčevost narodov s besedami, kakor je vzvalovljena množica neprestano prokrijala z iskrenimi, domoljubnimi srčili.

Kot tretji grevennik pa je nastopil mariborski župan g. dr. Lipold, ki je v uvodu

sodravili kraljevega zastopnika, generala g. Maistra in vse suvereno, nato pa razslji pomembnost velikega dne, ki je stal za Maribor in vse njegovo široko okolje pred 15 leti. Naplavniše delo obseke in jugoslovanske dobrovoljske enote, in kot poslednjo nalogo, ker se

...ke je bil preobilj solnanske frunce, ki
...bi smrti udarec v Mirskimi svetovni
...oril na pravice in osvoboditve patra-
...narodov. V odločnem trenutku, ko
...se krojile naše države na seve-
...pa, so stopili na plan general Maister
...novega odločnega boja, ki so predali
...penoljubni ljubezni s svojimi strankami
...stvari usklajevati današnje sovražne
...dravne usmeritve in nam priporili Maribor in

V plovoti se opozicijarji vsah oseb velikih moči, ki so z vseno svojimi silami trbela, da pride mala območja severna in južna pod Jugoslavijo. Čast in slava sem Vam, ki ste s svojim velikim de-

je izšel dosegi oboje: obsevanje Mariborja in preplezanje Podravja. Najzanimivejši dejstvo, da Slovencem še nič ni padlo roke brez borbe in izštev ter brez lastnega truda.

V zahvalo za njegovo ogromno delo pa mariborski mešni občinski svet uidebno čestita g. Malistra za mariborskega občinskega meščana in mu ob tej priložnosti izroča poleg črtovine v znak trajnega petezaseda št. ki naj ga za vodno reko z ravnateljem Malibor, katerega je bil v ravnateljstvu: jih dveh močnega št. je varnost. Poil tem sinohom

Sokolstvo

Sokolstvo

Vsega hratskega druževstva iz Četaka.

Sokolstvo nad vse celi narodno neod-
nost in svobodo kot osnovne pogoje
izpolnjevanja in gospodarskega napredka
naroda. Zato vsako leto kar milijone stane-
proslavila 1. december, dan osvobodila
jugoslovanskega naroda in je zato ta
dan praznik na skupniimi saveza pred
letu na sokolski praznik, ki se bo vedno
bodi za vsak odlozabnik. SVK.

Letos na mora ta proslava v vseh naših sokolskih oddelkih biti še prav potrebna veličastna. Letos slavimo 15. obzidno zasednjo in je zato naša pravnika dati posebno obzidje. Letos poteka tudi 100 leto Karadjordjeva in Milivoje Srbije ter praznovanje njene avtonomije, letos se spominjamo stoletnice rojstva velikega narodnega pesnika Jovana avanovskega Zmaja, letos je 180 let terti, odkar je skušal voditelj širnjaka pokreta Jovanka Jakić pokreniti izdajanje lista v narodni jezik in letos smo sлавili 70-letnico izjave Sokola.

Vsi ti dogodki so imeli neprecenljivo vrednost za obetno jugoslovanskega naroda, za razvoj njegove zavesti, za zavarovanje samostojne in svobodne države Jugoslavije. Na dva sedminka le malo treba poleg vseh 12 let in napovedi, so si služili tega visokurnega smotra in razmeren račun omenili tudi te dogodke in vzhujali pri vseh slavnih in hčerah našega naroda, bovalci, vojniki, umir.

Vsaكو državna in vsaka četa naj na položaj(ne)li način proslavi 1. decem-ber, kakor pač more svojim razmeram ustrezno in naj hva pri tem pred očmi nacionalne, sloboke in vzgojne smotre ter ideje. V ta namen naj shajajo vsest-roslednja navodila:

Za dvorano je treba hkrati najprej izbrati, ki jo je mogoče dobiti v kraju. Ukraljiti jo je treba z zagrobovskimi nastavitvami, z solenjem in cvetenjem, s silami in kipi za evoboljenje in rednjenje ter za Solcelstvo zasialnih bratov. Prilavo je treba organizirati ločeno za de- in za starejše brate, ker morajo biti predavanja drugačna kot za odrasle. V prvih naj bi se večina sels upravov- dora in svoja akademija, za otroke

zvestobe in hvalečnosti stoga danes ja-
gostovski Maribor na svoje novo pot
procvita in vsebinskega napredka.

Globoko glinen so je general p. Maister zahvalil Japanci in celotnemu občinstvu za sveto za počačenje in odločevanje, vso to zahvalo pa je v svoji skromnosti takoj prenesel tudi na vse one, ki so se delovali z njim v osvobodilnih bojih. — Svojo zahvalo je general p. Maister zaključil s iskreno, močno poudarjeno željo, naj Bog čim prej prelopi Maribor, njemu in miščani in njegovemu narodstvu.

Ob kurošlivi Častnega meščanstva, in
sila so izraženi povi ipavčeve župe
zupli pretresujoče »Molitve«, možda
pa kar ni mogla prenehati s svojimi spo-
tarnimi izjavi zavdušenja in vabljivosti.

Vus potek slavnosti je prenehal iu-
bišmaka radio-postaja, za katero je bi-
končani slavnosti predčil veleznarim de-
le izpiskov generala G. Ministra o de-
pravatni dnih v Mariboru, njegov sobo-
ec a. R. R. Častni.

Z Glavnega trga se je nato ravnil mo-
gočen sprevod vseh udeležencev slavnosti
po Gosposki in Slovenski ulici ter
Aleksandrovi cesti mimo Trga svobode,
kjer je defiliral pred generalom g. Mai-
strom in ostalimi odličniki predstavnikov
mariboškega javnega življenja. Posled-
ne burne ovacije je pridružil generalu gospod

Maistrina nimehodu soetska mladina.
Nađ vse gialivlo in pristočno je bi bje
svjedočje generala Maistrina z njegovim
baci, z katerimi se je podpravil res pravo
očetstvo in s sibirskim spregovori
neki bati. Neko so se vsi predstavniki
ki oblasti in povabljeni gostje podali v
veliko dvorano Narodnega doma, kjer
je bil mesina oblika privedla takisto
Ob tej priliki so se obadli-maistrin
svetli spomini na velike dni, ki bodo o-
stali za včas nesmrtni zapisi v spom-
dovni Maistrina, očetovga zaleda in
celotne Jugoslavije.

pa naj se priredi mladinska akademija. Svečana seja naj bo dopolnilna ob 11 uri z naslednjim dnevnim redom: dr.

uri z naslednjim drevenim redom: drlavi na lizima, sokolski podstav, otvorjen seje, preduvanje o pomenu i. docenosti z nacionalnega, drlavskega in sokolskega stalista, glasbene točke, deklaracije rodnih in pesni, glasbena točka avsevanja ga značil, svečano prevedenje sokolski otrok v narodnjaštine in sokolskimi narodnjače v članstvo z zagovorom sta roste in a predlo narodnjaštinski odosno članski znakov, poziranje na obliče be novih članov in zaključek seje.

Dnevi rod svečane seje vsebuje tudi razdelitev nagrad in diplom pri obeh državih, katerih člani so si želi priložnosti izkazati v letokoleju leta. Svečanem se nam morejo poleg članstva prisostvovati tudi predstavniki oblasti in vsak kakor si doberdošleci ustanov in organizacij Ob občivrti pa naj se starostne spomene vseh članov in članke, ki so med letom umrli.

Akademstij naj bo zvočler. Osa naj po-
kaže, do koliko vilise se naj razvilo dra-
vno delovanje. Zato naj se program
določi poleg tečajevskih točk tudi kon-
cretne, da pride take do izraza tudi so-
koliko prosvetno delo. Društva pa in če-
te, ki ne morejo prirediti akademije, naj
priredijo vsaj članski večer, sklenijo pe-
spol plesne zabave.

Mištenička zapovednica naj bo ob 2. polnoči. Na sporedu naj bo kratke nagovori o pomenu 1. decembra, ostale točke sporedu pa naj tvorijo televizijski nastopi otrok v igri in deklaracije. Kot poslednja točka pa bo tudi prevajanje otrok v naročja. Ovirni, ki so bili posebej marljivi se lahko pohvale tudi knjižar ali učiteljske slike.

Izredna odborova seja Sokola II bo v torek 21. tm. ob 19.30 v trati čvovan br. Rencija. Seja je za vse odbornike ob vurne.

Trétnia.

Avto v šefinjuh in nevesta so je s srečanjem naključju prekusili blizu cerkve, pa vprda prestrašeno nevesta šefinjo:

- Kje je moj ženit?
- Pod avtom, raniel!
- Hvala Bogu, sedaj mi ne more po boginili!

Totalha.

— Kje je moj šofar?
— Pod avtom, ranjen!
— Hvala Bogu, sedaj mi ne more po-
begniti!

Porocilo *Mariborskega večernika* "Jutra" o proslavi petnajstletnice osvoboditve Maribora ("Veličastna proslava petnajstletnice osvobojenja Maribora", *Mariborski večernik* "Jutra", 20. 11. 1933, št. 264, str. 3)

³⁹⁰ "Seja mestnega občinskega sveta", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 5. 1933, št. 108, str. 1.

meščan.³⁹¹ V znak trajnega priznanja je Maistru izročil hrastov ščit, na katerem je bil med bakrenimi okovi pod mariborskim mestnim grbom izrisan posvetilni napis: "Generalu Rudolfu Maistru, častnemu meščanu mesta Maribora, 11. maja 1933." Potek slavnosti je prenašal tudi ljubljanski Radio.³⁹² Maister je ob petnajstletnici priključitve Maribora doživel še eno priznanje. Kralj Aleksander ga je odlikoval z visokim odlikovanjem reda sv. Save I. stopnje.³⁹³ Petnajstletnico osvoboditve Maribora sta omenila tudi *Slovenski gospodar* in *Delavska politika*.³⁹⁴

Leto zarez 1934 in čas do sredine tridesetih let

Prišlo je leto velikih zarez in izstopajočih dogodkov. Devetindvajsetega marca 1934 je Maister praznoval šestdeset let. Njegov jubilej sta obeležila liberalna stran in mariborsko gibanje borbašev.³⁹⁵ *Mariborski večernik "Jutra"* je poudaril, da

slovenska zgodovina ne pozna takih dejanj, kakor je bilo Maistrovo. Maister je ustvaril mojstrovino. Ne s peresom skrivljenega diplomata, z mečem vzravnane- ga vojaka-generala nam je potegnil mejo skoraj točno tam, kjer se je ustavilo potujčevanje naše slovenske štajerske zemlje. In če ta meja še ni popolnoma točna, če je na oni strani še nekaj duš našega naroda, ni zakrivil on; zakrivali so tisti, ki so s peresom korigirali njegovo z mečem potegnjeno mejo. /.../ Tako ne slavimo danes samo šestdesetletnico pesnika in generala, temveč tudi šestdesetletnico velikega oblikovalca usode Slovencev ali vsaj njihove tretjine.³⁹⁶

Nihče ni vedel, da se bodo kmalu znova srečali z Maistrovo osebnostjo. Preden se je to zgodilo pa je v Mariboru prišlo do pomembnega srečanja. Štiriindvajsetega junija 1934 so ga obiskali člani Društva prijateljev Slovenskih

³⁹¹ "Mariborske vesti: spomenik velikemu možu", *Slovenec*, 2. 8. 1934, št. 178, str. 4.

³⁹² "Veličastna proslava petnajstletnice osvobojenja Maribora", *Mariborski večernik "Jutra"*, 20. 11. 1933, št. 264, str. 3; "Maribor v spominih na zarjo svobode", *Jutro: ponedeljska izdaja*, 20. 11. 1933, št. 47, str. 1; "Maribor praznuje 15letnico osvobojenja", *Ponedeljski Slovenec*, 20. 11. 1933, št. 47, str. 3.

³⁹³ "Visoko odlikovanje generala Maistra", *Jutro*, 10. 12. 1933, št. 288, str. 1; "Dopisi: general Rudolf Maister", *Bojevnik*, 15. 12. 1933, št. 12, str. 5.

³⁹⁴ "Novice: proslava 15letnice osvoboditve Maribora", *Slovenski gospodar*, 22. 11. 1933, št. 47, str. 3; "Maribor: naše delavstvo k proslavi Maribora", *Delavska politika*, 25. 11. 1933, št. 94, str. 3.

³⁹⁵ "Dnevne vesti: Maribor svojemu osvoboditelju ob njegovi 60-letnici", "General Rudolf Maister: ob šestdesetletnici našega pesnika in osvoboditelja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 29. 3. 1934, št. 72, str. 2, 3; "Dnevne vesti: lep družabni večer Maistrovih borcev", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 4. 1934, št. 92, str. 2; "Dragi naš osvoboditelj!", *Borba*, 29. 3. 1934, št. 13, str. 1.

³⁹⁶ "General Rudolf Maister: ob šestdesetletnici našega pesnika in osvoboditelja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 29. 3. 1934, št. 72, str. 3.

goric, ki je med Ljubljanci gojilo prijateljstvo do štajerske obmejne pokrajine. Pokrovitelj izleta je bil predsednik ljubljanskega mestnega sveta dr. Dinko Puc, ki je v Maribor prispel na čelu njegovega zastopstva. Maribor je ljubljanske goste – bilo jih je prek tisoč – svečano sprejel. "Že dolgo ni videl obmejni Maribor tako veličastnega sprejema in so le redki gosti, ki bi bili deležni tolike prisrčnosti in ljubezni", je zapisal *Mariborski večernik "Jutra"*.³⁹⁷ *Slovenski gospodar* in *Delavska politika* obiska nista zabeležila. Mestna občina in številni hišni posestniki so razobesili narodne trobojnice, na mariborskem kolodvoru so ljubljanske izletnike pričakali predsednik mestnega sveta Franjo Lipold z mariborskim mestnim svetom in predstavniki mariborskega javnega življenja – okrajnima glavarjema Milanom Makarjem in Ivanom Senekovičem, vodjem mariborskega državnega tožilstva dr. Matkom Zorjanom, predsednikom Tujsko-prometne zveze dr. Ivanom Jančičem, ravnateljem Putnika Josipom Loosom, predsednikom Aero-kluba in Glasbene matice Josipom Tominškom in drugimi. Na lokomotivi vlaka, ki je privozil iz Ljubljane, je čakajoče pozdravil napis "Živel Maribor!"³⁹⁸

Ljubljanski obisk Maribora je imel poseben pomen. Na to je dan pred njim opozoril urednik *Mariborskega večernika "Jutra"* Radivoj Rehar. Pojasnil je, da v predvojni in vojni dobi, ko je avstrijska ponemčevalna praksa v mestu ustvarila nemško vladajočo večino, med Mariborom in slovenskim narodnim ter kulturnim središčem Ljubljano skoraj ni bilo neposrednih stikov. Mesti sta si bili bolj daleč kot Beograd in Petrograd. In tudi po vojni, ko je Maribor dobil slovensko podobo in je tudi notranje postal resnično središče svoje slovenske okolice ter obmejnega ozemlja med Pohorjem, Bočem, Rogaško Slatino in Muro, zbliževanje med Mariborom in Ljubljano ni napredovalo, kot bi moralo po vseh narodnih, kulturnih, političnih in gospodarskih zakonih. Nasprotno, po eni strani se je med njima pojavilo nasprotovanje, po drugi pa je ostalo skoraj nerazumljivo omalovaževanje. Nato je razdelitev na mariborsko in ljubljansko oblast ustvarila ostro ločnico, ki jo je odpravila šele ustanovitev slovenske Dravske banovine. Tedaj pa je zopet Maribor bojevito gledal v Ljubljano, ki mu je vzela položaj pokrajinskega glavnega mesta.³⁹⁹

In če je boj Maribora proti Ljubljani temeljil v prestižnih razlogih, se je pri Ljubljani kazala nerazumljiva veličavost, ki je Maribor krivično in škodljivo omalovaževala. "Le prečesto smo z užaljenostjo v duši opažali, da je Ljubljani več mali Kranj nego veliki Maribor", je zapisal Rehar. Ljubljana je dosledno pozabljala, da šteje Maribor s svojo neposredno okolico več kot 50.000 ljudi,

³⁹⁷ "Dnevne vesti: bratski objem Maribora in Ljubljane", *Mariborski večernik "Jutra"*, 25. 6. 1934, št. 143, str. 2.

³⁹⁸ Prav tam. Prim. tudi "Dnevne vesti: Mariborčani!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 6. 1934, št. 141, str. 2.

³⁹⁹ -r. (Radivoj Rehar), "Beseda ob obisku Ljubljane", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 6. 1934, št. 141, str. 1.

ima veliko industrijo, visoko razvito trgovino in obrt, vrsto šol, Narodno gledališče, Glasbeno matico, časnike in vse za Slovence važna društva ter druge organizacije in institucije. To je šlo celo tako daleč, da se je s slovenskim gledališčem mislilo samo na ljubljansko, da so bili s slovenskim petjem mišljeni samo ljubljanski zbori, da je s slovenskim kulturnim in gospodarskim delom razumljena samo Ljubljana. Tako smo opažali, da je Maribor za slovensko metropolo nekje na koncu sveta, kot npr. Nome na Aljaski, in prav tako nepomembno kot ono. In to tisti Maribor, ki je na severu glavni branik slovenske zemlje in s tem tudi njene metropole, Ljubljane. Za Ljubljano mariborskega kulturnega dogajanja sploh ni, za mariborski dnevni, revijski in knjižni tisk se ne meni in ga skoraj ne pozna, pa tudi Mariboru ljubljanski, razen dnevnikov, ni tisto, kar bi moral biti. Mariborska snovanja in prizadevanja Ljubljana zviška omalovažuje, za ljubljanska pa Maribor nima zadostnega razumevanja. In vendar Slovenije danes ni ne brez Ljubljane ne brez Maribora in tudi Ljubljane ni brez Maribora in Maribora ne brez Ljubljane.⁴⁰⁰

Tako smo morali čakati polnih petnajst let, da se je Ljubljana zganila in – obišče Maribor. To bo po ustanovitvi Jugoslavije prva prava vez za tesnejše medsebojno spoznavanje obeh mest.

Koliko bo med temi našimi dragimi gosti takih, ki bodo prvič videli naše mesto in njegovo prekrasno okolico! Koliko jih bo, ki bodo jutri prvič doumeli šele do pravega dna, da se osvobodjena slovenska zemlja ne širi samo okoli ljubljanskega gradu in Šmarne gore, ampak sega daleč gori na severovzhod, celo tja v panonsko nižino! Tako bo jutrišnji obisk ljubljancev v Mariboru in njegovi okolici več ko le izletniškega pomena, *bo vzpostavitev žive vezi med obema svobodnima slovenskima središčema, vzpostavitev vezi duš in src*. Naj bi ta vez postala trajna, naj ne bi izginila z vlakom, ko bo zapustil naš glavni kolodvor, in kar je še bolj važno, *naj bi pomenila konec dosedanje vsestranske odtujenosti!* Maribor želi to iz vsega srca, zato pozdravlja v obisk prihajajočo Ljubljano! *Pozdravljena, metropola slovenska!*⁴⁰¹

Ljubljanskim izletnikom so gostitelji pripravili razgiban ogled mariborske okolice. Del se jih je odpravil na Pohorje, močna skupna ljubljancev se je s številnimi mariborčani podala v Šentilj, druge skupine pa na Falo, v Ruše, Limbuš, k Sv. Martinu pri Vurbergu, v Slovenske gorice in k Sv. Urbanu. Popoldne so jim v kazinski dvorani priredili zakusko, zvečer pa so se izletniki odpravili domov z obljubo, da še pridejo.⁴⁰² Ljubljanski obisk je ob opozorilih mariborske

⁴⁰⁰ Prav tam.

⁴⁰¹ Prav tam.

⁴⁰² "Dnevne vesti: bratski objem Maribora in Ljubljane", *Mariborski večernik "Jutra"*, 25. 6. 1934, št. 143, str. 2.

strani na kočljive značilnosti v medsebojnem odnosu obeh mest predstavljal korak k njuni neobremenjeni povezanosti. Ne glede na vse okoliščine, ki so spremljale razmerje med mestoma, so ga storili. Danes je bolj ali manj pozabljen, tedaj pa je bil eden od sicer poznih, a vendarle storjenih premikov v povojnem zbliževanju Slovencev.

Nato je v življenje Maribora in Slovenije zarežala Maistrova smrt. Našla ga je 26. julija 1934 na njegovem posestvu na Uncu pri Rakeku. Naslednji dan so mrtvega generala pripeljali v Maribor, kjer so ga 29. julija 1934 pokopali. K slovesu od Maistra se je popoldne na Glavnem trgu zbralo nad 25.000 ljudi. Med njimi so Maistra na njegovi zadnji poti spremili zastopnik kralja Aleksandra vojaški poveljnik Maribora brigadni general Svetozar Hadžić, zastopnik vojne ministra polkovnik Božidar Putniković, poveljnik 45. pehotnega polka generalštabni polkovnik Đordje Glišić, oddelek 32. artilerijskega polka v popolni opremi, celotni mariborski častniški zbor in z njim rezervni častniki, Maistrovi borci, člani povojnega Narodnega sveta za Štajersko, ban Drago Marušič in njegov namestnik Pirkmajer, sreska načelnika Makar in Seneković, mariborski občinski svet z mestnim načelnikom Franjem Lipoldom, senator Miroslav Ploj, narodni poslanci Karol Gajšek, Anton Krejči, inž. Franc Pahernik, Lovro Petovar, Ljudevit Pivko, Rasto Pustoslemšek in Jakob Zemljič, vodja mariborske policije Svetislav Radošević, vodja obmejne policije Stevo Krajnović, zastopniki ljubljanske, celjske, ptujske, kamniške, rakeške, unske, marenberške in drugih občin, zastopnik pravoslavne cerkvene občine prota Petar Trbojevič, muslimanski mufti, predstavniki samoupravnih in državnih organov, Sokoli s starostjo ljubljanske sokolske župe dr. Josipom Pipenbacherjem in tajnikom Stanetom Flegarjem, sokolska konjenica, četa Narodne Odbrane, mornariška sekcija Jadranske straže, predstavniki Ciril-Methodove družbe, kluba Koroških Slovencev, društev Jadran in Nanos, akademskih društev Jadran, Triglav in Danica, Kluba mariborskih književnikov, Slovenskega ženskega društva, Združenja trgovcev in obrtnikov, Narodne strokovne zveze, Slovenskega lovskega društva, gasilcev, športnih klubov Maribor, Železničar, Maraton in Perun, železničarjev, zastopniki finančnih organov, orožniki, kaznilniški pazniki, poštarji, mariborski združeni pevski zbori in mariborska vojaška godba.⁴⁰³

Generalova krsta je bila postavljena na odru v prehodu pod mestnim magistratom. Preko dneva je mimo nje stopilo okoli 15.000 ljudi. Ko je na Glavni trg prispel ban Marušič, je škof Tomažič ob mnogoštevilni asistenci duhovščine pred magistratom blagoslovil zemeljske ostanke generala Maistra. Po žalni molitvi je h krsti stopil predsednik mariborskega mestnega sveta Lipold, ki je v svojem govoru poudaril: "S Tvojim delom, dragi general, je bila srečno zaklju-

⁴⁰³ "Maribor se je poslovil od svojega voditelja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 7. 1934, št. 170, str. 3.

Poslovilni obred na Glavnem trgu pred mariborskim magistratom ob Maistrovem pogrebu 28. julija 1934 (UKM, Domoznanska digitalna zbirka)

čena doba dolgoletnih nacionalnih bojev, ki jih je vodil tedaj naš narod pod najtežjimi pogoji proti udušljivi premoči sovražnih sil."⁴⁰⁴

Po opravljenem obredu na Glavnem trgu se je med razmaknjeno množico razvil veličasten sprevod do mestnega pokopališča na Pobrežju. V žalnem sprevodu je bilo okoli 10.000 ljudi. Zvonovi vseh mariborskih cerkva so zvonili ves čas pogrebne svečanosti. Pred odprtim grobom je pogrebni obred opravil škof Tomažič. Ob njegovem zaključku je Maistru zaželel, naj ga poleg najvišjih odlikovanj, ki so mu jih podelili, *"kralj kraljev vsemogočni Bog pri sebi odlikuje z večno srečnim življenjem. Tako bodi in tako naj se zgodi!"*⁴⁰⁵ O Maistrovi smrti in pogrebu je poročal tudi *Slovenski gospodar*, *Delavska politika* pa je o njegovi smrti objavila kratko zabeležko.⁴⁰⁶

Jesen je bil v Mariboru poseben verskocerkveni dogodek. Sedmega in 8. septembra 1934 se je zbral škofijski evharistični shod. V *Slovenskem gospodarju* ga je napovedal škof Tomažič, ki je v razglašenem svetem letu in ob osem-

⁴⁰⁴ "Maistra-Vojanova zadnja pot in zadnje domovanje v Mariboru", *Jutro*, 29. 7. 1934, št. 172, str. 1; "Maribor se je poslovil od svojega voditelja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 7. 1934, št. 170, str. 3.

⁴⁰⁵ Prav tam.

⁴⁰⁶ "Osvoboditelj Maribora †", *Slovenski gospodar*, 1. 8. 1934, št. 31, str. 3–4; "General Rudolf Maister mrtev", *Delavska politika*, 28. 7. 1934, št. 59, str. 3.

desetletnici razglasitve verske resnice o Marijinem brezmadežnem Spočetju za vso škofijo zaželel versko obnovo po Evharistiji.⁴⁰⁷ Pred kongresom je pozdravil njegove udeležence z besedami "*Kristus je večni Kralj našega naroda*".⁴⁰⁸ Prvi dan kongresa so izobražencem vseh poklicev ter možem, ženam, fantom in dekletom predavali spiritual mariborskega bogoslovja Anton Karo, Franc Sušnik, profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani dr. Franc Ksaver Lukman, glavni urednik *Slovenca* dr. Ivan Ahčin, predsednik škofijskega odbora lavantinske Katoliške akcije Franc Jerebič, Josip Jeraj, ravnatelj realne gimnazije Ivan Prijatelj, katehet na državnem učiteljišču Pavel Živortnik, ravnateljica dekliške meščanske šole Antonija Stupica, gojenka šole za socialno skrbstvo v Bouvinevu na Nizozemskem (šole za redovnice-katehistinje) Milica Grafenauer, katehet v župniji Sv. Magdalena v Mariboru dr. Jožef Meško, nekdanji poslanec SLS Marko Krajnc, urednik revije *Naš dom* Mirko Geratič, dekan dekanata sv. Lenart v Slovenskih Goricah Franc Gomilšek, Slavica Horvatič in katehistinja Evharističnega križarstva na Betnavi pri Mariboru Olga Sadravec.⁴⁰⁹

Osme septembra 1934 se je v Mariboru zbralo 40.000 ljudi. Na Glavnem trgu so pri Marijinem spomeniku pripravili oltar, zastopniki oblasti, mestne občine in drugi visoki gostje pa so skupaj z množico ob njem pričakali škofa Tomažiča. Spremljali so ga šibeniški škof dr. Jeronim Mileta, stolni kapitelj, ptujski prošt, celjski opat, konjiški arhidiakon, varaždinski prošt ter 120 duhovnikov in bogoslovcev. Po evangeliju je Tomažič spregovoril množici in obsodil duhovno temo modernega sveta. Očete, matere, gospodarje in gospodinje je pozval, naj v zvestobi Bogu pridobivajo moč in milost, da bo v njihovih domovih in družinah živela vera, in da bo tam cvetelo versko življenje. Govor je zaključil:

Evharističnemu Kralju, Gospodu Jezusu, ki je v sveti Hostiji naš Bog med nami, naš Zveličar in Odrešenik, naš najboljši Prijatelj in Pomočnik, naš brat in sotrpín, pa tudi naš bogati Plačnik za vse, kar zanj storimo ali trpimo, Njemu, ki nam je v sveti Hostiji Luč, Resnica, Pot, Življenje; Njemu, ki v daritvi svete maše za nas in namesto nas daje Bogu dolžno češčenje in zahvalo in zadoščenje, da nam prosi odpuščanje grehov in vse potrebne milosti: Njemu, ki je v svetem obhajilu hrana našim dušam za večno življenje – Njemu čast in slava, Gloria, Hosana, Aleluja na veke vekov. Amen.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ "Evharistični shod v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 20. 6. 1934, št. 25, str. 1.

⁴⁰⁸ "7. IX. 1934 (...) 9. IX. 1934: evharističnemu Kralju", *Slovenski gospodar*, 5. 9. 1934, št. 36, str. 1.

⁴⁰⁹ "Veličasten potek evharističnega kongresa v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 12. 9. 1934, št. 37, str. 1. O Milici Grafenauer glej Darja Mihelič, "J'accuse: ali kako popraviti po vojni storjene krivice?", *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 4, št. 1 (1997), str. 72–73.

⁴¹⁰ "Veličasten potek evharističnega kongresa v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 12. 9. 1934, št. 37, str. 1–3.

Postnina plačana v gotovini.
Leto 68. Štev. 36. Maribor dne 5. septembra 1934. Posamezna številka stane Din 1.50.

SLOVENSKI GOSPODAR

Izhaja vsako sredo.
Cena Letno Din 32.—, polletno
Din 16.—, tiskarski Din 8.—, ino-
stremstvo Din 6.—
Pošta (okrajni) rač. 10.003.

LIST LJUDSTVU V POUK IN ZABAVO

Uredništvo in upravnstvo: Maribor, Koroška 5.
Telefon 2113.

Cena inzeratov: cela stran
Din 800.—, pol strani Din 400.—,
četrt strani Din 200.—, 1/8 strani
Din 150.—, 1/16 strani Din 125.—
Mail opred. vsaka številka Din 1.—

7. IX. 1934

»Jaz sem kivi kruh, ki sem prišel iz nebes.
Če kdo je od tega kruha, bo živel vekoma!.
Kruh pa, ki ga bom jaz dal, je moje meso vs
življenje sveta (St. Jan. 6, 51).

8. IX. 1934

»To je moje telo, ki se za vas daje; to te-
lo je v moj spomin! (St. Luka 22, 19).
»Ta kelih je nova zaveza v moji krvi; ta
dajete, kakorkrat boste pili, v moj spomin!
(1. Kor. 11, 25).

Evharističnemu Kralju!

Vera v božjo prisotnost med ljudmi je ozadje vseh religij. Poganstvo ni bilo nič drugega nego močnejši klic človeštva po Bogu, ki ga je zgolilo, ki se mu je skril za zas-
torov stvarstva. Zato je človek gradil svetišča, da bi Bog
v njih prebival, postavil oltarje in podobe, da bi imel Boga
v svoji bližini. Zato so narodna svetišča bila vsakemu na-
rodu podlaga in osrednje narodne moči in veličine. V popol-
nejši meri je starozavestni tempelj v Jeruzalemu bil sre-
dišče judovskega ljudstva, ker tukaj je bival pravi Bog v
Najsvetejšem, javljajoč se pod simbolom oblaka, ki je po-
čival nad skrito zavezo. Tukaj je bilo srce ljudstva, ki je
tukaj iskalo in našlo svojega Boga. V najpopolnejši religiji,
v krščanstvu, mora Bog biti prisoten na najpopolnejši na-
čin: resnično in bistveno. To svojo prisotnost je Bog člo-
veštvu naklonil z včlovečenjem svojega Sina. Včlovečenje
je največja dobrota, ki jo je Bog skazal človeštvu. Bog svo-
jih dobrot ne umakne. Preden se je Zvečičar vrnil k ne-
beškemu Očetu, je rekel užaloščenim učencem: »Ne bom
vas zapustil sirot. Prišel bom k vame (Jan. 14, 18). V to
svrhu je njegova mladost našla pot, ki jo je izbrala nje-
gova ljubezen, pot še večjega ponižanja, kot je bilo včlo-
večenje. Prisoten je resnično in bistveno kot Bog in človek
pod najpreprostejšo, najnaravnejšo in najsavdalnejšo po-
dobo na zemlji, pod znakom hrane in življenja, pod pod-
lamo kruha in vina, prisoten je v Evharistiji.

Zakrament sv. Bistujega Telesa je dovršenje in pol-
nost dela odrešenja, dela ljubezni božje. S svojim rojstvom
nam je Sin božji postal tovariš, zdel in luč na poti zemeljs-
kega življenja; s svojo smrtjo je postal zadostila daritev
za naše grehe; v Evharistiji pa je prišlo kot naša tolar-
ba, naša hrana, naša radost, naša sreča. Po novozakonskem
duhovstvu, ki ga je ustanovil pri zadnji večerji, se je Gos-
pod popolnoma dal cerkvi s polnostjo milosti ter je vse
duhovno bogastvo, ki teče človeštvu iz njegove smrti, izlil
cerkvi in narodni. Njegovo življenje in trpljenje, njegova
smrt in njegovo vstajenje, njegovo ponižanje in njegovo
zmagoslavo — vse to se prikazuje na naših oltarjih ne kot
spomin in v podobi, marveč resnično, stvarno, bistveno.
Tako zahteva človek, ki noče več biti daleč proč od Boga,
kateri je med nami prebival. Tako zahteva človeško srce.
Človek trpi ter se bori. Zato ga vleče k Zvečičarju, ki se
mu pojavlja ne v slajni veličini, marveč v obliki ponižanja,
ki se zanj pri sv. maši nekrvavo daruje, kakor se je krvavo

daroval na križu. Človeško srce, obremenjeno z grehom in
krivdo, se zateka k evharističnemu Bogu, ki je med nami
ne kot pravilni sodnik in kaznovalec, marveč kot ljube-
ni božje, ki odjemlje grehe sveta. Človeško srce, stiskano in
strlo od trpljenja in bolesti, hiti po pomoč k njemu, ki va-
bi: »Pridite k meni vsi, ki se trudite in ste obteženi, in jaz
vas bom počivil! (Mat. 11, 28), in ki daje zagotovilo: »Za-
upajte, jaz sem svet prenasajale (Jan. 16, 33). Evharistični
Kralj je Kralj naših src. Pri sv. obhajilu pienesse ta kralj
svoj prestol iz tabernaklja v naše srce.

Kralj je naših src ne samo v posameznosti, marveč
tudi v celokupnosti. Kristus je Zvečičar ne samo posamez-
nikov, temveč tudi narodov, ki tvorijo njegovo duhovno
telo, njegovo cerkev. Po posameznikih se duh in milost
našega Zvečičarja izliva v dušo naroda. Tako postane ev-
haristični oltar svetišče vsega naroda, studenec žive vode,
vire narodove moči in kreposti. Na oltarju, kjer prebiva
»prvoizbrani izmed bratov« na križu in obenem na prestolu,
se narodu prikazuje njegov zgled, njegova prihodnost in
vsa njegova zgodovina. Betlehem je tukaj in Golgota; po-
nižen in ubog, kakor je bil položen v betlehemske jaslice
in kakor je visel na križu, prebiva Odrašeni v Zakra-
mentu. Tukaj spoznava naš narod skrivnost svojega last-
nega ponižanja, zapostavljanja in trpljenja, ki je z njim
napolnjena njegova zgodovina. Semkaj je polagal ter po-
laga naš narod svoje trpljenje in Zvečičar, most bolečine,
ga sprejema ter ga narodu vrača z bogatim blagoslovom
in z znanjansko pezo. Vsakdanja daritev Gospodova pri
sv. maši je vgojila narod k duhu daritve in žrtve in Gos-
podova roka je nevidno blagoslovljala ter blagoslovljala
narod po rokah duhovnikov, sinov našega naroda. Oh mo-
čni Gospodovi roki se je oko naroda od križa obračalo k
»slavljenemu in čečenemu« grobu, iz katerega je Zvečičar
zmagoslavo vstal: v slavi in lepoti Gospodovega telesa,
nekadaj od borb utrujenega in od bolečin strtega, je naš
narod vedno gledal napredno podobo svojega lastnega
vstajenja. Kristus je vedni Kralj našega naroda.

Istvaljen in čečen bodi najsvetejši Zakrament zdaj in
vekoma!

Pozdravljen narod, ki skazuje te dni po svojih za-
stopnikih Kristusu — evharističnemu Kralju čast, vdanost
in ljubezen!

P o z d r a v
evharističnemu
Kristusu ob
škofijskem
evharističnem shodu
7. in 8. septembra
1934 v Mariboru
("Evharističnemu
Kralju!", *Slovenski
gospodar*, 5. 9. 1934,
št. 36, str. 1)

Po maši so na Slomškovem trgu posvetili Lavantinsko škofijo presvetemu Srcu Jezusovemu in nato odšli na Slomškov grob. *Slovenski gospodar* je poročilo o kongresu zaključil s pohvalo Lavantincem, "ki so tokrat dokazali, da so res katoliški kristjani in da so prišli se poklonit evharističnemu Kralju miru in bratske ljubezni!"⁴¹¹ Škofijski evharistični kongres je bil največja dotedanja množična verska manifestacija v Mariboru.⁴¹² *Mariborski večernik* "Jutra" in *Delavska politika* o kongresu nista poročala.

⁴¹¹ Prav tam. O evharističnem kongresu v Mariboru leta 1934 glej tudi Fras, *Mariborski župan Juhan*, str. 118.

⁴¹² Fras, *Mariborski župan Juhan*, str. 118.

Jeseni je žalost znova zagrnila mesto in tedaj tudi državo. Kralj Aleksander je 9. oktobra 1934 kot žrtev atentata v Marseillu izgubil življenje.⁴¹³ Maribor je zajelo splošno žalovanje.⁴¹⁴ "Kakor vdova je v trpki boli zaječala domovina", je zapisal *Slovenski gospodar*.⁴¹⁵ Od kralja so se poslovili na žalni in prvi izredni seji mestnega sveta 11. oktobra 1934. Sejo so prenašali po zvočnikih na Glavnem trgu, kjer se je zbralo nad 15.000 ljudi. Prisostvovali so ji vsi predstavniki mariborskega javnega življenja. Žalni govor je imel mestni predsednik Lipold. Pokojnega kralja je orisal kot državnika, ki je dogradil notranje združeno Jugoslavijo in "zoblikoval jugoslovansko dušo in jugoslovansko srce". V imenu mestnega sveta je izrekel sožalje kraljici Mariji in sinu, kralju Petru II., in prebral sožalna telegrama predsedniku vlade Nikoli Uzunoviću in maršalatu Dvora. Petru je zaželel, naj mu bo usoda mila in naklonjena. Zaželel mu je Božjega blagoslova. Po govoru je stopil na balkon mestnega magistrata in se zahvalil zbrani množici, da je v tolikšnem številu dala svečani žalni seji velik manifestativni značaj. Nato je izrekel neomajno zvestobo in vdanost kralju Petru, ki naj dovrši delo svojega velikega očeta.⁴¹⁶ Spominu pokojnega kralja so se poklonili tudi na veliki žalni manifestaciji vseh mariborskih nacionalnih organizacij, ki jo je 13. oktobra 1934 pripravila Narodna obrana.⁴¹⁷

Na dan kraljevega pogreba, 18. oktobra 1934, so se v Mariboru v vseh cerkvah z dopoldanskimi žalnimi mašami, pontifikalno žalno mašo v stolnici, ki so se je udeležili vojaški, državni in predstavniki vsega mariborskega javnega življenja, častno salvo vojaške čete po maši, zbrano 20.000 glavo množico popoldne na Glavnem trgu, zvonjenjem zvonov v času polaganja pokojnega kralja v grobnico med 14.00 in 14.30 uro, sočasnim splošnim petminutnim molkom, zastojem vsega prometa in dela, petjem žalnega korala, razvrščeno šolsko mladino z učiteljskimi in profesorskimi zbori, častno četo 45. pehotnega polka, člani mestnega sveta, magistratnimi uslužbenci, duhovščino, častniki mariborske garnizije, rezervnimi častniki, Maistrovimi borci, predstavniki Narodne obrane, Sokolov, Jadranskih stražarjev, koroških Slovencev, državnih nameščencev, gospodarskega življenja, delavstva, ženskih društev, gasilcev in drugih društev ponovno poklonili kralju Aleksandru. Med zbranimi na Glavnem trgu so bili škof Tomažič, stolni prošt dr. Maksimiljan Vraber, pravoslavni prota Trbojevič, mestni poveljnik general Hadžić, oba okrajna glavarja Sene-

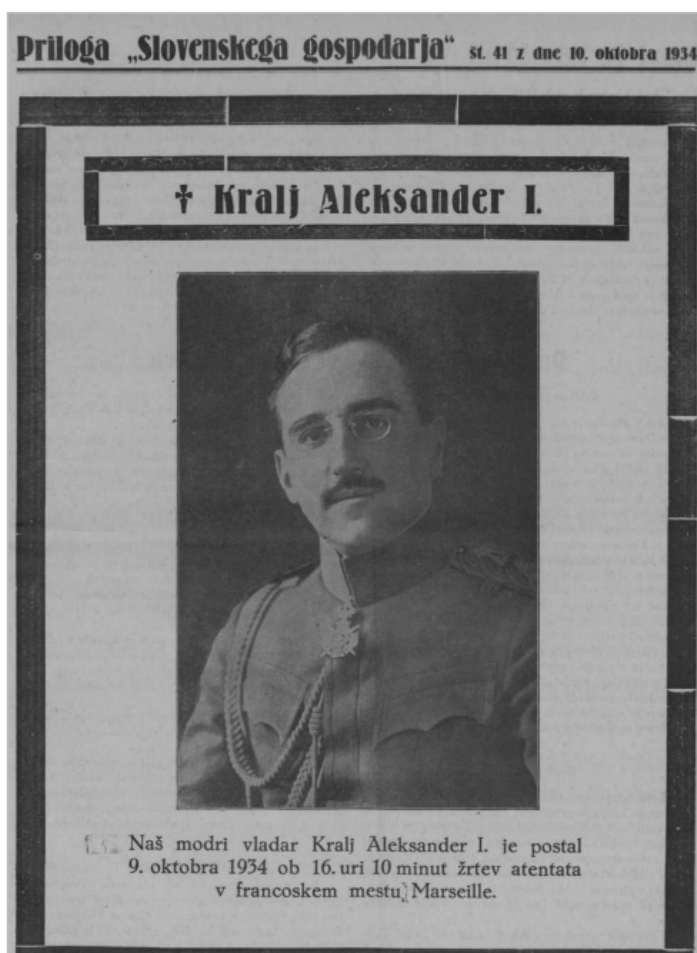
⁴¹³ "Jugoslovanskemu narodu!", "Strašno dejanje v Marseilleu", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 10. 1934, št. 230, str. 1, 2; "† Kralj Aleksander I.", *Slovenski gospodar*, 10. 10. 1934, št. 41, str. 1; "Jugoslovanski kralj Aleksander I. umorjen", *Delavska politika*, 13. 10. 1934, št. 81, str. 1.

⁴¹⁴ "Vtis tragične vladarjeve smrti v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 10. 1934, št. 230, str. 3.

⁴¹⁵ "Umrli je naš kralj ...", *Slovenski gospodar*, 10. 10. 1934, št. 41, str. 2.

⁴¹⁶ "Obmejna prestolnica globoko žaluje in prisega", *Mariborski večernik "Jutra"*, 12. 10. 1934, št. 232, str. 1.

⁴¹⁷ "Ogromna žalna manifestacija v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 15. 10. 1934, št. 234, str. 1.

Sporočilo *Slovenskega gospodarja* o smrti kralja Aleksandra I. Karadordevića ("† Kralj Aleksander I.", *Slovenski gospodar*, 10. 10. 1934, št. 41, Priloga "Slovenskega gospodarja")

kovič in Makar, mestni podpredsednik Golouh, predsednik okrožnega sodišča Žihra, vodja državnega tožilstva Zorjan, vodja mestne policije Radošević, ravnatelji vseh mariborskih srednjih šol ter vodje vseh državnih in samoupravnih uradov. Žalni govor je imel mestni podpredsednik Golouh. Po njegovem govoru je zagrmela trikratna salva.⁴¹⁸

Mariborski tisk je ob kraljevi smrti objavil več člankov o njegovem življenju, osebnosti in delu. Prav tako so poročali o žalnih slovesnostih in Aleksandrovem

⁴¹⁸ "Dnevne vesti: dopoldanske žalne svečanosti za vitežkim kraljem in vladarjem Jugoslavije", *Mariborski večernik "Jutra"*, 18. 10. 1934, št. 237, str. 2; "Obmejni Maribor se je v neizmerni bolečini in žalosti poslovil od svojega kralja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 19. 10. 1934, št. 238, str. 3. Prim tudi. "Dnevne vesti: Someščani!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 10. 1934, št. 236, str. 2.

pogrebu.⁴¹⁹ *Mariborski večernik "Jutra"* je zapisal, da je Aleksandrova kri "stekla v temelje naše edinstvene države in postala večno lepilo".⁴²⁰ In pristavil: z njegove poti "ne smemo kreniti niti za en sam korak!"⁴²¹ *Slovenski gospodar* je objavil še besedili sožalnih telegramov, ki ju je Anton Korošec s konfinacije na Hvaru poslal kraljici Mariji in predsedniku vlade Uzunoviću. Sporočil je, da se je 14. oktobra udeležil žalnih svečanosti ob prihodu ladje *Dubrovnik* s pokojnim kraljem v Split ter da je naslednji dan odpotoval v Beograd, da v imenu Slovencev prisostvuje kraljevemu pogrebu.⁴²² Pri odhodu iz Hvara ga ni oviral nihče. Kot je dejal, ni nikogar prosil, da ga izpusti iz konfinacije in ga tudi nihče ni izpustil iz nje. Izpustil se je sam ter zapustil konfinacijo in Hvar. Druge voditelje nekdanje SLS so iz konfinacije izpustili 21. oktobra 1934 s posebno vladno odredbo, ki Korošča sploh ni omenjala.⁴²³ O preklicu konfinacije voditeljev nekdanje SLS (tudi Korošča) sta poročala *Slovenski gospodar* in *Delavska politika*.⁴²⁴

Konec oktobra in v začetku novembra 1934 so Mariborčane zopet spomnili na Slomška. *Slovenski gospodar* je 31. oktobra opozoril, da ga Cerkev še ni razglasila za blaženega. "Duša njegova se v družbi nebeščanov raduje pred prestolom božjim, ljudstvo naše ga je vedno smatralo in cenilo kot svetnika." Zato je treba čimprej zbrati zlasti izjave tistih starejših ljudi, ki so Slomška še videli in slišali. Postopek bi lahko v ugodni smeri pospešili, če bi med ljudstvom zbrali podpise na prošnji za Slomškovo beatifikacijo.⁴²⁵ To je podprla tudi Tiskarna sv. Cirila, ki je sklenila, da bo v letu 1935, ko bo praznovala petdesetletnico svojega obstoja, omogočila vse potrebno za pridobivanje podpisov med vsemi Slovenci na prošnjo za Slomškovo beatifikacijo. Podrobno delo za zbiranje podpisov bo prevzel pripravljalni odbor za mariborski evharistični kongres, ki ni prenehal delovati. "Leta 1935 vsi Slovenci podpišite prošnjo za beatifikacijo Slomškega!", je svoj poziv zaključila tiskarna.⁴²⁶

⁴¹⁹ "Slava kralju Aleksandru!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 11. 10. 1934, št. 231, str. 1; "Čuvajte mi Jugoslavijo!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 13. 10. 1934, št. 233, str. 1; "Delo za mir na Balkanu", *Delavska politika*, 13. 10. 1934, št. 81, str. 2; "A duh njegov živi med nami!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 10. 1934, št. 236, str. 1; "Ob krsti viteškega kralja", *Slovenski gospodar*, 17. 10. 1934, št. 42, str. 1; "Po zavratnem umoru kralja Aleksandra", "Maribor: velika žalna povorka", *Delavska politika*, 17. 10. 1934, št. 82, str. 1–2, 3; "Ogromne pogrebne svečanosti v Beogradu", *Mariborski večernik "Jutra"*, 18. 10. 1934, št. 237, str. 1; "S pogreba na delo!", "Nad vitežkim kraljem se je zaprl nemi grob", *Mariborski večernik "Jutra"*, 19. 10. 1934, št. 238, str. 1; "Poslednja pot kralja Zedinitelja", *Delavska politika*, 20. 10. 1934, št. 83, str. 1; "V prerani grob ...", *Slovenski gospodar*, 24. 10. 1934, št. 43, str. 1–3.

⁴²⁰ "A duh njegov živi med nami", *Mariborski večernik "Jutra"*, 17. 10. 1934, št. 236, str. 1.

⁴²¹ "S pogreba na delo!", *Mariborski večernik "Jutra"*, 19. 10. 1934, št. 238, str. 1.

⁴²² "Dr. Koroščevi sožalni brzojavki: njegova udeležba pri žalnih svečanostih v Splitu in Beogradu", *Slovenski gospodar*, 17. 10. 1934, št. 42, str. 3.

⁴²³ Rahten, *Anton Korošec*, str. 361–362.

⁴²⁴ "Novice: osebne vesti: dr. Korošec na svobodi", *Slovenski gospodar*, 24. 10. 1934, št. 43, str. 4; "Iz konfinacije so izpušteni", *Delavska politika*, 24. 10. 1934, št. 84, str. 2.

⁴²⁵ "A Slomškovo beatifikacijo", *Slovenski gospodar*, 31. 10. 1934, št. 44, str. 1.

⁴²⁶ "Tiskarna sv. Cirila ob svoji 50letnici Slomšku!", *Slovenski gospodar*, 7. 11. 1934, št. 45, str. 1.

V času do sredine tridesetih let je poleg že omenjenih senatnih volitev prišlo še do volitev v Narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije 5. maja 1935. Na volitvah so nastopile štiri liste – lista predsednika vlade Bogoljuba Jevtića, ki se je odločil, da ne bo nosilec strankarske liste JNS, s čemer se je kot njen član odkrito oddaljil od strankinega vodstva, lista Združene opozicije pod vodstvom hrvaškega federalističnega politika in voditelja kmečkega gibanja dr. Vladka Mačka, lista Jugoslovanskega nacionalnega gibanja Zbor, ki ga je vodil nekdanji pravosodni minister dr. Dimitrije Ljotić in lista nekdanjega večkratnega ministra Božidarja Maksimovića.⁴²⁷ Liberalna stran je sodelovala predvsem na Jevtićevi listi, v nekdanji SLS pa so se zopet odločili za abstinenco. "Njena podpora se je vnovič skrivala v tistem odstotku volilnih upravičencev, ki ni prišel na volitve."⁴²⁸ Volilna udeležba je bila nizka. V Dravski banovini se je volitev udeležilo le 46,96 odstotka volilnih upravičencev, medtem ko je bila udeležba v državnem okviru 73,72 odstotka volilnih upravičencev. Volitve je dobila Jevtićeva lista. V državnem okviru je prejela 60,64 odstotkov glasov, Združena opozicija je dobila 37,36 odstotkov glasov, Maksimović 1,16 odstotkov glasov in Ljotić 0,84 odstotka glasov. V Dravski banovini so bili rezultati za vladno listo ugodnejši. Prejela je 83,46 odstotkov glasov, Združena opozicija je dobila 14,82 odstotkov glasov, Maksimović 1,69 odstotkov glasov in Ljotić 0,03 odstotkov glasov.⁴²⁹ Volilna udeležba v Mariboru levi breg je bila 63,62 odstotna, v Mariboru desni breg pa 44,54 odstotna,⁴³⁰ skupno 54,08 odstotna, kar je bil višji odstotek od siceršnje udeležbe v banovini. V Mariboru levi breg je Jevtić dobil 97,51 odstotkov glasov, Združena opozicija 1,77 odstotkov glasov, Ljotić 0,61 odstotkov glasov in Maksimović nič. V Mariboru desni breg pa je Jevtić dobil 97,80 odstotkov glasov, Združena opozicija je dobila 2,2 odstotkov glasov, Ljotić 0,06 odstotkov glasov in Maksimović nič.⁴³¹ Odstotek glasov, ki jih je dobil Jevtić v Mariboru levi in desni breg je bil 97,67 odstotkov, Združena opozicija je dobila 2 odstotka glasov, Ljotić 0,33 odstotka glasov in Maksimović nič. Mariborska podpora vladni listi je bila opazno višja od podpore, ki jo je dosegla v banovini.

Kljub zmagi vladne liste in s tem tudi liberalne strani, so bile volitve podlaga tedanjega političnega preokreta v državi. Zaradi groženj in nasilja vladnega

⁴²⁷ Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 255.

⁴²⁸ Prav tam, str. 259.

⁴²⁹ B.(ojan) B.(alkovec), "Nastop opozicije", v: *Slovenska kronika XX. stoletja [Knj. 1]: 1900–1941*, ur. Marjan Drnovšek, Franc Rozman in Peter Vodopivec, str. 394; Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*. (Beograd, 1969), str. 311 (dalje: Stojkov, *Opozicija u vreme diktature*).

⁴³⁰ "Uradni izidi nedeljskih volitev", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 7. 1935, št. 103, str. 3. Glej tudi "Izidi volitev v Dravski banovini", *Slovenski gospodar*, 8. 5. 1935, št. 19, str. 11–12; "Uradno poročilo o izidu volitev", *Delavska politika*, 8. 5. 1935, št. 36, str. 2.

⁴³¹ "Izidi volitev v Dravski banovini", *Slovenski gospodar*, 8. 5. 1935, št. 19, str. 11–12; "Uradno poročilo o izidu volitev", *Delavska politika*, 8. 5. 1935, št. 36, str. 2.

volilnega aparata pred volitvami in med njihovim potekom, ponarejanja volilnih izidov, volilnega rezultata, ki je pokazal, da vladna politika ne uživa zaupanja večjega dela prebivalstva, ter hkratnih napadov Jevtića in njegovih sodelavcev na Združeno opozicijo po volitvah, so v krogu kneza Pavla Karadorđevića, ki je državo vodil po Aleksandrovi smrti,⁴³² ocenili, da jih je treba odstraniti z oblasti. Povzročili so vladno krizo in Jevtić je 24. junija 1935 odstopil.⁴³³ Nastopila je vlada dr. Milana Stojadinovića. Vlado so sestavljali pripadniki nekdanje NRS, SLS in Jugoslovanske muslimanske organizacije. Mesto notranjega ministra, enega najmočnejših ljudi v državi, je prevzel Anton Korošec.⁴³⁴ Katoliška stran se je vrnila na oblast.

Po uvedbi diktature je v Maribor segla tudi tedanja posebna oblika legalnega političnega delovanja, izražena v obliki političnih gibanj, ki so se zbirala ob posameznih glasilih. Leta 1933 so ustanovili socialnonacionalistično gibanje, zbrano ob glasilu *Borba*.⁴³⁵ Dogajanje v Mariboru se je odrazilo tudi v blagoslovitvi novih prostorov knjigoveznice tiskarne sv. Cirila leta 1933 in na slavnostni akademiji ter proslavi v čast sv. Janezu Bosku leto kasneje.⁴³⁶ Na društvenem področju je svoje delovanje nadaljevala Jugoslovansko-češkoslovaška liga, ki je leta 1932 pripravila veliko proslavo češkoslovaškega državnega praznika 28. oktobra.⁴³⁷ Leta 1934 so po oblikovanju društev Jugoslovansko-bolgarske lige v Ljubljani in Celju enako društvo 21. decembra ustanovili tudi v Mariboru.⁴³⁸ Petnajstega aprila 1932 so v Senatu Kraljevine Jugoslavije podprli zakonski načrt senatorja Ivana Hribarja o narodnem priznanju častnikom, ki so se pod Maistrovim vodstvom v letih 1918–1919 borili za osvoboditev Štajerske in Koroške in si pridobili zasluge za Jugoslavijo. Sklenili so, da oblikujejo poseben odbor, ki bo preučil predloženi zakonski osnutek in nato poročal v plenumu.⁴³⁹ Posvetovalni odbor za preučitev Hribarjevega predloga so izvolili 13. junija 1932,⁴⁴⁰ več pa o nadaljnji obravnavi Hribarjevega predloga ni najti.

V Mariboru so po uvedbi diktature in v prvi polovici tridesetih let obeležili tudi več dogodkov, povezanih z mestom in severovzhodno Slovenijo. Usta-

⁴³² Več o knezu Pavlu glej Andrej Rahten, "Zunanjepolitični koncept kneza Pavla", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 397–426.

⁴³³ Stojkov, *Opozicija u vreme diktature*, str. 311–314, 318–320; Gašparić, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 263–265.

⁴³⁴ "Vlada splošnega sporazuma", *Mariborski večernik "Jutra"*, 25. 6. 1935, št. 142, str. 1; "Nova vlada – g. dr. Korošec notranji minister", *Slovenski gospodar*, 26. 6. 1935, št. 26, str. 10; "Nova vlada – nova situacija", *Delavska politika*, 26. 6. 1935, št. 50, str. 1; Jure Gašparić, *SLS pod kraljevo diktaturo*, str. 263.

⁴³⁵ Glej "Naloga resničnega nacionalizma", *Borba* 9. 6. 1933, št. 2, str. 1–2.

⁴³⁶ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 120.

⁴³⁷ "Stiki med Jugoslovani in Čehoslovaki", *Mariborski večernik "Jutra"*, 31. 10. 1932, št. 248, str. 1.

⁴³⁸ "Dnevne vesti: bratstvo južnih Slovanov", *Mariborski večernik "Jutra"*, 22. 12. 1934, št. 290, str. 2.

⁴³⁹ "Priznanje Maistrovim častnikom", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 4. 1932, št. 86, str. 1.

⁴⁴⁰ "Današnja seja senata", *Mariborski večernik "Jutra"*, 13. 6. 1932, št. 132, str. 1.

vili so se ob smrti liberalnega prvaka Gregorja Žerjava leta 1929, moža, "ki je imel kakor malokdo iz južnega dela Slovenije globoko razumevanje za nacionalne in gospodarske potrebe naše severne meje".⁴⁴¹ Obležili so smrt nekdanjega velikega župana mariborske oblasti Frana Vodopivca leta 1930,⁴⁴² finančnega strokovnjaka in nekdanjega člana Glavne kontrole v Beogradu dr. Hilarija Vodopivca istega leta,⁴⁴³ vodje rešilne postaje mariborskega Prostovoljnega rešilnega društva dr. Karla Ipavica leto kasneje (reševalci rešilne postaje so v letih med vojno opravili več kot 100.000 prevozov vojaških ranjencev in bolnikov, od svoje ustanovitve leta 1908 pa pomagali več deset tisoč civilnim osebam),⁴⁴⁴ nekdanjega ministra in poslanca SLS, Ivana Roškarja,⁴⁴⁵ upokojenega magistratnega ravnatelja mariborske mestne občine Alojzija Koechlerja leta 1933⁴⁴⁶ in zabeležili življenjski jubilej mestnega predsednika Franja Lipolda, ki je leta 1935 praznoval petdeset let.⁴⁴⁷

O Mariboru v omenjenem času priča tudi delo obeh tedanjih vodij mesta Alojzija Juvana in Franja Lipolda na urbanem, gospodarskem, socialnem in turističnem področju. Ko je mesto vodil Juvan, so začeli graditi novo carinsko in kolodvorsko pošto, ustanovili so zadrugo Pohorska vzpenjača, ki si je prizadevala za njeno izgradnjo in pridobitev sredstev zanj, odprli so novo kopališče na Mariborskem otoku, ki je veljalo za eno najlepših v državi, zgradili so hotel Orel, restavracijo Park in Kavarno Astorija, odprli nov mladinski dom v Ljudskem vrtu in začeli z gradnjo deške meščanske šole. Projekt je zaradi prevelikih stroškov zastal, a so ga nadaljevali leta 1934. V mestnem parku so postavili otroško igrišče, otvorili so nov športni stadion za Športni klub Železničar in nadaljevali z elektrifikacijo mesta. Juvan je dobro deloval tudi v socialni politiki. V hudi zimi februarja 1929 je postavil dve čajnici in tri ogrevališča za revne meščane. Za ublažitev nastalih izrednih socialnih razmer je leta 1929 pripravil akcijo Pomožna akcija. Leta 1931 so v vrtcih in šolah začeli tudi zastonj deliti vsakodnevne dopoldanske mlečne malice. Ko so se v tem letu v Jugoslaviji pokazale posledice napredujoče svetovne gospodarske krize, so Pomožno akcijo obnovili in

⁴⁴¹ "Dr. Gregor Žerjav, *Mariborski večernik* "Jutra", 1. 7. 1929, št. 145, str. 1.

⁴⁴² "Novice: bivši mariborski veliki župan dr. Franc Vodopivec umrl", *Slovenski gospodar*, 14. 5. 1930, št. 20, str. 3; "Ljubljana: bivši veliki župan dr. Fran Vodopivec umrl", *Delavska politika*, 14. 5. 1930, št. 40, str. 3.

⁴⁴³ "Mariborski in dnevni drobiž: Hilarij Vodopivec †", *Mariborski večernik* "Jutra", 14. 5. 1930, št. 109, str. 2.

⁴⁴⁴ "† dr. Karel Ipavic", *Mariborski večernik* "Jutra", 13. 8. 1932, št. 183, str. 3; Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 117, 120.

⁴⁴⁵ "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Mariborski večernik* "Jutra", 24. 5. 1933, št. 118, str. 2; "Ivan Roškar †", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3.

⁴⁴⁶ "Dnevne vesti: Alojzij Koechler", *Mariborski večernik* "Jutra", 3. 8. 1933, št. 174, str. 2.

⁴⁴⁷ "Dr. Franjo Lipold petdesetletnik", *Mariborski večernik* "Jutra", 23. 3. 1935, št. 68, str. 4; "Maribor: mestni načelnik", *Delavska politika*, 27. 3. 1935, št. 24, str. 3.

nato z njo nadaljevali. Spremenila se je tudi narodnostna struktura mestnega prebivalstva. Upoštevali so kriterij materinega jezika, tako da je bilo v mestu 73 odstotkov prebivalcev Slovencev in le 22 odstotkov Nemcev; nemško prebivalstvo se je začelo izseljevati.⁴⁴⁸

Tudi Juvanov naslednik Lipold je veliko pozornost namenjal socialni politiki. Še posebej Pomožni akciji, ki je vsako leto dosegala večje uspehe. Zavzemal se je za mladino, kar se je kazalo v delu za počitniške kolonije. Za ubožne so zgradili stanovanjske hiše, razširili oskrbovališče, odločili so se za izgradnjo novega Mladinskega doma v Magdalenskem okraju, s katerim bi pridobili potrebne prostore za II. deško meščansko in II. dekliško osnovno šolo, izvedli so reorganizacijo mestne uprave in mestno gospodarsko poslovanje izločili iz mestne uprave. To je omogočilo združitve mariborskih mestnih podjetij v samostojno upravnoorganizacijsko, gospodarskofinančno in premoženjsko enoto Mariborska mestna podjetja. Odkupili so Mariborski grad. Lipold se je opazno posvetil tudi zunanji oplešavi mesta in se zavzemal za cestno povezavo s Pohorjem ter dosegel zgraditev prvega dela pohorske avtomobilske ceste. Leta 1932 so začeli z vsakoletno prireditvijo Mariborski teden, ki je združevala razstavo dosežkov mariborske industrije in obrti, razstavo sadja, vina in poljskih pridelkov, velike nogometne, plavalne in druge športne prireditve, koncerte pevskih zborov in solistov ter gledališke predstave. Naslednje leto so ustanovili zadrugo Mariborski teden.⁴⁴⁹

Mariborsko dogajanje do druge svetovne vojne na Slovenskem

Nove politične, upravne in društvene spremembe, dogodki in slavlja

"*Ljubi maj, peti maj, konec JNS je zdaj*", je zapisal *Slovenski gospodar* nekaj mesecev po odhodu liberalne strani z oblasti.⁴⁵⁰ Njegova posmehljivka je dobro ponazorila nove razmere po prihodu nekdanje SLS na oblast. Po nastopu nove vlade se je to najprej pokazalo 19. avgusta 1935, ko so v Beogradu prijavili novo vsedrjavno politično stranko, Jugoslovansko radikalno skupnost (JRS). JRS

⁴⁴⁸ Hazemali, Matjašič Friš, Šela in Schmidt Kranjc, "Med priložnostmi in pomanjkanjem", str. 171–173, 175; Hazemali, Matjašič Friš, Šela in Schmidt Kranjc, "Juvan: mariborski župan", str. 402–405; Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 85–88; Friš in Gostečnik, "Juvan – drugič na čelu občine", str. 184; Friš in Gostečnik, "Juvan, predsednik mestne občine", str. 449.

⁴⁴⁹ Nina Gostečnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 989–1018; Nina Gostečnik, "Dr. Franjo Lipold: mariborski mestni načelnik v letih 1931–1935", v: *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 414–440.

⁴⁵⁰ "Peter Rešetar rešetari: ljubi maj, peti maj, konec JNS je zdaj", *Slovenski gospodar*, 16. 10. 1935, št. 423, str. 11.

oziroma Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ) so sestavljale članice nove vlade, njen ustanovni kongres pa je bil 1. in 2. junija 1936 v Beogradu. Za predsednika stranke so izvolili predsednika vlade Milana Stojadinovića, Korošca pa za njenega prvega podpredsednika.⁴⁵¹ Novico o ustanovitvi tajništva nove vladajoče stranke v Mariboru je *Slovenski gospodar* objavil 2. oktobra 1935.⁴⁵² Že v času krize Jevtićeve vlade pa so v nekdanji Prosvetni zvezi pohiteli, da bi obnovili njeno delovanje. Banski upravi so predložili nova pravila, a je tedaj še liberalni ban Dravske banovine Dinko Puc 18. junija 1935 prošnjo zavrnil.⁴⁵³ Notranji minister Korošec je nato 15. julija 1935 razpust Prosvetnih zvez v Mariboru in Ljubljani iz leta 1933 razveljavil. *Slovenski gospodar* je zapisal, da je s tem odlokom "popravljen krivica dr. Marušića storjena naši vrli prosvetni organizaciji. Ta krivica je obenem bila velika škoda, povzročena slovenski mladini, naši domovini in celokupni državi. Krivica je odpravljena, naša prosveta vzpostavljena – živelo novo prosvetno delo!"⁴⁵⁴ Nova sprememba je prišla, ko je novi ban Dravske banovine Marko Natlačen,⁴⁵⁵ ki je prišel iz katoliške strani, 27. septembra 1935 Alojzija Juvana imenoval nazaj na mesto mariborskega mestnega predsednika, za podpredsednika pa je imenoval Franja Žebota. Imenoval je tudi novi mestni svet.⁴⁵⁶ Ko so na seji mestnega sveta 3. oktobra 1935 volili člane njegovih odsekov ter upravnega in nadzornega sveta Mestnih podjetij, so socialistični svetniki protestirali, ker nove občinske uprave niso izvolili, temveč imenovali. Predlagali so, naj mestni svet vlado pozove, da čimprej popravi določbe zakona o mestnih občinah in razpiše svobodne volitve na podlagi splošne, enake in tajne volilne pravice ter delitve mandatov po načelu čistega proporca. Mestni svet je predlog sprejel, do volitev v mestne svete pa ni prišlo. Socialistični svetniki so kljub temu vztrajali v mestnem svetu.⁴⁵⁷

Tudi v drugi polovici tridesetih let je v Mariboru prišlo do več pomembnih idejnopoličnih dogodkov, ki so jih pripravili tako na liberalni kot na katoliški strani. Najprej so se 19. in 20. avgusta 1935 na Pohorju v planinski hiši maribor-

⁴⁵¹ Uroš Hrastovec, *Jugoslovanska radikalna zajednica in njeno delovanje v Mariboru med leti 1935 in 1938* (Maribor, 2012), str. 41 (dalje: Hrastovec, *Jugoslovanska radikalna zajednica*).

⁴⁵² "Poslednje vesti: domače novice: tajništvo Jugoslovanske radikalne zajednice za mesto Maribor", *Slovenski gospodar*, 2. 10. 1935, št. 40, str. 11.

⁴⁵³ "Društvene vesti: Prosvetna zveza v Mariboru", "Odlok g. bana Dinka Puca", *Slovenski gospodar*, 26. 6. 1935, št. 26, str. 7, 11.

⁴⁵⁴ "Društvene vesti: Prosvetna zveza – vzpostavljena", *Slovenski gospodar*, 24. 7. 1935, št. 30, str. 6. Glej tudi Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 147–148.

⁴⁵⁵ Poročilo *Slovenskega gospodarja* o spremembi na mestu bana Dravske banovine glej v "Iz raznih držav: v naši državi: imenovanje dveh novih banov", *Slovenski gospodar*, 18. 9. 1935, št. 38, str. 1.

⁴⁵⁶ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 146, 205; "Popravljen krivica", *Slovenski gospodar*, 20. 10. 1935, št. 40, str. 2. Glej tudi "Na torišču domače politike: dr. Juvan Mariborski župan", *Mariborski večernik "Jutra"*, 27. 9. 1935, št. 219, str. 1; "Iz naših krajev: Maribor: novi mestni svet mariborske občine", *Delaška politika*, 2. 10. 1935, št. 78, str. 3.

⁴⁵⁷ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 208–209. O vprašanju volitev v mestni svet glej tudi str. 241, 242.

skega mestnega načelnika Lipolda zbrali vodilni politiki ter številni senatorji in poslanci do tedaj vladajoče vsedržavne JNS iz Dravske, Savske, in Primorske banovine (Slovenije, Hrvaške s Slavonijo in Dalmacijo ter osrednje Bosne in zahodne Hercegovine). Zbralo se je okoli trideset predstavnikov politike jugoslovanskega unitarizma. Navzoči so bili namestnika kraljevskih namestnikov Jovan Banjanin in dr. Peter Zec, podpredsednik JNS in bivši minister dr. Svetislav Popović, generalni tajnik in podpredsednik JNS, član Senata Kraljevine Jugoslavije in bivši minister Albert Kramer, član ožjega Glavnega odbora JNS in podpredsednik Senata Miroslav Ploj, poslanci JNS – bivši minister dr. Grga Andjelinović, Jovo Cvetić, Risto Grdjić, inž. Franjo Horvat, Dušan Ivančević, Avgust Lukačić, dr. Milenko Marković, Manfred Paštrović, Ivan Prekoršek, dr. Nikola Sokolović ter član širšega Glavnega odbora JNS in mariborski mestni predsednik Franjo Lipold in drugi. Navzoč je bil tudi član medvojnega Jugoslovanskega odbora Rudolf Giunto. Pod vodstvom Alberta Kramerja so sprejeli t. i. Pohorsko deklaracijo, ki poudarjala, da so Srbi, Hrvati in Slovenci

*v etničnem oziru en narod in v skladu s tem more edino prava jugoslovenska misel biti soliden temelj za napredek nacije in razvoj države. Narodno edinstvo je čuvstvo notranje, po usodi povzročene povezanosti Srbov, Hrvatov in Slovencev in prepričanje, da tvorimo vsi eno edinico, katere niti eden del ne bi mogel živeti svobodno in neodvisno življenje ter izven te celine razvijati svojih kulturnih in gospodarskih sposobnosti. /.../ Jugosloveni kot narod se morejo razvijati samo v unitaristični državi. Nosilec državnosti je ves naš narod, t. j. Srbi, Hrvati in Slovenci kot ena politična edinica, zbrana okrog svojega kralja. Praktično to zabteva, da se na eni strani državna politika ne sme in ne more voditi pod pretežnim vplivom samo enega dela naroda, a na drugi strani, da se ne more noben del naroda otresti obveznosti, ki jih ima napram celoti. Vprašanja, ki nimajo izrazito splošnodržav. [nega] značaja, se morajo reševati po pokrajinah (regionalno), uveljavljajoč pri tem do skrajnih meja načelo dekoncentracije uprave v banovinah z izgrajeno in finančno zasigurano samoupravo.*⁴⁵⁸

Osnovno prepričanje Pohorcev, kot so jih kasneje imenovali, je bilo, da je "samo v resničnem jugoslovenstvu in v unitaristično urejeni državi /.../ mogoča polna in prava ravnopravnost vseh delov naroda in vseh pokrajin države".⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ "Beseda jugoslovenskih nacionalistov", *Jutro*, 22. 8. 1935, št. 193, str. 1. Glej tudi "Vojska jugoslovenskih nacionalistov se zbira", *Mariborski večernik "Jutra"*, 22. 8. 1935, št. 189, str. 1. Prim. še "Notranjepolitični razpleti: sila jugoslovanske misli", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 8. 1935, št. 190, str. 1.

⁴⁵⁹ Prav tam. Prim. tudi "Pohorska deklaracija", *Jutro*, 22. 8. 1935, št. 193, str. 1; "Ustvarjajoča sila jugoslovanske ideje", 25. 8. 1935, št. 196, str. 1.

Pokritina plačana v gotovini.
Štev. 26. Leto 70.

Maribor, dne 24. junija 1936.

Posamezna številka stane Din 1.50

SLOVENSKI GOSPODAR

IZDAJA vsake srede
Cena: Letno Din 32⁰⁰—, polletno
Din 16⁰⁰—, četrtletno Din 8⁰⁰—, in-
dividualno Din 64⁰⁰—.
Pojtno-iskalni račun št. 10.003.

LIST LJUDSTVU V POUK IN ZABAVO

Uredništvo: b. Upravništvo: Maribor, Koroska 5.
Telefon 2115.

Cene inzeratov: Cela stran
Din 2000⁰⁰—, pol strani Din 1000⁰⁰—,
četrt strani Din 500⁰⁰—, 1/8 strani
Din 250⁰⁰—, 1/16 strani Din 125⁰⁰—.
Mail opust vsake besede Din 1⁰⁰—.

Pri Slomškem pozdravljeni!

Slomšek je zapisal v letu svoje smrti (l. 1862) v »Drobtinica« te-le besede: »Hvaliti svoje rajne dobrotnike, po-
zdrigovati njihova lepa dela in znamenite zasluge nam je ravno toliko dolžnost, kakor pomenitati njihove slavne zgleda,
kdor ne časti svojih slavnih prednikov, ne zasluži biti njih vrli naslednik. Hvalimo torej, dragi prijatelji, sloveče moše,
rodoljube naše, ponavljaje njihov spomin! ... Upam, da se svetijo njihova čistita imena v knjigah večne slave, ter jih
bomo nekajdaj veselo čitali, ako jih bomo zvesto pomenjali v pravi krščanski ljubezni in v rodoljubju. Kakor svetle zvezde
na jasnem nebu migljajo, tako nas vabijo, nas mlo zavejo in mogočno vijejo rajni naši rodoljubi, rekoč: Vrli Slovenci!
Ne pomnite, da ste sinji matere Slav; naj vam bo drago materinsko blago: sveta vera in pa materina beseda! Prava vera
bodi vam luč, materin jezik vam bodi ključ do zveličanske narodne cnilke.«

Slovensko ljudstvo! Te dni se zbereš iz vseh krajev Slovenije v Mariboru, da pozdraviš in proslaviš največjega
zvezdo, ki miglja na našem domovinskem nebu: Slomška, moša najlepših del, najznamenitejših zaslug in najslavnejših
zgledov, moša, čigar ime je zapisano v knjigah večne slave, in čigar duša je v gledanju božjega bistva in v ulivanju ne-
beškega veselja dosegla to, po čemer je na tem svetu vedno hrepnela in čemur je posvetila vse svoje misli, želje, težnje
in dejanja, dokler je v telesu bivala med slovenskim ljudstvom. Slovensko ljudstvo! Pred nekaj dnevi si poslalo v Maribor
najdragocenejše, kar imaš in kar moreš našemu narodu podariti, svoje ljube slovenske otroke, naše krepke slovenske
dušice in naše slovenske deklice. K njemu so prišli, ki je za Kristusom bil največji naš mladilnjub, ki je največje kival
med nedolžnimi otroki, jih poučeval, z njimi prepeval, sestavljal za nje ljubke pesmice, spisal poučne knjige ter pokoličil trd-
no osnovo krščanske in slovenske vzgoje slovenskih otrok. In naša srca slovenskih otrok so mu skazala globoko hvalež-
nost: njih sveda grla so prepejo zapela Slomškoves pesmi in njih čiste duše so polnjale v nebo nujno prošnjo: Bog pove-
ti! ... svojega služabnika, škofa Antona Martina Slomška, da bo pred veseljno Cerkvijo prištet zveličanim!

Za otroke pa moše in žene, fantje in dekleta! Maribor vas iskreno in prisrčno pozdravlja. Saj je Maribor Slomš-
kovo mesto. On ga je napravil l. 1859 za sedež lavantinske škofije in s tem za versko in kulturno središče štajerskih in
sosednih Slovencev. S tem je postal Maribor s svojim slovenjor "tim zaledjem mogočna trdnjava obmejnega sloven-
stva, ki je obravnavala in obranila našo zemljo našemu narodu in naši državi. Kolika hvalečnost gre za to Slomškemu, pa
tudi bodi prevrednosti, ki nam je dala moša-roditelja tako promišljivega pogleda v bodočnost! Koliko hvalečnost zasluži ta
največji mož, ki ga je kdaj rodila slovenska mati, za vsa velika dela, ki jih je storil za naš narod! Bil je naš preporoditelj,
ohranitelj vere in verskega življenja med našim ljudstvom, buditelj ljubezni do slovenskega jezika in slovenske domovine,
nedosečni vzgojitelj slovenske mladine, prosvetitelj slovenskega ljudstva ter utemeljitelj prave krščanske in narodne iz-
obrazbe med našim narodom!

Slovenski fantje! Ko bote te dni klečali na Slomškovem grobu, spomnite se, da počiva v tem grobu srce, ki je
vas ljubilo z očetovsko ljubeznijo in gorelo v vneti za vašo pravo vzgojo, inobristo in srečo. Iz groba ti, dragi slovenski
mladenič, kile, kar je Slomšek zapisal v urodu svoje lepe knjige za mladeniče »Življenja srečen put«: »Misi popotnik,
srečno hodi! Bodij angel naj te vodi! Živi počteno in bogaboječe! Vzemj s tega groba kot spomin Slomškov opomin, ki
ga je zapisal v isti svoji knjigi za mladeniče: »Skrbno vzgojjeni mladeniči so največja sreča in veselje svojega kraja, sla-
bo poušeni in razvajeni pa šiva nereda in sramota.« Slovenska dekleta, ponesite s seboj a Slomškovega groba trden
sklep, da se bota v bodoče z vso skrbnostjo ravnala po namelih, spodbudah in navodilih, ki jih je za vas izdal Slomšek
pred več kot 100 leti (l. 1834) v prelepi knjižici na »šensko mladost«, ki ima naslov »Krščansko devišstvo«. Slovenski mo-
še in žene, vi pa vzamite s Slomškovega groba kot spomin s seboj besede, ki jih je Slomšek slovenskemu ljudstvu spo-
ročil in prvem pastirskem listu, ki ga je poslal našemu ljudstvu: »Vaš dom, vi ljubi starši, naj bo za vaše otroke prva šo-
la. Dobra krščanska vzgoja otrok mi največ na srcu leži.« Vsi pa se te dni združimo v iskreni in pobojni molitvi: »Vse-
mogočni Bog, Oče luč, ki od Tebe pride vsak dober dar, in ki si nam v svojem služabniku škofu Antonu Martinu poslal
tolikega utehika in pastirja, utišaj naše pobožne molitve in poveljaj ga, da bo pred veseljno Cerkvijo prištet zveliča-
nim. Po Kristusu Gospodu našem. Amen.«

Pozdrav sloven-
skemu ljudstvu
pred začetkom
Slomškovih dni ("Pri
Slomškem pozdrav-
ljeni!", *Slovenski gospo-
dar*, 24. 6. 1936, št.
26, str. 1)

S Pohorsko deklaracijo se je liberalna politika odzvala na spremembo politi-
čne moči v državi. Svoj nadaljnji *raison d'être* so si ob popolni premoči nekdanje SLS
prizadevali utemeljiti v doslednem narodnem in državnem unitarizmu. Obenem
so želeli ohraniti unitarističnega duha v zahodnem delu države, kjer je bilo naro-
dnoavtonomistično oziroma narodnofederalistično stališče najmočnejše v državi.
Pohorsko deklaracijo so oblikovali sočasno s prijavo nove vsedržavne JRS, ki so jo
v slovenski in jugoslovanski javnosti napovedovali že dalj časa.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Jurij Perovšek, "Jugoslovanska nacionalna stranka in narodno vprašanje v letih 1935–1936", *Prispevki
za novejšo zgodovino* 44, št. 1 (2004), str. 10.

Katoliška stran je v Mariboru naslednje leto pripravila dve veliki slavi. Osemindvajsetega in 29. junija 1936 so priredili Slomškove dneve. Proslava je bila namenjena zaključku slovesnosti Ciril-Metodovega jubilejnega leta – 1050 letnici smrti sv. Metoda – in prireditvam za razglasitev Slomška za svetnika. Prizadevanjem za Slomškovo beatifikacijo, ki jih je vodil škof Tomažič, se je že leto pred tem pridružila Tiskarna sv. Cirila z ustanovitvijo društva Slomškova družina, namenjeno za pomoč v tem delu.⁴⁶¹ *Slovenski gospodar* je Slomškove dni pozdravil z zahvalo Slomšku: "Bil je naš preporoditelj, obnovitelj vere in verskega življenja med našim ljudstvom, buditelj ljubezni do slovenskega jezika in slovenske domovine, nedosežni vzgojitelj slovenske mladine, prosvetitelj slovenskega ljudstva ter utemeljitelj prave krščanske in narodne izobrazbe med našim narodom!"⁴⁶²

Prvega dne dan slavnosti, na kateri so obeležili tudi državni praznik Vidov dan, so se poleg lavantinskega škofa Tomažiča in množice vernikov udeležili še škofje Jeglič, Rožman, škopsko-prizrenski škof dr. Janez Frančišek Gnidovec, prelat Matija Slavič kot zastopnik vodstva ljubljanske univerze, mestni predsednik Juvan s podpredsednikom Žebotom in občinskimi svetniki, nekdanji občastni predsednik Josip Leskovar, mestni poveljnik brigadni general Milutin Milenković, srezka načelnika dr. Pera Popović in dr. Janko Šiška, predsednik okrožnega sodišča Fran Žiher, državni pravdnik Matko Zorjan, predsednik okrajnega sodišča dr. Matija Lavrenčič, vodja mestne policije dr. Alojz Trstenjak, vodja obmejne policije Stevo Krajnovič, ravnatelj srednjih šol, šolski nadzorniki in predstavniki uradov ter oblastev. Zbrala so se tudi mariborska katoliška društva.⁴⁶³

Prvi Slomškov dan so posvetili stanovskim zborovanjem. Zborovali so dekleta, fantje, možje, žene, izobraženci in učiteljstvo. Škofje so obiskali vsa zborovanja. V počastitev Slomška se je na Teznem zbralo 500 kolesarjev iz Štajerske in 70 iz Kranjske, ki so se odpravili proti mestu, mimo Slomškovega groba in na Slomškov trg, kjer je bilo fantovsko manifestacijsko zborovanje. Ponoči je okoli 7.000 mož in fantov z gorečimi bakljami priredilo procesijo po mestu, ki jo je spremljalo zvonjenje po vseh cerkvah. Na vidnih mestih v mariborski okolici so zagoreli kresovi, oglasili so se možnarji. Sprevod se je vzdolž dvoreda približno 50.000 ljudi vil po najvidnejših mariborskih ulicah in mimo Slomškovega groba ter se zaključil na Slomškovem trgu. Tam je škof Tomažič daroval polnočnico. Polnočnici je prisostvoval tudi minister brez portfelja dr. Miha Krek iz vrst slovenske JRS, ki se je popoldne pripeljal v Maribor.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ "Na delo za beatifikacijo Slomška", *Slovenski gospodar*, 18. 9. 1935, št. 38, str. 1.

⁴⁶² "Pri Slomšku pozdravljeni!", *Slovenski gospodar*, 24. 6. 1936, št. 26, str. 1.

⁴⁶³ "Dvodnevna Slomškova proslava v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 1. 7. 1936, št. 27, str. 1–2.

⁴⁶⁴ Prav tam, str. 1–3; Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 292.

Drugi dan Slomškovich dni je ob udeležbi 30.000 ljudi iz vseh krajev Slovenije na Glavnem trgu – tam so bili poleg škofov še ministri Anton Korošec, Miha Krek, minister za gozdove in rudnike Đuro Janković, minister brez portfelja Vojislav Đorđević, ban Natlačen, general Milutin Milenković, mestni predsednik Juvan in podpredsednik Žebot, mariborski poslanec Andrej Veble in konjiški poslanec Karel Gajšek – škof Gregorij Rožman pri Marijinem znamenju daroval sv. mašo, ki jo je zaključila molitev zbrane množice. Prosili so: "Vsemogočni Bog, Oče luči, ki od Tebe pride vsak dober dar, in ki si nam v svojem služabniku škofu Antonu Martinu poslal tolikega učenika in pastirja, usliši naše pobožne molitve in poveljaj ga, da bo pred vesoljno sveto Cerkvijo prištet zveličanim. Po Kristusu, Gospodu našem. Amen."⁴⁶⁵

Po maši se je razvil sprevod proti Slomškovega grobu. Ko so se poklonili njegovemu spominu, so na Slomškovem trgu zaključili svečanosti s predajo izročilne listine škofu Tomažiču k podpisom okoli 400.000 Slovencev in Slovencev s prošnjo za beatifikacijo škofa Antona Martina Slomška. Na tribuni nasproti škofije so se ob stolni cerkvi k svečanosti ob predaji izročilne listine poleg škofov in ministrov zbrali še Natlačen, predsednik apelacijskega sodišča v Ljubljani dr. Vladimir Golja in mestna predsednika Maribora in Ljubljane Juvan in dr. Juro Adlešič. Listino je škofu Tomažiču izročil Anton Korošec z besedami:

'Prevzvišeni gospod knezoškof! Prosim Vas v imenu vseh vernih Slovencev in Slovencev, da blagovolite sprejeti prošnjo okrog štiri sto tisoč podpisanih Slovencev in Slovencev za beatifikacijo (proglasitev svetnikom) prvega slovenskega škofa Antona Martina Slomškega. Prosim Vas, prevzvišeni gospod knezoškof, da blagovolite to prošnjo slovenskega naroda predložiti Njegovi svetosti svetemu Očetu s pobožno željo, da tudi On združi svoje molitve z našimi molitvami, da se čimprej uresniči najbolj vroča želja slovenskega ljudstva, da se proglasi Anton Martin Slomšek za svetnika.'⁴⁶⁶

Škof Tomažič je odgovoril:

'Prav rad bom to storil. Prosil bom Boga, da bodo imela naša prizadevanja uspeh. Prav tako tudi, da bi vsa radost in vse veselje, ki smo ga danes doživljali, da bi vse to pri dobrem Bogu bila prošnja naših src za beatifikacijo božjega služabnika Antona Martina Slomškega. V ta namen dajem tudi vam vsem v slovo božji blagoslov in želim, da vas spremlja na vaše domove in vselej pri vas ostane.'⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ "Dvodnevna Slomškova proslava v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 1. 7. 1936, št. 27, str. 3.

⁴⁶⁶ Prav tam.

⁴⁶⁷ Prav tam.

Nato je ravnatelj Cirilove tiskarne Franc Hrastelj prebral besedilo izročilne listine:

'Danes, dne 29. junija 1936, ob priliki Slomšekovih praznikov, je prvopodpisani dr. Anton Korošec, notranji minister kraljevine Jugoslavije, kot voditelj katoliških Slovencev, s sopodpisanimi v navzočnosti tisoč zastopnikov raznih krajev in stanov slovenskega naroda izročil prevzvišenemu knezoškofu dr. Ivanu Jožefu Tomažiču 400.000 svojeročnih podpisov na prošnji za beatifikacijo služabnika božjega škofa Antona Martina Slomškega.'⁴⁶⁸

Sledilo je podpisovanje listine. Kot je napovedal Hrastelj, jo je pod stavek "Podpise izročili" prvi podpisal Korošec, za njim pa Krek, Natlačen in Juvan kot zastopnik mesta Maribora in Slomškove družine. Pod stavek "Podpise prejeli" pa so se podpisali škofje Tomažič, Jeglič, Rožman in Gnidovec.⁴⁶⁹ Ko so listino podpisali, jo je Hrastelj vstavil v usnjeno listnico ter jo izročil škofu Tomažiču z besedami: "Prevzvišeni! Prosim Vas v imenu Slomškove družine, da sprejmete to izročilno listino, jo pridružite podpisom in jo predložite svetemu Očetu." S slavnosti so poslali pozdravne telegrame kralju Petru II., nunciju Pellegrinettiju in knezu namestniku princu Pavlu. "Slomšekovi prazniki so za nami", je svoje poročilo o slavnostih končal *Slovenski gospodar*. "Upati smemo, da jih bomo slavili še enkrat, in to tedaj, ko bo prispela iz Rima prevesela vest, da je našemu Slomšku priznana čast oltarja."⁴⁷⁰

Sedemindvajsetega junija 1936 je kot odmev na Slomškove dni prosvetni minister Dobrivoje Stošovič na predlog banske uprave Dravske banovine odredil, da se 24. september tega leta v vseh ljudskih šolah v banovini praznuje kot Slomškov praznik, to je kot dan njegove smrti.⁴⁷¹ Sicer pa je o Slomškovih dnevih je poročal tudi *Mariborski večernik* "Jutra", *Delavska politika* pa jih je obšla.⁴⁷² *Večernik* je že pred Slomškovimi dnevi pozdravil najavljene slovesnosti in poudaril Slomškovo neustrašnost in odločnost ter vse vrline širokogrudnosti, dalekovidnosti, prodornosti in brezpogojne narodne usmerjenosti. Prelomno delo, ki ga je izvršil s prav revolucionarno izpeljano razmejitvijo mariborske škofije, so nadaljevali naslednji zgledni in neustrašni rodoljubi. Pri *Večeru* pa so obžalovali, da so priprave na Slomškove dni omejili samo na ožji krog, medtem ko bi lahko bili postavljeni na široko in moralno krepkejšo podlago.

⁴⁶⁸ Prav tam.

⁴⁶⁹ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 294.

⁴⁷⁰ Prav tam. – O Slomškovih dnevih glej tudi Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 289–295.

⁴⁷¹ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 294.

⁴⁷² "Mariborske in okoliške novice: Slomšekovi dnevi v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 6. 1936, št. 146, str. 2.

Opozorili so tudi, da bo med Slomškoviimi dnevi poteklo tudi 350 let od smrti Primoža Trubarja, začetnika veljave slovenskega jezika, ki ga je Slomšek razvijal tolikšne lepote in popolnosti.⁴⁷³

Dober mesec po Slomškovih dnevih je bil Maribor znova prizorišče velike manifestacije. Devetega avgusta 1936 je JRS pripravila Slovenski tabor – proslavo tridesetletnice Koroščevega javnega delovanja. Tabor ni bil namenjen vsej Sloveniji, ampak le ožji in daljni mariborski okolici, kjer je Korošec začel svojo politično pot in v mlajših letih žrtvoval "toliko dela in truda, da jo je obvaroval in končno iztrgal nemški in nemškutarski grabežljivosti". Tabora se je udeležilo okoli 10.000 Koroščevih pristašev ter ministra Krek in Janković, ban Drinske banovine Predrag Lukić in številno odposlanstvo JRS ter prosvetnega in verskega življenja iz Vojvodine. Po *Slovenskem gospodarju* je bil "najsijajnejša odobritev sedanje dr. Koroščeve politike pod okriljem JRZ". Slovesnost je bila v Ljudskem vrtu, kjer so se zbrali udeleženci tabora. V Ljudski vrt so prispeli v organiziranem sprevodu, ki ga je otvorilo 500 kolesarjev na okrašenih kolesih. Slavnostni govor je imel Franjo Žebot. Govorili so tudi član glavnega odbora JRS, senator in nekdanji urednik *Slovenca* Franc Smodej, Josip Leskovar, poslanec JRS Andrej Veble, Fero Müller, za kmete načelnik Kmečke zveze za mariborsko okrožje Jožef Špindler, za železničarje Anton Kristovič in za obrtnike Ivan Sojč. S tabora so poslali vdanostne telegrame kralju Petru II, knezu-namestniku Pavlu, predsedniku vlade Stojadinoviću in zahvalni telegram Antonu Korošču za njegovo delo. Sprejeli so tudi spomenico, v kateri so zahtevali banovinsko samoupravo, kjer bodo svobodno izvoljeni zastopniki nosilci upravne in narodne suverenosti.⁴⁷⁴ Slabi dve leti kasneje, 15. julija 1938, so Korošča v Mariboru znova počastili. Na seji mestnega sveta mariborske mestne občine so ga imenovali za častnega meščana.⁴⁷⁵

Druga politična in idejna znamenja tedanjega časa

Medtem se je politično življenje razvijalo tudi v njegovih drugih delih. Na liberalni strani je v drugi polovici tridesetih let Albert Kramer, tudi v družbi Ivana Puclja, še vedno prihajal v Maribor, poudarjal tedanje narodno-obrambne dol-

⁴⁷³ "Slomšek", *Mariborski večernik "Jutra"*, 20. 6. 1936, št. 139, str. 1.

⁴⁷⁴ "30 let dr. Koroščevega političnega delovanja: veličasten tabor JRZ v Mariboru", *Ponedeljski Slovenec*, 10. 8. 1936, št. 32, str. 1–2; "Slov. tabor v Mariboru – Dr. Koroščeva proslava", *Slovenski gospodar*, 12. 8. 1936, št. 33, str. 1–2. – O proslavi 30. letnice Koroščevega javnega delovanja glej tudi Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 200–202.

⁴⁷⁵ "Mestni svet razpravlja in sklepa", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 7. 1938, št. 159, str. 1; "Novice: osebnosti: mariborska občina imenovala g. dr. Antona Korošča za častnega meščana", *Slovenski gospodar*, 20. 7. 1938, št. 29, str. 4. *Delavska politika* o imenovanju Korošča za častnega meščana Maribora ni poročala. Glej tudi Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 335.

žnosti in zagovarjal integralno jugoslovanstvo ter "napredno fronto", skupni boj liberalnega tabora proti političnem katolicizmu.⁴⁷⁶ Leta 1936 so v Mariboru oblikovali še eno politično gibanje, ki se je zbralo ob glasilu *Neodvisnost*.⁴⁷⁷ Vodil ga je Vekoslav Kukovec. Bilo je kmečko-delavsko usmerjeno, po prepovedi *Neodvisnosti* leta 1937 pa se je zbralo ob glasilu *Edinost*.⁴⁷⁸ Leta 1936 je prišlo še do dveh dogodkov. Dvaindvajsetega avgusta 1936 je mladinsko mirovno gibanje pripravilo mirovno akademijo, naslednji dan pa še mladinsko mirovno zborovanje. Njuno sporočilo je bilo "Hočemo skupnost živih, ker nočemo skupnosti mrtvih."⁴⁷⁹ Zadnje dni oktobra so v mariborski kaznilnici gladovno stavkali politični obsojenci, da bi dosegli boljše življenjske pogoje in delno tudi razmestitev po skupnih sobah. Ob koncu stavke je zaradi posledic predhodnega mučenja v policijskih zaporih v Zagrebu in Beogradu in od izčrpanosti umrl nekdanji sekretar biroja KSJ v domovini Đorđe Mitrovič.⁴⁸⁰

V drugi polovici tridesetih let je prišlo do nenačrtovane politične odločitve. V Mariboru so leta 1938 pripravljali vseslovensko proslavo dvajsetletnice Jugoslavije, veliki narodni tabor, ki naj bi bil 14. avgusta.⁴⁸¹ Proslavi so dali velik

⁴⁷⁶ "Mariborske in okoliške novice: v Maribor so prispeli", *Mariborski večernik "Jutra"*, 6. 8. 1936, št. 178, str. 3; "Obmejni nacionalni in napredni Slovenci pozdravljajo P. Živkovića", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 6. 1937, št. 128, str. 1; "Politično obzorje: senatorja dr. A. Kramer in Ivan Pucelj poročata o položaju", *Večernik*, 25. 4. 1938, št. 94, str. 1–2; "Novice: jad., zborovanje naprednih starešin", *Večernik*, 16. 8. 1938, št. 184, str. 3; –o, "Maribor, 6. marca", *Večernik*, 6. 3. 1939, št. 53, str. 2; –o, "Maribor, 8. marca", *Večernik*, 8. 3. 1939, št. 55, str. 2.

⁴⁷⁷ "Neodvisnost", *Neodvisnost*, 1. 12. 1936, št. 1, str. 1.

⁴⁷⁸ "Zakaj edinost?", *Edinost*, 12. 2. 1938, št. 1, str. 1.

⁴⁷⁹ France Filipič, *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919–1939: 2. knjiga* (Ljubljana, 1981), str. 286–290.

⁴⁸⁰ Prav tam, str. 10. Glej tudi France Filipič, "Gladovna stavka v moški kaznilnici v Mariboru v avgustu in septembru 1936", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 209–219.

⁴⁸¹ "Mariborske in okoliške novice: praznik naše svobode", "Vsa Slovenija praznuje 20-letnico Jugoslavije dne 14. avg. v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 16. 7. 1938, št. 159, str. 2, 3; "Mariborske in okoliške novice: proslava 20-letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 18. 7. 1938, št. 160, str. 3; "Mariborske in okoliške novice: proslava 20 letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 20. 7. 1938, št. 162, str. 3; "Maribor kliče!", "Na narodni tabor 14. avgusta v Maribor!", *Slovenski gospodar*, 20. 7. 1938, št. 29, str. 1, 2; "Vsa Slovenija praznuje 20-letnico Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 23. 7. 1938, št. 165, str. 4; "Mariborske in okoliške novice: proslava 20-letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 28. 7. 1938, št. 169, str. 3; "Mariborske in okoliške novice: proslava 20-letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 30. 7. 1938, št. 171, str. 2; "Dvajsetletnica", *Delavska politika*, 30. 7. 1938, št. 72, str. 1; "Proslava 20 letnice Jugoslavije v Mariboru", *Večernik*, 2. 8. 1938, št. 173, str. 6; "Narodno-državna proslava", "Proslava 20letnice Jugoslavije v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 3. 8. 1938, št. 31, str. 1, 2; "Proslava 20 letnice Jugoslavije v Mariboru", *Večernik*, 3. 8. 1938, št. 174, str. 6; "Iz naših krajev: navodila za naše zunanje sodeluge, ki se bodo udeležili proslave 20-letnice države v Mariboru", *Delavska politika*, 6. 8. 1938, št. 75, str. 3; "V Maribor pojdemo!", *Delavska politika*, 9. 8. 1938, št. 76, str. 2; "Posebni vlaki v Maribor", "Proslava 20 letnice Jugoslavije v Mariboru", *Večernik*, 9. 8. 1938, št. 179, str. 6; "V Maribor na tabor!", *Slovenski gospodar*, 10. 8. 1938, št. 32, str. 1; "Iz naših krajev: odbor za proslavo 20-letnice Jugoslavije v Mariboru objavlja", *Delavska politika*, 11. 8. 1938, št. 77, str. 3. O proslavljanju dvajsetletnice Jugoslavije glej tudi "Začetek proslav 20letnice Jugoslavije v državi: narodni tabor pri Sv. Trojici v Slov. gor.", *Slovenski gospodar*, 13. 7. 1938, št. 28, str. 1–3.

pomen. Pokazala naj bi privrženost Slovencev jugoslovanski državi, kralju in dinastiji, z izbiro Maribora – obmejne prestolnice – pa nedotakljivost jugoslovanskih mej.⁴⁸² Proslava naj bi sporočila, da je Maribor bil, je in ostane slovenski in jugoslovanski.⁴⁸³ *Delavska politika*, ki je sicer menila, da je Jugoslavija povečana Srbija, je pristavila, da se delavstvo proslave ne bo udeležilo "z namenom kritike, ne z namenom kakršnekoli demonstracije, ampak z edinim namenom in željo, da postane Jugoslavija pravi dom jugoslovanskega prebivalstva ter, da se spoštujejo v njej v polni meri vsi oni momenti, ki ji[h] delavstvo vedno naglaša in zahteva".⁴⁸⁴ Na proslavo so vabili plakati z velikim mejnikom v državnih barvah – modri, beli in rdeči.⁴⁸⁵ Mestna občina Maribor je izdala še knjižico *Proslava 20letnice Jugoslavije v Mariboru* s podobo velikega državnega mejnika v državnih barvah na naslovnici.⁴⁸⁶ Knjižica je obsegala uvodno besedo mestnega predsednika Juvana, prikaz dogajanja na Štajerskem in v Prekmurju v letih 1918–1919, spored narodnega tabora, najpomembnejše podatke o razstavi *Maribor 1918–1938*, navodila za udeležence tabora, vozne rede vlakov, besedila pesmi *Hej Slovani* in pesmi za sv. mašo ter oglasni del vrste podjetij iz Maribora in širše okolice.⁴⁸⁷ "Tu ne gledamo le drug drugega, varni v sredi svoje domovine," je v dneh pred proslavo opozoril *Mariborski večernik* "Jutra". "Tu nas vse gleda sosed. Smo li dorasli, da znamo pozabiti sebe in na vse razlike med nami, kadar nas kliče meja? Smo dorasli! Vsa Slovenija se je razgibala in se pripravlja na pohod k mejniku v Maribor. /.../ Tu na meji bomo vsi razumevali, kaj nam je domovina in lastna država in narodna dinastija."⁴⁸⁸ *Večernik* je Mariborčane pozval, naj okrasijo svoje mesto, da bo Maribor zares prazničen.⁴⁸⁹ K proslavi v strogo nacionalnem in državnem duhu je vabila tudi sokolska župa Maribor.⁴⁹⁰ Pokrovitelj proslave je bil kralj Peter II., častni predsednik častnega

⁴⁸² "V Maribor na tabor!", *Slovenski gospodar*, 10. 8. 1938, št. 32, str. 1. Prim. tudi "V Maribor pojdemo!", *Delavska politika*, 9. 8. 1938, št. 76, str. 2.

⁴⁸³ "Mariborske in okoliške novice: proslava 20-letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik* "Jutra", 30. 7. 1938, št. 171, str. 2; "Zanimivosti: ob 20 letnici Jugoslavije v Mariboru", *Večernik*, 1. 8. 1938, št. 172, str. 6.

⁴⁸⁴ "Dvajsetletnica", *Delavska politika*, 30. 7. 1938, št. 72, str. 1.

⁴⁸⁵ "Mariborske in okoliške novice: proslava 20-letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik* "Jutra", 28. 7. 1938, št. 169, str. 3.

⁴⁸⁶ *Proslava 20letnice Jugoslavije v Mariboru: jubilejna razstava od 6. do 15. VIII. 1938: narodni tabor 14. VIII. (Maribor, 1938)* (dalje: *Proslava 20letnice Jugoslavije*). Z jubilejno razstavo, omenjeno v podnaslovu publikacije, so nameravali prikazati narodni razvoj Maribora v zadnjih 20 letih (Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 328).

⁴⁸⁷ *Proslava 20letnice Jugoslavije*, str. 5–50.

⁴⁸⁸ "Mariborske in okoliške novice: proslava 20-letnice Jugoslavije v Mariboru", *Mariborski večernik* "Jutra", 28. 7. 1938, št. 169, str. 3.

⁴⁸⁹ "Proslava 20 letnice Jugoslavije v Mariboru", *Večernik*, 2. 8. 1938, št. 173, str. 6.

⁴⁹⁰ "Mariborske in okoliške novice: sokolska župa Maribor", *Mariborski večernik* "Jutra", 23. 7. 1938, št. 165, str. 4.

Naslovnica knjižice *Proslava 20letnice Jugoslavije v Mariboru* (*Proslava 20letnice Jugoslavije v Mariboru: jubilejna razstava od 6. do 15. VIII. 1938: narodni tabor 14. VIII* (Maribor, 1938))

odbora pa Anton Korošec. V odboru so bili poleg ministra za trgovino in industrijo dr. Milana Vrbaniča in visokih vojaških osebnosti najvidnejši predstavniki slovenskega političnega, družbenega, gospodarskega, kulturnega, cerkvenega in društvenega življenja.⁴⁹¹

Na načrtovano proslavo pa so gledali različno. Krščanski socialisti so nameravali v sodelovanju s komunisti (v Mariboru in okolici jih je bilo v tridesetih

⁴⁹¹ *Proslava 20letnice Jugoslavije*, str. 3–4.

letih organiziranih manj kot 100) in slovenskimi privrženci Vladka Mačka manifestacijo izkoristiti za prikaz svoje moči. Proslavi ni bilo naklonjeno tudi levo krilo ljubljanske sokolske župe, ki se ni strinjalo z njenim programom. Ocenjevali so, da hoče režim izrabiti proslavo, da zajame vso slovensko javnost. Za sodelovanje na proslavi so postavili pogoj, da na njej ne sme govoriti noben vplivni politik, tudi Korošec ne, temveč predstavnik Sokola in da opusti mimohod pred politiki ter javno mašo. Svoje stališče so posredovali vsem slovenskim sokolskim župam, sokolski zvezi v Beograd in prirediteljem. Rasel je odpor proti proslavi. V teh razmerah se je banska uprava zbalala, da se bo prireditev sprevrgla v veliko levičarsko opozicijsko manifestacijo in je proslavo nekaj dni pred izvedbo odpovedala.⁴⁹² Ideologija in politika sta bili močnejši od narodnoobrambne države, ki bi jo Slovenci pokazali na tedaj že obstoječi meji z nacistično Nemčijo.

Konec leta 1938 so bile zadnje skupščinske volitve v Kraljevini Jugoslaviji. Enajstega decembra 1938 so na volitvah nastopile Stojadinovičeva vladna lista (JRS), opozicijska lista Vladimirja Mačka, ki so jo sestavljali Slovenska združena opozicija (Kmečko-delavsko gibanje, slovenski mačkovci, "stara SLS", krščanski socialisti in komunisti), JNS in socialisti ter Ljotičeva lista.⁴⁹³ Pred volitvami je imel Korošec 4. decembra v Mariboru velik predvolilni shod, ki se ga je udeležilo okoli 12.000 ljudi.⁴⁹⁴ Glavna misel njegovega nastopa je bila, da pomeni zmaga JRS na volitvah nadaljevanje dosedanjega plodonosnega dela za državo.⁴⁹⁵ Volitve je v državi in v Dravski banovini z absolutno večino dobila JRS. V Dravski banovini je osvojila vseh 29 mandatov.⁴⁹⁶ Prejela je 78,60 odstotkov glasov. Z 20,88 odstotkov glasov in 0,52 odstotka glasov sta ji sledili Mačkova lista in Ljotić.⁴⁹⁷ *Slovenski gospodar* je mariborske volivce na volitve pospremil z opominom, da *"nam tudi naša vest in odgovornost pred Bogom velevala, da smemo voliti samo take kandidate, ki bodo tudi zastopali naše verske pravice, ne pa takih kandidatov, ki so na Mačkovi listi, kateri bočejo naše cerkve podreti,*

⁴⁹² Fras, *Mariborski župan Juhan*, str. 328; Josip Rus Andrej, *Pričevanja in spomini: o sokolstvu, Osvobodilni fronti in novi Jugoslaviji*, ur. Jurij Perovšek (Ljubljana, 1989), str. 78–79; Mateja Ratej, *Foltref: instinkt preživetja v Mariboru v štiridesetih letih 20. stoletja* (Ljubljana, 2025), str. 225 (dalje: Ratej, *Foltref*). O odpovedi proslave glej Pripravljalni odbor, "Narodni tabor (...)", *Slovenec*, 11. 8. 1938, št. 183a, str. 1; "Mariborski tabor odpovedan", *Jutro*, 11. 8. 1938, št. 185, str. 1; "Mariborski tabor odpovedan", *Slovenski narod*, 11. 8. 1938, št. 179a, str. 1; "Mariborski tabor odpovedan", *Delavska politika*, 13. 8. 1938, št. 78, str. 1.

⁴⁹³ B.(ojan) B.(alkovec), "Zadnje volitve pod kraljem", v: *Slovenska kronika XX. stoletja [Knj. 1]: 1900–1941*, ur. Marjan Drnovšek, Franc Rozman in Peter Vodopivec, str. 428 (dalje: Balkovec, "Zadnje volitve pod kraljem").

⁴⁹⁴ Fras, *Mariborski župan Juhan*, str. 203.

⁴⁹⁵ "Naš voditelj med štajerskimi Slovenci", *Slovenski gospodar*, 7. 12. 1938, št. 49, str. 8.

⁴⁹⁶ "Stojadinovičeva državna lista dobi nad 300 poslancev, dr. Mačkova okrog 70, Ljotičeva nobenega. – V Sloveniji je osvojila JRZ vseh 29 poslanskih mandatov", *Slovenski gospodar*, 14. 12. 1938, št. 50, str. 1.

⁴⁹⁷ Balkovec, "Zadnje volitve pod kraljem", str. 428.

vero iz šol izgnati!" – "Kdor bo volil drugače, kakor Stojadinović-Koroščevo listo, je izdajalec slovenskega naroda."⁴⁹⁸ JRS je v Mariboru od 7127 volilnih udeležencev dobila 6312 ali 88,56 odstotkov glasov, Mačkova lista je dobila 747 ali 10,48 odstotkov glasov, Ljotić pa 69 ali 0,97 odstotka glasov.⁴⁹⁹ Prevlado JRS v Mariboru so potrdili tudi na volitvah v Narodno skupščino. Pri tem so opazno presegli odstotek glasov, ki jih je JRS sicer dobila na Slovenskem. *Slovenski gospodar* je ob tem zapisal:

Talata! Talata! – Morje! Morje! – tako je leta 400. pred Kr. radostno vzklikalo tistih 10.000 Grkov, ko so po dolgotrajnih naporih, trudi in mukah na potu iz oddaljene Perzije pod Ksenofontovim vodstvom prvič zopet zagledali morje. Zmaga! Zmaga! – tako so vzklikale ljudske množice v Jugoslaviji in osobito v Sloveniji, polne veselja in zanosa nad veličastno zmago pri volitvah v parlament v nedeljo, 11. decembra.⁵⁰⁰

K zmagoslavni izjavi je še dodal: "Združenim nasprotnikom slovenskega naroda (liberalcem, lažisvobodomiselnim kmetijcem, Mačkovim podrepnikom, ljudskofrontaškim 'krščanskim socialistom', marksistom in komunistom) ni hotelo naše ljudstvo dati niti enega poslanca. Živel slovensko ljudstvo!"⁵⁰¹

V drugi polovici tridesetih let so na liberalni strani še enkrat spregovorili o vprašanju političnega katolicizma in veri. Leta 1939 se je oglašil Igor Rosina, eden od idejnih voditeljev kmečkega mladinskega gibanja Zveza kmečkih fantov in deklet; konec tridesetih let se je pridružil liberalni struji, ki jo je v Mariboru predstavljal *Večernik*.⁵⁰² Politične in verske razmere na Slovenskem je označil za nezdrave, poglavitni vzrok zanje pa je videl v "političnem katolicizmu, v klerikalizmu kot materialni organizaciji cerkve, ki je tako marsikateremu izmed nas že od mladosti sem zagrenil, če ne celo zaprl pot do verskega življenja".

⁴⁹⁸ "V nedeljo gremo vsi volit listo dr. Stojadinovića!", *Slovenski gospodar*, 7. 12. 1938, št. 49, str. 1.

⁴⁹⁹ "Izid volitev po okrajih v marib. vol. okrožju: okraj Maribor levi breg", *Slovenski gospodar*, 14. 12. 1938, št. 50, str. 2 (podatki posebej za Maribor – op. J. P.). Prim. tudi "Zmaga liste dr. Stojadinovića", *Večer*, 13. 12. 1938, št. 280, str. 1; "Po volitvah v Narodno skupščino: volilni izidi", *Delaška politika*, 13. 12. 1938, št. 129, str. 1. – *Večer* in *Delaška politika* sta pri posameznih listah navedla drugačna števila prejetih glasov kot *Slovenski gospodar*, ki pa niso v ničemer spreminjala razvrstitve politične moči, kot so jo pokazale volitve. Do odstopanj je verjetno prišlo, ker pri obeh listih še niso razpolagali s končnimi izidi volitev.

⁵⁰⁰ "Najveličastnejša zmaga!", *Slovenski gospodar*, 14. 12. 1938, št. 50, str. 1. – Vzklik veselja "Talata! Talata!" je v svojem znanem delu *Anabaza* zapisal starogrški vojaški najemnik in pisec zgodovinskih, filozofskih in političnih del Ksenofont (pribl. 430–354 pr. n. št.). Navezuje se je na trenutek, ko so grški najemniški vojaki ob umiku preko Male Azije, domnevno leta 400 pr. n. št., zagledali morje po neuspešnem poskusu perzijskega princa Kira Mlajšega leto pred tem, da bi zasedel perzijski prestol.

⁵⁰¹ Prav tam.

⁵⁰² Jure Gašparič, "Igor Rosina v tridesetih letih", v: *Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina (1900–1969)*, ur. Jure Gašparič in Katja Škrubej (Ljubljana, 2017), str. 69–70 (dalje: Gašparič, "Igor Rosina v tridesetih letih").

Slovenskemu katolicizmu je očital totalitaristične težnje. To je pokazala nekdanja SLS, ki je zaslužnija Cerkev in si podredila vso duhovščino, da ji je služila kot glavni politični propagator in postala njeno organizacijsko ogrodje. Prišli smo tako daleč, da je duhovščina za krščanskega moža razglašala vsakogar, ki je bil član stranke, četudi je bil malopridnež, za brezverca pa vsakega pristaša nasprotne stranke, četudi je bil pošten ali celo veren. Strankarska legitimacija je nadomeščala krstni list in zahtevo po krščanskem življenju.⁵⁰³

Rosina se je poglobil v obravnavano vprašanje. Opozoril je, da verovanje še ni pripadnost, pa četudi katoliški stranki. Verovanje ni tudi zgolj nauk, ki je le njegova teorija. Ono je predvsem moralnost, praktično življenje po nauku ljubezni, humanosti, strpnosti, vse tisto, kar zagotavlja versko polnost in dviguje vernikovo življenje. Zato ni moralno, če so verovanje poudarjali kot politično pripadnost stranki, ki je bila prepričana, da ima katolištvo v zakupu, poglobljena stran religioznosti pa je ostala v senci. Moralno je življenje po desetih božjih zapovedih, pa čeprav ga živi svobodomislec, naprednjak ali kdorkoli. Zato ni čudno, da je na Slovenskem toliko slabih dejanj – preteпов, ubojev, tatvin, alkoholizma in krivega pričanja, čeprav nam vedno znova zatrjujejo, kako je bil slovenski narod in je še vedno edinstveno prešinjen z resničnim katolištvom, tako zelo, da niti svojega volilnega glasu ne zaupa drugemu, kot samo tistemu, ki ga priporoči domači gospod župnik. A tudi če bi totalitaristični katolicizem osvojil Slovenijo, nas poslal v koncentracijska taborišča in nam zamašil usta, mu ne bi uspelo. "Začelo bi kričati kamenje. Kajti na tej poti in v tej smeri ne leži bodočnost slovenskega naroda."⁵⁰⁴

Rosina je zaključil, da slovenski katolicizem potrebuje novih metod in novih smernic. Duhovščina mora priznati notranjo svobodo moralnega človeka, svobodo iskanja in mišljenja, ki je glavna prvina človeških pravic. To je temeljna svetopisemska misel, ki je iz sužnja naredila človeka in omogočila, da je krščanstvo preobrazilo svet, misel, da je "človek gospodar tudi sobote". Zato naj ne bo vodilo izrek "Kdor ni z mano, je proti meni", ampak naj bo drugače: Kdor ni proti meni, je z menoj. Tu je možnost sprave in pomirjenja.⁵⁰⁵

Na katoliški strani je Rosini odgovoril *Slovenec* in mu očital tradicionalni "protiklerikalizem", to je psihozo slovenskega liberalnega človeka in spotikanje

⁵⁰³ Igor Rosina, "Smernice pok. Pija XI. in Slovenci", *Večernik*, 1. 3. 1939, št. 49, str. 3.

⁵⁰⁴ Prav tam.

⁵⁰⁵ Prav tam. – Omenjena misel, da je človek gospodar tudi sobote, se nanaša na Jezusov odgovor farizejem: "Zato je Sin človekov gospodar tudi sobote." (Mr 2,28 – *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*). Jezus s tem pove, da zapovedani sobotni počitek ni nedotakljivo načelo. S prilikom "Kdor ni z menoj, je proti meni; in kdor z menoj ne zbira, raztresa." (Mt 12,30 – *Sveto pismo Stare in Nove zaveze*) je Rosina mislil na Jezusov opomin, da nas greh, zlo, raztresa, razdeljuje, nam jemlje življenje in nasprotuje delovanju Božjega kraljestva. V poenostavljenem smislu gre za reklo *Kdor ni z nami, je proti nam*.

ob fantom "klerikalizma", ki ga riše starikavi liberalizem.⁵⁰⁶ K temu naj pristavimo, da je Rosina že pred tem v *Večerniku* opozarjal na ideološko nestrpnost katoliške strani in njeno izključevalno stališče nasproti liberalni. Ker vzbuja odpor, je take razmere treba preseči, saj niso v interesu slovenskega naroda, vere in Cerkve. Opozarjal je tudi, da se je Jezus neposredno obračal na posameznega človeka, na njegovo individualno dušo in postavil njegovo osebnostno vest neposredno nasproti Bogu.⁵⁰⁷ Na to se je ostro odzval *Slovenski gospodar*, ki je opominjal, da pravega krščanstva brez Cerkve in duhovnikov ni, naj je to nekaterim prav ali ne.⁵⁰⁸

Katoliška stran je svojo idejnopolitično držo podkrepila slabega pol leta kasneje, ko so od 29. junija do 2. julija 1939 pripravili velik Mladinski tabor. Bil je največja mariborska prireditev mladine v povojni dobi.⁵⁰⁹ Udeležilo se ga je nad 10.000 članov Zveze fantovskih odsekov in Zveze dekliških krožkov.⁵¹⁰ Na taboru so pripravili športne in telovadne tekme ter stanovska zborovanja. Na glavni taborni dan, 2. julija, so izvedli pohod po ulicah in velik telovadni nastop na novem mariborskem stadionu. Na idejnih in političnih stanovskih zborovanjih za dijake, učitelje, vzgojitelje, izobražence, kmete, dekleta, obrtnike in delavce so predavali vidni mariborski in slovenski katoliški javni in politični delavci: poslanec JRS in predsednik Kmečke zveze za Štajersko Jožef Špindler, profesor na mariborskem bogoslovju in predsednik mariborske Prosvetne zveze Josip Hohnjec, ravnatelj mešane realne gimnazije v Mariboru Franc Sušnik, predstavnik mariborske Prosvetne zveze in mladinski organizator Mirko Geratič, poslanec JRS in tajnik Kmečke zbornice dr. Jože Lavrič, izseljenski organizator pater Kazimir Zakrajšek, Milka Kosičeva, Marica Dobovičnikova, duhovni vodja dekliških krožkov Drago Oberžan, veleposestnik in trgovec Ivan Ogrin, poslanec JRS Franjo Žebot, ravnatelj meščanske šole Franc Fink, p. Jakov Laura iz mariborske jezuitske rezidence, profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani dr. Andrej Gosar, kaplan v župniji sv. Petra pri Mariboru, duhovni svetnik Drago Oberžan, profesor na mariborski klasični gimnaziji dr. Ivan Dornik, strokovni tajnik Zveze združenih delavcev (ZZD) Peter Rozman in poslanec ZZD v Delavski zbornici Rudolf Smersu. Na predvečer glavnega dne tabora je Zveza fantovskih odsekov pripravila baklado, nočni zahvalni spreved na Slomškov grob. Spremljalo jo je nad 10.000 gledalcev. V Slomškovi kapelici so nad grobom obesili prepis spomenic, priprošnje na Slomška, ki so ju leta 1932 prebrali na Slomškovem grobu.

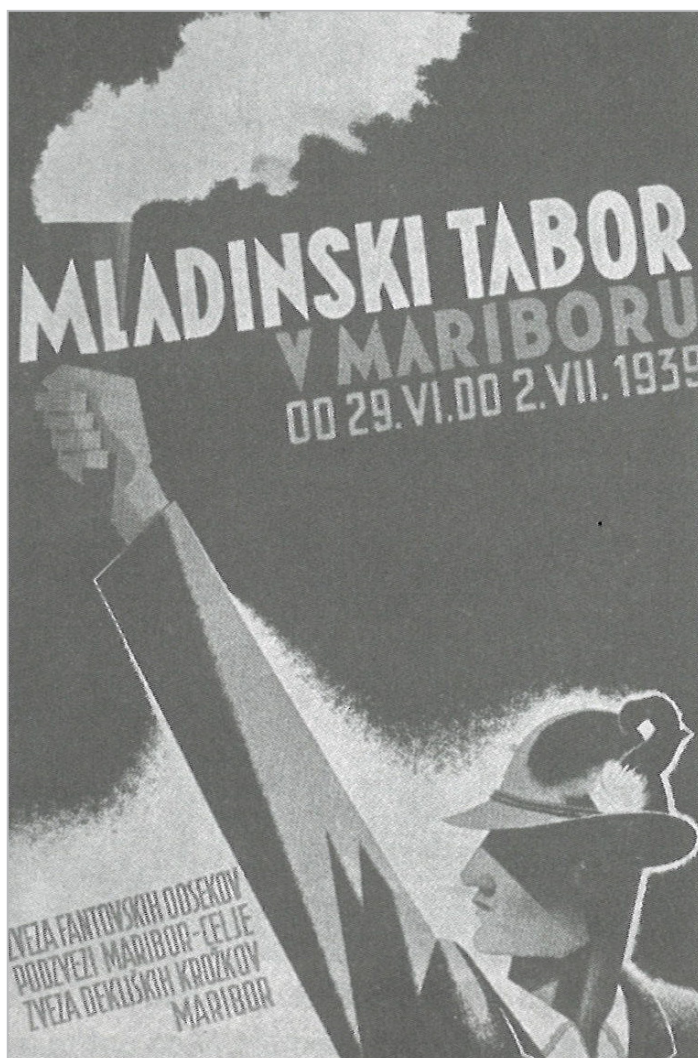
⁵⁰⁶ Gašparič, "Igor Rosina v tridesetih letih", str. 72.

⁵⁰⁷ Igor Rosina, "Eppur, si muove", *Večernik*, 28. in 29. 1. 1939, št. 23, str. 3.

⁵⁰⁸ "Kako pišejo ...", *Slovenski gospodar*, 8. 2. 1939, št. 6, str. 3–4.

⁵⁰⁹ "Cvet slovenske mladine v Mariboru: pod pokroviteljstvom Nj. Vel. kralja Petra II.", *Slovenski gospodar*, 5. 7. 1939, št. 27, str. 3.

⁵¹⁰ "Veličastni mariborski dnevi so minili: zmagovita pot slovenske mladine: Maribor je pokazal navdušenje, požrtvovalnost in disciplino naše mladine". *Slovenec*, 4. 7. 1939, št. 149a, str. 1.

Plakat Mladinskega tabora od 29. junija do 2. julija 1939 v Mariboru (PAM, Fototeka)

Prepis spomenic je škofu Tomažiču svečano izročil Mirko Geratič, ki ga je sprejel, in dovolil obesiti v kapelici. Na prepis so pritrdili še zlat lovorjev venec.⁵¹¹

Obenem z nočnim pohodom je v mariborskem gledališču potekala telovadna akademija, ki so se je udeležili poveljnik mesta general Čeda Stanojlovič, minister za pošto in telegraf Jovan Altiparmarkovič, minister za gozdove in

⁵¹¹ "Cvet slovenske mladine v Mariboru: pod pokroviteljstvom Nj. Vel. kralja Petra II.", *Slovenski gospodar*, 5. 7. 1939, št. 27, str. 1–2.

rudnike Ljubomir Pantič, minister brez portfelja Franc Snoj, ban Marko Natlačen, mariborski in ljubljanski mestni predsednik Juvan in Adlešič, sreska načelnika Janko Šiška in Leopold Eiletz, rektor Univerze v Ljubljani Matija Slavič, Josip Hohnjec, stolni kanoniki s proštom dr. Maksimiljanom Vraberjem in več senatorjev ter poslancev. Na akademiji je o mladini in njenem odnosu do vere, domovine, države in naroda govoril dr. Ciril Žebot.⁵¹²

Na glavni dan tabora, 2. julija 1939, so dopoldan pripravili mladinski sprevod od Glavnega kolodvora do stadiona Železničar. V sprevodu, ki ga je vodilo 51 konjenikov, je bilo okoli 10.000 uniformiranih fantov in deklet ter mladenk in mladcev v civilni in narodni noši. V dvoredu ob cestah se je zbralo približno 30.000 ljudi. Sprevod je zaključila godba. Na poti na stadion se je sprevod pomikal mino slavnostne tribune na Trgu svobode, kjer so se zbrali general Stanojlovič, Stanislav Žitko, predsednik pripravljalnega odbora Mladinskega tabora in svetovalec škofijskega katehetskega urada za srednje šole Jakob Richter, minister za zgradbe Miha Krek, pravosodni minister dr. Viktor Ružič, minister za telesno vzgojo Đuro Čejović, ki ga je spremljal vodja njegovega kabineta in referent pri Ministrstvu za telesno vzgojo, nekdanji vrhunski slovenski telovadec in športni pedagog Drago Ulaga, ter ministri Snoj, Altiparmarkovič in Pantič. Na tribuni so bili še ban Natlačen, podpredsednik Senata Kraljevine Jugoslavije dr. Mile Miškulin, slovenski senatorji dr. Fran Kulovec, Franc Smodej in Fran Schaubach, senatorja Đuro Vukotić in Kamenko Božič, škof Tomažič, vsi slovenski poslanci JRS, tajnik Narodne skupščine in poslanec JRS Milan Badžak in njen poslanec Todor Živković. Poleg njih so bili na tribuni predsednik apelacijskega sodišča Vladimir Golia, Matija Slavič, predsednik ljubljanske prosvetne zveze Franc Ksaver Lukman, Josip Hohnjec, mariborski in ljubljanski mestni predsednik ter mestna predsednika Celja in Ptuja dr. Alojzij Voršič in dr. Alojzij Remec, predsednik Slovenske županske zveze Ferdinand Novak, predsednik Kmečke zveze Janez Brodar, predsednik Kmetijske zbornice Martin Steblovnik, Josip Leskovar, poštni ravnatelj dr. Josip Štukelj, namestnik železniškega ravnatelja v Ljubljani inž. Franc Hojs, predsednik mariborskega okrožnega sodišča dr. Adolf Hudnik, višji državni pravdnik Matko Zorjan, sreska načelnika Šiška in Eiletz, predstojnik mestne policije Stanko Kos, vodja obmejne policije Stevo Krajnovič, upravnik mariborske carinarnice Mičič, poveljnik 45. pešpolka polkovnik Mihajlo Božovič, poveljnik 32. arterijskega polka polkovnik Peter Kiler in poveljnik šole za rezervne pehotne častnike podpolkovnik Stjepan Gašić. Sestava gostov na častni tribuni je pokazala kolikšen pomen so pripisovali Mladinskemu taboru.⁵¹³

⁵¹² Prav tam, str. 2.

⁵¹³ Prav tam, str. 2–3; Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 309–310.

Tabor je zaključil večurni popoldanski telovadni nastop na stadionu Železničar. Telovadni prireditvi je prisostvoval tudi škof Rožman, ki je bil dopoldne zadržan. Zmagovalcem so podelili darila, ki so jih poklonili Anton Korošec, ministra Krek in Snoj ter predsedniki slovenskih avtonomnih mest. Med telovadnim nastopom je nad stadionom krožilo letalo mariborskega letalskega kluba. Sporočilo tabora je bilo, da so člani in članice fantovskih odsekov in dekliških krožkov cvet prave, disciplinirane slovenske mladine.⁵¹⁴

Poleti 1939 je s katoliške strani prišlo še eno sporočilo. Bilo je izrazito ideološkega značaja, zadevalo pa je liberalizem oziroma 150. letnico francoske revolucije. Po *Slovenskem gospodarju* je ta pomenila prodor liberalizma na politično polje, čeprav je sicer liberalizem starejši kot 150 let. Njegov pojav je na začetku človeštva uprizorila že kača oziroma tisti hudobni duh, ki je iz nje govoril prvima človekoma, da bi ju odvrnil od pokorščine Bogu in njegovi volji. "Liberalizem je pretiravanje človeške svobode zlasti v odnosu človeka do Boga in religije", je opozarjal *Gospodar*. Geslo s katerim so preosnovali francosko družbo in državo *Svoboda, enakost, bratstvo* je izraz popolne neodvisnosti od Boga in krščanstva in v celotnem nasprotju z njim. Francosko revolucijo so izvršili z največjim nasiljem. Nadaljeval ga je Napoleon s svojim samodržnim in nasilnim vladanjem ter krvavimi vojnami po Evropi. Liberalizem se je v prejšnjem stoletju začel širiti v Evropi in z geslom *Svoboda, enakost bratstvo* nastopal ne toliko proti moči absolutistične države, ampak proti božji avtoriteti in oblasti Cerkve. Lažniv v svojem bistvu ni mogel nobenemu narodu prinesiti sreče, marveč nesrečo in škodo. Zato je pokončan po svojih lastnih potomcih. Namesto svobode, enakosti in bratstva je človeštvo na političnem področju zapeljal pod absolutistično diktaturo totalitarnih držav, na socialnem in gospodarskem polju pa pod suženjski jarem marksizma in komunizma. "In ta sodba je edino stvarna in prava, ne pa tista, ki jo laži-svobodomiselní krogi te dni širijo s frazastimi slavonspevi o priliki 150letnice njegovega političnega prodora po francoski revoluciji."⁵¹⁵

Leta 1939 je katoliška mladina ponovno obiskala Maribor. To pot so se zbrali člani Slovenske dijaške zveze (SDZ), ki so 14. oktobra 1939 zvečer ob bakljah na Slomškovem grobu posvetili svoje vrste Kristusu in zaobljubili svoje delo SDZ, Slomšku, Sloveniji in Jugoslaviji. Ob grobu se je zbralo 700 dijakov, z njimi pa še škof Tomažič, stolni dekan Franc Cukala, zastopnik mestnega predsedni-

⁵¹⁴ "Cvet slovenske mladine v Mariboru: pod pokroviteljstvom Nj. Vel. kralja Petra II.", *Slovenski gospodar*, 5. 7. 1939, št. 27, str. 2–3. O Mladinskem taboru sta kratko poročala tudi *Večernik* in *Delauska politika* ("Maribor: Mladinski tabor v Mariboru", *Večernik*, 3. 7. 1939, št. 148, str. 4; "Maribor: prireditve mladinskega tabora", *Delauska politika*, 4. 7. 1939, št. 75, str. 3). O Mladinskem taboru glej tudi Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 306–312.

⁵¹⁵ "150letnica liberalizma", *Slovenski gospodar*, 12. 7. 1939, št. 28, str. 1–2. O tedanjih pogledih liberalne strani na francosko revolucijo glej Anka Vidovič-Miklavčič, "Pogledi na francosko revolucijo v tisku liberalne provenience 1929–1940", *Zgodovinski časopis* 44, št. 2 (1990), str. 221–233.

ka Andrej Veble, duhovni vodja SDZ, profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani dr. Lambert Ehrlich, mestni podpredsednik Franjo Žebot, okrajni načelnik Eile-tz in ravnatelj mariborskega bogoslovja kanonik dr. Alojzij Ostrc. Škof Tomažič je molil prošnjo za Slomškovo beatifikacijo in opravil molitev za narod. Nato je zastopnik Slomškove družine Franc Hrastelj v kratkem nagovoru pozdravil zbrano dijaštvo, škof Tomažič pa je povzel glavne poudarke slovesne izjave, ki jo je dijaštvo podalo na grobu. Izjavo je prebral podpredsednik SDZ Ciril Žebot. Z njo se je dijaštvo zavezalo vodilu *Povsod Boga!*, osnovnim vrednotam in svetinjam *Bog, narod, država!*, to je zaporedju, ki ga ne dovoli spremeniti, *sinovstvu Cerkvi in poslušnosti njenemu vodstvu, vdanosti kralju, zvestobi narodnemu voditelju ter enotnosti, urejenosti in discipliniranosti* svojih akcij. To so bila izpovedana bojna znamenja, ki jih je nato sprejela skupščina SDZ 15. oktobra 1939 v Mariboru. Sklenili so, da izjava, podana na Slomškovem grobu, postane "listina nespremenljivih temeljev SDZ in vsega njenega članstva kot tudi bodočega slovenskega izobraženstva, ki bo izšlo iz vrst gibanja obnovljene SDZ".⁵¹⁶

V drugi polovici tridesetih let je bilo v Mariboru še več drugih vidnih dogodkov. Drugega januarja 1936 je *Slovenski gospodar* stopil v sedemdeseto leto svojega izhajanja, kar so obeležili s številom 70 na svojem čelu.⁵¹⁷ *Gospodar* je tako izhajal vse leto 1936. V letu 1936 so obeležili tudi šestdesetletnico Vekoslava Kukovca, 10. junija,⁵¹⁸ in škofa Tomažiča, 1. avgusta.⁵¹⁹ Pripravili so Teden bolgarske kulture,⁵²⁰ 8. septembra pa je bila v Mariboru 47. letna skupščina Ciril-Metodove družbe, ki je pozvala "vse Slovence, da naša politična diferenciranost ne sme iti nikoli tako daleč, da bi se slovenska stranka v dosego strankarskih ciljev vezala z narodnim nasprotnikom".⁵²¹ Devetindvajsetega in 30. maja 1937 so slovesno proslavili 20. letnico Majniške deklaracije, 19. septembra sta Jugoslovansko-Češkoslovaška liga in Češki klub pripravila žalno slovesnost v spomin umrlemu češkoslovaškemu predsedniku dr. Tomášu Garrigui Masaryku, 21. septembra pa so se pokojnega predsednika spomnili tudi na seji mestnega sveta.⁵²² Štiriindvajsetega septembra 1937 je Fran Kovačič, "ki si je pridobil največ zaslug za dosedanje delo proglašenja Slomškega blaženim in da je Maribor pripadel Jugoslaviji", ob

⁵¹⁶ "Zaobljuba in program slovenskega katoliškega dijaštva", *Slovenec*, 18. 10. 1939, št. 239a, str. 5.

⁵¹⁷ *Slovenski gospodar*, 2. 1. 1936, št. 1, str. 1.

⁵¹⁸ "Naši jubilarci: dr. Vekoslav Kukovec – šestdesetletnik", *Mariborski večernik "Jutra"*, 10. 6. 1936, št. 131, str. 3.

⁵¹⁹ "Knezoškof dr. I. J. Tomažič 60letnik", *Slovenski gospodar*, 29. 7. 1936, št. 30, str. 1. Glej tudi "Mariborske in okoliške novice: škof dr. Tomažič 60letnik", *Mariborski večernik "Jutra"*, 31. 7. 1936, št. 173, str. 3. *Delauska politika* o Tomažičevem jubileju ni poročala.

⁵²⁰ Jurij Perovšek, "Slovenski pogled na Bolgare in Bolgarijo od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne", *Studia Historica Slovenica* 24, št. 2 (2024), str. 393.

⁵²¹ "Mal' položi dar domu na oltar: Maribor v znamenju cirilmetodarskega poslanstva", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 9. 1936, št. 205, str. 2.

⁵²² Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 319, 326.

Naslovnica Slovenskega gospodarja, ki je opozorila na sedemdeseto leto njegovega izhajanja (*Slovenski gospodar*, 2. 1. 1936, št. 1, str. 1)

75. letnici Slomškove smrti in štiridesetletnici svojega kulturnega delovanja prejel Slomškovo nagrado; mariborska občina jo je uvedla kot spomin na Slomškove dneve leta 1936.⁵²³ V tem letu so se poslovili od Ljudevita Pivka.⁵²⁴ Tretjega aprila

⁵²³ "Prelatu Dr. Fr. Kovačiču izročena Slomškova nagrada", *Slovenski gospodar*, 29. 9. 1937, št. 39, str. 5; "Mariborske novice: prelat dr. Fr. Kovačič prvi nosilec Slomškove nagrade", *Mariborski večernik "Jutra"*, 25. 9. 1937, št. 218, str. 3. *Delavska politika* o podelitvi Slomškove nagrade Franu Kovačiču ni poročala. – O Slomškovi nagradi in priznanju Franu Kovačiču glej tudi Fras, *Mariborski župan, Juvan*, str. 295–296; Friš in Gostčnik, "Juvan – drugič na čelu mestne občine", str. 184–185.

⁵²⁴ "Veličastno pretresljivo slovo sokolskega Maribora od carzanskega heroja", *Mariborski večernik "Jutra"*, 1. 4. 1937, št. 73, str. 1–2; "Poslednje vesti: dr. Ljudevit Pivko umrl", *Slovenski gospodar*, 31. 3. 1937, št. 13, str. 10; "Maribor: dr. Ljudevit Pivko", *Delavska politika*, 31. 3. 1937, št. 26, str. 3.

1938 so časnikarji, organizirani v ljubljanski sekciji jugoslovanskega novinarskega združenja, prvič izbrali Maribor za kraj svojega rednega občnega zbora.⁵²⁵ Leto kasneje so se v Mariboru poslovili od Frana Kovačiča, ki ga je lahko le slabo leto in pol bodrilo Slomškovo priznanje.⁵²⁶ Leta 1940 so ob 140. letnici Slomškovega rojstva počastili njegov spomin.⁵²⁷

Maribor je bil tudi v tem času mesto, v katerega so vstopile visoke oziroma vidne osebnosti. Petega avgusta 1936 je Maribor obiskal češkoslovaški poslanik Václav Girsá.⁵²⁸ V istem letu, nekaj dni zatem, ko so svečano proslavili kraljev rojstni dan 6. septembra (praznoval ga je na Bledu),⁵²⁹ se je v Mariboru kratko ustavil Peter II. Kralj in njegovo spremstvo so po ogledu obmejnih krajev v dveh avtomobilih 9. septembra 1936 dopoldne prispeli v mesto. Na mostu so kralja prepoznali in mu pričeli vzklikati. S spremstvom se je po Strossmayerjevi ulici odpravil na Slomškov grob, kjer mu je banovinski arhivar Franjo Baš predstavil Slomškove zasluge za Maribor in celotno Slovenijo. Kralj si je ogledal tudi grob prvega slovenskega poklicnega časnikarja Antona Tomšiča. V mestnem središču je kupil dva filma, nato pa so se odpeljali na Mariborski otok, kjer si je ogledal kopališke naprave. Potem se je s spremstvom odpeljal proti Dravogradu.⁵³⁰

Naslednje leto je 20. januarja Maribor obiskal socialni referent praškega mestnega sveta dr. Peter Zenkla, ki je kmalu zatem postal novi župan Prage.⁵³¹ V okviru svoje turnee po Sloveniji, ki so jo spremljale demonstracije privržencev JRS, je Maribor 8. junija 1937 obiskal predsednik JNS Petar Živković.⁵³² S strankinimi funkcionarji, podpredsednikom JNS Jovanom Banjaninom, predsednikom poslanskega kluba JNS inž. Dušanom Popovićem, senatorjema Milutinom Dragovićem in Grgo Andjelinovićem ter vodjo JNS v Sloveniji in senatorjem Albertom Kramerjem se je udeležil sreske konference JNS, ki jo je vodil sreski predsednik Franjo Lipold. Konferenco so spremljale demonstracije približno

⁵²⁵ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 318.

⁵²⁶ "Borec za meje Slovenije umrl", *Slovenski gospodar*, 22. 3. 1939, št. 12, str. 1; *Mariborski večernik "Jutra"* in *Delavska politika* o Kovačičevi smrti nista poročala.

⁵²⁷ "140letnica Slomškovega rojstva", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1940, št. 48, str. 1–2; "Maribor je počastil spomin škofa in narodnega buditelja Slomška", *Večernik*, 26. 11. 1940, št. 269, str. 7. Pri *Delavski politiki* se na Slomška niso spomnili.

⁵²⁸ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 318.

⁵²⁹ "Ljubezen in zvestoba kralju Petru II.", *Mariborski večernik "Jutra"*, 7. 9. 1936, št. 204, str. 1; "Veličastna proslava rojstn. dne Nj. Vel. kralja", *Slovenski gospodar*, 9. 9. 1936, št. 36, str. 10; "Doma in po svetu: kralj Peter II.", *Delavska politika*, 12. 9. 1936, št. 74, str. 2. – O praznovanju rojstnega dne kralja Petra II. v Mariboru glej tudi Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 321.

⁵³⁰ "Nj. Vel. kralj Peter II. prvič v Mariboru", "Mariborske in okoliške novice: kralj Peter II. v Mariboru", *Mariborski večernik "Jutra"*, 9. 9. 1936, št. 205, str. 1, 3; "Novice: osebne vesti: naš kralj med slovenskimi Štajerci", *Slovenski gospodar*, 16. 9. 1936, št. 38, str. 3. *Delavska politika* o kraljevem obisku Maribora ni poročala.

⁵³¹ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 318–319.

⁵³² "Peter Živković na Štajerskem", *Jutro*, 9. 6. 1937, št. 131, str. 2.

50 katoliških študentov, ki so prispeli iz Ljubljane. Med demonstranti so opazili tudi mariborskega podpredsednika Žebota, konjiškega arhidiakona Franca Tovornika in nekdanjega ministra SLS Ivana Vesenjaka. Demonstranti so razbili več okenskih stekel na hotelu Orel, kjer je bila konferenca, po njej pa še stekla sokolskih pisarn v Narodnem domu. Voditelji JNS so se po konferenci ob bučnih demonstracijah odpeljali v Konjice, nato pa v Celje.⁵³³

Med drugimi osebnostmi, ki so jih prijazno sprejeli sta Maribor 8. aprila 1937 in 7. aprila 1938 obiskala prometni minister dr. Mehmed Spaho in minister za pošto in telegraf Vojko Cvrkič. Enajstega aprila 1938 se je na poti skozi Maribor v mestu ustavil poljski minister za komunikacije Juliusz Ulrych, 30. julija pa minister za socialno politiko Dragiša Cvetković. Maribor so večkrat obiskali tudi ministra Krek in Korošec in ban Natlačen.⁵³⁴

Bližanje druge svetovne vojne na Slovenskem

Koroščeva smrt

Napad sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941⁵³⁵ je presegal dotedanje politično življenje. Nemški okupator je pahn timer Maribor "do pekla in nazaj",⁵³⁶ ko se je začelo novo obdobje njegovega političnega razvoja. Na poti do vojn timer pekla se je čas za trenutek ustavil in nato nezadržno nadaljeval svojo pot proti novi zgodovinski prelomnici. Zastal je 14. decembra 1940, ko je v Beogradu umrl Anton Korošec. K sebi "ga je poklical /.../ na večno trajajoči pogovor Bog", je kasneje v poetičnem duhu oznanil *Slovenski gospodar*.⁵³⁷ Koroščeva smrt je zaznamovala katoliško stran in označila slovensko in jugoslovansko politično življenje. *Slovenski gospodar* je ob njegovi smrti zapisal, da se je Slovenija ob izgubi največjega sina svoje sedanosti, našega narodnega voditelja, ovila v žalost. "Kako ne bi mati plakala nad izgubo takšnega sina! Saj je dr. Korošec Slovenijo ljubil nad vse. Ona je bila cilj njegovih želj, njegovih teženj, njegovih naporov. Za njo je govoril, za njo pisal, za njo delal, za njo se mučil, za njo trpel.

⁵³³ "Obmejni nacionalni in napredni Slovenci pozdravljajo P. Živkovića", *Mariborski večernik* "Jutra", 9. 6. 1937, št. 128, str. 1; Darko Friš, "Turneja Petra Živkovića in vodstva Jugoslovanske nacionalne stranke po slovenskih krajih letu 1937", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1 (2005), str. 65–66. O turneji Petra Živkovića po Sloveniji leta 1937 glej prav tam, str. 61–78; Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. 129–146.

⁵³⁴ Fras, *Mariborski župan Juwan*, str. 319–320.

⁵³⁵ "Jugoslavija je napadena", *Večernik*, 6. 4. 1941, št. 78a, str. 1; "Nemčija začela vojno z Jugoslavijo!", *Slovenski gospodar*, 9. 4. 1941, št. 15, str. 2.

⁵³⁶ Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997).

⁵³⁷ "Pogovarjal se je z Bogom ...", *Slovenski gospodar: priloga "Slov. gospodarja"*, 25. 12. 1940, št. 52, str. 8.

Slovenija je bila prva briga in edino veselje njegovega življenja." A Korošec ni bil samo slovenski, ampak tudi jugoslovanski politik, je nadaljeval *Gospodar*. Obstoje, razvoj in napredek jugoslovanske države mu je bil tem bolj pri srcu, ker je bil do dna duše prepričan, da sta usoda Slovencev in obstoj našega naroda najboljše in morda edinole zagotovljena v močni Jugoslaviji. Korošca ni bilo več, *Slovenski gospodar* pa je v tolažbo spomnil, da smo majhen narod, nam je pa "Bog dal velike može. Dal nam je škofa Slomškega, dal dr. Kreka, dal dr. Korošca." – "Njihov duh plava nad nami oživljajoče, bodreče in tolažeče. Njihova molitev spremlja življenjsko pot našega naroda in njegove države. In v tem smislu kliče-mo: Slava spominu dr. Korošca! Živela Slovenija! Živela Jugoslavija!"⁵³⁸

V številki, v kateri je objavil sporočilo o Koroščevi smrti, je *Slovenski gospodar* predstavil Koroščevo življenje in delo. "Bog mu bodi obilen plačnik v večnosti za vsa njegova dobra dela!", je končal svoj zapis. Pridal je še poročilo o zadnjem večeru Koroščevega življenja in prvih odzivih na njegovo smrt.⁵³⁹ V naslednji številki je obširno poročal o žalnih slovesnostih 14. in 15. decembra v Beogradu in pogrebnih svečanostih v Ljubljani 17. decembra 1940. Udeležili so se jih številni predstavniki slovenskega in jugoslovanskega političnega, gospodarskega, kulturnega, znanstvenega, cerkvenega in drugega javnega življenja, dijaštva ter vojske, orožništva in žandarmerije. Od Korošca se je poslovilo tudi uradno zastopstvo mesta Maribor. V Mariboru so se 17. decembra zjutraj učenci in dijaki udeležili maš zadušnic po mestnih cerkvah, v mariborskih šolah so bile žalne komemoracije, pouk je tisti dan odpadel. Dopoldne je sledila slovesna maša zadušnica v stolnici, ki so se je udeležili številni predstavniki mariborskega javnega življenja, ob njih pa še drugi meščani. Tudi vsi mestni uradi in uradi mestnih podjetij so imeli dan žalovanja. Ko se je v ljubljanskem Gaju zaslužnih mož (Navju) med molitvami za Koroščev dušni mir pri odprtem grobu od njega s častnimi salvami iz pušk in topov poslovila jugoslovanska vojska, so "vsi navzoči", je opisal *Slovenski gospodar*, "imeli pri tem občutek, kot da lega v grob vladar in res smo Slovenci položili k večnemu počitku svojega vladarja, kateremu so bile izkazane ob grobu prave vladarske časti od strani naše hrabre armade".⁵⁴⁰

Koroščeva smrt je zaznamovala tudi liberalno in socialistično stran. *Večernik* je opozoril na trenutke, ko so ga našli mrtvega in predstavil njegovo politično pot.⁵⁴¹ Njegov lastnik, Adolf Ribnikar, se je spominjal svojih srečanj s Koro-

⁵³⁸ "† Dr. Anton Korošec", *Slovenski gospodar*, 18. 12. 1940, št. 51, str. 1.

⁵³⁹ "Življenjsko delo dr. Antona Korošca: v borbi za narodne in politične pravice Slovencev", "Zadnja pot...", *Slovenski gospodar*, 18. 12. 1940, št. 51, str. 18–20.

⁵⁴⁰ "Slovo od dr. Antona Korošca", *Slovenski gospodar: priloga "Slov. gospodarja"*, 25. 12. 1940, št. 52, str. 1–8; Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 340. O Koroščevem pogrebu glej tudi Jure Gašparič, "Žalost za voditeljem – zvestoba preko groba: umrl je dr. Anton Korošec: k zgodovini političnega pogreba na Slovenskem", *Zgodovina za vse* 23, št. 1 (2016), str. 60–73.

⁵⁴¹ "Dr. Anton Korošec", *Večernik*, 14. in 15. 12. 1940, št. 285, str. 1.

Polstarna plačana v gotovini
Štev. 51 — Leto 74
Maribor dne 18. decembra 1940
Posamezna številka stane 1 din

SLOVENSKI GOSPODAR

LIST LJUDSTVU V POUK IN ZABAVO
Z MESEČNO PRILOGO „KMEČKO DELO“

Uredništvo in upravnništvo: Maribor, Koroška 5.
Telefon 21-15

Čena inzeratov: Črna stran
do 500 —, pol strani do 1000 —,
četrti strani do 500 —, 1/4 strani
do 200 —, 1/8 strani do 125 —
Mali oglaševalski mesečni din 1 —

Izdaja v sredo
Črna: Letno 38 din, polletno 30 din,
četrtletno 11 din; tiskovinske
Polno-čkovni račun številka 10.603
Reklamacije niso poštnice prave.

Dr. Anton Korošec

V žalost se je zavila Slovenija. Izgubila je največjega svojega sina v sedanjosti. V soboto, 14. decembra, ob 7. uri zjutraj je prenehalo biti plemenito srce dr. Antona Korošca, našega narodnega voditelja. Kako se bi mati plakala nad izgubo takinega sina! Sedaj je dr. Korošec Slovenijo ljubil nad vse. Ona je bila cilj njegovih želja, njegovih teženj, njegovih naporov. Za njo je govoril, za njo pisal, za njo delal, za njo se mučil, za njo trpel. Slovenija je bila prva briga in edino veselje njegovega življenja.

S Slovenijo žaleje vse Jugoslavije. Dr. Korošec ni bil samo slovenski, marveč tudi jugoslovanski politik. Obstoje, razvoj in napredek naše narodne jugoslovanske države mu je bil tem bolj pri srcu, ker je bil do dna duše prepričan, da je soseda Slovencev tesno povezana s Hrvaši in Srbi ter da je obstoj našega naroda najboljše in morda edino zagotovilo v moči jugoslovanske države. Zato je bila njegove iskrene ljubezni in potrjvalne službi deležna tudi Jugoslavija.

Vse svoje velike državniške sposobnosti je voditelj Slovencev postavil v službo naši skupni državi, ki bo zlasti v zapletenih in nevarnih razmerah sedanjega časa težko strelala njegovo izgubo. Tega prepričanja je dal izrazu najpristojejši činilci v državi knez-namestnik Pavle, ki je po smrti Koroščevi ob 11. uri prispel v sobo, v kateri je voditelj Slovencev izdihnil svojo dušo, ter globoko premisljen stojel ob njegovem mrtvem telesu vzdihnil: »Njegova izguba je velika izguba. Z njim nisem izgubil samo velikega državnika, temveč tudi dobrega osebnega prijatelja!«

Očeta slovenskega naroda ni več med nami. Sedaj je od nas prvi borilec in naščitnik, zagovornik naših pravic, branitelj in dobrotnik vseh tlačanih, trpežih in ubogih. Mar je čudno, da je nedopovedna žalost zajela slovenska srca? Mar je čudno, da so solze zalile oči tisočim in tisočim? Mar je čudno, da je na ustnicah tisočim v teh dneh plavalo vprašanje, bodisi izgovorjeno bodisi nemno: »Kaj bo z nami?« Žalost je upravičena, toda imeti mora svoje meje. Ne sme se spreveči v malodušje.

Dr. Korošec ni poznal malodušja ter mu je bil nasprotnik. Vedno, brez vse črnoglednosti je zri v svet in našlo slovensko bodočnost. Kdor bi se vdal malodušju, bi se pregrešil zoper spomin dr. Korošca. Bog Slovencev ne bo zapustil. Kakor nas je ohranil doslej, bo za nas vodil brigo ter nam pomagal tudi v bodoče. Mal narod smo, pa nam je Bog dal velike moči. Dal nam je škola Slomška, dal dr. Kreka, dal dr. Korošca. Vsi so prerano zapustili svoje ljudstvo. In vendar se niso popolnoma ločili od njega. Njihov duh plava nad nami oživlja, joče, bodreče in tolažeče. Njihova molitev spremlja življenjsko pot našega naroda in njegove države. In v tem smislu kličemo: Slava spominu dr. Korošca! Živela Slovenija! Živela Jugoslavija!

Sporočilo o smrti
Antona Korošca ("Dr.
Anton Korošec",
Slovenski gospodar,
18. 12. 1940, št. 51,
str. 1)

ščem. Posebej leta 1919 v Beogradu, ko sta se pogovarjala o ponovnem strankarskem boju na Slovenskem. Takrat mu je dejal:

Foter – tako smo ga nazivali za časa deklaracijskega gibanja – pustite Vi strankarsko politiko, ostanite naš nadstrankarski oče vseh Slovencev. Vsi Vas bomo radi imeli in spoštovali, kakor smo Vas do sedaj! Pomigal je z glavo, pogledal me po strani, in dejal: 'Jaz bi rad, ali saj veste, mladi v Ljubljani me ne puste.'⁵⁴²

⁵⁴² Prav tam.

Ribnikar je še poudaril, da je bil Korošec neomajen jugoslovanski patriot, vedno v pomoč Jugoslaviji.

Sedanjest žal ne more dela dr. Korošca in njegovih zaslug za narod in državo pravilno oceniti, ker je za nepristranske in objektivne ugotovitve in ocenitve poklicana zgodovina. Prepričani pa smo, da bo stalo v zgodovini Jugoslavije in še posebej v zgodovini Slovencev ime dr. Korošca trajno med najzaslužnejšimi voditelji naroda.⁵⁴³

Tu je na mestu, da posebej opozorimo na odlično monografijo Andreja Rahtena, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*. Na dan Koroščevega pogreba se je *Večernik* še enkrat posvetil njegovi politični poti, posebej v zadnjih dveh letih habsburške monarhije.⁵⁴⁴ – Na socialistični strani so ob vesti o Koroščevi smrti in podatku o njegovem pogrebu navedli, da je nenadne smrti umrl

prosvetni minister dr. Anton Korošec, vodja JRZ v Sloveniji, vpliven politik, ki je v Jugoslaviji igral važno in vidno vlogo vseh dvaindvajset let njenega obstoja. Za svoje zasluge za državo je bil večkrat odlikovan in je užival zaupanje na najvišjih mestih. Z njegovo smrtjo je težko prizadeto politično gibanje, kateremu je pripadal kot zvest, neizprosen in načelen borec.⁵⁴⁵

Poročilo o njegovem pogrebu so končali z besedami: "Tako je legel k zadnjemu počitku mož, ki je bil predstavnik velikega katoliško-političnega gibanja v Sloveniji in imel velik vpliv na tok razvoja dogodkov v državi."⁵⁴⁶

"Kaj bo z nami?!"

Tako se je vprašal *Slovenski gospodar* ob Koroščevi smrti decembra 1940.⁵⁴⁷ Vprašanje se je neposredno navezovalo na položaj, ko narodnega voditelja ni bilo več, imelo pa je tudi elementarno bivanjsko razsežnost. Nanj je najprej odgovoril Koroščev naslednik in novi vodja najmočnejše slovenske politične

⁵⁴³ Prav tam.

⁵⁴⁴ "Ob zadnjem slovesu jugoslovanskega državnika", *Večernik*, 17. 12. 1940, št. 287, str. 3.

⁵⁴⁵ "Ob smrti dr. Korošca", "Pogreb dr. Korošca", *Delavska politika*, 17. 12. 1940, št. 144, str. 1.

⁵⁴⁶ "Iz naših krajev: Ljubljana: pogreb dr. Korošca", *Delavska politika*, 19. 12. 1940, št. 145, str. 3.

⁵⁴⁷ † Dr. Anton Korošec", *Slovenski gospodar*, 18. 12. 1940, št. 51, str. 1.

organizacije JRS Fran Kulovec.⁵⁴⁸ V Mariboru je na širši seji mestne strankine organizacije 15. februarja 1941 spregovoril o ključnem narodnopolitičnem cilju Slovencev v prvi jugoslovanski državi – slovenski avtonomiji. O nedoseženem slovenskem avtonomnem položaju v Jugoslaviji je dejal, da slovenski narod ne bo prenehal z bojem za njegovo uresničitev – Banovino Slovenijo, dokler si je ne bo izvojeval. "To je naše načelno stališče", vendar imamo Slovenci razumevanje za prednost in nujnost neodložljivih splošnih državnih problemov v današnjem času evropske in svetovne vojne.⁵⁴⁹ Vera v avtonomijo je ostala, čakala pa je na boljši mednarodni in notranjepolitični čas.

Drugi, skrajni odgovor na vprašanje slovenske prihodnosti, je dala pomlad 1941. S pristopom Jugoslavije k Trojnemu paktu 25. marca 1941,⁵⁵⁰ državnim udarom probritansko usmerjenih častnikov, ki ga je pristop sprožil v noči iz 26. na 27. marec, množičnimi demonstracijami v podporo pučistom 27. marca in splošni javni privrženosti njihovemu dejanju, je nastopil trenutek, ki je določil, kakšen bo ta odgovor. V Mariboru so tako kot drugje v Sloveniji in Jugoslaviji pozdravili vlado, ki so jo postavili z državnim udarom in sočasno razglasitev kralja Petra II. za polnoletnega. V tistem "zgodovinskem trenutku", kot ga je označil mestni predsednik Juvan,⁵⁵¹ se je po *Večernikovem* poročilu množičnih manifestacij udeležil ves zavedni Maribor, združili so se Sokoli in Slovenski fantje, vsi so bili sproščeni vseh predsodkov in tesno povezani v eno samo dušo.⁵⁵² Mariborsko časopisje je objavilo razglas Petra II., da je prevzel kraljevsko oblast v svoje roke, njegov življenjepis, sestavo nove vlade, pripravili so prispevke o rodbini Karadodjevičev, življenjepis vodje državnega udara in predsednika nove vlade armadnega generala Dušana Simovića, objavili pozdrave rezervnih častnikov in podčastnikov, Sokolstva, Delavne skupnosti slovenske napredne (liberalne) mladine kralju in poročali o prisegi Petra II. na ustavo 28. marca

⁵⁴⁸ "Po Jugoslaviji: naslednik dr. Antona Korošca – dr. Franc Kulovec", *Slovenski gospodar*, 25. 12. 1940, št. 52, str. 4.

⁵⁴⁹ "Dr. Kulovčev govor o vprašanjih naše politike: dva njegova govora v Mariboru preteklo soboto in nedeljo", *Slovenec*, 18. 2. 1941, št. 40, str. 2. Glej tudi "Predsednik dr. Kulovec v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 19. 2. 1941, št. 8, str. 3.

⁵⁵⁰ "Ob pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu: Nemčija in Italija jamčita nedotakljivost naših mej", *Večernik*, 26. 3. 1941, št. 69, str. 1; "Pristop Jugoslavije k osi: države osi nam jamčijo naše meje in se odrekajo zahtevi po prehodu njih čet čez naše ozemlje", *Delavska politika*, 27. 3. 1941, št. 34, str. 1.

⁵⁵¹ (Alojzij) Juvan, "Poziv Mariborčanom!", *Večernik*, 27. 3. 1941, št. 70, str. 2.

⁵⁵² "Novice: spontane manifestacije za kralja, domovino in vojsko", "Maribor: mogočne manifestacije narodno zavednega Maribora", *Večernik*, 28. 3. 1941, št. 71, str. 5, 7. O manifestacijah 27. 3. 1941 glej tudi "Velike manifestacije po vsej državi", *Delavska politika*, 29. 3. 1941, št. 35, str. 1; "Odmev nastopa kralja Petra II. v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 2. 4. 1941, št. 14, str. 2. – O navdušenem odzivu Mariborčanov na vest, da je Peter II. prevzel vladarske posle glej tudi Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 346–347.

1941.⁵⁵³ Istega dne se je na proslavi ob njegovem prevzemu vladarskih poslov na slovesni seji zbral mariborski mestni svet, na kateri je predsednik mestne občine Juvan svetnike nagovoril z domoljubnim slavnostnim govorom. Kralju Petru II. so poslali vdanostni telegram.⁵⁵⁴ Jugoslovanski in slovenski (s tem tudi mariborski) odziv na 25. marec je vodil v 6. april 1941. Prišla je vojna. Osmega aprila 1941 so v Maribor prišli Nemci, 26. aprila pa se je v njem ustavil še Hitler. Končalo se je mariborsko obdobje v prvi jugoslovanski državi.

* * *

Ostane nam še pogled na mariborski mestni razvoj do druge svetovne vojne. V drugem Juvanovem mandatu so se še vedno soočali s posledicami gospodarske krize, ki se je na socialnem področju odražala v brezposelnosti in obubožanju dela prebivalstva. Tu so nadaljevali s Pomožno akcijo, leta 1938 pa uvedli socialni davek, da bi olajšali reševanje socialne problematike in nadomestili zbiranje prispevkov za Akcijo. Davek so uvedli kot davščino za zimsko pomoč. S socialnim davkom so pridobili precejšnja sredstva, ki so jih obodeljevanju finančne pomoči, porabili tudi za javna dela, gradnjo cest in kanalov.⁵⁵⁵

Reševali so tudi stanovanjsko stisko, ki jo je povzročalo preseljevanje podeželskega prebivalstva v mesto. K stanovanjskemu vprašanju delavcev so pristopili tako, da so za polovico zmanjšali najemnino tistim, ki so živeli v barakah in vagonih, tistim v zasilnih stanovanjih pa so jo zmanjšali za 10 odstotkov. Leta 1938 so del stanovalcev iz barak in vagonov preselili v novozgrajeni kompleks z osemdesetimi zasilnimi stanovanji. Sredi tridesetih let se je mesto srečalo s stavko slovenskih tekstilnih delavcev, ki so jo izvedli pod vplivom KSJ. Pridružili so se ji tudi mariborski tekstilni delavci. Stavkajočim delavcem, ki so ostali brez zaslužka in sredstev za hrano, so na pomoč priskočili someščani. Bila je tako

⁵⁵³ Peter II., "Srbi, Hrvati in Slovenci!", "Nova vlada", *Večernik*, 27. 3. 1941, št. 70, str. 1–2; "Karadžordževići", "Predsednik vlade general Dušan T. Simović", "Rezervni častniki in podčastniki pozdravljajo kralja", "Pozdrav jugoslovanskega sokolstva", "Napredna mladina svojemu kralju", *Večernik*, 28. 3. 1941, št. 71, str. 3–4; Peter II., "Srbi, Hrvati in Slovenci!", "Ob nastopu vladanja kralja Petra II.", "Vlada narodne koncentracije", "Za red v državi in mir na zunaj", *Delavska politika*, 29. 3. 1941, št. 35, str. 1; "Prisega Nj. Vel. kralja Petra II.", *Večernik*, 29. in 30. 3. 1941, št. 72, str. 1; "Po zgodovinskem preokretu: svečana prisega Nj. Vel. Petra II.", *Delavska politika*, 1. 4. 1941, št. 36, str. 1; "Živel kralj Peter II.: živela Jugoslavija!", "Kralj Peter II. prevzel kraljevsko oblast", "Nova vlada in ljudsko navdušenje za kralja, domovino in vojsko", "Navdušenje naroda za kralja, domovino in našo hrabro vojsko", "Slovesna prisega kralja", "Po Jugoslaviji: novi ministrski predsednik", *Slovenski gospodar*, 2. 4. 1941, št. 14, str. 1–2, 4.

⁵⁵⁴ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 346–367.

⁵⁵⁵ Friš in Gostečnik, "Juvan – drugič na čelu mestne občine", str. 188–190; Friš in Gostečnik, "Juvan, predsednik mestne občine", str. 453–455.

obsežna, da so jo prepovedali. Stavko so končali s sklenitvijo kolektivne pogodbe za tekstilne delavce v Sloveniji.⁵⁵⁶

V delovanju Mariborskih mestnih podjetij je prišlo do spremembe v njihovem vodenju. Predsednik občine je postal njihov predstavnik v vseh zadevah. V Mestna podjetja so vključili tudi mestno plinarno. Stabilizirali so poslovanje Mestne hranilnice in opravili več gradbenih projektov – cestnih, regulacijskih in kanalizacijskih del. Zgradili so nove stanovanjske hiše, novo carinarnico in carinsko pošto, odprli so novo dnevno zavetišče oziroma Mladinski dom, Dom za varstvo deklet, ustanovili so mešano realno gimnazijo in začeli z gradnjo novega poslopja zanj, odprli so Pokrajinski muzej v Mestnem gradu, sprejeli sklep o gradnji nove mestne tržnice, zgradili so novo cerkev sv. Rešnjega telesa in poslopje novega mariborskega bogoslovja (Korošec mu je kot prosvetni minister leta 1940 dodelil status Visoke bogoslovne šole), sezidali so relejno radijsko postajo in dogradili II. deško meščansko in II. dekliško (magdalensko) osnovno šolo Kralja Aleksandra Ujedinitelja. Ob njeni otvoritvi leta 1936 je bila označena kot najmodernejša šola v državi. V času drugega Juvanovega mandata so bili dokaj uspešni pri reševanju bivanjskih težav mestnega prebivalstva, čeprav vseh niso mogli rešiti. Nujno potrebne investicije so izvedli s pomočjo skrbnega razporejanja proračunskih sredstev ter najemanja dodatnih kreditov in posojil. Mesto je v tem obdobju uspelo stabilizirati mestno gospodarstvo, to je mestna podjetja, in vedno več finančnih sredstev nameniti socialnemu skrbstvu v občini.⁵⁵⁷

Zaključek

V slovenski politični krajini med svetovnima vojnama zavzema Maribor veliko pomembnejše mesto, kot bi se lahko mislilo na prvi pogled. Bil je kraj izstopajočih vseslovenskih idejnih, političnih in verskocerkvenih dogodkov, ki sta jih pripravili politika in Cerkev na Slovenskem. V tem pogledu je bil med ključnimi oblikovalci tedanjega slovenskega razvoja. Sporočila teh dogodkov in tekočega političnega življenja v mestu so na katoliški strani izrekli v zavračanju liberalizma in komunizma, versko obnovitvenih poudarkih, zahtevah po verski šoli in slovenski avtonomiji ter opozorilih o idejnem in narodnopolitičnem pomenu katoliške mladine. Z liberalne strani so prihajali kulturnobojni pou-

⁵⁵⁶ Friš in Gostečnik, "Juvan – drugič na čelu mestne občine", str. 190–194; Friš in Gostečnik, "Juvan, predsednik mestne občine", str. 455–457; Ratej, *Foltnrejer*, str. 221, 223.

⁵⁵⁷ Friš in Gostečnik, "Juvan – drugič na čelu mestne občine", str. 194–203; Friš in Gostečnik, "Juvan, predsednik mestne občine", str. 457–464; Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 248–257, 261–177; Hrastovec, *Jugoslovanska radikalna zajednica*, str. 54–55, 57–58, 59–60, 66–70.

darki, namenjeni pobijanju političnega katolicizma in zagovarjanju narodnega in državnega unitarizma. Na marksistični strani je bilo mogoče opaziti misel o želeni enotnosti delavskega razreda. Politične in idejne poudarke so spremljale zaveze narodu, državi, kralju in kraljevski družini. Ob srečanju Ljubljane in Maribora so izrazili tudi željo po pristni povezanosti obeh mest.

Pomembna značilnost mariborskega političnega življenja je bila, da je v nasprotju z osrednjo Slovenijo oziroma Ljubljano, kljub različnim idejnim in političnim stališčem v Mariboru vladala medsebojna strpnost. Kot je po vojni povedal Alojzij Juvan, se je med člani posameznih strank "razvijalo drugačno življenje kot na primer v Ljubljani. Tam so celo stranke in frakcije posedovale v svojih lokalih, medtem ko smo v Mariboru vsi skupaj sedeli ob istem omizju".⁵⁵⁸ Meja, močni nemški živelj, zunanjepolitični razlogi in slogaška tradicija so vplivali, da se strankarska zagrizenost ni razpasla in so ljudje, v kolikor ni bilo povsem osebnih razprtij, med seboj občevali brez strankarskih razlik. Juvan in Lipold sta bila npr. prijatelja.⁵⁵⁹ To je bila še ena posebnost Maribora, ki opozarja na njegov položaj v tedanji politiki.

Politični pomen Maribora so dokazovali še pogosti obiski večine vodilnih predstavnikov strank, ki so v Kraljevini SHS/Jugoslaviji opredeljevale slovenski politični prostor. Vsi so imeli pomembne funkcije tudi v jugoslovanskem političnem življenju. Poleg tega so v Maribor ob različnih priložnostih redno prihajali visoki jugoslovanski politični in vojaški predstavniki, slovenski ministri v jugoslovanskih vladah in nosilci najvišjih upravnih in političnih funkcij v Sloveniji. Zaradi svoje lege ob železniški povezavi s srednjeevropskim prostorom so se v mestu velikokrat ustavili visoki politični in vojaški predstavniki iz tujine. Ob pomembnih verskocerkvenih dogodkih je bil poleg visokih cerkvenih predstavnikov iz Slovenije in Jugoslavije v Mariboru tudi papeški nuncij Ermenegildo Pellegrinetti. Pogled na Maribor, ki je kljub zahtevnemu reševanju socialnih razmer, v urbanističnem, kulturnoprosvetnem in tudi gospodarskem pogledu vidno napredoval, pokaže, da je za celostno razumevanje in poznavanje slovenske politike med svetovnimi vojnami potrebno potrebno opozarjati na njen mariborski vidik.

⁵⁵⁸ Fras, *Mariborski župan Juvan*, str. 377.

⁵⁵⁹ Prav tam, str. 35, 108.

Jurij Perovšek

MARIBOR AND POLITICS BETWEEN THE WORLD WARS

SUMMARY

In the Slovenian political landscape between the two world wars, Maribor played a much more important role than one might think at first glance. It was a place of outstanding Slovenian ideological, political, and religious messages, which were expressed there by politicians and the Church in Slovenia. In this respect, it was one of the key shapers of Slovenian development at the time.

Among the main events of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (SHS)/Yugoslavia were the First Slavic Camp of the Catholic physical education organization *Orel* (Eagle) and the gathering of the liberal physical education organization *Sokol* (Falcon) in Maribor in 1920, the second workers' gathering in 1923, the Catholic Youth Days (Girls' Days and Boys' Days) in 1924, and in 1928 the celebration of the 700th anniversary of the Lavantine Diocese and the 10th anniversary of the establishment of the Yugoslav state and the liberation of the city. In 1932, they marked the 70th anniversary of the death of Bishop Anton Martin Slomšek, and in 1933, the 15th anniversary of the liberation of the city. In 1934, representatives from Ljubljana visited Maribor, the liberator of Maribor, General Rudolf Maister, died, a diocesan Eucharistic gathering was held, and mourning ceremonies were held for the death of King Alexander I Karađorđević. The following year, representatives of liberal unitarian national and state politics drafted the so-called *Pohorska deklaracija* (Pohorje Declaration), which advocated Yugoslav unitarianism. In 1936, Slomšek Days were held, during which Bishop Ivan Jožef Tomažič was presented with around 400,000 signatures from Slovenians in support of Slomšek's beatification, and the 30th anniversary of the public activity of the leading Slovenian politician between the two world wars, Dr. Anton Korošec, was also celebrated. In 1939, they organized a Catholic youth camp and a meeting of the Catholic Slovenian Student Union, and a year later, the city was marked by Korošec's death. In the period immediately before World War II in Slovenia, both in Maribor and elsewhere in Slovenia and Yugoslavia, there was general joy at the *coup d'état* that followed Yugoslavia's accession to the Tripartite Pact in 1941. In 1938, the grand celebration of the 20th anniversary of Yugoslavia was cancelled because the authorities feared that it would lead to a left-wing opposition demonstration. On the Catholic side, these events and the current political life in the city were expressed in the rejection of liberalism and communism, religious renewal, demands for religious schools and Slovenian autonomy, and warnings

about the ideological and national-political significance of Catholic youth. The liberal side emphasized cultural struggle, aimed at destroying political Catholicism and defending national and state unitarianism. On the Marxist side, there was a noticeable desire for unity among the working class. Political and ideological emphases were accompanied by commitments to the nation, the state, the king, and the royal family. At the meeting between Ljubljana and Maribor, they expressed a desire for genuine unity between the two cities.

Maribor's administrative and political development went through several stages. Between 1918 and 1921, Maribor was led by government commissioners Dr. Vilko Pfeifer, Dr. Josip Leskovar, and Ivo Poljanec. Pfeifer and Poljanec belonged to the Liberal Party, while Leskovar belonged to the Catholic Party. When municipal elections were held in 1921, the first Slovenian mayor of Maribor was Viktor Grčar, a social democrat. In 1924, he was succeeded by Leskovar from the Catholic Slovenian People's Party (SLS), and after the SLS victory in the 1927 elections, by its member Dr. Alojzij Juvan in 1928. Juvan was also the first appointed city chief (later president of the city municipality), who was placed at the head of the city after the establishment of King Alexander's dictatorship in 1929. In 1931, he was succeeded by the liberal Dr. Franjo Lipold, and four years later, Juvan returned to the head of the city. In the 1920s, the city's leadership was based on victories in municipal elections, while in the 1930s it was based on the cooperation of either the Catholic or Liberal parties in the Yugoslav government, which also brought them to power in Slovenia. In the first decade of Yugoslavia, all the classic ideological-political directions – Catholic, liberal and Marxist or social democratic (socialist) – took turns in leading the city. In the 1920s, the political landscape of Maribor was further shaped by elections to the Constituent and National Assembly of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes and the Maribor Regional Assembly, one of the two administrative-political units (the other being Ljubljana) into which Slovenia was divided at the time. The Yugoslav Social Democratic Party/Socialist Party of Yugoslavia won the elections to the Constituent and National Assembly in Maribor in 1920 and 1927, while the SLS won the elections to the National Assembly in 1923 and 1925. It was also part of the winning electoral alliance in the 1927 regional elections. Taking into account the municipal elections, it was the dominant political force in the city. The socialists and Marxist workers were also strong, mostly ranking immediately behind the SLS or its electoral alliances. Another notable party was the liberal Independent Democratic Party, and the Germans also gained political strength. In the first half of the 1930s, with the Catholic Party abstaining from the 1931 and 1935 elections to the National Assembly, the ruling liberal policy was supported by an absolute majority in Maribor, while in the second half, in 1938, the ruling Catholic policy was supported in the Slovenian area. The Catholic party played a leading role in Maribor in the first Yugoslavia.

Between the two wars, Maribor was home to the city organizations of all the parties that defined the Slovenian political scene during that period. Most of their leading representatives frequently visited Maribor, especially those from the two strongest ideological-political camps – Catholic leader Anton Korošec and liberal leaders Dr. Gregor Žerjav and Dr. Albert Kramer. All of them also held important positions in Yugoslav political life. High-ranking Yugoslav political and military representatives, Slovenian ministers in the Yugoslav government, and holders of the highest administrative and political positions in Slovenia also regularly visited Maribor on various occasions. Due to its location on the railway line connecting it to Central Europe, Maribor was often visited by high-ranking political and military representatives from abroad. In addition to high-ranking church representatives from Slovenia and Yugoslavia, the papal nuncio Ermenegildo Pellegrinetti also visited Maribor on important religious and church occasions. In 1920, Regent Aleksandar Karađorđević visited Maribor, and in 1936, King Peter II stopped in the city while touring the border areas. The liberal politician Dr. Vekoslav Kukovec was also active in Maribor between the wars. In the first half of the 1920s, he strongly advocated for the establishment of the Maribor region. He pointed out that the principle of local patriotism should be opposed to the centralism of Ljubljana, as it was time for the Slovenes of Styria to start thinking for themselves. When the Maribor regional assembly and its executive body, the regional committee, were active in 1927–1929, they worked successfully, as in Ljubljana, in the areas of municipal, health, and social services, public construction, the promotion of agricultural industries, and the management of provincial property. With the abolition of the province (*òblast*) upon the establishment of the royal dictatorship in 1929 and the formation of a single administrative unit of Slovenia (the Drava Banovina) with its center in Ljubljana, Maribor's status deteriorated as it lost its position as the second Slovenian administrative and political center. However, it remained, as before, an important factor in Slovenian politics in the Kingdom of SHS/Yugoslavia.

A look at Maribor, which, despite the challenging task of resolving social issues, has made visible progress in terms of urban planning, culture, education, and the economy, shows that in order to fully understand and comprehend Slovenian politics between the two world wars, it is essential to highlight its Maribor perspective.

VIRI IN LITERATURA

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

- Zbirka fotografij in razglednic.
- fond Zavod za urbanizem Maribor.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana, 1998).

5. katoliški sbod v Ljubljani 1923 (Ljubljana, 1924).

Poslovnik krajevnih organizacij SLS (Maribor, 1925).

Proslava 20letnice Jugoslavije v Mariboru: jubilejna razstava od 6. do 15. VIII. 1938: narodni tabor 14. VIII (Maribor, 1938).

Prunk, Janko, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945* (Ljubljana, 1986).

Rus, Josip Andrej, *Pričevanja in spomini: o sokolstvu, Osvobodilni fronti in novi Jugoslaviji*, Perovšek, Jurij (ur.) (Ljubljana, 1989).

Sejmi zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919, za objavo pripravil Peter Ribnikar (Ljubljana, 1998).

Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine – Ljubljana, letnik 1931.

Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod – 2., pregledana izdaja (Ljubljana, 1997).

Uradni list deželne vlade za Slovenijo – Ljubljana, letnika 1920, 1921.

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani – Ljubljana, letnika 1918, 1919.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo – Ljubljana, letniki 1922–1924.

Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921, Adamič, Marjeta ... [et al.] (ur.) (Ljubljana, 1980).

Bojevnik – Ljubljana, letnik 1933.

Borba – Maribor, letnika 1933, 1934.

Cillier Zeitung – (Celje), Jahrgang 1922.

Delavska politika – Ljubljana, Maribor, letniki 1926–1930, 1932–1941.

Edinost – Maribor, letnik 1938.

Enakost – Maribor, letnika 1921, 1922.

Enotnost – Ljubljana, letnik 1927.

Ilustrirani Slovenec – Ljubljana, letnik 1932.

Jugoslavija – Ljubljana, letnik 1920.

Jutro – Ljubljana, letniki 1920, 1922–1928, 1931, 1933–1935, 1937.

Jutro: ponedeljska izdaja – Ljubljana, letnik 1933.

Kmetijski list – Ljubljana, letniki 1919, 1920, 1922–1925.

Kmetijski list – Ljubljana, letniki 1925–1928.

Mariborski delavec – Maribor, letniki 1918–1920.
Mariborski večernik "Jutra" – Maribor, letniki 1927–1938.
Naprej – Ljubljana, letnika 1919, 1922.
Narodni dnevnik – Ljubljana, letnik 1926.
Naša vas – Celje, letnika 1921, 1922.
Neodvisnost – Maribor, letnik 1936.
Nova doba – Celje, letniki 1919, 1921, 1923, 1924, 1932.
Nova pravda – Maribor, Ljubljana, letniki 1920, 1922, 1923, 1927.
Orjuna – Ljubljana, letniki 1923–1925.
Ponedeljski Slovenec – Ljubljana, letniki 1932, 1933, 1936.
Radikal – Ljubljana, letnik 1923.
Slovenec – Ljubljana, letniki 1922, 1924, 1925, 1927, 1928, 1932–1934, 1938, 1939, 1941.
Slovenski gospodar – Maribor, letniki 1925–1930, 1932–1941.
Slovenski narod – Ljubljana letniki 1919, 1920, 1938.
Slovenski republikanec – Ljubljana, letnik 1925.
Straža – Maribor, letniki 1918–1925.
Tabor – Maribor, letniki 1920–1927.
Večer – Maribor, letnik 1972.
Večernik – Maribor, letniki 1938–1941.

.....

Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 929–948.
Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer: vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 240–269.
B.(alkovec), B.(ojan), "Nastop opozicije", v: Drnovšek, Marjan, Rozman, Franc in Vodopivec, Peter (ur.), *Slovenska kronika XX. stoletja [Knj. 1]: 1900–1941*, str. 394.
Balkovec, Bojan, "Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša": volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi (Ljubljana, 2011).
B.(alkovec), B.(ojan), "Zadnje volitve pod kraljem", v: Drnovšek, Marjan, Rozman, Franc in Vodopivec, Peter (ur.), *Slovenska kronika XX. stoletja [Knj. 1]: 1900–1941*, str. 428.
Bergant, Zvonko, *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje* (Ljubljana, 2004).
Bergant, Zvonko, *Slovenski klasični liberalizem: idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921* (Ljubljana, 2000).

- Cankar, Ivan**, *Zbrani spisi: trinajsti zvezek*, uvod in opombe napisal Izidor Cankar (Ljubljana, 1932).
- Dolenc, Ervin**, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v kraljevini SHS 1918–1929* (Ljubljana, 1996).
- Filipič, France**, "Gladovna stavka v moški kaznilnici v Mariboru v avgustu in septembru 1936", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 209–219.
- Fi.(lipi)č, F.(rance)**, "Mariborska afera", v: Dermastia, Alenka (ur.), *Enciklopedija Slovenije*: 6 (Ljubljana, 1992), str. 409.
- Filipič, France**, *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919–1939: 1. knjiga* (Ljubljana, 1981).
- Filipič, France**, *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919–1939: 2. knjiga* (Ljubljana, 1981).
- Fras, Maksimiljan**, *Mariborski župan dr. Alojzij Juhan in njegov čas* (Maribor, 2013).
- Friš, Darko**, "Aktivnosti mestnega odbora Orjune v Mariboru v prvem letu delovanja", *Studia Historica Slovenica* 4, št. 2–3 (2004), str. 507–528.
- Friš, Darko**, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. 129–146.
- Friš, Darko**, "Dr. Josip Leskovar: mariborski župan v letih 1924–1927", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 342–383.
- Friš, Darko**, "Dr. Josip Leskovar: vladni komisar za Maribor leta 1920", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 270–297.
- Friš, Darko**, "Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018), str. 191–216.
- Friš, Darko**, "Mariborski odbor Orjune in dogodki leta 1923", v: Rajšp, Vincenc ... [et al.] (ur.), *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (Ljubljana, 2001), str. 933–950.
- Friš, Darko**, "Razmah in napredek Maribora v času županovanja dr. Josipa Leskovarja (1924–1928)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 127–158.
- Friš, Darko**, "Turneja Petra Živkovića in vodstva Jugoslovanske nacionalne stranke po slovenskih krajih letu 1937", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 1, (2005), str. 61–78.
- Friš, Darko in Gostečnik, Nina**, "Dr. Alojzij Juhan – drugič na čelu mariborske mestne občine (1935–1941)", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 181–206.
- Friš, Darko in Gostečnik, Nina**, "Dr. Alojzij Juhan: predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 444–471.
- Gašparič, Jure**, "Igor Rosina v tridesetih letih", v: Gašparič, Jure in Škrubej, Katja (ur.), *Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina (1900–1969)* (Ljubljana, 2017), str. 59–78.

- Gašparič, Jure**, *SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana, 2007).
- Gašparič, Jure**, "Žalost za voditeljem – zvestoba preko groba : umrl je dr. Anton Korošec: k zgodovini političnega pogreba na Slovenskem", *Zgodovina za vse* 23, št. 1 (2016), str. 60–73.
- Gostečnik, Nina**, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 989–1018.
- Gostečnik, Nina**, "Dr. Franjo Lipold: mariborski mestni načelnik v letih 1931–1935", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 414–443.
- Grdina, Igor**, "Odločilni dan in noč v novembru 1918", v: Malečkar, Nela (ur.), *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 75–87.
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998).
- Hazemali, David, Matjašič Friš, Mateja, Šela, Ana in Majda Schmidt Kranjc**, "Dr. Alojzij Juvan: mariborski župan v letih 1928–1931", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 384–413.
- Hazemali, David, Matjašič Friš, Mateja, Šela, Ana in Majda Schmidt Kranjc**, "Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 159–180.
- Hrastovec, Uroš**, *Jugoslovanska radikalna zajednica in njeno delovanje v Mariboru med leti 1935 in 1938: diplomsko delo* (Maribor, 2012).
- Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Abčina*, Godeša, Bojan in Dolenc, Ervin (ur.) (Ljubljana, 1999).
- Jenuš, Gregor**, "Dr. Johann Schmiderer: mariborski župan v letih 1902–1919", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, (Maribor, 2018), str. 198–239.
- Jenuš, Gregor**, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan! : Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 901–927.
- Kladnik, Tomaž in Matjašič Friš, Mateja**, "Maribor med obema vojnama in vprašanje vojaške infrastrukture", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 3 (2021), str. 789–823.
- Klopčič, France**, *Velika razmejitev: študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920* (Ljubljana, 1969).
- Koblar, Francé**. "Narodni gledališče", v: Mal, Josip (ur.), *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (Ljubljana, 1928), str. 675–681.
- Koter, Darja**, "Vplivi ruske emigracije na delovanje ljubljanske Opere med obema vojnama", *Monitor ISH* 18, št. 1 (2016), str. 47–68.

- Maister, (Rudolf)**, "Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora", v: Vrabl, Niko Ivan (ur.), *Mariborski koledar 1932* (Maribor, [1931]), str. 85–103.
- Maister, Rudolf**, "Tik pred prevratom", v: Kopic, Rado (ur.), *Koledar nabavljalne zadruga državnih uslužbencev v Mariboru r. z. z. o. z. za leto 1929* (Maribor, [1928]), str. 72–75.
- Matjašič Friš, Mateja**, "Večni popotnik" *Pavel Turner med tujino in domovino* (Maribor, 2023).
- Melik, Vasilij**, "Izidi volitev v konstituantu", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962), str. 3–61.
- Mihelič, Darja**, "J accuse: ali kako popraviti po vojni storjene krivice?", *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 4, št. 1 (1997), str. 72–85.
- Odvetnik in oblast: dr. Igor Rosina (1900–1969)*, Gašparič, Jure in Škrubej, Katja (ur.) (Ljubljana, 2017).
- Perovšek, Jurij**, "Jugoslovanska nacionalna stranka in narodno vprašanje v letih 1935–1936", *Prispevki za novejšo zgodovino* 44, št. 1 (2004), str. 1–16.
- Perovšek, Jurij**, "Karadordeviči in slovenske politične stranke 1918–1941", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 313–360.
- Perovšek, Jurij**, "Kulturnobojni značaj Slovenskega naroda v letih 1918–1929 – kritični premisleki", *Studia Historica Slovenica* 24, št. 1 (2024), str. 41–92.
- Perovšek, Jurij**, *Liberalizem in vprašanje slovenstva: nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (Ljubljana, 1996).
- Perovšek, Jurij**, "Napredna fronta": organizacijske, idejne in politične poteze slovenskega liberalizma med svetovnima vojnama (Maribor, 2024).
- Perovšek, Jurij**, "Politične razmere na Slovenskem leta 1920", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 473–502.
- Perovšek, Jurij**, "Politični položaj na Slovenskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 359–394.
- Perovšek, Jurij**, "Slovenski liberalci in narodno vprašanje v letih 1931–1933", *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, št. 1 (2006), str. 255–276.
- Perovšek, Jurij**, "Slovenski pogled na Bolgare in Bolgarijo od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne", *Studia Historica Slovenica* 24, št. 2 (2024), str. 359–402.
- Perovšek, Jurij**, "Socialistični kulturni boj v letih 1918–1929", *Studia Historica Slovenica* 16, št. 3 (2016), str. 601–627.
- Perovšek, Jurij**, "Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave", *Prispevki za novejšo zgodovino* 33, št. 1–2 (1993), str. 17–26.
- Perovšek, Jurij**, "Ustanovitev Jugoslovanske demokratske stranke leta 1918", *Studia Historica Slovenica* 4, št. 2–3 (2004), str. 477–505.
- Perovšek, Jurij**, "Vprašanje slovenskega parlamenta med svetovnima vojnama" v: Ivešič, Tomaž in Strajnar, Neža (ur.), *Od deželnega do državnega zbora: razvoj parlamentarizma na Slovenskem* (Ljubljana, 2024), str. 251–271.
- Potočnik, Dragan**, "Delovanje delavskega prosvetnega društva Svoboda-Vzajemnost

- v Mariboru od ustanovitve do leta 1941", *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999), str. 91–102.
- Potočnik, Dragan**, "Dr. Ivo Poljanec: vladni komisar za mesto Maribor leta 1921", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 298–313.
- Potočnik, Dragan**, *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941* (Maribor, 2003).
- Potočnik, Dragan**, "Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 961–987.
- Potočnik, Dragan**, "Viktor Grčar: mariborski župan v letih 1921–1924", v: Friš, Darko, Matjašič Friš, Mateja in Maver, Aleš (ur.), *Mariborski župani 1850–1941: snovalci sodobnega mesta ob Dravi* (Maribor, 2018), str. 314–341.
- Potočnik, Dragan**, "Vladni komisar Ivan Poljanec (1921)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 949–960.
- Potočnik, Dragan**, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008).
- Prijatelj, Ivan**, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895: druga knjiga* (Ljubljana, 1956).
- Rahten, Andrej**, *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana, 2022).
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020).
- Rahten, Andrej**, "Zunanjepolitični koncept kneza Pavla", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 397–426.
- Ratej, Mateja**, *Foltrejer: instinkt preživetja v Mariboru v štiridesetih letih 20. stoletja* (Ljubljana, 2025).
- Rozman, Franc**, "Delavsko gibanje v Mariboru do prve svetovne vojne", *Zgodovinski časopis* 33, št. 3 (1979), str. 407–420.
- Selišnik, Irena**, "1920 kot leto intenzivnih prizadevanj za volilno pravico žensk", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023), str. 145–168.
- Smiljanić Ivan in Mikša, Peter**, "'Bronasti lik Največjega Jugoslovana': javni spomeniki Karadorđevićem na Slovenskem", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 489–528.
- Stiplovšek, Miroslav**, "Poslanska dejavnost v mariborski oblastni skupščini 1927–1928", v: Slavec Gradišnik, Ingrid in Hudales, Jože (ur.), *Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.": Vinko Möderndorfer – učitelj, politik in raziskovalec* (Ljubljana, 2016), str. 71–86.
- Stiplovšek, Miroslav**, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma* (Ljubljana, 2000).
- Stiplovšek, Miroslav**, "Stavkovno gibanje konec leta 1918 na mariborskem območju

- in vloga strokovnih – sindikalnih organizacij v boju za severno mejo", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65=Nv30, št. 2 (1994), str. 317–326.
- Stojkov, Todor**, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*. (Beograd, 1969).
- Šela, Ana in Matjašič Friš, Mateja**, "Volitve v Ustavodajno skupščino leta 1920 na Slovenskem: predvolilni boj", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3 (2022), str. 717–766.
- Turnerjev zbornik*, ur. Darko Friš (Maribor, 2001).
- Studia Historica Slovenica* 1, št. 1 (2001).
- Ude, Lojze**, *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919* (Maribor, 1977).
- Vidovič-Miklavčič, Anka**, "Pogledi na francosko revolucijo v tisku liberalne proveni-
ence 1929–1940", *Zgodovinski časopis* 44, št. 2 (1990), str. 221–233.
- Zadravec, Mojca**, *Mestna občina mariborska 1919–1921: diplomsko delo* (Maribor, 2010).
- Zečevič, Momčilo**, *Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929, I. knjiga* (Maribor, 1986).
- Zečevič, Momčilo**, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor, 1977).
- Zlobec, Andrej**, *Častnik Kraljevine Jugoslavije* (Ljubljana, 2010).
- Ževart, Milan**, "Vojaški upor v Mariboru julija 1919", *Prispevki za zgodovino delavske-
ga gibanja* 7, št. 1–2 (1967), str. 129–133.
- Žnidarič, Marjan**, *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945* (Maribor, 1997).
- Žuraj, Marko**, *Med regionalizmom in jugoslovanstvom: "liberalizem" na Štajerskem med letoma 1918 in 1923* (Maribor, 2010).

Ivan Vurnik's Workers' Colony: The Socio-Political Role of Architecture in Interwar Social Housing in Maribor

Ana Lourec Medved

M. Arch., doctoral candidate
Graz University of Technology (TU Graz),
Institute of Architectural Theory, History of Art and Cultural Studies (AKK)
Technikerstraße 4/III, AT-8010 Graz, Austria
e-mail: ana.medved0@gmail.com

Abstract:

The article examines political and architectural-historical questions of social housing in Maribor during the interwar years. Using an analysis of original plans and architectural tendencies from that time, different aspects and examples of social housing in Maribor and Slovenia are presented. Additionally, there are foreign influences, with the original projects from Vienna and other countries included in the wider theoretical context. With that theoretical base, architect Ivan Vurnik's work is represented in the context of a wider architectural question of social housing, and thus interweaves with then present political obstacles, found in the archival and newspaper sources of that time.

Keywords:

social housing, interwar era, Maribor, architecture, Ivan Vurnik, political context, housing law, Red Vienna, architectural developments, architectural history of 20th Century

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, 25 (2025), No. 1, pp. 153–210, 122 notes, 20 pictures

Language: Original in English (Abstract in English and Slovene, Summary in Slovene)

Introduction

Numerous texts have been published on social housing in Maribor during the 20th century, in particular on Ivan Vurnik's workers' colony. However, an architectural perspective on this topic remains underdeveloped. This article addresses this gap by studying social housing through the lens of architectural history, contending that plans, and spatial organization of housing are essential for comprehending its socio-political function.

While the majority of research on social housing in Slovenia to date has been historical, ethnological, or art-historical, this text aims to emphasize the architectural aspect. The aim is therefore to analyse the history of architecture in Maribor, considering the political, cultural and social influences of the interwar period. It attempts to explain the concept of social housing through the integration of humanistic and architectural aspects and to understand through architectural arguments how the challenges of social housing in Slovenia were tackled using the example of Maribor.

Due to its geopolitical position, Maribor has experienced one of the most striking historical developments in Slovenia. It is necessary to look back to the 19th century, when Maribor became a railway junction between Vienna and Trieste in 1846 and a hub between Carinthia and Hungary in the 1860s. This made Maribor an important trading centre and promoted economic and cultural growth. However, this position changed drastically after the First World War, when Maribor became a peripheral location due to disintegration of Austro-Hungarian Empire. Despite the limitations of the previous trade routes, new prospects emerged for the city, particularly in the field of industry, which was facilitated by the Fala hydro-electric power plant and the city's proximity to the Drava River.

Maribor's urban expansion beyond its historic core was directly driven by the establishment of industry both within the city centre and on its periphery. This development precipitated the construction of residential structures, notably on the right bank of the Drava River, intended primarily for the workforce employed in these factories. The city's expansion during the interwar period was a particularly significant phase in its urban history, even though this pattern of growth was initiated in the 19th century upon the establishment of the Southern Railways and the first industries. However, this rapid urbanization resulted in a significant influx of migrants that significantly exceeded the supply of suitable housing and fundamentally reshaped Maribor's social and demographic fabric, creating a stark spatial division that was as much about class as it was about urban planning. This resulted in a clear social differentiation between the two banks of the Drava River. The left bank, with the historic core, was characterized by an "older, more orderly, and architecturally more ambitious built environment", housing the bourgeoisie, capital, and public admin-

istration. In stark contrast, the right bank, where industry and railways were concentrated, developed in a "less orderly, in some parts even chaotic" manner, becoming the primary settlement area for the industrial working class. This social and architectural duality is the essential context for understanding all subsequent efforts in social housing construction, which were overwhelmingly focused on the right bank to accommodate the growing, and often impoverished, lower-income population.¹

This outcome led to a severe housing crisis that persisted until the 1950s and disproportionately impacted the city's poorer residents. Notwithstanding these profound social challenges, the period was also marked by significant architectural developments that provide the foundational basis for this study's architectural analysis.

The research began with a systematic literature review, supplemented by archival material, photographs, and newspaper articles as well as field trips to architectural sites that revealed connections between the historical, political, social, cultural and architectural developments in Maribor. Based on these sources, especially documents from the regional archives in Maribor, this text attempts to identify the influences on the development of social housing, the architectural considerations behind such buildings and the architectural arguments for their outcomes.

To make these connections, we need to ask: what architectural and non-architectural concepts expanded the field of architecture during this period, and what spatial examples illustrate these concepts in practice? The first investigation focussed on residential buildings constructed in the first decade after the First World War. During this period, Ivan Vurnik's workers' colony was a remarkable example of social housing that combined both architectural and non-architectural ideas. However, the workers' colonies must be understood within the city's broader, heterogeneous landscape of lower-class housing. The majority of Maribor's workers resided in various temporary accommodations, including rented rooms in tenement houses, factory-owned flats in converted military barracks, and, for the most vulnerable, makeshift settlements in cellars, barracks-huts, and waggon settlements, rather than planned colonies. In order to assess planned housing, it is imperative to consider this fragmented reality.

The aim is to uncover the architectural dimensions of earlier research and to explore the architectural thinking of the time. Considering the fact that

¹ Marjeta Ciglencečki, "Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju", *Studia Historica Slovenica* 6, No. 2–3 (2006), pp. 531–556 (hereinafter: Ciglencečki, "Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju"), according to Jelka Pirkovič-Kocbek, *Izgradnja sodobnega Maribora, mariborska arhitektura in urbanizem med leti 1918 in 1976* (Ljubljana, 1982), p. 13 (hereinafter: Pirkovič-Kocbek, *Izgradnja sodobnega Maribora*).

today's architectural education often emphasises the political and cultural influences on architecture – a perspective that was not so widespread at the time, especially given the new trends that were emerging across Europe – it is possible to identify original ideas and thought processes that were specific to this region. While there were similar forms and trends in other countries, some architectural elements were unique here and emphasised the need for further architectural exploration.

The originality of this text lies in its interdisciplinary approach, which connects a detailed architectural perspective – including the analysis of original plans, spatial configurations, and built forms – with political, social, and cultural history. This synthesis offers a convincing argument for recognizing social housing in Maribor, arguing that the architectural objects themselves are key documents of the socio-political forces that shaped them. By offering new perspectives for historical consideration, it opens up new possibilities for recognizing this important architectural heritage.

Consequently, the article focuses on Ivan Vurnik's workers' colony as a pivotal case study. Through a detailed analysis of this and other examples, it deciphers how the city's specific political circumstances and cultural pressures directly influenced the conception, design, and ultimate reality of social housing between the two world wars.

The rise of industry

After the First World War, the issue of reconstruction and renovation was present all over the world, especially in Central Europe, where the war had left behind ruins and dilapidated cities. This was not just about architectural and structural problems, but above all about social, cultural and economic ones. Maribor has undergone intensive development, especially since the mid-19th century, when the city played a critical role due to its geopolitical position and the newly established railway junction of the Austro-Hungarian Southern Railway in 1846, when the line between Graz and Celje was built. As the city of Maribor was initially an important trade and transport hub between the Vienna and Trieste line, it also acquired an important industrial role from the second half of the 19th century.² With the industrial development of important factories such as the Scherbaum mill company (*Fig. 1*), the Badl leather factory, the Bros soap and fat factory, the brick factory in Kamnica and others, the industry

² Maja Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij: o življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih od 1919 do 1941* (Maribor, 1992), pp. 17–23 (hereinafter: Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*).

Scherbaum's mill on the former Svetožarevskega street (*Kulturno medijski center Slovenije*, available at: <https://homocumulat.com/2019/06/22/definitovno-najvecja-zbirka-starih-fotografij-maribora-na-nem-mestu-osvezeno/>, accessed: 17. 8. 2024)

in the 19th century was mainly represented by leather factories, steam mills, timber and brick factories. However, in the course of fifty years, many of them moved to Vienna or collapsed due to bankruptcy.³ Although Maribor was generally known as a commercial city even before the 20th century, industry in Maribor was already richly developed and only began to take off in the 20th century, especially after the First World War.⁴ Industrialization also led to substantial historical, political, and economic changes in the city, with the issue of social housing being one of the most significant developments for architectural and urbanistic historical research.

Social housing and political influences

Questions about social housing began firstly with the industrial development of foreign countries, which began in the first half of the 19th century with the

³ Antoša Leskovec, "Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941", in: *Maribor skozi stoletja, Razprave I*, eds. Jože Curk, Bruno Harman and Jože Koropec (Maribor, 1991), pp. 339–347 (hereinafter: Leskovec, "Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941").

⁴ Maja Godina-Golija, "Stanovanjska kultura mariborskih industrijskih delavcev v obdobju med obema vojnama", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 62=Nv27, No. 1 (1991), pp. 88–94 (hereinafter: Godina-Golija, "Stanovanjska kultura mariborskih delavcev v obdobju med obema vojnama").

Industrial Revolution. Secondly, the same question arose again with the second industrial upswing in the 1920s. This time, the issue of social housing was also the result of the post-war crisis with the loss of jobs and homes, the financial instability of countries, the low purchasing power of the majority of the population, general inflation and the influx of people into the cities searching for work, which brought many new problems for modern industrial cities, but at the same time opened up new development opportunities.⁵

As Maribor developed into a transport hub in the second half of the 19th century, the city's development was driven by its central geopolitical position, which led to urbanisation and the connection of the old town with the suburbs, which developed rapidly.⁶ (*Fig. 2*)

This was further reinforced when construction of the first hydroelectric power plant began in 1913 to supply the city with electricity. However, the First World War changed this completely and the city's development was interrupted for another four years and further influenced by the most important political change after the First World War. Maribor's new geopolitical position took form as a component of the newly established State of Slovenes, Croats, and Serbs and, effective December 1, 1918, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes following the breakdown of the Austro-Hungarian Empire.⁷ Nevertheless, the war left behind ruins and extreme changes that brought the spatial development of the city to a standstill.

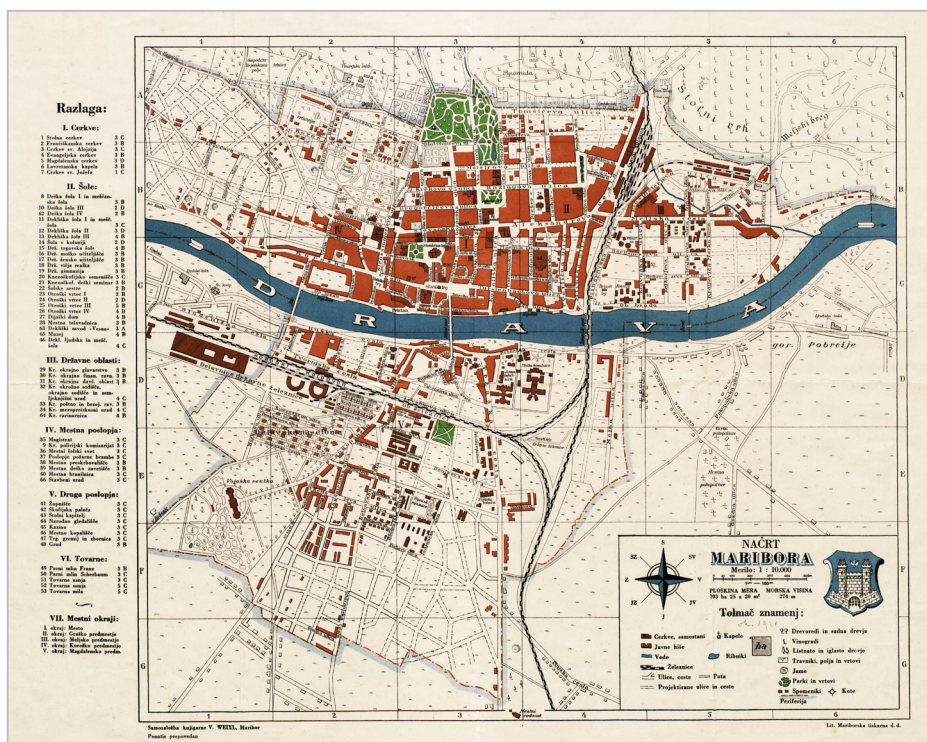
As already mentioned, the post-war crisis, the global and local cultural changes, the newly established country, the political-cultural changes in the population of Maribor and the resulting industrial boom led not only to the beginning of urban redevelopment, but also to new trends in architecture, new materials and a socio-cultural relationship to building, with a clear focus on workers' housing.

The history of social or public housing dates to the 16th century, when the first example was found in Augsburg, known as the Fuggerei, where the concept of today's definition of social housing was first introduced. A member of the wealthy Fugger family founded a settlement where people in need could be

⁵ Jackson J. Spielvogel, "The industrial revolution and its impact on European society", in: Jackson J. Spielvogel (ed.), *Western civilization, Volume C, Since 1879* (Boston, 2005), pp. 583–608 (hereinafter: Spielvogel, "The industrial revolution and its impact on European society").

⁶ Jože Curk, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora", in: *Maribor skozi stoletja, Razprave 1*, eds. Jože Curk, Bruno Hartman and Jože Koropec (Maribor, 1991), pp. 542–556 (hereinafter: Curk, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora").

⁷ Leskovec, "Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941", pp. 339–347; Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 17–23.

Plan of Maribor, 1921, Knjigarna V. Weixl (*dLib*)

housed.⁸ There are other sporadic examples, but we can start with the actual history of social housing in the 19th century, as a result of the early development of capitalism during the industrial revolution in England.⁹

And so we have our conundrum: as posed by Marx's colleague Engels in 1872, the 'housing question' comes down, as we shall see, to a critique of housing as ideology. This critique pertains equally to utopian socialists and to the bourgeoisie, against whose daydreams Engels asserts the universality of the class struggle and of scientific Marxism.¹⁰

⁸ Jennifer Billock, "After Almost 500 Years, the World's Oldest Social Housing Complex Is Still Going Strong", *Smithsonian*, 19. 12. 2019, available at: <https://www.smithsonianmag.com/travel/after-almost-500-years-german-utopia-is-still-going-strong-180973787/>, accessed: 31. 7. 2024.

⁹ Spielvogel, "The industrial revolution and its impact on European society", pp. 583–608.

¹⁰ Can Bilsel and Juliana Maxim, *Architecture and the Housing Question* (London, 2022), p. 22.

The "housing question" later became part of the socio-political debate in England, the Netherlands, France, and Germany as well as in other European countries until the beginning of the 20th century, mainly due to industrial development and the need to provide housing for workers.¹¹

Since the Industrial Revolution, there has been a desperate need for housing in our cities and people who have been prepared to address the problem in different ways. In the 19th century it was the industrial philanthropists whose patronage first brought about affordable housing responding to the dire conditions of the poor, these charitable – but primarily commercial – men of enterprise formed the basis of social provision both in the UK and in Europe in the form of housing associations and co-operatives. They were the pioneers, not only in championing the cause of the poor and identifying an acute market failure, but also in putting architects to work in the development of so-called 'model dwellings', and in doing so, delivering homes to a previously unseen standard.¹²

Originally, there was almost always talk of wealthy upper classes and philanthropists setting up non-profit housing associations and providing housing for poor people, mostly labourers. Due to political developments in the countries, especially after the First World War, this slowly evolved to a municipal or national level. Philanthropic clubs such as Rotary were still present and offered better opportunities to poorer people, which also played a strong role in Maribor, especially in the interwar period.¹³ Today, however, we are talking about social housing on a larger scale and under official management.

Spurred on by activists and voters, city councils and the state realized in the 20th century that better housing and planned development could play a role in creating a more egalitarian society. Housing was a moral and political crusade, and the bipartisan consensus made for a mid-century 'golden era' in which the public sector zealously drove construction and brought to life the radical ideas of a new generation of designers and urban reformers.¹⁴

In the first half of the 20th century, many countries introduced housing laws and policies that enabled the development of social housing, such as the

¹¹ Ivan Vurnik, "O reševanju stanovanjske krize v zapadni Evropi", *Dom in svet*, 15. 5. 1927, No. 4, pp. 145–148 (hereinafter: Vurnik, "O reševanju stanovanjske krize v zapadni Evropi").

¹² Paul Karakusevic and Abigail Batchelor, *Social housing, Definitions and Design Exemplars* (London, 2017), p. 20 (hereinafter: Karakusevic and Batchelor, *Social housing*).

¹³ *Rotary klub Maribor: 1930–1993* (Maribor, 1996).

¹⁴ Karakusevic and Batchelor, *Social housing*, p. 20.

The housing court has over 900 applications for housing. In the past two years, i.e. since 15 May 1925, when the new Housing Act came into force, over 300 flats have been terminated in Maribor. Almost a quarter of the cancelled flats had to be vacated due to forced evictions. If housing protection is really to end on 1 November, those familiar with the situation estimate that at least 300 new evictions are to be expected this year.¹⁶

The administration did not do much and after only two years the housing protection ended, which led to even more homelessness and housing disasters in Maribor.

The government did nothing to alleviate the housing shortage; the municipalities started their measures too late and too little because of a lack of funds. We got plenty of new flats everywhere last year, including in Maribor, and some of them are still pending. But that is still not enough. Many people who today have a smaller and worse flat than they need and can afford will certainly use the flat they have to find a bigger and better one. This will add many more to the existing homeless.¹⁷

The abolition of housing protection (*Fig. 3*) rather led to people living in barrack-huts and waggons, or rather many different temporary or inadequate forms of housing, as in rented parts of the cellars, temporary flats in abandoned buildings or even under the bridges, while the strict building law unfortunately prevented possible successful housing examples due to the extreme requirements for building regulations in the city.

The housing shortage from which workers and part of the petty bourgeoisie suffer in our modern big cities is one of numerous smaller, secondary evils which result from the present-day capitalist mode of production. This exploitation is the basic evil which the social revolution strives to abolish by abolishing the capitalist mode of production.¹⁸

The political influence on architectural development was initially strong and was also evident in the development of Maribor, which experienced the industrial revolution in full almost a hundred years later than other European cities.

¹⁶ "Stanovanjska beda v Mariboru", *Mariborski večernik Jutra*, 24. 5. 1927, No. 20, p. 2.

¹⁷ "Ali bo stanovanjski zakon podaljšan?", *Mariborski večernik Jutra*, 20. 5. 1927, No. 17, p. 1.

¹⁸ Frederick Engels, "The housing question" (English translation of the second German edition of 1887), in: *Marxist Library volume XXIII*, ed. Clemens Palme Dutt (New York, 1935), p. 22.

The many 'riots' and 'outbreaks', spontaneous or organized strikes that accompanied the introduction of labour into the industrial way of working always indicate, in principle, a 'lack' of socialization, which was carried out primarily with economic coercion. Capital has begun to resort to mechanisms of socialization that operate more covertly. One such mechanism is housing construction or the housing question.¹⁹

The housing issue clearly had a double face in the case of Maribor. Simultaneously, there exists the aforementioned "capitalist" approach to "monitoring" its workers through supposedly favourable housing conditions, which is more evident during the latter half of the interwar period.²⁰ The crisis in the first 10 years after the war is completely unresolved, and despite the large amount of housing and housing construction, poverty and homelessness prevail due to the unprecedented influx of people. Statistical figures prove the lack of flats in Maribor. "In 1910, Maribor had 27994 inhabitants with 1296 houses, in 1921 30739 with 1455 houses and in 1931 33921 inhabitants with 1834 houses"²¹ This shows the general housing shortage, despite higher construction activity than before.

In the past six years, the population has certainly grown again by a few thousand. The number of dwellings in the city today is 1422, compared to 824 in 1890, but this increase is not as great as the increase in population. The difference has been particularly great in the post-war period because since 1921 we have had a total of only 74 new houses and only 265 flats in new, extended and remodelled buildings. The natural consequence of this is that we have far too few flats, that the flats are too full, and that people are crammed into unhealthy, rather uninhabitable spaces.²²

Construction and urban development in interwar Maribor

Despite the still unresolved spatial problems in the first 10 years after the war, the spatial deterioration caused by the "industrial revolution" in Maribor was quickly

¹⁹ Pavel Gantar, *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje* (Ljubljana, 1984), p. 37 (hereinafter: Gantar, *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*).

²⁰ Darko Friš, Gregor Jenuš and Ana Šela, "Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo: 'Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!'", *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, No. 3 (2020) pp. 110–148.

²¹ Godina-Golija, "Stanovanjska kultura mariborskih delavcev v obdobju med obema vojnama", p. 27, according to Franjo Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938", in: *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*, ed. Franjo Baš (Maribor, 1989), p. 268.

²² "Stanovanjska beda v Mariboru", *Mariborski večernik Jutra*, 24. 5. 1927, No. 20, p. 2.

restored by the necessary connection to the suburbs. Those finally connected to the city urbanistically and spatially, after being administratively part of the city since 1850s. After breakdown of Austria-Hungary and Maribor's designation as a Slovenian city in Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, its economic, geopolitical, and transportation functions changed. Maribor gained importance as a border town, while it was marginalized in the transport sector. Nevertheless, Maribor retained its role as the centre of Slovenian Styria, which was important for politics after the war. Since, as already mentioned, the city had lost its function as a transport hub and its commercial status began to decline, Maribor became vital for industry.²³ "The period of systematic Germanisation during the Austro-Hungarian monarchy ended in 1918 with the annexation of Maribor to Yugoslavia, the city came under Slovenian control and began to grow rapidly. Nevertheless, industrial magnates remained foreigners, mainly Germans and Jews²⁴, with Czech capital also playing a significant role. A large part of the middle class also considered themselves German."²⁵ Despite the great post-war crisis, this wealth enabled the steady development of industry, and there were many individuals at the top of business and industry who "managed" the economy of Maribor. These were mainly wealthy foreigners, but also people who slowly climbed the social ladder and eventually achieved success through industrial development, such as Josip Hutter, important Maribor industrialist.²⁶ When Maribor lost its strong connection to the northern part, to Vienna and Graz, it became politically and economically tied to the south. At the same time, Maribor stagnated and had to compensate for its lack of development, which led to competition with Ljubljana, which had developed mainly during the Austro-Hungarian monarchy and was now a central point in this part of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes.²⁷

²³ Franjo Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938", in: *Kronika slovenskih mest* 6, No. 2 (1939), pp. 57–68 (hereinafter: Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938").

²⁴ Almost all Slovenian sources describe the first industrialists in Maribor as being of Czech, German and Jewish origin, with many from the Jewish community being "very active in business, especially in the textile industry, either as factory owners or in prominent positions, although most belonged to the bourgeois middle class." These industrialists came mainly from various regions of the former Austro-Hungarian Empire, including present-day Poland, the Czech Republic, Romania and Hungary, but also from cities such as Vienna and, in some cases, Italy. One of the most important personalities in this respect, Marko Rosner, who founded one of the largest textile factories in Maribor, was born in Iacoveni, Romania, for example. Given the evolving understanding of national and religious identities, it is now more accurate to refer to these important industrial magnates as Germans, Austrians, Poles, Czechs, and Romanians. In the remainder of this essay, they will be referred to as foreigners rather than Slovenians, as this distinction also influenced the political environment and architectural developments in Maribor ("Jews in Maribor", available at: <https://www.sinagogamaribor.si/dediscina-sinagoga/judi-v-mariboru/>), accessed: 14. 8. 2024).

²⁵ Pirkovič-Kocbek, *Izgradnja sodobnega Maribora*, p. 11

²⁶ Jerneja Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor* (Maribor, 2008), pp. 7–10 (hereinafter: Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*).

²⁷ Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938", pp. 57–68.

The interwar period was characterised by brisk construction activity in Maribor, which brought both economic and spatial growth to the city. An important development was the completion of the Fala hydroelectric power plant in 1918, which supplied Maribor with electricity from 1920. This "powerful" addition, combined with the city's strategic location on the river, facilitated the development of various industries and marked the beginning of a flourishing chapter in Maribor's economic history.²⁸ "In 1922, foreign textile factories began to settle in Maribor. This phenomenon was attracted by the city's favourable conditions, which included an affordable electricity supply, cheap land and an abundant supply of cheap labour."²⁹

In the 1920s, various types of industry developed in the suburbs and the influx of workers from neighbouring municipalities to Maribor increased. At the same time, the Slovenisation of Maribor was the result of a large influx of Slovenes from the northern Littoral and coastal regions. Most of them moved away from the Littoral region due to the rise of fascism, and Maribor offered numerous jobs.³⁰

A large part of the bourgeois class counted themselves among the Germans because the Slovenes who emigrated from the Littoral region represented a new cultural and social factor. Together with the influx of people from the surrounding countryside, they created a new middle class that was culturally less authentic than the old Austrian one. This was one of the main reasons why cultural lethargy, provincialism, reticence, and conservatism prevailed in the old Yugoslavia.³¹

Many people also moved to Maribor from abroad, as the city's industrial boom demanded qualified specialists and engineers, most of whom were foreigners with higher status who also needed living space in Maribor. The fact that Maribor became such an industrial force in this part of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes posed a drastic challenge to the architectural and spatial development of the city, especially in terms of housing, which was desperately needed for many of the workers who had either immigrated to Maribor or were already living here but could not afford a decent life. The city had not foreseen such a development and was not prepared for this influx, which led to a lack of housing for people and a lack of the necessary infrastructure for housing construction.³²

²⁸ Ibid.

²⁹ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, p. 17.

³⁰ Dragan Potočnik, "Primorski Slovenci v Mariboru 1918–1941", *Annales. Series historia et sociologia* 21, No. 1 (2011), pp. 55–70.

³¹ Pirkovič-Kocbek, *Izgradnja sodobnega Maribora*, pp. 11–12.

³² "Stanovanjska beda v Mariboru", *Mariborski večernik Jutra*, 24. 5. 1927, No. 20, p. 2.

Postcard of Maribor: factories in Melje and Pobrežje, 1930s (PAM, SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic 19.–21. st., sign. A1.3.3-30, SI_PAM/1693/001/003_00030, 1 postcard)

Large factories were built in the suburbs of Orešje (today's Melje) (*Fig. 4*), Tezno, Studenci and Tabor, as well as in Pobrežje. The older factories: Mills, breweries and the food industry began to shrink as import/export was almost impossible due to the Austrian protection policy. Trade began with other parts of Yugoslavia, but competition in Belgrade and Sarajevo quickly cancelled this opportunity. Nevertheless, the new state opened other opportunities in the textile and metal industry, which, as already mentioned, was mainly run by foreigners in Maribor. Many of them were of Jewish descent, which led to further political changes before the Second World War, that we will discuss later in the text.³³

As industrialisation and urbanisation in the 1920s raised numerous questions about social housing and how to accommodate the influx of migrant workers attracted to the cities by the demands of the factories, there are several examples from abroad that influenced social housing construction in Slovenia and especially in Maribor. During this period, architects in Slovenia were mainly concerned with this topic and adopted ideas from abroad.³⁴

³³ Baš, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938" pp. 57–68.

³⁴ Marjeta Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru* (Ljubljana, 2014), pp. 6–11 (hereinafter: Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*).

Architectural currents and trends from abroad

Foremost, it must be mentioned that the period after the First World War was also a great time of change in architecture, when modernism emerged as a new and fresh style with the use of new materials. As the industrial revolution brought technological advances in many sciences, architecture was not forgotten. Cast iron, drywall, glass panels and reinforced concrete were revolutionary innovations that led to thinner, stronger, taller and lighter structures. After a few examples of new ideas in architecture and design in the second half of the 19th century, the trend towards modernism flourished after the First World War. With the work of Le Corbusier and other architects such as Adolf Loos, representatives of the Bauhaus, Mies Van der Rohe, etc., new ideas also emerged in south-east and Central Europe, making new architectural designs possible. However, the tendencies and acceptance of the new styles differed among the architects, which consequently led to different ideas on how to solve the housing problems in the cities.³⁵

Two common building types were block and perimeter development and gap development. In addition to public housing, new social, cultural and commercial hubs were created, which transformed entire areas that were once designated as industrial zones into multifunctional urban quarters. Instead of inserting itself into the city centre, the residential quarters created socialized urban islands on the industrial fringes of the city.³⁶

The architectural landscape of interwar Slovenia was profoundly shaped by foreign influences, which local architects adapted to regional needs. Ivan Vurnik's career exemplifies this trajectory. His core architectural philosophy remained consistently engaged with international socio-urban ideals. This framework, that will be expanded in further chapters, which he advanced through his teaching and public writing, makes his work – and the Maribor colony in particular – a vital starting point for understanding the translation of global housing concepts into the specific political and cultural context of interwar Maribor.

³⁵ Kenneth Frampton, *Modern Architecture, a critical history* (London, 2020); Karl-Heinz Hüter, *Architektur in Berlin 1900–1933* (Dresden, 1987).

³⁶ Eva Blau, *The Architecture of Red Vienna. 1919–1934* (Cambridge, MA, 1999), p. 282 (hereinafter: Blau, *The Architecture of Red Vienna. 1919–1934*).

Red house, arch. Vladimir Mušič (*Ilustrirani Slovenec*, 15. 2. 1931, No. 7, pp. 54–55)

Social housing development in Slovenia with a focus on Maribor

The migration of the surrounding population to Maribor was spurred by the rapid development of industry, particularly the textile industry, from 1922 onward, as previously mentioned. A comparison of population growth data with occupational statistics reveals that the city's working-class districts grew the most. In 1931, only 30.9% of the population in the city of Maribor itself was employed in trade and industry, compared to 40-50% in the municipalities of Pobrežje, Tezno, and Radvanje, and as much as 63.3% in the municipality of Studenci.³⁷

The social background of this workforce is equally critical to understanding their housing needs. The majority of textile workers were of agrarian proletariat descent, with parents who were vineyard laborers, day laborers, or cottars. A smaller, but still significant, proportion of textile workers were from semi-peasant families or those of small craftsmen. This meant that they would have desired to live with gardens and animals, as Ivan Vurnik had envisioned in

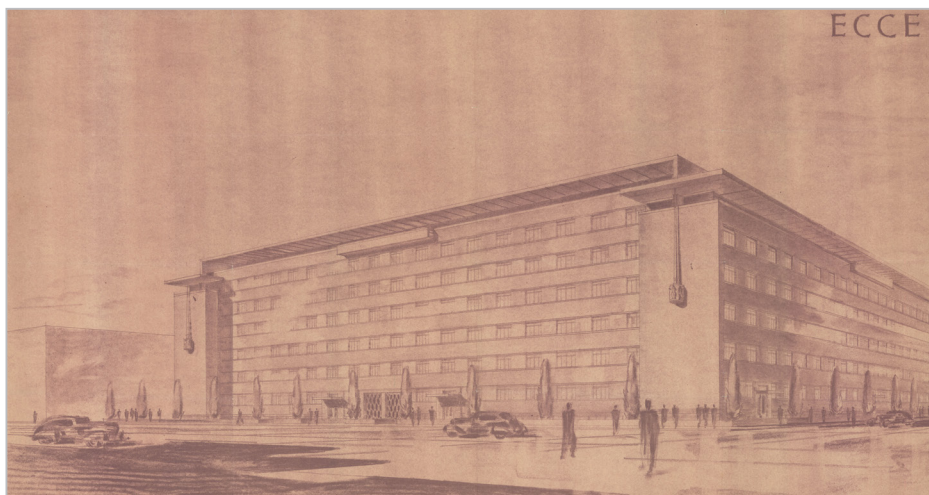
³⁷ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, p. 27, according to *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja* (Ljubljana, 1939), p. 18.

Meksika building, arch. Vladimir Šubic (*Architectuul*, available at: <https://architectuul28.21.com/architecture/meksika/media/53024a10-bcb8-4b31-882d-46b06d7b5e1b>, accessed: 25. 3. 2025)

his ideas, which were later discussed at Vurnik's workers' colony.³⁸ Although the majority of Maribor's workers did not live in planned workers' colonies, they occupied a diverse range of housing, including modest rental flats, unsanitary rental rooms, cellars, and attics, as well as the most primitive accommodations, such as barrack-huts, waggons, or even under bridges. This was true even for the two most important groups of the city's industrial workforce – the textile and railway workers. While some, particularly qualified textile workers, lived in factory-owned apartments near their workplace, this was not the norm. For instance, in 1924, the owner of the Doctor & Drug factory built a residential house for foremen and clerks at Tvorniška cesta 12, containing one two-room flat, twelve one-room flats, and four attic rooms. For its technical staff, the same owner purchased another 48 uncomfortable apartments on Ruška cesta. Since these specialists mostly came from Czechoslovakia, the building was nicknamed the "Czech House," a name that persists to this day. In similar strategy of repurposing existing structures, the industrialist Ehrlich adapted spaces in the former Dragonska military barracks on Jezdarska and Žolgarjeva streets,

³⁸ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, p. 30; Ciglencečki, "Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju", pp. 531–556.

Gradišče (now known as Hutter blok), arch. Saša Dev and arch. Jaroslav Černigoj (PAM, SI_PAM/0011 Uprava za gradnje in regulacijo Maribor 1840–1963, SI_PAM/0011/056/00011, gradbeni načrt Hutter bloka, [1940], MA/614 – Maistrova ulica 10 v Mariboru, [1940])

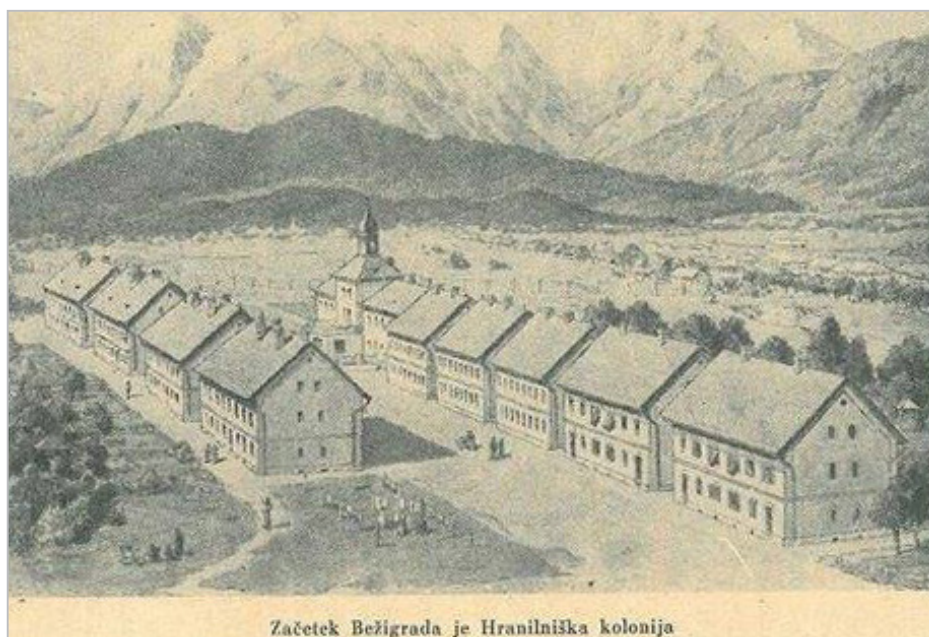
creating 115 apartments. These were typically larger rooms that tenants subsequently partitioned into a kitchen and a living space.³⁹ This proliferation of various forms of emergency housing underscored the sheer lack of opportunities to live in adequate accommodation at a price the burgeoning working class could afford.⁴⁰

This context of industrial growth and worker influx framed a divisive debate among Slovenian politicians and architects over which building trend could best solve the social problem. In Ljubljana, the authorities were more enthusiastic about the third trend of the apartment block and tried to realize a similar project with the Meksika building by architect Vladimir Šubic and the Red House by Vladimir Mušič.⁴¹ (Fig. 5, 6, 7) Unfortunately, unlike the Viennese example, these buildings were mainly inhabited by civil servants and the upper class, while the workers were housed in suburban blocks, small houses or even barrack-hut settlements on the outskirts of the city. In the (then) up-and-coming suburb of Ljubljana – Bežigrad – for example, there was already a first colony in Hranilniška ulica in the 19th century, similar to the railway colony in Maribor, but much smaller. However, there was also the railway colony in Ljubljana, the Ford colony and the Zelena jama, which were established at the

³⁹ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 48–49.

⁴⁰ Ibid., pp. 52–66; Jerneja Ferlež, *Stanovati v Mariboru* (Maribor, 2009), pp. 48–162 (hereinafter: Ferlež, *Stanovati v Mariboru*).

⁴¹ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, p. 19.

Hranilniška colony in Ljubljana (*Stare fotografije in razglednice Ljubljane*, available at: <https://www.facebook.com/ljubljana.nekoc/posts/hranilniška-kolonija-za-bežigradom-je-nastala-po-letu-1880-kar-štejemo-za-zamete/839874809461554/>, accessed: 18. 6. 2024)

beginning of the 20th century.⁴² (Fig. 8, 9, 10) This shows the necessary development of housing construction between the two world wars and the need for new housing in this geographical area.

In Maribor, a similar architectural trend emerged from an urban planning vision to expand the city with residential and industrial areas. Districts like Koroška vrata, Studenci, Tabor and Pobrežje, expanded the previously small city centre. The apartment blocks on Smetanova ulica 30, 32, and Prežihova ulica 9–11, which were designed by Maks Czeike for the Municipality⁴³, Smetanova 34–38⁴⁴, which were designed by Albin Černe for the Municipality, and Maistrova ulica 6⁴⁵, which was designed by Josip Makišić for the First Croatian Savings Bank of Zagreb, are all key examples of this urban densification. These devel-

⁴² Nevenka Židov, "Bežigrasko predmestje od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 62=Nv27, No. 1 (1991), pp. 124–127.

⁴³ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor (1840–1963), AŠ 325, 292, 293, Gradbeni spisi in dokumentacija za Smetanovo 30 in 32 ter Prežihovo 9 in 11.

⁴⁴ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor (1840–1963), AŠ 325, Gradbeni spisi in dokumentacija za Smetanovo 34–38.

⁴⁵ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor (1840–1963), AŠ 183, Gradbeni spisi in dokumentacija za Maistrovo 6.

Vurnik's workers' colony Maribor (PAM, SI_PAM/1889 Zavod za urbanizem Maribor, SI_PAM/1889/001/001/00003, photo, author: Anton Vončina, 1954)

opments were also in accordance with infrastructural regulation plans during the interwar era, but they lacked true urban planning regulation plans. On the other hand, the peripheral suburbs of Studenci, Tabor, and Pobrežje were characterized by smaller terraced or single-family houses.⁴⁶

However, it is important to emphasize that this development obscures a much harsher and more complex reality. The majority of Maribor's industrial workforce navigated a precarious housing that extended far beyond the formal rental market. The experience of renting itself was highly segregated. The account of Branka Jurca vividly illustrates the stark contrast, even in the middle class, between a prestigious rental apartment in the city centre and a suburban rental home. In the latter, the multipurpose "living kitchen" was the hub of daily life, while other rooms were used only for sleeping. In the upper-class apartment, the kitchen was exclusively the cook's domain, and family life unfolded in a series of specialized, often opulently furnished rooms like the reception room, dining room, and bright girls' room.⁴⁷ Social conditions in tenement houses on streets like Maistrova and Smetanova were mixed, housing families of police officials, actors, professors, a district governor, the propertied owner, and a caretaker or carpenter in a court-

⁴⁶ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, pp. 48–162.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 103.

Josip Hutter's colony in Maribor (PAM, SI_PAM/1889 Zavod za urbanizem Maribor ca. 19. st.–1990, TE 4/55, Hutter kolonija na Pobrežju, photo, 1937)

yard cottage, revealing a microcosm of urban society.⁴⁸ All were tenants, paying rent that was a heavier or lighter burden depending on their means, a financial commitment that could change with shifting family or economic circumstances.⁴⁹

For the most vulnerable – recent migrants, underpaid workers, and the destitute – the situation was dire. The city's infrastructure was overwhelmed, leading to the proliferation of informal settlements in converted cellars, attics, and former military barracks, where large rooms were partitioned by tenants into minimal living spaces.⁵⁰ Smaller, lower-quality apartments were created in the less visible areas of the city by property owners commissioning plans to add storeys to courtyard tracts or new buildings in the back of plots. These apartments were then rented to the lower classes and incoming migrants.⁵¹ The most visible symbols of the crisis were the barrack-hut and waggon settlements, such as those in Dajnkova ulica, where families lived in conditions described as "unworthy of a human," with multiple individuals often sharing a single room and sleeping on straw on the floor.⁵²

⁴⁸ Ibid., p. 104.

⁴⁹ Ibid., pp. 106–107.

⁵⁰ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 48–49.

⁵¹ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, p. 103.

⁵² Ibid., pp. 169–186; Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 52–66.

And so, as here, people live in barracks in Dajnkova street, in the Dragonska and Dravska military barracks, in all the innumerable cellars and laundries... The number of families living in spaces unworthy of a human being in the entire city amounts to 500, if not more. There are families who live in just a single room with a stove, and besides that, have ten workers lodging with them, who sleep on the floor, on straw and rags.⁵³

This complex mosaic, ranging from crowded rented rooms to temporary shacks, reveals that the workers' housing question was not a single problem but a stratified crisis, where one's position within the lower classes dictated a vastly different lived reality.

In the context of social housing in Maribor, the Studenci and Tabor neighbourhoods are particularly worth mentioning, as they were the first Maribor neighbourhoods with a workers' colony, first the 19th century railway colony and then the Vurnik workers' colony, which we will discuss in more detail later in the text.

During these 20 years of industrial boom in Maribor, there were also several other colonies, such as the famous colony of Josip Hutter, alongside other alleged workers' housing, such as the Smetanova street blocks and Maistrova street mentioned earlier and even, Josip Hutter's apartment block, known as Gradišče, now "Hutterblok". Additionally, there were other multi-apartment houses that were constructed during this period, primarily by the municipality or banks and loans.

However, the term "workers' housing" is often a misnomer. These larger housing estates, while possibly comparable to the Karl-Marx-Hof in Vienna in scale, were not built for industrial workers. Examining the actual residents reveals they were intended for wealthier municipal workers, the middle class, bureaucracy, higher-paid engineers, and the free market for higher class in case of "Hutterblok", having been built either by industrialists or by banks and loans.⁵⁴ This strongly suggests that the housing crisis affected not only the workers, but also the middle and upper classes, as there was a significant shortage of housing. Suddenly, the number of inhabitants increased so much that the city was no longer able to build or offer a sufficient number of new flats.⁵⁵ The fact that even flats in colonies like Vurnik's and Hutter's were often unaffordable for lower-paid workers and were instead occupied by higher-paid work-

⁵³ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, p. 38.

⁵⁴ Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*, p. 67; Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 52–66.

⁵⁵ "Stanovanjska beda v Mariboru", *Mariborski večernik Jutra*, 24. 5. 19257, No. 20, p. 2.

ers and retailers,⁵⁶ leads to the need to examine the socio-political and cultural influences on the architectural development of housing construction during this period.

Initiatives to solve the housing shortage typically came from the city itself, which constructed residential buildings for the lower classes, facilitated individual construction through favourable credit and land purchases, and engaged in repurposing buildings with different original functions. Though these were often still meagre and temporary solutions. The Vurnik colony, while pioneering, was an exception. The profound housing crisis and the pronounced economic stratification within Maribor's lower classes are underscored by this fragmented reality, which ranges from the relative comfort of planned colonies to the squalor of temporary shelters.⁵⁷

The examples of workers' colonies in Maribor are presented in different variants, which were characterised either by the industrialists and their relations with the workers or by influences from abroad. From Ivan Vurnik's colony to Josip Hutter's colony and other attempts to build larger apartment blocks, the topic of social housing raises the important question of how it was actually dealt with, what it meant for architectural development and how the political influenced the spatial when combining the sociological with the architectural.

It is crucial to understand that the development of social housing was profoundly shaped by the city's unique political and cultural landscape. Maribor was characterized by a significant duality: a politically dominant Slovenian administration following the post-WWI Slovenisation policies, and a demographically and culturally persistent German-Austrian character among a substantial part of its populace. While political institutions were systematically Slovenized after 1918, the city's everyday culture, social networks, and economic foundations retained a strong German-Austrian imprint. This created a complex environment where political will often was tempered by socio-economic realities. Economically, the German-speaking bourgeoisie and industrialists remained a powerful force, influencing urban development through their control of capital and industry. Their continued presence in the public sphere, through various organizations and associations, ensured that their interests could not be ignored, creating a certain political instability and reinforcing the city's distinct character within the region.⁵⁸

⁵⁶ Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*, pp. 67–68; Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 52–66, "Stanovanjska beda v Mariboru", *Mariborski večernik jutra*, 24. 5. 19257, No. 20, p. 2.

⁵⁷ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, pp. 169–186; Ciglencečki, "Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju", pp. 531–556.

⁵⁸ Žarko Lazarevič, "Nemci in mariborsko gospodarstvo", in: *Nemci in Maribor: stoletje preobratov: 1846–1946*, ed. Jerneja Ferlež (Maribor, 2012) pp. 87–90.

This socio-political context also dictated architectural influences. Although the city competed economically and culturally with Ljubljana and other "Yugoslav" cities, its most significant cultural and intellectual reference points remained Vienna, where most of its educated elite, including engineers and architects, had studied. The Faculty of Architecture in Ljubljana, founded only in 1920, had not yet produced a critical mass of graduates to shift this professional paradigm. Consequently, architectural ideas, including those concerning social housing, were filtered through a Viennese-educated lens, directly linking Maribor's built environment to the intellectual currents of the former imperial capital.⁵⁹

As in Vienna, attempts were also made in Slovenia, particularly in Ljubljana and Maribor, to solve the necessary social issues in connection with the building industry. Due to the extreme increase in industrialisation and urbanisation, the latter did not have sufficient infrastructure for mass housing construction, so the city leadership had to tackle this problem inconspicuously. Although the city council was in the hands of social democrats after the First World War, the mayor was a pedagogue, so they were mainly concerned with the education of the lower classes and often forgot about the housing aspect. The first party to work on this was the Slovenian People's Party (*Slovenska ljudska stranka* – SLS) with the mayor Dr Josip Leskovar in the period from 1924 to 1927, but the greatest progress was made during the time of the mayor Dr. Alojzij Juvan, a progressive lawyer who wanted to make Maribor a cultural and metropolitan city. In the first period after the First World War, a large part of Maribor's population was affected by the crisis, which led to poor living conditions for the lower classes and the new emigrants from the Primorska region, which was exacerbated by the global economic crisis from 1929, which led to an even more extreme decline in labour and flats. Good living conditions prevailed only among the Germans and Slovenes, who still counted themselves as Germans even after Slovenisation, and the upper class.⁶⁰

During this period, the city administration built many apartment buildings and suggested banks and companies to invest in flats for their workers and civil servants, which led to the construction of many apartment buildings in the city centre, which the majority of the population could not afford. These flats were mostly for the middle or upper classes and not for the workers who came from the periphery or the countryside.

'Some banks built for their employees – the first Croatian savings bank in Mastrova Street, the Commercial Bank renovated the former Hotel Stadt Wien in

⁵⁹ Pirkovič-Kocbek, *Izgradnja sodobnega Maribora*, p. 12.

⁶⁰ Maksimiljan Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas* (Maribor, 2013), pp. 54–57 (hereinafter: Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*).

Aleksandrova Street, the Ljubljana Credit Bank renovated the former Hotel Erzherzog Johann on the corner of Herrengasse and Slovenian Street.⁶¹

According to civil law, the city was divided into several municipalities, namely the municipality of Maribor and the suburban municipalities of Pobrežje, Tezno, Studenci, Radvanje and Krčevina. Immediately after the war, an attempt was made to unite the districts, but the proposal failed because the workers, who had the upper hand in the suburbs, could outvote the number of councillors, which the ruling parties could not allow. The division of the urban area into several administrative units led to inconsistencies in building and municipal policy, which only increased the confusion in the area and prevented a comprehensive intervention.⁶²

The exploitation of the housing crisis and the economic boom was not only the result of property owners, but also of private developers who built for individual investors and invested the profits in their own rental flats.

Between the two wars, the economic, social and cultural conditions mentioned above led to lively building activity, the city grew beyond its mediaeval boundaries and merged into suburbs. As a result, single-family house building took up most of the urban area, mostly in the form of suburban neighbourhoods, which made up almost two thirds of the city. However, this was due to extreme fragmentation and inadequate public utilities and urban planning regulations. The poorest population continued to live mostly in poor conditions, in the barrack-hut settlements, in temporary flats in converted factories, barns, etc.⁶³

The influence of Red Vienna

Based on the writings of the architect Ivan Vurnik, many ideas for new architectural trends originated in Vienna, where the examples of the three trends were successfully utilized by the city authorities. The basis of the social housing policy that became active after the First World War, at the time of Red Vienna, became a model for the successful management of housing, not only in Europe but throughout the world.⁶⁴

⁶¹ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, p. 175, according to "Kdo zida in kdo izrablja stanovanjsko bedo", *Slovenec*, 8. 9. 1922, No. 196, pp. 5–6.

⁶² Pirkovič-Kocbek, *Izgradnja sodobnega Maribora*, p. 12.

⁶³ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 52–66; Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, pp. 169–186.

⁶⁴ Vurnik, "O reševanju stanovanjski krize v zapadni Evropi", pp. 145–148; Haderer, *Rebuilding City and Citizens*, pp. 27–36.

The era of Red Vienna, which brought about major changes in the field of social housing, historically began after the First World War, between 1918 and 1934, when the Social Democrats took the lead. They championed social values, emphasised culture, defended social and health services, a balanced tax policy and, above all, public housing. "Instead of regarding access to decent housing as a privilege, the Social Democrats stipulated housing as a right."⁶⁵ Over the next decade, from 1919, they built 382 *Gemeinedebauten* (municipal housing blocks), to which they added communal facilities such as kindergartens, libraries, theatres, shops, public gardens, sports facilities, social clubs and polyclinics. "Neue Menschen"⁶⁶ were expected to flourish in the new housing complexes, men, and women surmised, to actualize the promise of socialism."⁶⁷ The workers' flats were built within the existing urban structure, as urban extensions or on the outskirts of the city. The so-called *Gegenbauten* (counter-buildings), thus complemented the existing buildings and developed into socio-spatial complexes that characterised the existence of the working class in the city.

The systemic changes had already begun during the First World War, but 1922 was a turning point for most social legislation and enabled the flourishing of social housing in Vienna. The first law, initiated in 1917 but not enacted until 1922, was a federal rent control law with tenant protection, which was one of the most important measures and most successful achievements for workers and the poorer classes. At the same time, the new laws of 1922 gave workers voting rights. "The right to vote, politically enfranchised workers while rent control reversed the power relations between landlords and tenants, power relations that fuelled competing political camps and, on the urban scale, social-spatial segregation."⁶⁸

The aforementioned policies in the city of Vienna opened up new opportunities. (*Fig. 11*)

These developments, coupled with the fact that in 1922 Vienna also became a federal state equipped with extra fiscal prerogatives a municipality does not have, put Vienna in an advantageous financial situation to acquire the land and build the industry necessary to realize its comprehensive public housing program. By 1928, the municipality owned approximately one-quarter of the total area of Greater Vienna.⁶⁹

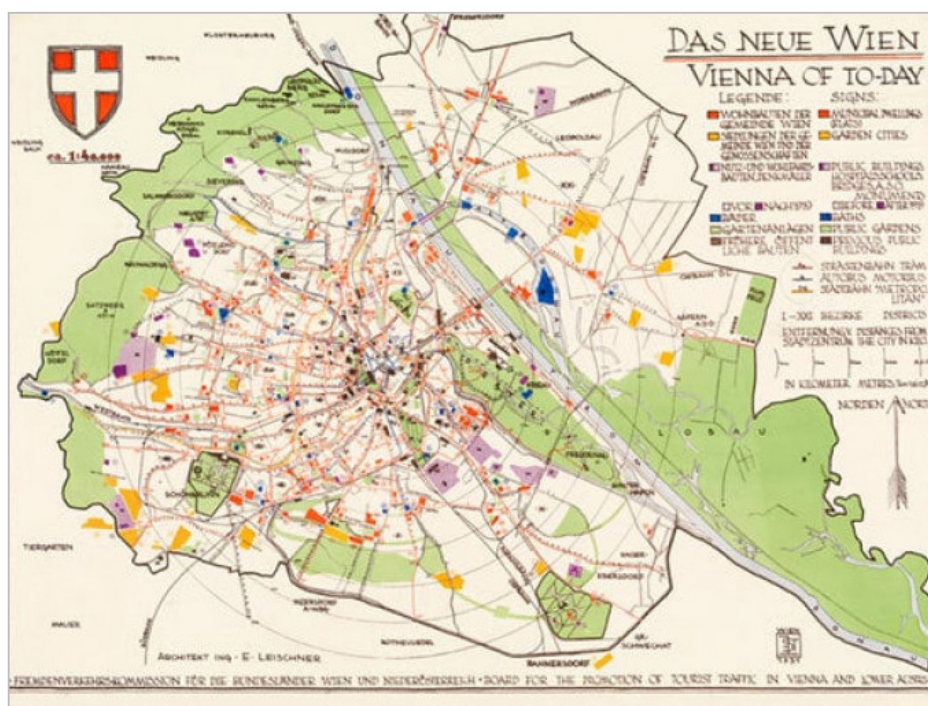
⁶⁵ Otto Bauer, "Der Weg zum Sozialismus", in: *Werkausgabe*, 2, ed. Otto Bauer (Vienna, 1976), pp. 89–131.

⁶⁶ Max Adler, *Neue Menschen: Gedanken über sozialistische Erziehung* (Berlin, 1924).

⁶⁷ Haderer, *Rebuilding City and Citizens*, p. 28.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 41.

⁶⁹ Blau, *The Architecture of Red Vienna. 1919–1934*, p. 141.

Plan of new regulation plan for Vienna under social-democrats (*Werkbundsiedlung*, available at: www.werkbundsiedlung-wien.at/en/background/the-housing-programme-of-red-vienna, accessed: 12. 1. 2025)

In addition to these factors, the decisive part of the reforms was the introduction of the "Housing Construction tax", which directly raised the money needed for housing construction (around 40%). This progressive tax, introduced in 1923, is also known as the "Breitner tax" and is calculated based on the annual rent for flats and commercial premises. Within a decade, the Social Democrats were able to exceed their housing targets and built a total of 64,000 flats, making Vienna the largest landlord by 1934 and providing more than 11% of the population with affordable housing.⁷⁰

This robust, tax-funded model stood in stark contrast to the situation in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. As mentioned earlier, they tried to achieve similar goals through its Housing Act of 1925, but it took barely two years before tenant protection was abolished, preventing further progress. The tenant protection (*stanovanjska zaščita*) importantly influenced the housing crisis at the time, and partially succeeded to solve it: the housing crisis was, as

⁷⁰ Ibid.

mentioned earlier, a problem also due to the First World War, not only due to the industrial boom at the time.⁷¹

The Slovenian approach relied not on public construction, but on legislating control over the existing private housing stock. The legal framework of tenant protection evolved through several key laws. As France Kresal documents, the first intervention came swiftly: "Due to the severe housing shortage in cities and industrial centres after World War I, the National Government of the State of Slovenes, Croats, and Serbs in Ljubljana issued a decree on December 6, 1918, on the right of municipalities to intervene in housing matters."⁷² This decree empowered municipalities to requisition empty and underutilized apartments, stipulating that "Each adult [was entitled to] one room, as were two children."⁷³ A housing office could evict both owners and tenants to reassign space based on family size. This system of requisitions was abolished for new buildings by the Housing Act of December 30, 1921, but protection for existing housing stock remained. The pivotal Housing Act of May 15, 1925, further refined these controls.

"The new Housing Act /.../ continued to restrict owners' freedom to dispose of apartments in old buildings,"⁷⁴ while exempting all new constructions from regulation. The law established a housing court and contained strict provisions: "The owner of the house had to report every apartment that became vacant due to a move to the housing court; /.../ Only those designated by the housing court could move into a vacant apartment."⁷⁵ Priority was given to civil servants, war invalids, widows, orphans, and workers whose family income did not exceed 3,000 dinars.

Crucially, this regulatory system lacked a sustainable financial foundation. In contrast, taxes were not increased in Slovenia. The cheap land and cheap labour meant that the wealthy no longer cared for the welfare of their workers, but made them work more. This economic reality fostered a particular ideological view of the housing problem.

Poor housing conditions (housing shortage as a result of massive migration to the cities and poor housing conditions as a result of the social situation of tenants began to function in the ideological lens of capital as a reason for low productivity, revolts, and strikes. In this view, the elimination of poor housing condi-

⁷¹ France Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne* (Ljubljana, 1998), p. 71 (hereinafter: Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji*).

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid., p. 72

⁷⁵ Ibid.

tions should also mean the elimination of the causes of the inactive behaviour of the working class. The slogan "good housing makes a good worker" emerged. In other words, it is not enough to control the worker at work, but it is above all necessary to control his living or housing conditions.⁷⁶

The fundamental issue remained that properties were predominantly private, and municipalities lacked the financial resources to invest in social housing, as was the case in Vienna. This situation was also a consequence of the legislative framework itself, beginning with the first Housing Act of 1921, which left the management of the rents to the property owners; people who could no longer pay the rents were evicted one month after the first reminder. Although the 1925 law temporarily reinstated rent controls, but only for a short time, with the law that abolished rent regulation in 1928.

The inherent instability of this system was fully exposed when core protections lapsed. Following the official expiration of tenant protection on November 11, 1926, Kresal records that "the residents' anxiety has risen again due to pressure from landlords, who have threatened to terminate their leases and raise rents."⁷⁷ While mass protests forced a temporary ban on evictions until May 1, 1928, the state-mandated control over private housing allocation ended permanently thereafter.

Ultimately, the system of tenant protection was progressively hollowed out, not only by direct legislative relaxation but also by a parallel reality: the proliferation of new construction that operated entirely outside its regulatory scope. As Kresal notes: "The very lively construction activity in the first decade after World War I greatly changed the numerical ratio between old and new and adapted dwellings."⁷⁸ This wave of building, undertaken by a diverse coalition of state, municipal, corporate, and private actors, may have increased the housing stock, but it fundamentally failed to address the affordability crisis for the city's most vulnerable residents.⁷⁹

Local attempts to replicate Vienna's financial model were thwarted by higher state authorities. During Alojzij Juvan's term of office, the Maribor city administration tried to introduce a tax similar to that of the Vienna Social Democrats, where rents were taxed above the golden parity. Unfortunately, the administration had to withdraw the decree because the Ministry of Finance presumed that the decision meant a restriction on the free disposal of property

⁷⁶ Gantar, *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*, p. 37.

⁷⁷ Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji*, p. 73

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid. after France Kresal, "Stanovanjska zaščita in gradnja stanovanj v važnejših delavskih središčih v Sloveniji od leta 1918 do 1930.", *Kronika* XVIII, No. 2 (1970), pp. 105–112.

for owners. With the unsystematic political solutions, which also depended on the Dravska Banovina government, the administration in Maribor could neither manage social housing nor financial investments in social housing, as was the case in Vienna.⁸⁰

Despite its eventual end, the legacy of Red Vienna was profound, not least in its architectural influence. Although the Red Vienna social housing came to an end in the 1930s, its legacy is still present today: "Black Vienna, an anti-marxist and antisemitic alliance of which had mobilized against Red Vienna throughout its existence, was to ultimately bring an end to the experiment in democratic municipal socialism, but not to one of its legacies: the decommmodification of one quarter of the city's housing stock."⁸¹

This architectural connection was personal; the intellectual foundation for many Slovenian architects was formed in the same Viennese milieu. Important for Slovenian architecture was the fact that almost all the architects of Red Vienna, including the Slovenian architects, were former students of Otto Wagner at the Vienna Technical School (today's Vienna University of Technology). In their plans, there was a clear line of thought from Otto Wagner, who created a balance between modern urban life, locality, and history in his urban planning and design. In contrast to his colleague Camillo Sitte, he was still future-orientated and wanted to build for modern people. However, Wagner was not the modernist architect of the 1920s and did not try to invent new forms but wanted to teach his students to work creatively with the given local, material and financial conditions. He always encouraged his students to ask themselves an important question before embarking on a new project:

How will this solution relate to modern men, to the assignment, to the genius loci, the climatic conditions, the materials at hand and the financial means? Only thus can you hope to elicit true appreciation, and only then will the works of architecture that today are met for the most part with incomprehension or a certain tentativeness become generally understandable, original and even popular.⁸²

The pioneers of Slovenian architectural modernism were also students of Otto Wagner – the oldest Maks Fabiani, later a professor at the Technical University in Vienna, the most famous of them Jože Plečnik and the youngest Ivan Vurnik, the founder of the architecture programme at the Technical University

⁸⁰ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 11–18; Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juhan in njegov čas*, pp. 54–57.

⁸¹ Haderer, *Rebuilding City and Citizens*, p. 29.

⁸² Otto Wagner, *Modern Architecture: A Guidebook for his Students to this Field of Art*. (Santa Monica, CA, 1988), p. 160.

in Ljubljana. Despite their extremely different architectural styles, which they developed as individuals, each of their architecture reflects the upper thinking of Otto Wagner. This is also a key element of social housing in Slovenia, which Ivan Vurnik was instrumental in solving.⁸³

Ivan Vurnik and his architectural vision

Ivan Vurnik was initially a student of Karl Mayreder and Karl König, but later also joined Otto Wagner's seminar. Nevertheless, one has to ask whether he did not identify himself as a student of Maks Fabiani, who was initially König's assistant and later became a professor. Vurnik came to the Wagner School through his intercession. Vurnik always spoke very respectfully and kindly about Fabiani and regarded him as a mentor: "/.../ Professor Fabiani was always friendly to me /.../ Fabiani orientated me towards Wagner, so that by 1911 I too had already joined this 'circle of thinking'".⁸⁴

In 1911, he undertook a three-month study trip to Rome, as he had received a travelling scholarship from König. There he explored the monuments of antiquity and the Renaissance, which later became clearly visible in his work. He then worked in Baumann's architectural office in Vienna until 1915, when he returned to his home town of Radovljica and was drafted into the war. After the First World War, he moved to Ljubljana in 1919, where he founded the architecture programme at the Technical School in Ljubljana and invited Jože Plečnik to teach there. During their years at the faculty, differences, and competition grew considerably, which led to the development of two architectural currents from which the graduates emerged – Plečnik's and Vurnik's school.⁸⁵

Vurnik's early style was clearly Art Nouveau (Secession), especially for Slovenia, while he also wanted to establish the Slovenian national style, in which he emphasised ornament and sculpture and, above all, patterns derived from Slovenian folk culture, which are clearly recognizable in his architecture. One of the most striking examples of this style is the Cooperative Business Bank building in Ljubljana. He had his own style, in which he used various artistic elements that other architects in the area did not utilize. His architecture is not comparable to that of other architects in Slovenia, as Fabiani confirms:

⁸³ Marko Pozzetto, "Ivan Vurnik and the Technische Hochschule in Vienna", *Arbitektov bilten* 24, No. 119–124 (1994) – special edition: *Ivan Vurnik, 1884–1971, slovenski arhitekt, compendium*, ed. Janez Koželj, pp. 53–58 (hereinafter: Pozzetto, "Ivan Vurnik and the Technische Hochschule in Vienna").

⁸⁴ Pozzetto, "Ivan Vurnik and the Technische Hochschule in Vienna", p. 55.

⁸⁵ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 18–26.

During his last visit to Ljubljana, in July 1960, he answered a direct question concerning his opinion of Vurnik: 'It is not yet possible to speak of Vurnik; he has talent, but of a different sort, of a different quality, from that of Plečnik. If I say Plečnik, I cannot speak of Vurnik; it is a different system, a different world. Vurnik has particular decorative talent, and with that, I am not reducing his stature, but I cannot compare him to Plečnik.'⁸⁶

In 1925, he was invited to take part in the international exhibition in Paris, whereupon he visibly turned to functionalism. Vurnik initially remained theoretical with his examples of functionalist building but began with the aforementioned "garden cities" – settlements of terraced houses with gardens for workers. He wrote about his findings and examples from abroad in several articles in newspapers and magazines, *Dom in svet*, *Slovenec* and *Koledar družbe sv. Mohorja*, with which he defended low-cost social family housing that only the workers could afford, while they kept the house after paying off the rent or loan.

Ivan Vurnik and his view on social housing

Ivan Vurnik was undoubtedly one of the most important advocates of social housing, that he also taught at the faculty he founded in Ljubljana in 1920.⁸⁷ He wrote numerous articles in public newspapers in which he presented this type of housing to the common people and showed possibilities for the working class, who were in urgent need of affordable housing. Ivan Vurnik studied garden cities and other settlements in England, the Netherlands, Germany, and France and presented, explained and proposed these concepts in his articles. From his articles it is clear, he knew Ebenezer Howard's book *Garden Cities of To-morrow* (1898) very well and read the German magazine *Deutsche Gartenstadts-Gesellschaft*, in which such settlements were presented. However, he had already become familiar with the concepts during his studies in Vienna, and he also followed the international housing congresses in Vienna in 1910 and 1926 – although the sources are not clear rather, he was a participant there or he followed them through architectural writings and media. The examples from the neighbouring, then extremely social-democratic Vienna, the so-called Red Vienna, where housing policy was widespread and showed good examples of workers' housing in industrial cities and successful urban planning solutions

⁸⁶ Pozzetto, "Ivan Vurnik and the Technische Hochschule in Vienna", p. 58.

⁸⁷ Ibid., p. 55.

for connecting different social classes, gave him the idea of implementing such planning in Slovenia. By researching garden cities and terraced housing estates, writing in the aforementioned newspapers, he developed his own example of a small, 34.5 m² terraced house that could be built in any Slovenian town, with the plans freely available.⁸⁸

He defended low-cost social family housing that workers could actually afford, while keeping the house after paying off the rent or loan.

In my opinion, the solution to this question lies in how to build a fully furnished house with the technical means available today for so much money that every hard-working labourer can afford the payment and interest. All the aesthetic and economic problems we talked about in the introduction are possible if the main obstacle is removed, and that is the financial question. /.../ As far as payments are concerned, they should be so low that the housewife can pay for the whole house alone if she rents the room and the study on the first floor and takes care of these two cells alone.⁸⁹

In his writings he defended the quality of life, cosiness and even self-sufficiency because with a garden, the family can help itself to survive. He did not agree with the large workers' "*Kasernes*", as he called the Viennese perimeter block developments, for example Karl-Marx Hoff. (*Fig. 12*) Rather, he defended the fact that having an own house with a garden meant a much better quality of life, even if it perhaps had a smaller floor plan than the flat in the "*Kaserne*".

The advantage of this small house over the small flat in the "*Kasernes*" is obvious. It's just a question of how we build them, together or separately. Spreading this kind of change across the whole city would definitely be bad /.../ If, on the other hand, these houses are grouped into an organic whole, if they are condensed to 8–10 in a row and these rows are grouped evenly around a central core that must belong to the whole colony, where young and old meet to spend time, and if around the whole colony is clearly drawn – i.e. according to the architect's ideas – species of tall trees are planted around the whole colony, then the group of this change, like the houses built only over 33 square meters, can lead to an organically composed and, in other urban bodies, organically placed part of the city.⁹⁰ (*Fig. 13*)

⁸⁸ Ivan Vurnik, "K vprašanju enodružinske delavske hišice", *Dom in svet*, 15. 3. 1927, No. 3, p. 82–84; Ivan Vurnik, "Za lasten dom in vrt", *Slovenec*, 25. 3. 1928, No. 71, p. 3; Ciglenečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 33–44.

⁸⁹ Ivan Vurnik, "K vprašanju enodružinske delavske hišice", *Dom in svet*, 15. 3. 1927, No. 3, p. 82–84.

⁹⁰ Ivan Vurnik, "Za lasten dom in vrt", *Slovenec*, 25. 3. 1928, No. 71, p. 3.

Karl-Marx Hof, arch. Karl Ehn, one of most known examples of apartment blocks also called "super-blocks" of 1920s Vienna (*Das Rote Wien im Waschsalon*, available at: <https://dasrotewien-waschsalon.at/karl-marx-hof>, accessed: 25. 8. 2024)

During the planning phase, Ivan Vurnik reviewed the preliminary estimates of construction costs and adhered to the principles he had learnt at the International Congress of Housing and Urban Planning in Vienna. The proposal for the houses was to be accessible to all workers, thanks to the active role of the city administration.

In the aforementioned article, whose data he had taken from the magazine *Deutsche Gartenstadts-Gesellschaft*, Vurnik cited data on the size of the plots, the level of rents, tax and other concessions, credit conditions and the like based on selected English and Dutch examples. It was obvious that he was following (probably in person or at least in print) an international congress on housing construction that took place in Vienna in 1926.⁹¹

⁹¹ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, p. 18.

Weissenböckstrasse settlement in Vienna, arch. Alfons Hetmanek, Franz Kaym, colony example in contrary of "Kasernes" or superblocks (*Werksbundsiedlung*, available at: <https://www.werksbundsiedlung-wien.at/en/background/superblock-versus-garden-city>, accessed: 25. 8. 2024)

The shortage of social housing solutions for workers

The government in Ljubljana generally did not do much to solve the housing problem. The social policy on this issue was poorly maintained and led to even more people becoming homeless with the abolition of housing laws, tenant protection and rent control.⁹² The change in social housing in Maribor began in 1927, when the aforementioned lawyer Dr. Alojzij Juvan took office as mayor. He declared in his victory speech that he would address the social and economic needs of the city. Throughout his tenure, he initiated numerous significant construction projects in Maribor and surrounding areas that facilitated the city's growth. Notable examples are the construction of the first airport in the suburb of Težno, as well as one of the most contemporary outdoor swimming pool complexes in Slovenia on Mariborski otok (Maribor Island). At the same time, the municipality bought the large area in the suburb of Tabor to sell smaller plots and finance the construction of houses so that workers could

⁹² "Ali bo stanovanjski zakon podaljšan?", *Mariborski večernik Jutra*, 20. 5. 1927, No. 17, p. 1.

build or buy their own homes.⁹³ They only sold the plots and in some cases co-financed the construction of converted makeshift housing or barrack-hut and waggon settlements that did not meet building code standards, so they were only given to people on a temporary basis. However, the Municipality of Maribor took up the idea of architect Ivan Vurnik and invested in the workers' colony between Fochova, Betnavska and Delavska streets and built more than 100 flats in 1928. The area that the municipality bought was divided into two areas, one for the labour colony and the other that they sold to people for their own homes. As mentioned earlier, they were unable to service other loans and financial investments, so despite the need and interest in the houses, they could not build more settlements.⁹⁴

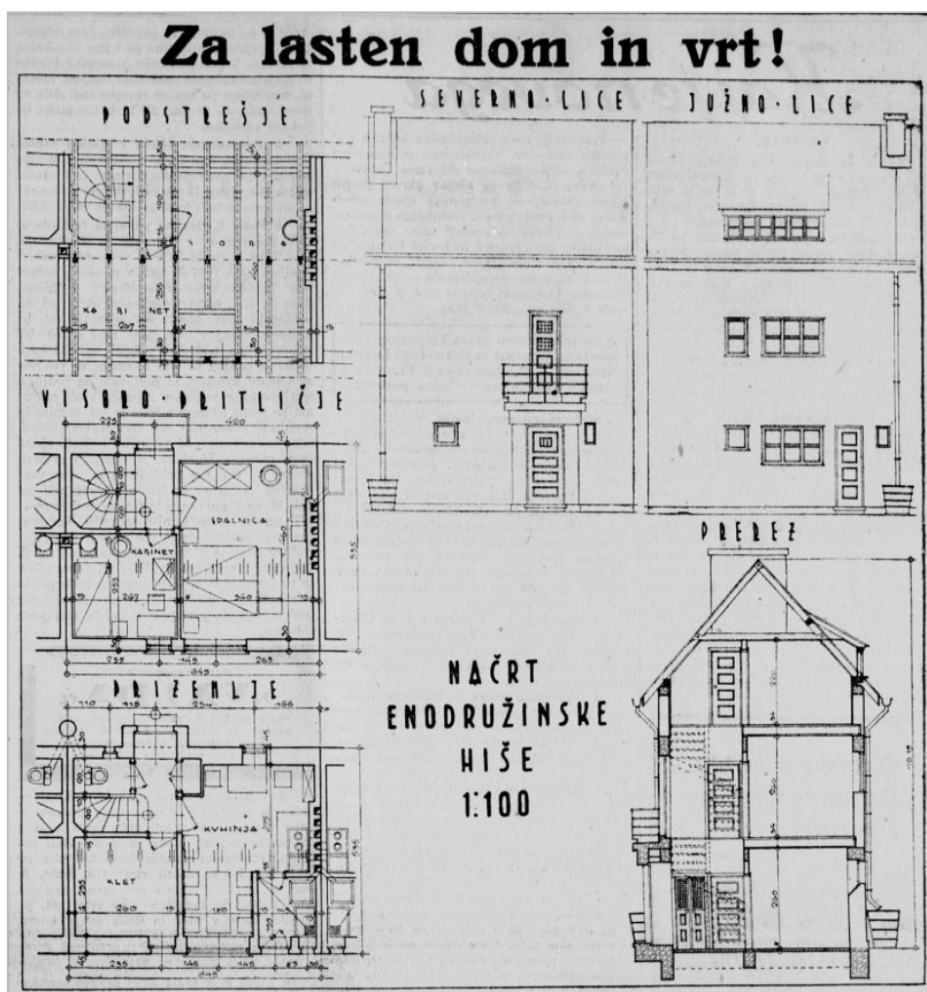
However, Dr. Juvan realized that it was necessary to support the construction of the workers' colony in Magdalena. The flats were intended for members of the district workers' insurance scheme. In 1927, his predecessor Dr Leskovar succeeded in obtaining a commitment from the Ministry of Finance for an interest-free loan of two million dinars.⁹⁵ Despite the reduction of the floor area in the building plan, all the design elements of Vurnik's plan (*Fig. 14*) and the location of the rooms were retained with only minor changes. The building plans are not signed by Albin Černe, the city's head of building, as the author, but only as the project manager. However, in the first plan, which envisaged the construction of 75 terraced houses, the administration later took out a new loan of five million dinars to build twice as many. Vurnik's plan served as the basis, which they modified slightly and reduced the floor area to 27 m². The city council decided to award the work to the building consortium from Maribor – Ivan Živic, Ubald Nassimbeni, Rudolf Kiffmann, Accetto in drugovi and eng. arch. Jelenec and eng. Šlajmer. The consortium from Ljubljana had also taken part in the public tender, but the city council wanted to award the contract to the team from Maribor. Because of the price, the houses were built with traditional materials – bricks and wood – and were one or two storeys high to ensure a varied townscape. Behind the houses were plots of land with gardens. The estate of 147 houses was completed at the end of 1928 and 64 more were added by 1933. The houses were numbered and allocated by lot to the city council parties, who distributed them to their supporters according to the division in the city council.⁹⁶

⁹³ Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*, pp. 54–57.

⁹⁴ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, pp. 169–186.

⁹⁵ Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*, pp. 54–57.

⁹⁶ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, pp. 172–174; Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 33–44.

Ivan Vurnik's plans on family detached house for the colony, presented in *Slovenec* newspaper (Ivan Vurnik, "Za lasten dom in vrt", *Slovenec*, 25. 3. 1928, No. 71, p. 3)

Ivan Vurnik's workers' colony

The Vurnik workers' colony represents a pivotal moment in Slovenian architecture, as the first realized example of a terraced housing settlement in the country and the only built representation of Ebenezer Howard's "garden city" concept in Slovenia. In addition, it is one of the most coherent and early examples of modernist, functionalist principles in Slovenian residential architecture. This sets it apart from earlier planned settlements, such as the 19th-century railway colony at Studenci, which, despite its systematic layout and func-

onal intent, was executed in a more traditional architectural idiom. Vurnik's colony, built between 1928 and 1933, embodied a new architectural paradigm: its design prioritized economical construction, standardized floor plans, and the integration of essential amenities such as private gardens, aligning with a functionalist ethos aimed at addressing the social and practical needs of the working-class resident. Over this five-year period, 211 houses were constructed based on Vurnik's original concept, forming a cohesive urban plan for the Tabor district and marking a definitive turn toward modernism in Maribor's urban fabric.⁹⁷

The entire colony covers the land between Fochova Street in the north and Delavska (Labourers) Street in the south, Koseski Street in the west and Betnavska Street in the east. It is divided into two unequal parts in a fan shape, with Cesta Zmage (then Jerovškova Street) in the centre. In the smaller part, the houses are aligned in groups of 7 to 9 oriented from east to west, with the gardens on the inner side and the entrances facing the street, as Vurnik predicted. In the larger part, the houses on the eastern, western and southern edges are also orientated from east to west and on the northern edge from north to south. In the south, there are houses in four rows in both parts. Some houses are two-storey, while some of them also have an attic for living, as in Vurnik's original plans.

/.../ when the small houses are grouped into an organic unit in which they are condensed in a row of 8–10, when these rows are evenly arranged around a common nucleus, which must become the property of the whole colony, where old and young spend time together, if clearly drawn lines with tall trees are planted around the colony – drawn in such a way that the architect's point is recognizable – then the group of such tots as these 33 square metre houses can form a beautiful, organically built part of the city, that also blends organically into other parts of the city. Such a group can then create a vibrant culture that makes those who live there and those who are just passing by happy.⁹⁸

In the centre of the settlement there is a square that was to be used by the residents for social gatherings and other purposes. Unfortunately, the settlement never received a more comprehensive town plan and other infrastructural elements such as shops, a market or a cultural centre, as Vurnik idealized in his writings. But there are two kindergartens and the first modernist church in Maribor, the Parish Church of the Holy Body of Salvation by architect Herbert

⁹⁷ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 33–44; Ciglencečki, "Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju", pp. 531–556.

⁹⁸ Ivan Vurnik, "K načrtu in proračunu za enodružinsko hišico", *Slovenec*, 1. 4. 1928, No. 77, p. 8.

Drofenik from 1938. However, there are tree-lined avenues in all the streets in and around the colony, as predicted by Vurnik.⁹⁹

An analysis of the original urban plan reveals Vurnik's adherence to Ebenezer Howard's Garden City principles (1898), albeit on a smaller, neighbourhood scale. The colony's layout, with its fan-shaped organization and houses oriented both east-west and north-south, was a deliberate urban-planning choice. This configuration ensured excellent natural lighting from different angles throughout the day, giving each unit a unique character while maintaining a high standard of living quality. The incorporated central square intended as a social and communal heart, directly echoes Howard's model. In contrast to the Garden City's ideal of a self-contained community, Vurnik's colony was not conceived as a segregated entity but was meant to form a new connection within the expanding city fabric of the Tabor district. While the subsequent urban development of Tabor failed to realize this integrative potential fully, the original plan possessed a clear vision for a cohesive neighbourhood.¹⁰⁰

As for the houses, the residential units differ only in the use of the attic, which can be either used or unused, and thus in the height of the buildings. Otherwise, all units have a floor area of 27 m². As already mentioned, this was smaller than originally planned due to budget cuts. The façades have remained largely unchanged; with a few exceptions, they were originally painted in different colours, which they still are today. The interiors, however, have been significantly altered over the years.

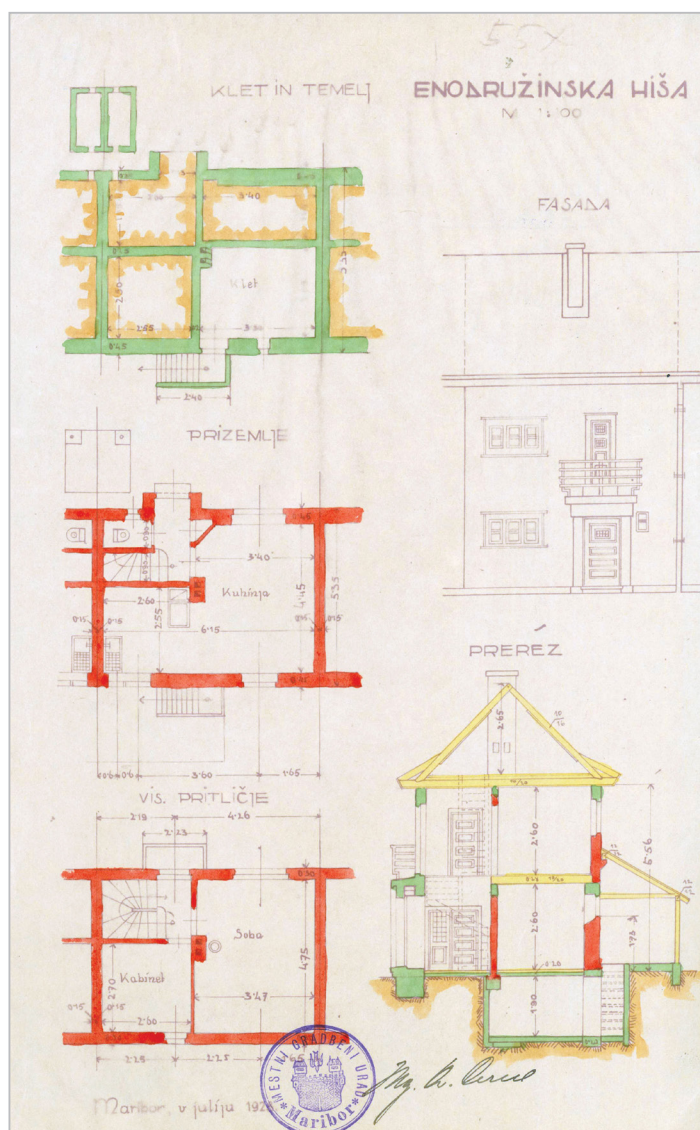
The original plans¹⁰¹, which were modified and signed by the engineer Albin Černe (*Fig. 15, 16*), are kept in the regional archives in Maribor. These plans show simple front elevations with entrance doors that are slightly off-centre depending on the position of the house, and are generally connected in a mirror image. The entrance is emphasised by a distinctive door frame with lintel and crowned by a roof projection that also serves as a balcony. The front façade has two windows: a kitchen window on the ground floor and a bedroom window on the first floor. There is also an opening on the side of the entrance for ventilation of the toilet. Originally, each window had six panes, but many residents later replaced them with single panes for more light.

Upon entering the house, one finds a small vestibule lit by the glazed upper part of the entrance door. Directly behind the entrance (to the left or right, depending on the orientation of the house) is a wooden spindle staircase lead-

⁹⁹ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 33–44.

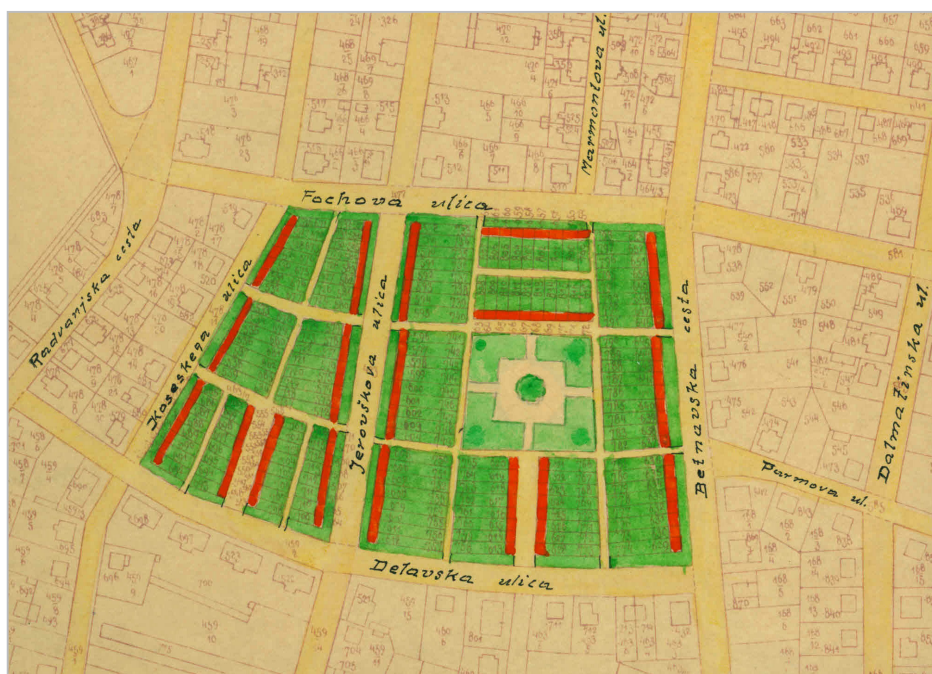
¹⁰⁰ Ebenezer Howard, "Garden cities of to-morrow", *Organizator & Environment* 16, No. 1 (2003), pp. 103–107.

¹⁰¹ PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor (1840–1963), AŠ 564, 592, Gradbeni spisi in dokumentacija za Mestno delavsko kolonijo.

Final plans for Ivan Vurnik's colony built in Maribor, signed by engineer Albin Černe (PAM, SI_PAM/0011 Uprava za gradnje in regulacijo Maribor 1840–1963, AŠ 567, SI_PAM/0011/445/0008, gradbeni načrt hiše Vurnikove kolonije na Betnavski cesti 90 v Mariboru, TA/115 Betnavska cesta 90, 1928)

ing to the first floor, under which there is just enough space for a toilet. Opposite the staircase is the kitchen with an alcove that is used as a washroom and laundry room and leads to the garden exit. The kitchen is lit by windows on both sides – one facing the street, the other the garden. There is a cellar under the kitchen, which is accessible via a staircase from the garden side. The exit to the garden and the cellar stairs are protected by a canopy that was originally supported by two wooden posts.

Final plans for Ivan Vurnik's colony built in Maribor, signed by engineer Albin Černe (PAM, SI_PAM/1889 Zavod za urbanizem Maribor ca 19. st.–1990, TE 3/79, načrt in fotografija Delavske kolonije ob Betnavski cesti v Mariboru, photo, 1954)

On the first floor there is a large and a small room and an exit to a balcony. The window of the larger room looks out onto the street, while the smaller room overlooks the garden. In the higher buildings, there is an additional large and a small room in the attic. A central chimney heats all the rooms. The original plans did not include bathrooms. During the construction phase, a cooker, and sink were installed in the kitchen, as well as water, sewage and electricity, and the residents had tiled stoves in their rooms when they moved in. Due to the limited floor space, the laundry room next to the kitchen was not used in many of the flats. This was one of the problems Ivan Vurnik pointed out in his article in the *Slovenec* newspaper, where he also mentioned problems with an unnamed municipal official (possibly engineer Albin Černe) who had overlooked the importance of the laundry room.

As a result, within a year of moving in, many tenants built sheds in their gardens to wash clothes and store supplies, or they closed off the sides of the roof over the garden exit. Future tenants who knew their new address before moving in could apply for minor changes. These included changes such as a different cooker in the kitchen, altered electrical wiring, a different arrangement of light fittings or the installation of a bathroom or study on the ground floor

in the laundry room area. All additional construction costs were then added to the monthly rent.¹⁰²

After construction was completed, rents for the working-class flats were relatively high, ranging from 350 to 475 dinars per month. Therefore, many families opted for subletting from the beginning. However, there was a social benefit on the part of the municipality that was in line with Ivan Vurnik's ideology: after 20 years of paying rent, the residents became owners of their buildings, which meant that they did not have to worry about their pensions. (*Fig. 17*)

The flats were not uniform from the start, as they may have been altered before the move. But the standard of living has changed over the years. Some residents have even joined two houses together, which can also be seen from the outside. Despite that, the primary urban planning structure stays the same. However, the colony's overall appearance is compromised through various colours of facades. There have also been numerous changes to the garden side of the houses with the addition of new garages and sheds. From the most recent viewing analysis, it is evident that there has been a significant amount of remodelling, primarily on the rear side of the houses that face the garden. The houses are renovated to accommodate the contemporary need for a larger floor plan. Consequently, the ground floor and potentially the first floor are augmented to increase the quadrature. Barbara Glavič, an architect and resident of the colony, has identified several contemporary renovation and rebuilding options for the houses. The community of the Vurnik colony is interested in incorporating these options into the municipal detailed spatial plan (OPPN) to ensure the integrity of the entire colony, in collaboration with the Institute for the Protection of Cultural Heritage (ZVKDS).¹⁰³ Despite these changes, it is still considered a nice neighbourhood with pleasant living conditions, even due to contemporary standard.

The public reaction to the original colony is mainly known from the newspapers. Slovenian newspapers generally reacted favourably and appreciated the opportunities it offered the residents. The *Marburger Zeitung*, on the other hand, mocked the colony and criticized the size of the flats. Nevertheless, interest in the houses remained greater than the supply.¹⁰⁴ However, there are few sources that describe how the colony was received by its residents shortly after it was built. There are also no mentions of the colony among the architects of the time, possibly due to discrepancies between the authors of the project. At the time, the colony was not generally recognized as Vurnik's work. Indeed, a

¹⁰² Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 33–44.

¹⁰³ Field notes, 2025, Barbara Glavič.

¹⁰⁴ Ciglencečki, *Vurnikova kolonija v Mariboru*, pp. 33–44.

Photo of newly built Ivan Vurnik's colony built in Maribor (PAM, SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic 19.–21. st., sign. A1.3.12.2-3, novozgrajena Delavska kolonija na Betnavski cesti v Mariboru, reproduction of photo, 1928–1935)

search of architectural journals from the interwar period shows no mention of the Colony among the notable works.

Vurnik's contributions were not fully recognized until after his death in 1971 and were thoroughly researched in the 1990s. According to a biographical article in the special issue of *ab – Arbitektov bilten* (*Architect's bulletin*), the colony in Maribor is recognized as one of Vurnik's first significant urban planning projects, similar to his later regulatory plans for other Slovenian towns (Bled, Grosuplje, Hrastnik, Trbovlje), although these plans were not realized. However, it remains unclear who was the actual author of the final urban planning in Tabor, Maribor.¹⁰⁵ Slovenec published the original plans of the house and the written idea of the colony by Ivan Vurnik, but the final plans were not approved by him. Historically, according to the archives, Vurnik is considered the author and all sources indicate that the engineer Albin Černe acted only as an intermediary between the plans and the construction. Nevertheless, it remains unclear what role Ivan Vurnik ultimately played in the final form of the project.

¹⁰⁵ Dušan Blagajne, "Ivan Vurnik, the architect", *Arbitektov bilten* 24, No. 119–124 (1994) – special edition: *Ivan Vurnik, 1884–1971, slovenski arhitekt, compendium*, ed. Janez Koželj, pp. 10–48 (hereinafter: Blagajne, "Ivan Vurnik, the architect").

The colony was his only realized plan that combined elements of architecture and urban planning and was one of the few examples of the time, or possibly the only one, that focused entirely on the problem of social housing for workers. Although this was Vurnik's first urban design and the first Slovenian attempt at a terraced housing estate, experts consider the estate to be theoretically and artistically outstanding.¹⁰⁶

This ambiguity opens a controversial debate about the political interference in the plans that were openly publicized and used by the Maribor city administration. The successful influence of architecture in this case of Ivan Vurnik's colony can be seen in the question of the intertwining of architecture and politics. The architect himself presented a good practise from abroad and wanted to bring the idea closer to the people who needed housing. His article successfully convinced the Maribor City Council to adopt the experts' opinion and try to partially solve the socio-political problem of housing shortage in the city. The architecture itself was also the first example of functionalist building in the city, which expanded in the 1930s.

The impact of social housing on Maribor's regulation plans

This probably also had an impact on further regulation plans in Maribor, which the city lacked almost until the 1930s. The regulation plans used until 1928 dated from 1863–1885 and were completely inadequate for the rapid development after this time. The first regulation plan by Jože Jelenc and Maks Czeike from 1928 and several regulation plans by Jaroslav Černigoj, then by Marjan Mušič between 1939 and 1941, all remained unused or were only created for small parts of the city.¹⁰⁷

From the outline of Maribor's architectural, communal and urban development in the interwar period, it becomes clear that a more modern concept of architecture and urban development in the city was slow to establish itself due to the administrative, political and economic conditions, despite considerable building activity. The latter was also unable to fully develop because the city had no master plan throughout the interwar period. The political boundaries therefore also played the role of municipal boundaries, dividing the city's settlement area and depriving it of broader development (design) opportunities. The discontinuity of population (the emigration of Germans and the immigration of Slovenes,

¹⁰⁶ Blagajne, "Ivan Vurnik, the architect", pp. 10–48.

¹⁰⁷ Curk, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora", pp. 542–556.

especially from the Littoral region), tradition (Graz and Vienna were replaced by Ljubljana and Zagreb as well as Prague) and capital (since large-scale industrial accumulation only took place shortly before and especially after the world crisis of 1929) as well as the general level of social and cultural life and its changing atmosphere played an important role in this.¹⁰⁸

So, there was no real urban regulation plan in the city, apart from the 19th century plans and the regulation plans for the smaller areas, but there was no comprehensive urban plan for the suburbs either.

Apart from the emergency shelters for the displaced individuals in Jadranska Street and Delavska Street, the city administration did not build more housing, but tried to curb uncontrolled construction and prevent land speculation by selling building plots at lower prices in two different suburbs. This way of solving the housing problem was tried after 1925 in the Magdalena neighbourhood in Betnavska Street, where the city administration sold 133 plots by 1940. In 1930, the municipal property in the suburb of Koroška vrata was parcelled out. At the same time, the municipality provided both neighbourhoods with municipal utilities.¹⁰⁹

The Koroška vrata and Magdalena neighbourhoods were also strictly parcelled out into rectangular or fan-shaped street networks based on the 50-year-old regulation plans, which were slightly adapted for these areas. Between 1927 and 1929, a regulation plan was adopted for Fochova and Metelkova Streets, and in 1928 a narrow plan was adopted. Arch. Jože Jelenec and Maks Czeike prepared a new regulation plan for the suburb of Koroška vrata. In this case, the new workers' colony of Vurnik is well integrated due to its own good design, but not so well into the wider urban context. Based on the regulatory plan for the smaller area, the entire Tabor neighbourhood has developed rather insensitively and has not yet undergone a complete urban renewal, which is clearly reflected in the lack of squares, public and green spaces.¹¹⁰

Despite some existing examples, the city administration, as in other Slovenian cities, did not succeed in solving the housing problem because it did not have sufficient resources and a greater political vision. Despite their efforts, in the two decades between the wars, the city administration did not succeed in solving the problem of the homeless and poor population caused by the economic crisis after the First World War and the Great Depression of 1929, that lasted in Maribor until 1933, as well as two wars that led to terrible housing

¹⁰⁸ Ibid., p. 554.

¹⁰⁹ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, pp. 172–186.

¹¹⁰ Curk, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora", pp. 542–556.

conditions. Since the 19th century, the population of Maribor has quadrupled, while the number of flats has only doubled.¹¹¹

The pragmatic solution to this problem led to poor barrack-hut and waggon settlements in Tezno, Upper Radvanje, Studenci (near the railway) and in Tabor, which were named after the conditions and the generally known poorer population – the so-called "Abesinija (Abesiny)" in Tezno, the so-called "Cigojnerhof (Zigojnerhoff)" in Upper Radvanje, while the settlement in Tabor was called Dajnkova.¹¹² (Fig. 18) The areas were mostly communally owned and were burnt down and devastated before the Second World War. "The municipality helped to solve the problem by building communal houses. Some of them were for the middle class of Maribor, but many were like emergency shelters for the lower class, homeless, displaced individuals and settlers from the barrack-hut and waggon settlements."¹¹³

At the same time, in the 1920s, there were some initiatives by a kind of credit and housing co-operative called Marstan and Mojmir, who proposed to build the houses for slightly richer people, so that the rental flats would be empty and poorer families could rent them. During this time, they then helped with loans to build a whole series of detached villas. At the same time, in the late 1920s and early 1930s, on their initiative, the owners renovated their villas with bathrooms and kitchens on each floor so that some houses could be converted into apartment blocks and more people could live there. In 1925 and 1935, the Municipality of Maribor built around 240 flats in various neighbourhoods of Maribor, not counting the Vurnik colony. Other municipal aid enabled the construction of private houses with good credit conditions and with the organization that the city attracted Maribor builders, such as in the Tabor area and on the left bank in Vrbanska and Mladinska streets. They built 147 houses in the workers' colony and in Gregorčičeva Street they built a workers' camp building with a workers' shelter and a shelter for the homeless. In 1938, a housing settlement for emergency accommodation was built in Pregljeva Street. There were 364 tenants living under the roof of the municipality, 74 tenants in four municipal barracks and 29 tenants in railway waggons. Most of the applicants were labourers, railway workers, state employees and others. In 1927, there were 873 unresolved housing applications, including 2747 people in desperate housing situations. Among them were 27 applicants who were completely without a home and living in cellars, woodsheds, attics, or barns. 416 of them lived in rented flats, others in cramped, unhealthy one-room flats or with parents and relatives. Despite the housing crisis and a lot of information about

¹¹¹ "Stanovanjska beda v Mariboru", *Mariborski večernik Jutra*, 24. 5. 1927, No. 20, p. 2.

¹¹² Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, p. 176; Godina Golija, *Iz mariborskih predmestij*, pp. 36–40.

¹¹³ Ferlež, *Stanovati v Mariboru*, p. 172.

Children playing in one of the poor waggon settlements in Maribor at Dajnкова street (PAM, SI_PAM/1698 Zbirka negativov na filmu, TE 1, SI_PAM/1698/001/003/013, Maribor: barake v Dajnkovi ulici in otroci pred barakami, photo, author: Franjo Pivka, Maribor, before the burning in 1938)

the minimum living space, in 1935 every person in Maribor supposedly had 17 square metres of living space, which is not exactly a small amount. But there is of course a second piece of information from the decade before, which states that the living space for a labourer was 2 m² and for a capitalist 30 m².¹¹⁴

The city council built tenement houses with rental flats either in the city centre or in the suburbs, but as already mentioned, they lacked finances and structure. In addition, most of the flats were actually intended primarily for the middle class, although they were known as workers' flats. Beyond the city administration's efforts, private industrialists also engaged in housing construction, with Josip Hutter being the most prominent example. His involvement, however, reveals a clear stratification in housing provision for different classes of employees. It is crucial to distinguish between his two major projects: the "Hutterblok" (Gradišče) (*Fig. 19*) and the "Hutter Colony" (*Fig. 20*) in Pobrežje.

Contrary to the enduring urban legend, the Hutterblok was not built for his factory workers. Designed by architects Jaroslav Černigoj and Saša Dev, this large apartment complex was conceived as a set of tenement houses with flats for the free market. "Since the apartments were meant for tenants of a higher social class, they are, for the most part, much bigger than the ones in the Pobrežje workers' colony. /.../ Over five storeys, the plans show a diver picture

¹¹⁴ Ibid., pp. 174–177.

Photo of newly built Gradišče (now known as Hutter blok) (Archives of MAO, available at: https://www.ugm.si/fileadmin/_processed_/a/4/csm_Sasa_Dev__Hutterjev_blok__1940-45__foto_arhiv_MAO_kuverta_10_20220323_10553772_db0ab90c98.jpg, accessed: 23. 2. 2025)

of flats, one-, two-, three-, four- and five-roomed apartments in a building ..."¹¹⁵ While a smaller number of apartments may have been intended for higher-ranking employees or foreign engineers of Hutter's factory, the primary purpose was commercial investment.¹¹⁶ This is corroborated by its construction timeline; begun just before World War II, it was completed during the war¹¹⁷ by new builders and was reportedly inhabited by German families and military personnel, finally being officially finished in 1944.¹¹⁸ After the war, with Hutter expelled, the block received new residents who were not industrial labourers, further cementing its character as a middle-class residence.

Alongside this market-driven project, Hutter also addressed the housing needs of his workforce more directly, following his socially oriented business philosophy.

As a manufacturer, Josip Hutter had an ear for solving dwelling problems of his employees /.../ 1937 marked the growth of the so-called Hutter colony in

¹¹⁵ Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*, p. 67

¹¹⁶ Field notes 2023 – Boris Hajdinjak.

¹¹⁷ Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*, p. 63, according to field notes 2008 – Majda Štajmer Japelj.

¹¹⁸ Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*, p. 63, according to "Hutterjev stanovanjski blok", *Slovenec*, 3. 9. 1944, No. 202, p. 5.

Photo of opening of Hutter colony in Maribor, 1934 (Domoznanska zbirka Primoža Premzla)

Pobrežje district. /.../ he wanted to erect twenty-five houses with fifty flats /.../ It is a uniform settlement of single-storey houses, each of them divided into half in the middle, and each part inhabited by a family.¹¹⁹

The official constructor of the colony was the Society of the Supply of Old-Age Workers, Hutter&Partner in Maribor. According to the original plan, the workers would, through time, become owners by paying off the rent, but this solution was not realized following the disbandment of the society. The houses and flats remained the property of Hutter's factory.¹²⁰

The simultaneous development of these two projects – the spacious, market-rate Hutter Block and the modest, purpose-built Pobrežje colony – serves

¹¹⁹ Ferlež, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor*, p. 51

¹²⁰ Godina-Golija, *Iz mariborskih predmestij*, p. 48.

as a perfect illustration of the period's housing stratification. While there was great interest in this colony, the rents were very high, as in Vurnik's colony, so that only qualified workers could afford to live there. The social outcome is less fortunate, as people were removed from the buildings after they stopped working in the factory and especially after the dissolution of both society and the factory after the Second World War. This contrast underscores that true, affordable social housing for the average industrial worker remained the exception, even in the initiatives of a supposedly socially conscious industrialist.

In summary, the interwar housing landscape in Maribor and Ljubljana was one of profound stratification and widespread inadequacy. While it is true that workers were often pushed to the suburban peripheries into lower-standard housing, it is crucial to recognize that substandard living conditions were not confined to the outskirts. A significant number of low-quality dwellings existed within the city centre itself – in overcrowded courtyard tracts, emergency apartments, and converted former barracks.¹²¹ The workers' colony in Vurnik is therefore one of the relatively comfortable exceptions during this period. It stands in stark contrast to the pervasive reality of inadequate housing that spanned the entire urban fabric.

Conclusion

To summarize, it can be said that the period after the First World War was characterised by great diversity in the construction industry. Maribor developed rapidly in the field of construction, but the sheer quantity of buildings could not cope with the quality of housing or the political challenges related to social housing, which ultimately affected the cultural and social image of the city. While Maribor upgraded its cultural landscape with new architectural projects such as the swimming pools on Mariborski otok (Maribor Island), the persistent problem of homelessness overshadowed the city's political and economic successes.

Social housing never flourished in Maribor to the same extent as in Vienna, which led to an ineffective social housing policy on the part of the city administration. Political factors played a role, such as the financial scarcity of the municipality and the state and the fact that a large part of Maribor's population, especially the German part, later supported National Socialism, which rejected progressive social and spatial practises. As a result, unlike in Vienna, there is still no regulated social housing in Maribor today. Although Maribor can claim the

¹²¹ Jerneja Ferlež, *Mariborska dvorišča, etnološki oris* (Maribor, 2001), pp. 151–176.

Vurnik workers' colony as the first and probably only real example of social housing in Slovenia, the lack of coherent urban planning and the lack of attention to social and spatial issues illustrates the city's lost potential.

Ivan Vurnik's workers' colony is an example of architectural progress that showed the possibility of quality living in the area and demonstrated effective co-operation between politics and architecture. The influence of architectural discourse on municipal decisions shows how professional insights can have a positive impact on the socio-political landscape of a city like Maribor, especially during the turbulent interwar period.

This project is a successful and perhaps unique example of social housing in Slovenia at the time and demonstrates the potential for architectural development in Maribor. It emphasises the importance of social and cultural considerations in the design of single-family houses. However, studies of school records from nearby primary schools indicate that the Vurnik's workers' colony was not exclusively intended for industrial workers, but rather appealed to the middle class¹²², further illustrating the strong political influence on architecture at the time.

Despite this complexity, from an architectural standpoint, the colony remains an outstanding example of urban design that incorporated social factors, influenced later architectural development in Slovenia and inspired the architectural trends of the interwar period in Maribor, especially functionalism and the concept of the colony. This legacy shaped architectural practice until the Second World War and confirms that the Vurnik's workers' colony is one of the most significant architectural examples of this period that deserves to be highlighted in this discussion.

Beyond its historical significance, the case of the Vurnik colony offers a powerful, enduring lesson on the agency of architecture as a socio-political force. The colony's physical structure, which included terraced houses, private gardens, and a communal square, was not merely a stylistic decision; it was a materialized argument. It was an architectural manifesto advocating for dignity, self-sufficiency, and community for the working class, standing in direct opposition to the prevailing *laissez-faire* approach. This demonstrates that architecture is never simply a response to conditions; it is a form of discourse. Vurnik's plans, published for public consumption, and their subsequent (even if compromised) realization, show how architectural ideas can actively shape political agendas, translating a social vision into a buildable, tangible reality that forced municipal authorities to engage with a progressive housing paradigm.

Consequently, this study asserts that the architectural object itself must be recognized as a primary historical document. The spatial organization, modest

¹²² Field notes 2024 – Maja Godina-Golija.

yet humane floor plans, and urban integration of the Vurnik colony eloquently embody the intricate political negotiations, cultural aspirations, and social limitations of its era. In a manner that is comparable to that of any single policy document. By analysing the space as much as the archives, we gain an indispensable, three-dimensional understanding of history. This architectural-historical methodology reveals not just what was built, but what was *imagined* and what was *possible*, thereby uncovering a layer of Maribor's interwar narrative that has remained hidden in plain sight. It challenges us to read the city's fabric as a palimpsest of competing social projects, where Vurnik's colony remains a powerful, physical testament to a road not fully taken.

The study of social housing and the conclusions drawn from it should be more widely recognized in architectural history, especially given the lack of such studies in Maribor, a city that has been studied primarily from a historical perspective. The significant building activity that took place there is largely unknown to many inhabitants. It is important to uncover this aspect and present it to the public in order to illustrate the architectural dimensions that Maribor achieved in the interwar period.

Ana Lovrec Medved

**DELAVSKA KOLONIJA IVANA VURNIKA: DRUŽBENO-POLITIČNA
VLOGA ARHITEKTURE V SOCIALNI STANOVANJSKI GRADNJI
MEDVOJNEGA OBDOBJA V MARIBORU**

POVZETEK

Članek obravnava razvoj socialne stanovanjske gradnje v Mariboru v obdobju med obema vojnama, s posebnim poudarkom na ključnem primeru – delavski koloniji Ivana Vurnika. Kljub mnogim raziskavam na to temo, v večini zgodovinskih, umetnostno-zgodovinskih in etnoloških, primanjkuje arhitekturne perspektive s poudarkom na prostorski organizaciji, zgodovini urbanističnega načrtovanja, tipologiji stavb in oblikovnih odločitvah. Zato ta članek z interdisciplinarnim pristopom naslavlja povezavo med pristopi in združuje arhitekturno analizo z zgodovinsko kontekstualizacijo, da bi razkril dialekt med družbeno-političnimi vplivi in arhitekturno produkcijo.

Raziskava temelji na sistematični analizi primarnih virov iz Pokrajinskega arhiva Maribor, vključno z originalnimi gradbenimi načrti in fotografskim gradivom, ki jih dopolnjujejo tedanji časopisni zapisi in sekundarna literatura ter ogledi današnjega stanja. S to metodologijo članek rekonstruira arhitekturni diskurz in procese odločanja, ki so oblikovali urbani razvoj Maribora.

Maribor je doživel enega najbolj izjemnih zgodovinskih razvojev v Sloveniji predvsem zaradi svojega geopolitičnega položaja. Od leta 1846 kot železniško in trgovsko stičišče med Dunajem in Trstom, in nato še Koroško in Madžarsko, po prvi svetovni vojni, s priključitvijo h Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, kot jugoslovansko industrijsko središče. Čeprav je novi status mesta prekinil obstoječe trgovske poti, je mesto dobilo nove priložnosti, predvsem na področju industrije, ki sta jo še dodatno spodbujali novo obratujoča hidroelektrarna Fala in bližina reke Drave.

Z razvojem industrije po prvi svetovni vojni pa se pokaže tudi novo obdobje socialne gradnje, saj so množične selitve v mesto povzročile hudo stanovanjsko krizo. Odziv nanjo je bil kompleksen in večplasten. Urban razvoj kaže heterogeno družbeno sliko, od načrtovanih delavskih kolonij, do nehumanih oblik bivanja v začasnih bivalnih prostorih. Članek podrobno opisuje to raznolikost, pri čemer poudarja, da stanovanjska stiska ni bila enovit problem, temveč stratificirana kriza, kjer je položaj posameznika znotraj delavskega razreda določal njegove bivalne razmere.

Besedilo zato poskuša razložiti koncepte socialne gradnje skozi integracijo humanističnih in arhitekturnih aspektov ter razumeti arhitekturne argumente

skozi temeljito analizo mariborske zgodovine arhitekture, upoštevajoč politične, kulturne in socialne vplive obdobja med obema vojnama. Na podlagi dokumentov iz Pokrajinskega arhiva Maribor, poskuša opredeliti vplive na razvoj socialne gradnje, arhitekturne premisleke za tovrstnimi stavbami in arhitekturne argumente, ki stojijo za njihovimi rešitvami.

Za vzpostavitev interdisciplinarnih povezav je primerno vprašanje: kakšni arhitekturni in nearhitekturni koncepti so v tem obdobju širili področje arhitekture in kateri prostorski primeri predstavljajo tovrstne koncepte v praksi? Ta raziskava se posledično osredotoča na stanovanjske stavbe, zgrajene v prvem desetletju po prvi svetovni vojni.

Vurnikova kolonija je v tem kontekstu predstavljala izjemen in napreden poskus sistemske rešitve. Članek podrobno analizira njeno urbanistično zasnovu, ki na manjšem merilu uporablja načela Howardovega koncepta vrtnega mesta. Z radialno ureditvijo, centralnim trgom namenjenim družabnemu življenju in različno orientacijo hiš je kolonija zagotavljala optimalno naravno osvetlitev in krepila občutek skupnosti. Analiza originalnih načrtov razkriva tudi neskladje med Vurnikovimi ambicioznimi ideali in politično-realno izvedbo. Kljub temu kolonija ostaja eno prvih in najbolj koherentnih del funkcionalistične stanovanjske arhitekture v Sloveniji.

Poleg arhitekturno-urbanistične analize članek postavlja Vurnikovo kolonijo v širši družbeno-politični kontekst. Preučuje vpliv "Rdečega Dunaja" na slovensko stanovanjsko zakonodajo in poudarja, kako je pomanjkanje ustreznega davčnega sistema onemogočilo obsežnejšo javno stanovanjsko gradnjo. Prav tako raziskava analizira kompleksno politično-kulturno podobo Maribora, kjer se je slovenska politična oblast po letu 1918 prepletala z gospodarsko močjo in kulturnim vplivom nemško govorečega prebivalstva. To dvojnost je mogoče zaslediti tudi v arhitekturi, kjer so bili mnogi projektanti, tako tuji kot domači, izobraženi na dunajskih tehničnih šolah, kar je okrepilo kulturno in estetsko povezanost z avstrijsko prestolnico.

Cilj tega članka je odkriti arhitekturne dimenzije prejšnjih raziskav in raziskati arhitekturno razmišljanje tistega časa. Upoštevajoč dejstvo, da današnje arhitekturno izobraževanje pogosto poudarja politične in kulturne vplive na arhitekturo – pogled, ki takrat ni bil tako razširjen, zlasti glede na nove trende, ki so se pojavljali po Evropi – je mogoče prepoznati izvirne ideje in miselne procese, ki so bili značilni za to regijo. Kljub podobnim oblikam in trendom, prisotnim v drugih državah, so bili nekateri arhitekturni elementi tukaj edinstveni in poudarjajo potrebo po nadaljnjem arhitekturnem raziskovanju.

Za zaključek lahko trdimo, da Delavska kolonija Ivana Vurnika ni bila le prostorska rešitev stanovanjske stiske, temveč tudi materializacija določenih družbenih idealov in arhitekturnih načel v specifičnem zgodovinskem trenutku. Njen pomen presega zgolj lokalni okvir; predstavlja pomemben primer

srednjeevropskega prenosa arhitekturnih idej in njihove prilagoditve lokalnim razmeram. Članek s svojo interdisciplinarno naravo in poudarkom na arhitekturni analizi prispeva k poglobljenemu razumevanju ne le zgodovine arhitekture, temveč tudi družbene zgodovine Maribora in širše regije v medvojnem obdobju.

SOURCES AND LITERATURE

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives of Maribor)

- Matični listi občanov Mestne občine Maribor (19. st.–20. st.).
- fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor (1840–1963), AŠ 183, 292, 293, 325, 564, 592.

Dom in svet – Ljubljana, years 1927–1928.

Mariborski večernik Jutra – Maribor, year 1927.

Slovenec – Ljubljana, years 1922–1928.

Billock, Jennifer, "After Almost 500 Years, the World's Oldest Social Housing Complex Is Still Going Strong", *Smithsonian*, 19. 12. 2019, available at: <https://www.smithsonianmag.com/travel/after-almost-500-years-german-utopia-is-still-going-strong-180973787/>, accessed: 31. 7. 2024.

Sinagoga Maribor, "Jews in Maribor", available at: <https://www.sinagogamaribor.si/dediscina-sinagoga/judi-v-mariboru/>, accessed: 14. 8. 2024.

.....

Adler, Max, *Neue Menschen: Gedanken über sozialistische Erziehung* (Berlin, 1924).

Baš, Franjo, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938", in: Baš, Franjo (ed.), *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije* (Maribor, 1989), pp. 266–301.

Baš, Franjo, "Razvoj Maribora v l. 1918–1938", *Kronika slovenskih mest* 6, No. 2 (1939), pp. 57–68.

Bauer, Otto, "Der Weg zum Sozialismus", in: Bauer, Otto (ed.), *Werkausgabe* 2 (Vienna, 1976).

Bilsel, Can and Maxim, Juliana, *Architecture and the Housing Question* (London, 2022).

Blagajne, Dušan, "Ivan Vurnik, the architect", in: Koželj, Janez (ed.), *Arhitektov bilten* 24, No. 119–124 (1994) – *special edition: Ivan Vurnik, 1884–1971, slovenski arhitekt, compendium*, pp. 10–48.

Blau, Eva, *The Architecture of Red Vienna. 1919–1934* (Cambridge, MA, 1999).

Ciglencečki, Marjeta, "Urbanistična podoba Maribora v 19. in 20. stoletju.", *Studia Historica Slovenica* 6, No. 2–3 (2006), pp. 531–556.

Ciglencečki, Marjeta, *Vurnikova kolonija v Mariboru* (Ljubljana, 2014).

Curk, Jože, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora", in: Curk, Jože, Hartman, Bruno and Koropec (eds.), *Maribor skozi stoletja, Razprave 1* (Maribor, 1991), pp. 511–564.

Engels, Frederick, "The housing question" (English translation of the second German

- edition of 1887), in: Dutt, Clemens Palme (ed.), *Marxist Library volume XXIII* (New York, 1935).
- Ferlež, Jerneja (ed.)**, *Nemci in Maribor: stoletje preobratov: 1846–1946* (Maribor, 2012).
- Ferlež, Jerneja**, *Josip Hutter and the Dwelling Culture of Maribor* (Maribor, 2008).
- Ferlež, Jerneja**, *Mariborska dvorišča, etnološki oris* (Maribor, 2001).
- Ferlež, Jerneja**, *Stanovati v Mariboru* (Maribor, 2009).
- Frampton, Kenneth**, *Modern Architecture, a critical history* (London, 2020).
- Fras, Maksimiljan**, *Mariborski župan dr. Alojzij Juhan in njegov čas* (Maribor, 2013).
- Friš, Darko, Jenuš Gregor and Šela, Ana**, "Maribor med prevratom in senžermen-sko pogodbo: 'Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!'", *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, No. 3 (2020), pp. 110–148.
- Gantar, Pavel**, *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje* (Ljubljana, 1984).
- Godina-Golija, Maja**, "Stanovanjska kultura mariborskih industrijskih delavcev v obdobju med obema vojnama", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 62=Nv27, No. 1 (1991), pp. 88–94.
- Godina-Golija, Maja**, *Iz mariborskih predmestij: o življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih od 1919 do 1941* (Maribor, 1992).
- Gradnik, Alojz**, *Pravilnik za izvrševanje zakona o stanovanjih* (Ljubljana, 1925).
- Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja*. (Ljubljana, 1939).
- Haderer, Margaret**, *Rebuilding cities and Citizens, Mass Housing in Red Vienna and Cold War Berlin* (Amsterdam, 2023).
- Howard, Ebenezer**, "Garden cities of to-morrow", *Organizator & Environment* 16, No. 1 (2003), pp. 98–107, available at: <https://www.jstor.org/stable/26161786>, accessed: 25. 10. 2024.
- Hüter, Karl-Heinz**, *Architektur in Berlin 1900–1933* (Dresden, 1987).
- Karakusevic, Paul and Batchelor, Abigail**, *Social housing, Definitions and Design Exemplars* (London, 2017).
- Kresal, France**, *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne* (Ljubljana, 1998).
- Kresal, France**, "Stanovanjska zaščita in gradnje stanovanj v važnejših delavskih središčih v Sloveniji od leta 1918 do 1930.", *Kronika* XVIII, No. 2 (1970), pp. 105–112.
- Lazarevič, Žarko**, "Nemci in mariborsko gospodarstvo", in: Ferlež, Jerneja (ed.), *nemci in Maribor: stoletje preobratov: 1846–1946* (Maribor, 2012), pp. 87–90.
- Leskovec, Antoša**, "Razvoj gospodarstva v Mariboru 1752–1941", in: Curk, Jože, Hartman, Bruno and Koropec (eds.), *Maribor skozi stoletja, Razprave 1* (Maribor, 1991), pp. 313–414.
- Malešič, Martina**, "Delavsko stanovanjsko vprašanje v slovenski modernistični arhitekturi", *Mesta, razredi, umetnost* 50, No. 9 (2014), pp. 104–121.

- Pirkovič Kocbek, Jelka**, "Socialna stanovanjska gradnja v Mariboru", *Kronika* 31, No. 2/3 (1983), pp. 202–208.
- Pirkovič Kocbek, Jelka**, *Izgradnja sodobnega Maribora: mariborska arhitektura in urbanizem med leti 1918 in 1976* (Ljubljana, 1982).
- Potočnik, Dragan**, "Primorski Slovenci v Mariboru 1918–1941", *Annales. Series historia et sociologia* 21, No. 1 (2011), pp. 55–70.
- Potočnik, Dragan**, *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941* (Ljubljana, 2003).
- Pozzetto, Mariko**, "Ivan Vurnik and the Technische Hochschule in Vienna", in: Koželj, Janez (ed.), *Arhitektov bilten* 24, No. 119–124 (1994) – *special edition: Ivan Vurnik, 1884–1971, slovenski arhitekt, compendium*, pp. 53–58.
- Rotary klub Maribor: 1930–1993* (Maribor, 1996).
- Semlič Rajh, Zdenka et al.**, *Maribor: mesto, biše, ljudje: stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941* (Maribor, 2012).
- Spielvogel, Jackson J.**, "The industrial revolution and its impact on European society", in: Spielvogel, Jackson J. (ed.), *Western civilization, Volume C, Since 1879* (Boston, 2005), pp. 583–608.
- Wagner, Otto**, *Modern Architecture: A Guidebook for his Students to this Field of Art* (Santa Monica, CA, 1988).
- Židov, Nevenka**, "Bežigrasjsko predmestje od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 62=Nv27, No. 1 (1991), pp. 124–170.

DOI 10.32874/SHS.2025-03

Fundamental Principles in Tax Audit Procedures to Ensure Legal Security of Taxpayers

Aleš Kobal

Dr., Associate Professor
University of Maribor, Faculty of Law
Mladinska ulica 9, SI–2000 Maribor, Slovenia
e-mail: ales.kobal@um.si

Abstract:

The principle of legal security is a constitutional concept derived from the rule of law, which is especially significant in taxation, where public and private interests often conflict. This paper examines key principles ensuring taxpayers' legal security in tax audit procedures within the Slovenian legal system. It addresses the binding nature of the law on tax authorities, the principle of ex officio investigation, the duty and limits of cooperation, evidentiary restrictions under the principle of material truth, decision-making in cases of doubt (*in dubio pro reo*), the finality of administrative acts, and statutes of limitation. The analysis is based on the premise that legal security is a dynamic concept that has evolved over time and continues to develop, with increasing emphasis on its defining requirements.

Keywords:

rule of law, legal security, taxes, tax procedures, being bound by the law, duty to cooperate, evidentiary procedure, evidentiary limitations, finality, statute of limitations

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, 25 (2025), No. 1, pp. 211–256, 92 notes

Language: Original in English (Abstract in English and Slovene, Summary in Slovene)

Introduction

The principle of legal security is a constitutional category and an important component of the rule of law. It provides taxpayers with confidence in the tax system, as legal security ensures (or at least should ensure) the predictability and transparency of taxation. For the legislator, it serves (or should serve) as a guideline when adopting substantive tax rules. Legal rules (especially tax rules) should not contain so-called general clauses, nor should they include elements that render them imprecise, unclear, incomprehensible or ambiguous. The principle of legal security plays a role in both substantive (tax) law and procedural tax law (everything that is legally relevant for determining tax liability must be decided lawfully and in accordance with pre-established procedures). The principle (of legal security) is not explicitly "independently formulated" or individually regulated by a separate article of the Constitution of the Republic of Slovenia (*Ustava Republike Slovenije*, hereinafter: URS)¹ but is derived from the principle of the rule of law and is thereby concretised through certain other constitutional principles. The Constitutional Court of the Republic of Slovenia case law has also "elevated" it to a constitutional level (for instance, Constitutional Court of the Republic of Slovenia decisions (*Odločba Ustavnega sodišča*, hereinafter: OdlUS): OdlUS No. U-I-13/94, OdlUS No. U-I-77/98, OdlUS No. U-I-32/02, OdlUS XII, 71, OdlUS No. U-I-227/06, OdlUS No. U-I-245/05, OdlUS No. U-I-28/2016, etc.).²

Tax procedure is a special administrative procedure regulated by the Tax Procedure Act (*Zakon o davčnem postopku*, hereinafter: ZDavP-2)³, which is a special procedural regulation. However, the Tax Procedure Act is not the only legislation governing issues concerning tax supervision procedures. In addition to the provisions of the ZDavP-2, the provisions of the Financial Administration Act (*Zakon o finančni upravi*, hereinafter: ZFU)⁴ and certain provisions of

¹ "Constitution of the Republic of Slovenia" (*Ustava Republike Slovenije*, URS), *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 33 (1991)-I (with subsequent amendments and supplements, last amended by the Constitutional Act 62a, *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 92 (2021)).

² "OdlUS No. U-I-13/94", *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 6 (1994); OdlUS No. U-I-77/98, *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 59 (1999); OdlUS No. U-I-32/02, *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 73 (2003); "OdlUS XII, 71", "OdlUS No. U-I-227/06", *Official Gazette of the Republic of Slovenia*, No. 131 (2006); OdlUS No. U-I-245/05, *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 15 (2007); OdlUS No. U-I-28/2016, *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 42 (2016).

³ "Zakon o davčnem postopku", *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 117 (2006) with subsequent amendments and supplements.

⁴ "Zakon o finančni upravi", *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 25 (2014) with subsequent amendments and supplements.

the Inspection Act (*Zakon o inšpekcijskem nadzoru*, hereinafter: ZIN)⁵ should be taken into account, as well as the provisions of the General Administrative Procedure Act (*Zakon o splošnem upravnem postopku*, hereinafter: ZUP)⁶, which apply subsidiarily in tax matters.

The rights, obligations and legal interests that individuals hold in the field of taxation, which are generally stipulated under substantive regulations, are exercised through tax procedures, which naturally also include tax supervision procedures. Tax procedures, and thus tax supervision procedures, are so-called mass procedures,⁷ as the financial administration has to decide on the rights and obligations of a large number of persons each year and issue the corresponding administrative acts, with the relevant facts potentially relating to numerous life events in a taxpayer's financial sphere. Any application of a legal rule presupposes that the factual situation is correctly ascertained. The facts of the case are established by selecting from a specific historical event those facts that are legally relevant and thus capable of being subsumed under the legal rule to be applied. The facts of the case, which constitute the "core" of adopting a legal decision in all types of tax supervision procedures, are determined within the so-called tax fact-finding procedure, in which the principle of legality (Article 4 of ZDavP-2); the principle of material truth (Article 5 of ZDavP-2), which contains a general prohibition of making decisions based on merely probable facts and mandates the duty to proceed *in dubio pro reo*; as well as the principle of protecting the rights of the parties and the public interest, as enshrined in the ZUP, which intervenes in the field of tax procedures by requiring the correct substantive and procedural conduct of proceedings, are particularly prominent.⁸

Establishing and proving facts in all types of tax procedures (and thus also in tax supervision procedures), therefore, necessarily takes place with due regard for the fundamental principles of tax procedure, whose primary purpose is to limit the power of authorities when performing official acts and thereby ensure the legal security of taxpayers. Complying with such principles is the official duty of the authority conducting the procedure and serves to ensure the legal security of persons liable for tax (the principle of the rule of law). The fundamental principles of administrative and especially tax procedure regulate the

⁵ "Zakon o inšpekcijskem nadzoru", *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 56 (2002).

⁶ "Zakon o splošnem upravnem postopku", *Uradni list Republike Slovenije* (Official Gazette of the Republic of Slovenia), No. 80 (1999).

⁷ Klaus Tipke and Heinrich Wilhelm, Kruse, *Abgabenordnung/Finanzgerichtsordnung* (Köln, 2010), commentary on Article 2.

⁸ Klaus Tipke, *Die Steuerrechtsordnung*, Band III (Köln, 1993), p. 1186 (hereinafter: Tipke, *Die Steuerrechtsordnung*).

delicate relationship between private and public interest and thus the conflict of interests, recognising that the public interest in tax collection is neither absolute nor unlimited. The principles hold a double significance. They constitute the minimum procedural standards that must be respected or implemented in every tax procedure, and they also function as interpretative rules in applying specific procedural concepts and provisions of tax legislation.

Development of procedural tax law in the Republic of Slovenia

As noted above, the tax procedure is a special administrative procedure regulated in the Republic of Slovenia by the Tax Procedure Act (ZDavP-2) as a special procedural regulation. Furthermore, the General Administrative Procedure Act (ZUP) provisions apply subsidiarily to issues not regulated by the special provisions of ZDavP-2. Certain issues relevant to the proper and lawful conduct of procedures are also governed by other legislation in the field of tax law.

Unlike the ZUP, which can be regarded as more or less a "legacy" of the former common state (even though 1999 is stated as the year of its publication in the *Official Gazette of the Republic of Slovenia*) and which has, at the same time, hardly undergone any changes in the past twenty years, the special regulation of procedural tax law constitutes a relatively young field of law in the Republic of Slovenia, and one that has also been subject to numerous and frequent changes.

The first General Administrative Procedure Act (*Zakon o občem upravnem postopku*) for the territory of the Kingdom of Yugoslavia was adopted as early as 1930. Even before, Austria was the first country to enact rules on general administrative procedure (in 1925).⁹ After the end of World War II, the 1930 Act ceased to apply based on the Act on the annulment of legal regulations issued before 6 April 1941 and under enemy occupation (*Zakon o razveljavanju pravnih predpisov, izdanih pred 6. aprilom 1941 in med sovražnikovo okupacijo*, 1946), although procedures continued to be conducted indirectly based on this act in practice. Somewhat later, certain principles of administrative procedure were enacted (the General Law on People's Committees – *Splošni zakon o ljudskih odborih*, 1946) that governed the conduct of the people's committees, which were supplemented or expanded in subsequent years.

⁹ Vilko Androjna, *Splošni upravni postopek in upravni spor* (Ljubljana, 1971), p. 17. See also Vilko Androjna and Erik Kerševan, *Upravno procesno pravo. Upravni postopek in upravni spor* (Ljubljana, 2006), p. 36 (hereinafter: Androjna and Kerševan, *Upravno procesno pravo. Upravni postopek in upravni spor*); Truda Nemeš, *Osnove upravnega postopka in upravnega spora* (Ljubljana, 1990), p. 14 (hereinafter: Nemeš, *Osnove upravnega postopka in upravnega spora*).

The enacted principles of administrative procedure addressed only certain procedural issues. Some substantive regulations also included provisions on administrative procedure, which typically governed particular issues concerning special administrative procedures.¹⁰ The needs that arose in practice dictated the enactment of rules of (administrative) procedure in which the authorities decide on the rights, obligations and legal interests of individuals. This codification took place in 1956 (becoming effective in 1957) with the adoption of the General Administrative Procedure Act, thus filling a gap in the field of administrative procedural legislation. The 1956 Act was subsequently amended several times (most recently in 1986)¹¹ and, in practical terms, continued to be applied in the Republic of Slovenia even after independence (based on Article 4 of the Constitutional Act Implementing the Basic Constitutional Charter on the Independence and Sovereignty of the Republic of Slovenia – *Ustavni zakon za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije*, 1991). It was not until 1999 that it was replaced by the (current) General Administrative Procedure Act, which substantively meant a continuation of the previous administrative procedural regime (although certain substantive changes were also introduced). Since then, the General Administrative Procedure Act has been amended only four times.¹²

In contrast to the rules of general administrative procedure, the rules of procedural tax law in the sense of their codification into a single legal act began to be formulated only after Slovenia's independence, specifically in 1996. That year saw the adoption of the first Tax Procedure Act (*Zakon o davčnem postopku*, ZDavP), as until then, tax procedures had been conducted based on the General Administrative Procedure Act and the Act on the Agency of the Republic of Slovenia for Payment Transactions, Supervision and Information (*Zakon o Agenciji RS za plačilni promet, nadziranje in informiranje*). The need to codify the procedural tax legislation arose following the adoption of the first Tax Administration Act (*Zakon o davčni službi*), which merged the two institutions responsible for tax services at that time (RUJP and APPNI) into a single tax administration.¹³ Certain procedural provisions (exclusively those that allowed for the assessment and recovery of particular forms of taxes in practice rather than provisions intended to ensure the legal security of taxpayers) were contained in the substantive tax legislation in force at the time (Personal Income

¹⁰ See Androjna and Kerševan, *Upravno procesno pravo. Upravni postopek in upravni spor*, p. 38.

¹¹ Nemeš, *Osnove upravnega postopka in upravnega spora*, p. 17.

¹² Androjna and Kerševan, *Upravno procesno pravo. Upravni postopek in upravni spor*, p. 40.

¹³ See Marjan Špillar, *Posebni instituti davčnega postopka v razmerju do varstva javnega interesa in varstva pravic zavezancev*, doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta (Maribor, 2018), p. 29 (hereinafter: Špillar, *Posebni instituti davčnega postopka v razmerju do varstva javnega interesa in varstva pravic zavezancev*).

Tax Act – *Zakon o dohodnini*, Corporate Profit Tax Act – *Zakon o davku od dobička pravnih oseb*, Civil Tax Act – *Zakon o davkih občanov*, General Sales Tax Act – *Zakon o splošnem prometnem davku*).

The first ZDavP essentially incorporated the procedural provisions from the substantive tax legislation effective at the time and added certain new provisions dictated by the special nature of tax matters and the reorganisation of the tax service. It consisted of only two parts: a general part (applicable to all types of taxes) and a special part (applicable to the recovery of specific types of taxes). It did not contain any provisions aimed at ensuring legal security for taxpayers (specific fundamental principles), except for the statute of limitations. Thus, it can be stated that the first ZDavP did not provide adequate legal security to taxpayers in tax procedures, and the number of administrative disputes increased significantly as a result.¹⁴

Because of the unclear and incomplete provisions of the ZDavP, it became necessary to amend the rules of tax procedure, and a new piece of legislation on tax procedure, the Tax Procedure Act (ZDavP-1), was adopted in 2004 (as part of the comprehensive tax reform). Unlike its predecessor, the new act contained seven parts. Among other matters, the principle of material truth was substantively codified, while other (particularly some fundamental) principles were not explicitly enshrined in the law. Consequently, the ZDavP-1 was subjected to extensive criticisms by both the professional and the general public, primarily for being overly extensive, non-transparent, inconsistent and difficult to understand, all of which conflicted with the requirements of the principle of the rule of law and, therefore, with the requirement of legal security for taxpayers.¹⁵ As early as 2005, the Slovenian government appointed an expert group with the task of preparing a reform of tax legislation and, naturally, also a reform of the rules of tax procedure.

The new legislation was adopted in 2006 and entered into force on 1 January 2007. In addition to the new substantive tax rules, an entirely new Tax Procedure Act (ZDavP-2) was introduced, which still remains in force today in its amended version (the act has been subject to numerous amendments and amending acts). The 2006 reform thus improved and simplified the tax legislation, making a significant step toward strengthening the legal security of tax-

¹⁴ The same conclusions were drawn by Špilar, *Posebni instituti davčnega postopka v razmerju do varstva javnega interesa in varstva pravic zavezancev*, p. 31. See also Janez Šinkovec and Boštjan Tratar, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem* (Ljubljana, 2002), p. 31.

¹⁵ Tone Jerovšek, *Novi davčni postopek. Slovenska uprava po vstopu v EU* (Ljubljana, 2004), p. 9. Similarly Bojan Škof, "O nekaterih dilemah novega Zakona o davčnem postopku", *Davčno finančna praksa* 5, No. 11 (2004), p. 6.

payers in tax procedures.¹⁶ The act was also structurally aligned with the ZUP, and it further and explicitly regulated certain fundamental legal principles relevant to tax procedures, as well as special principles of tax procedure, all with the aim of increasing the legal security of taxpayers in tax procedures (balancing public and private interests). Chapter II of the ZDavP-2 thus regulates the principles of tax procedure that have emerged from case law and theory but had not been normatively incorporated into legislation up to this point, except for certain principles that applied solely to specific procedural tax concepts or stages of the procedure). These principles are characterised by their application as special principles in tax procedures, together with the principles of the ZUP.¹⁷

Tax audit procedures in light of (certain) fundamental principles

When conducting tax procedures, state authorities (including the financial administration) act as bodies of public authority and exercise "the power that was entrusted to them", forming part of the executive branch of government. For this reason, certain general principles (some of which are even constitutionally guaranteed) are especially important in such procedures, their common denominator being that their observance and respect serve as a constraint on the power of state or administrative authorities, thereby supposedly ensuring the protection of the rights and freedoms of persons under the jurisdiction of those authorities (including, *inter alia*, taxpayers). The purpose of this section of the paper is to highlight those aspects of certain general principles that are particularly relevant for conducting tax supervision procedures to uphold the constitutional principle of the rule of law and its sub-principle of the right to legal security.¹⁸

Principles constitute a means of limiting the power of the state's administrative apparatus and thus ensuring the protection of the rights and freedoms of individuals and organisations. Their purpose is to primarily guarantee reasoned decision-making, rather than authoritarian or arbitrary decision-making in individual cases that might be supported by a range of repressive measures and tools, all aimed at realising the "public interest" as quickly and effectively

¹⁶ See Tone Jerovšek, *Nekatere sugestije za drugačno ureditev davčnega postopka*, (Ljubljana, 2005), p. 286.

¹⁷ Tone Jerovšek, Ivan Simič and Bojan Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem* (Maribor–Ljubljana, 2008), p. 15 (hereinafter: Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*).

¹⁸ The tax supervision procedures are defined in Article 127 of the ZDavP-2 and are divided into four groups. The most complex of these are the tax audit and the financial investigation procedure.

as possible.¹⁹ All (fundamental) principles, both those laid down in ZDavP-2 and those of the ZUP and ZIN, generally function to ensure legal security for taxpayers. The principle of legal security is particularly significant for tax law, which governs those areas of life that are very sensitive by nature - it regulates the interference of public authority into the private sphere or the property sphere of a taxpayer. It is under the sub-principles of the rule of law (which include the principle of legal security) that the limitations of such authoritative actions are defined.

The ZDavP-2 itself stipulates general principles, i.e. the principles provided in the general part of the act (Chapter II of the ZDavP-2), and also "separately" codifies the principles of tax supervision in Article 128. These, however, should not be equated with the "fundamental principles" serving as safeguards of legal security; rather, the principles of tax supervision serve as procedural principles or principles relating to how the tax supervision procedure is to be conducted. During all tax supervision procedures, state authorities (which should be constrained in practice by these principles when exercising the public powers entrusted to them) must, of course, adhere to all principles laid down in the ZDavP-2 as well as respect other principles stipulated under other regulations that also "govern" tax supervision procedures.

A reflection of the principle of legal security may also be observed in the fifth paragraph of Article 141 of the ZDavP-2, which explicitly lays down the prohibition of reconsideration of a matter already (finally) decided, i.e. the so-called principle of the prohibition of "ne bis in idem" in tax audit procedures (the audit cannot be repeated with regard to findings and actions that have already been finally decided in a tax audit procedure). However, it should be immediately added that such a prohibition of reconsidering the same matter applies in all finally concluded tax supervision procedures, not just in the context of tax audit procedures, as it is a reflection of the principle of the rule of law.

The principle of legality – tax authorities being bound by the law and subordinate to the law in tax audit procedures

Slovenia is a state governed by the rule of law, which means, among other things, that the actions of state authorities are subject to legal regulations, i.e. it is a state in which the law prevails rather than the arbitrary and capricious actions

¹⁹ Cf. Polonca Kovač, "Davčni nadzor", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana, 2023), p. 275 and 276.

of the state authorities. This means that state authorities are bound by the law and subordinate to legislation.²⁰ The principle of legality is enshrined in Article 2 of the Constitution of the Republic of Slovenia. The rule of law requires that legal relations between the state and its citizens are governed by laws. These laws not only establish the framework and basis for the administrative operation of the executive branch but also make their activities known, transparent and predictable for citizens, all of which enhance their legal security.²¹

On the one hand, the principle of legality authorises the legislator to impose taxes (determine all essential elements for the formation of tax liability – the statutory factual basis and the legal consequence). On the other hand, it ensures the protection of taxpayers' rights by requiring that their legal position regarding tax liability is clearly and predictably evident from the law itself (thus leaving no room for regulation by legal instruments below the level of the statute in the area of substantive tax law).

A state governed by the rule of law demands that all state authorities adhere to valid legal regulations. Regarding the rules of tax law, the principle of legality is particularly emphasised in Articles 146 and 147 of the Constitution of the Republic of Slovenia. A tax liability arises only when all statutory conditions laid down by the substantive tax legislation have been met (*nullum tributum sine lege*).²² The tax authority must likewise conduct the procedure in accordance with the Constitution, meaning it must respect fundamental human rights and freedoms, as well as the principles and rules of the ZDavP-2 and, subsidiarily, the ZIN and the ZUP.²³

Concerning the principle of legality as defined in Article 4 of the ZDavP-2 and Article 6 of the ZUP, two specific concepts can be observed that deserve particular attention when addressing tax supervision procedures, namely the concept of "discretionary decision-making" (as explicitly stipulated in the second paragraph of Article 6 of the ZUP and the third paragraph of Article 4 of

²⁰ Rafael Cijan, *Upravni postopek in upravni spor* (Maribor, 2001), p. 31 (hereinafter: Cijan, *Upravni postopek in upravni spor*). For more details on the issues concerning this principle from the perspective of German tax law doctrine, see also Hans Bernhard Brockmeyer, "Steuerliche Verfahrensrecht", in: Franz Klein (ed.), *Abgabenordnung* (München, 2022), p. 478 ff (hereinafter: Brockmeyer, "Steuerliche Verfahrensrecht").

²¹ See e.g. Alenka Dolinšek, "Načelo zakonitosti", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana, 2023), p. 63 (hereinafter: Dolinšek, "Načelo zakonitosti").

²² See also Dolinšek, "Načelo zakonitosti", p. 64 ff.

²³ In tax procedures governed by the ZDavP-2, the provisions of the ZIN and the ZUP apply subsidiarily in accordance with the third paragraph of Article 2 of the ZDavP-2. Despite the subordinate application of the ZIN and particularly the ZUP, fundamental principles of administrative procedure are not subject to subsidiarity, as they represent minimum procedural standards for the parties' rights, regardless of the specific administrative area. See Polonca Kovač, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora – med učinkovitostjo in varstvom pravic zavezancev", *Javna uprava* 42, No. 2–3 (2006), p. 275 (hereinafter: Kovač, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora").

the ZDavP-2) and the concept of "impartiality" when treating taxpayers in tax supervision procedures (as specifically provided in the second paragraph of Article 4 of the ZDavP-2). The latter concept, which is referred to in the ZDavP-2 but not directly in the ZUP, should be understood primarily in the sense of objective decision-making, which shall not be "supported" by subjective "feelings" or "emotions" (either positive or negative) of the person deciding in a specific case.²⁴ Arbitrary application of tax regulations is prohibited.

The issue of discretionary decision-making is somewhat more complex. First, a precise distinction must be drawn (which is often not the case in practice) between discretionary decision-making on the one hand and the free assessment of evidence on the other, as these are naturally not the same concepts. The essence of discretionary decision-making lies in the "statutory authorisation" granted to the tax authority to choose, in the same factual situation, among several equally viable decisions the one that is the most appropriate, suitable or expedient in the circumstances of the particular case and in the public interest – it is thus a matter of a free choice among several permissible (lawful) decisions (the opportunity principle).²⁵ By contrast, the free assessment of evidence is part of the evidentiary assessment, the weighing of evidence taken during the evidentiary phase of the tax fact-finding procedure and the decision of the tax authority as to which facts are to be considered as proven and which are not (which facts are considered proven is decided by the official authorised to conduct the procedure or to decide in the administrative matter according to his or her own conviction and based on a careful and conscientious assessment of each piece of evidence separately and all evidence together, and based on the outcome of the procedure as a whole, as stipulated in Article 10 of the ZUP).

In the case of discretionary decision-making, the principle of legality is less strictly binding on the tax authority, but there are still limits to the discretion. The discretionary power must be expressly conferred on the authority by substantive regulations and can only pertain to the application of a substantive (and certainly not procedural) law. The discretionary decision-making is thus a feature of substantive law that determines the margin of manoeuvre for the tax

²⁴ Although the second paragraph of Article 4 of the ZDavP-2 indeed explicitly stipulates that the tax authority must act impartially in dealing with taxpayers, the ZUP does not contain any such explicit provision. Unlike the ZDavP-2, however, the first paragraph of Article 37 of the ZUP grants the party the right to request the exclusion of an official conducting the procedure from the said procedure if there is doubt as to that official's objectivity (the existence of circumstances that give rise to doubts about the official's impartiality).

²⁵ The official must assess which solution best corresponds to the legally protected public interest, while the public interest as the decision-making criterion must be defined in the law as precisely as possible. For more details, see Marijan Pavčnik, *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*, 6th revised and amended edition (Ljubljana, 2020), p. 111.

authority within which it must remain when deciding on the rights and obligations of persons liable for tax (i.e., a statutory mandate granted to the authority to apply substantive law in a manner that still aligns with the public interest).²⁶

Apart from the already-mentioned general rule laid down in the third paragraph of Article 4 of the ZDavP-2, the ZDavP-2 does not specify other rules for discretionary decision-making. Unlike the ZDavP-2, the ZUP is far more specific regarding discretionary powers. Thus, under the provisions of the ZUP, a decision issued by the tax authority based on its discretionary power must be issued within the limits of the authority's mandate (as defined by substantive regulations or other legal norms or principles – for example, the principle of proportionality, which is also an important principle in the context of tax procedure); in accordance with the purpose for which the mandate was granted; the decision must clearly state the provision that authorised the authority to exercise its discretion; the decision must be reasoned and justified, especially in the part where discretion has been exercised (the reasons leading to the decision or showing why the authority made the decision must be specified – a mere reference to the discretionary power and an offhand recital of the facts and reasons are not sufficient).

The consequence if the authority exceeded its mandate when making a discretionary decision or if discretion was used contrary to the purpose for which it was granted is the unlawfulness of such decision. In practice, cases of the arbitrary use of discretion, i.e. discretion stemming from legally unacceptable personal interests and motives (mobbing, vindictiveness, emotional involvement with a party or a case, careless decision-making, profiteering, etc.), are cited or regarded as clear examples of the abuse of discretion.

The principle of protecting the parties' rights and protecting the public interest in tax audit procedures

As indicated by the name of the principle – the principle of protecting the parties' rights and protecting the public interest – the task of the tax authority is twofold. In addition to being obliged to protect the rights of the parties, the tax authority must simultaneously protect the public interest, which places a heavier burden on tax authorities than it may at first appear.²⁷ Tax authorities thus find themselves "between a rock and a hard place" as the parties' interests

²⁶ More details in Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 23.

²⁷ For more details, see Janez Breznik et al., *Zakon o splošnem upravnem postopku s komentarjem* (Ljubljana, 2008), p. 77 (hereinafter: Breznik et al., *Zakon o splošnem upravnem postopku s komentarjem*).

and the public interests are (most often) diametrically opposed.²⁸ On the other hand, it is precisely in the area of tax law that the public interest, which the tax authority must serve, is particularly pronounced and (from the authority's perspective) the most important.

This principle has not been enshrined in the general part of the ZDavP-2 as a general principle, but the provision of Article 128 of the ZDavP-2, which stipulates that tax supervision is conducted both to the benefit and to the detriment of the taxpayer, can be viewed as a reflection of this principle.²⁹ Unlike the ZDavP-2, Article 5 of the ZIN explicitly provides that inspectors perform their inspection duties with the aim of protecting the public interest and the interests of legal and natural persons. At first glance, this principle does not appear to be directly related to tax audit procedures, but it is undoubtedly (at least indirectly) connected to the issue of taking evidence (ascertaining material truth in tax audit procedures). One way in which tax authorities comply with this principle is precisely by protecting the rights of the parties through the proper substantive conduct of procedures (tax supervision), as defined in Article 138 of the ZUP, and the proper procedural conduct of procedures (tax supervision), as defined in Article 146 of the ZUP. Naturally, both requirements, i.e., the requirement for the proper substantive conduct of procedures and the requirement for the proper procedural conduct of procedures, are a realisation of the principle of hearing the party, as set out in Article 9 of the ZUP. Through these rules, the party in an administrative procedure, and thus also the taxpayer in a tax supervision procedure, is ensured the possibility to protect their rights even before a decision is issued in a specific case.³⁰

Both provisions of the ZUP mentioned in the previous paragraph play a more direct role in the evidentiary process and are directly aimed at protecting

²⁸ See also Cijan, *Upravni postopek in upravni spor*, p. 32. Cijan also states that there are "confrontations" between public and private interests in an administrative relationship, and that the authority must not favour either if it wishes to perform well.

²⁹ This is also the conclusion by Mirko Pečarič, "Organizacija inšpekcijskega nadzora in inšpekcij", in: Polonca Kovač (ed.), *Inšpekcijski nadzor, razprave, sodna praksa in komentar* (Ljubljana, 2016), p. 98.

³⁰ Concerning the importance of the principle of equal protection of rights in administrative proceedings and the right to be heard, the Supreme Court of the Republic of Slovenia stated in point 8 of the reasoning of its judgment Ips 1/20 of 2 September 2020, inter alia: "The right to participate or the right to be heard is part of the constitutional provision on equal protection of rights (Article 22 of the Constitution). Equal protection of rights takes on particular importance in administrative proceedings due to the pre-existing supremacy of the public interest, and thus of the administrative authority, in relation to the individual party to the proceedings, making the party's participation even more crucial in administrative matters. Administrative procedure is an intersection between the private and the public interest, which should be balanced proportionately. Equal protection of rights in the administrative sphere is part of defensive rights against the excessive use of authority or its abuse (Article 6 of the ECHR). The most typical violations involve interferences with the principles relating to communication between the administrative authority and other participants in the procedure".

the parties' rights based on the request to establish material truth. This principle is particularly emphasised both in the general part of the ZUP and in the general part of the ZDavP-2, namely in the "form" of the fundamental principle of material truth, which is, or at least should be, the sole basis for rendering a lawful decision in a particular tax supervision procedure, as well as in the duty to ensure proper participation of the party in the fact-finding procedure and to respect their rights. The purpose of the tax fact-finding procedure does not need further explanations, but it is nonetheless worth reiterating it briefly: the purpose of the fact-finding procedure is to establish all the facts and circumstances relevant to the decision in the administrative (tax) case and to enable the parties to assert and protect their rights and legal interests. In this procedure, the principles of material truth, the hearing of the party, and protecting the parties' rights and protecting the public interest are particularly relevant.

The primary objective of all forms (types) of tax supervision procedures is to "discover" material truth to such an extent that a lawful decision can be rendered in a particular case on that basis (and on that basis alone).³¹ An official conducting internal supervision at the tax authority (who may also be an inspector) or an inspector conducting external inspection must gather (establish, investigate) all the facts and all the circumstances affecting either an increase or reduction of tax liability – in other words, they must investigate facts that are either detrimental to the taxpayer or to his or her benefit.³²

Proceeding from this maxim of procedural tax law – material truth as the highest value – it is perfectly clear that to satisfy this requirement of tax procedure, one cannot avoid the argument that material truth cannot be "discovered" or established if the tax authority does not conduct the procedure correctly from both a substantive and a procedural point of view.

Specifically on the proper substantive conduct of tax procedure – the principle of ex officio investigation and the duty to cooperate

Before a decision is issued, all facts and circumstances relevant to the decision must be established, and the parties must be given the opportunity to assert and protect their rights and legal interests (the first paragraph of Article 138 of the ZUP). This section of the paper will not address comprehensively the issue of the tax fact-finding procedure (tax evidentiary procedure and the taking of evidence) and compliance with the principle of material truth, as these topics

³¹ See also Tipke, *Die Steuerrechtsordnung*, p. 1186.

³² See also Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 303.

will be examined in more detail later; instead, the issues and concepts will be discussed below that cannot be bypassed when considering tax supervision or tax audit procedures.

A lawful decision cannot be rendered without establishing the facts and circumstances to which the law attaches certain legal consequences and without giving the parties the opportunity to assert and protect their rights or legal interests.³³ The requirement of the proper substantive conduct of the tax procedure is also laid down in the ZDavP-2, namely in the first paragraph of Article 73, which imposes identical requirements on the tax authority conducting the tax fact-finding procedure and grants taxpayers the same rights in pursuit of the principle of material truth.³⁴ All previously explained obligations of the tax authority are a consequence of the so-called "principle of ex officio investigation", which is, or should be, the fundamental guiding principle for the tax authority in ascertaining material truth as the only (acceptable) basis for issuing a lawful decision in tax supervision procedures.

Opposite the principle of ex officio investigation stands the so-called "duty to cooperate" on the side of the taxpayer, who is obliged to cooperate with the tax authority in establishing or, in particular, clarifying the facts of a specific case.³⁵ As a rule, there is always a conflict of interests between the taxpayer and the tax authority, which means that the tax authority is faced with a certain information deficit since the latter, unlike the taxpayer, generally does not know all the facts relevant to the correct assessment of the tax. For that reason, legal systems also impose additional obligations on taxpayers to ensure that all legally relevant facts may be fully and correctly established. This is referred to as the taxpayer's duty to cooperate. The taxpayer has a duty to participate actively in the tax procedure to establish all legally relevant facts, including those detrimental to the taxpayer. Thus, the taxpayer is no longer merely a party to the procedure but, in a certain sense, also becomes a means of proof. The informational gap between tax authorities on the one side and taxpayers (and third parties) on the other is the reason behind enacting the duty to cooperate in the area of tax law, which significantly exceeds the standards normally established under general administrative law. However, even a taxpayer's breach of the duty to cooperate does not release the tax authority from its obligation to ascertain legally relevant facts ex officio. Thus, it would be incorrect to deduce that the principle of ex officio inves-

³³ See also Breznik et al., *Zakon o splošnem upravnem postopku s komentarjem*, p. 403.

³⁴ Article 73 of the ZDavP-2 provides that "Before issuing an assessment decision, the tax authority shall, after careful and conscientious assessment of each piece of evidence separately and all evidence together, and based on the outcome of the procedure as a whole, establish all facts and circumstances that are relevant to the assessment decision and enable the parties to protect and exercise their rights and interests."

³⁵ Brockmeyer, "Steuerliche Verfahrensrecht", p. 492. See also Tipke, *Die Steuerrechtsordnung*, p. 1186.

tigation is limited by the duty to cooperate; on the contrary, the duty to cooperate is a means of giving effect to the principle of *ex officio* investigation.³⁶

On the other hand, the tax authority's request for the taxpayer's cooperation must be sufficiently specific, i.e., the substance of the request must be specified in detail, and it must be clear from the request exactly what is being asked of the taxpayer, or the administrative act (the tax authority's request) is not deemed sufficiently substantively determined. In the event of a breach of the duty to cooperate, the tax (administrative) authority may also apply coercive measures otherwise prescribed by law.³⁷ If the tax authority is unable to determine the tax base or ascertain the factual situation because of the breach of the duty to cooperate despite utilising its own sources of information, it must proceed to determine the tax base by means of appraisal, i.e. to determine the approximate tax base in an appraisal procedure – appraisal is thus a duty of the tax authority and not a matter of free choice.

The duty of taxpayers to cooperate is established (albeit clumsily) in the general part of the ZDavP-2; the second paragraph of Article 10 of the ZDavP-2 thus states in general terms: "In conducting tax procedure, taxpayers shall cooperate with the tax authority in establishing the facts to their detriment and to their benefit". This duty is especially emphasised and regulated for tax audit procedures in the first paragraph of Article 138 of the ZDavP-2, which prescribes a (special) duty of taxpayers to cooperate in tax audit procedures, as will be discussed in more detail later in this chapter.

The taxpayer's special duty to cooperate within the meaning of the first paragraph of Article 138 of the ZDavP-2, which places part of the responsibility (together with the tax authority) to correctly and completely establish the factual situation relevant for taxation (the taxpayer's duty to cooperate in the tax fact-finding or tax evidentiary procedure) on the taxpayer, should not be equated with the taxpayer's (general) right to participate in the tax audit procedure, as reflected in point 3 of the fourth paragraph of Article 135 of the ZDavP-2. Under that provision, the order initiating the tax audit must also include a mandatory notification regarding the taxpayer's right to participate in the tax audit procedure and the legal consequences of obstructing the tax

³⁶ See Roman Seer, "Rechtssicherheit im Steuerrecht", in: *Steuerrecht*, 15. völlig überarbeitete Auflage, ed. Tipke and Lang (Köln, 1996), p. 723 (hereinafter: Seer, "Rechtssicherheit im Steuerrecht"). See also Harald Schaumburg, *Internationales Steuerrecht* (Köln, 1998), p. 1291 (hereinafter: Schaumburg, *Internationales Steuerrecht*).

³⁷ For example, the ZUP regulates the enforcement procedure for non-monetary obligations, which can be carried out through other persons or through coercion. The objective of enforcement by coercion is to compel the party to the proceedings who fails to comply with the authority's request to perform the requested act by threatening and imposing fines in cases of non-compliance (cf. Article 298 of the ZUP).

audit. Furthermore, the official has the duty to inform the taxpayer of this right before commencing the tax audit (Article 139 of the ZDavP-2). This so-called general right of the taxpayer to participate in all tax audit procedures reflects the principle of hearing the party, as defined in Article 9 of the ZUP, and is not based so much on the principle of material truth (and on the inherently related issue of the burden of proof), as is typical of the special duty to cooperate within the meaning of the first paragraph of Article 138 of the ZDavP-2.

Proper procedural conduct of tax (fact-finding) procedure

As stipulated in the first paragraph of Article 146 of the ZUP, a party in tax supervision procedures has the right to participate in the fact-finding procedure and, to achieve the purpose of the procedure, to provide necessary information and defend their rights and legally protected interests. The party may also state facts that might contribute to resolving the case and challenge the accuracy of assertions that conflict with their own assertions. Up until the rendering of a decision, they have the right to supplement and clarify their arguments (the second paragraph of Article 146 of the ZUP). In addition to the rights granted to the party, the ZUP also imposes obligations on the authority conducting the procedure, which is thus obliged to enable the party to be heard on all circumstances and facts presented in the fact-finding procedure; to be heard on the proposals and evidence offered; to participate in evidence taking; to pose questions to other parties, witnesses and experts; to be informed of the success of evidence taking and to be heard thereon (the third paragraph of Article 146 of the ZUP). The authority conducting the procedure may not issue a decision before the party is given the opportunity to be heard on the facts and circumstances relevant to the decision (the fourth paragraph of Article 146 of the ZUP).

The ZDavP-2 contains no similar or similarly detailed provisions on procedural conduct, except perhaps the provision of the first paragraph of Article 73. This provision prohibits the tax authority from issuing a tax assessment decision before it has established all facts and circumstances relevant to the assessment decision (material truth) based on a careful and conscientious assessment of each piece of evidence separately and all evidence together, and based on the outcome of the procedure as a whole, and has enabled the parties to protect and exercise their rights and interests.

How the tax authority ensures that the taxpayer is afforded the opportunity to exercise the rights guaranteed by this provision is (except in cases where an oral hearing is mandatory) at the discretion of the tax authority conducting the procedure. It is essential that the official documents clearly demonstrate that the party has been given the opportunity to participate in these procedural

acts (for example, a concluding discussion or ongoing cooperation between the party and the tax authority).

Acting contrary to the rules cited under Article 146 of the ZUP or, naturally, the first paragraph of Article 73 of the ZDavP-2 constitutes an absolute substantial violation of procedural provision (point 3 of the second paragraph of Article 237 of the ZUP) and, as such, constitutes grounds for the annulment of a decision on the merits. The violation of the principle of hearing the party also constitutes a violation of the constitutional principle of equal protection of rights as defined in Article 22 of the Constitution of the Republic of Slovenia.³⁸

Within the framework of the ZDaV-2, the provisions of Article 139 (the taxpayer's right to be informed) and Article 140 (the record) are worth highlighting, as they specify the obligations of the tax authority that otherwise derive from the general principle of protecting the parties' rights and protecting the public interest, and from the principle of the hearing the party. Therefore, these two articles constitute a concretisation of the general provision of the first paragraph of Article 73 of the ZDavP-2 in the field of tax supervision (audit), where it stipulates that the tax authority is obliged to allow the parties to protect and exercise their rights and interests in the evidentiary procedure.

One of the ways in which the tax authority ensures the taxpayer's "right to participate" in procedural acts in the context of tax supervision is, as mentioned above, the provision of Article 140 of the ZDavP-2. According to the cited provision, the tax authority must draw up a written record in the tax audit procedure (one of the forms of tax supervision) and serve it on the taxpayer.

The record includes the established factual situation, being drawn up as a compilation of all the findings from the tax audit, and is served on the taxpayer in person. The taxpayer may submit comments on the record within the statutory time limit, as stipulated in the first paragraph of Article 140 of the ZDavP-2.³⁹ Under the provisions of the ZUP, the record is a public document (presumption of the truth of what is recorded, see Article 80 of the ZUP), which is meant to prove the truthfulness of the events recorded and statements given, unless

³⁸ For more details, see Franc Testen and Peter Jambreč, "Enako varstvo pravic", in: *Komentar Ustave RS*, ed. L. Šturm (Ljubljana, 2002), pp. 238 ff. See also point 7 of the reasoning of the *Constitutional Court of the Republic of Slovenia decision Up-171/00-16* of 12 July 2001 and point 9 of the reasoning of the *Constitutional Court of the Republic of Slovenia decision Up-2/02* of 28 February 2002.

³⁹ The time limit for submitting comments on the record is by nature preclusive; however, the tax authority is bound by the principle of material truth, which imposes on it the duty to establish all facts and circumstances relevant for rendering a lawful and correct decision before issuing a decision in a particular case and to establish facts favourable to the taxpayer with the same diligence. In practice, this means that the tax authority must also address in its decision all statements (and evidence) submitted by the taxpayer in the comments on the record, even if those comments were submitted late (but still before the decision was issued). See also Kovač, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora", p. 285.

the contrary is proven. It is, therefore, permissible to prove that the record is incorrect (the second paragraph of Article 80 of the ZUP).

The provision of Article 140 of the ZDavP-2 is intended to ensure the protection of the taxpayer's rights in the period prior to the issuance of a decision in a specific case and, therefore, reflects the concretisation of the principle of protecting the parties' rights and protecting the public interest, as well as the principle of hearing the party. In this sense, it constitutes a concretisation of the general provision in the first paragraph of Article 73 of the ZDavP-2, where it stipulates that the tax authority is obliged to allow the parties to protect and exercise their rights and interests in the evidentiary procedure.

The taxpayer has the right to submit (timely) comments on the record and may, as provided in the second paragraph of Article 140 of the ZDavP-2, propose new facts and evidence in those comments, but must also explain why they failed to state them before the record was issued (new facts and evidence are taken into consideration only if they existed before the record was issued and the taxpayer had justified reasons for not being able to state and submit them before the record was issued; the so-called *ius novorum*). Nonetheless, the so-called evidentiary preclusion does not carry the same absolute force in the context of tax audit procedure (mainly because the tax authorities are bound by the requirements of material truth before issuing a decision in tax matters)⁴⁰ as it does in the appeals phase or in administrative dispute (where introducing new facts and evidence at a later stage may be more restricted due to the inadmissibility of novelties in appeal or litigation).

The principle of material truth (the principle of ex officio investigation and the duty to cooperate)

Both systemic procedural statutes, the ZDavP-2 and the ZUP, consider the principle of material truth, according to which all facts and circumstances relevant for rendering a lawful and correct decision must be established during the fact-

⁴⁰ The preclusion of evidence is a concept primarily known from civil procedure, and, as such, it generally does not conflict with constitutional principles and principles of administrative and tax procedure (in particular, the right of the party to be heard) in the context of tax procedure. However, the use of evidentiary preclusion must be conditioned exclusively on the "fault" of the taxpayer for the delay in submitting evidence. If the taxpayer was not yet aware of certain facts or evidence during the tax audit procedure, even though they already existed, such evidence must be admitted, and the official conducting the procedure must address it under the principle of material truth and the principle of hearing the party. Likewise, evidence that already existed before the report was issued but was (justifiably) not submitted by the taxpayer because the course of proceedings did not indicate that its submission would become necessary (for example, because the tax authority did not consider a certain fact or circumstance detrimental to the taxpayer before issuing the record itself), must also be admitted.

-finding procedure, as the fundamental principle in all tax supervision procedures.⁴¹

In this regard, the ZDavP-2 is somewhat more "specialised", which is also true in general when comparing its nature to that of the ZUP, but the essence and significance of the principle are nonetheless defined in the same way in both regulations. Under the ZDavP-2, the tax authority is thus explicitly obliged (within the framework of this principle) to also establish those facts that are favourable to the taxpayer. This duty of the tax authority is particularly highlighted in the first paragraph of Article 128 of the ZDavP-2: "Tax supervision shall be carried out both to the benefit and to the detriment of the person liable for tax." For tax supervision procedures, it is particularly important that the tax supervision is balanced in a way that considers both the taxpayer's benefit and detriment. The official in internal supervision at the tax authority or the inspector in an external inspection must gather all facts and all circumstances that have a bearing on the increase or reduction of tax liability – they must seek facts that are to the taxpayer's detriment (increasing tax liability) as well as facts that are to their benefit (reducing tax liability).⁴²

The principle of material truth obliges the tax authority to establish legally relevant facts to a degree of certainty that excludes all doubt regarding the objective existence of the fact. The principle of material truth thus entails two requirements: the requirement to ascertain the true (factual) state of affairs in the matter and the requirement to establish all legally relevant facts and circumstances relevant for a lawful and correct decision. Material truth demands consistency between what is ascertained and what is factual.⁴³

The authority conducting the procedure must objectively determine the "factual" situation, which is a necessary condition for the correct application of (substantive) law. An erroneously (incorrect, false) or incompletely established factual situation not only deviates from the principle of material truth but also results in the incorrect application of substantive regulations and, ultimately, in the adoption of an incorrect or unlawful decision.⁴⁴

⁴¹ The ZDavP-2 defines material truth as a principle in Article 5, and this principle is further specified in other provisions of the ZDavP-2, for example, in the first paragraph of Article 73 of the ZDavP-2, which falls under the chapter of the Act addressing the fact-finding procedure. On the other hand, the ZUP defines material truth as a principle in Article 8, and the principle is further specified in provisions of, for example, the first paragraph of Article 138, the first paragraph of Article 139, as well as the first paragraph of Article 145 of the ZUP.

⁴² This is explicitly provided in the second paragraph of Article 128 of the ZDavP-2: "Tax supervision shall concern primarily those facts and circumstances which may contribute to the increase or reduction of tax liability or which effect the transfer of tax liability between tax periods".

⁴³ Brockmeyer, "Steuerliche Verfahrenrecht", p. 483.

⁴⁴ Cijan, *Upravni postopek in upravni spor*, p. 35.

Facts are established by means of evidence, whereby anything that is suitable for ascertaining the facts of the case and appropriate in a particular case may be used as evidence.⁴⁵ Because the task of the tax authority is to establish the material truth (*ex officio*), it must (through an official) order the taking of any piece of evidence (different kinds of evidence), regardless of whether it is to the taxpayer's benefit or detriment, if it deems it necessary to clarify the matter.

Specifically on systemic concerns regarding the taxpayer's duty to cooperate in the fact-finding procedure

As noted above, there is invariably a certain conflict of interest between the taxpayer and the tax authority in tax procedures, which means that the tax authority is faced with a certain information deficit since the latter, unlike the taxpayer, generally does not know all the facts relevant for the correct assessment of the tax. For that reason, legal systems also impose additional obligations on taxpayers to ensure that all legally relevant facts may be fully and correctly established (taxpayer's duty to cooperate).⁴⁶ The duty to cooperate compels the taxpayer to participate actively in the tax audit procedure, thereby interfering with the taxpayer's free will. The taxpayer is obliged to cooperate with the tax authority in establishing the facts (the ZDavP-2 prescribes sanctions for refusing to cooperate, considering it a tax offence, and the taxpayer may also be held criminally liable for a breach of the duty to cooperate).⁴⁷

Notwithstanding the general duty of the taxpayer to cooperate in establishing the facts, certain systemic issues still arise. The first such question is whether the taxpayer may invoke certain constitutional procedural guarantees typical of criminal law (i.e. the presumption of innocence and the privilege against self-incrimination). According to the established case law, the tax procedure is not punitive in nature, and consequently, the procedural guarantees of criminal law cannot apply to tax procedures.⁴⁸ Secondly, the question arises whether a taxpayer may, in the context of their duty to cooperate, refuse cooperation by refusing to make a statement that is harmful to themselves (a state-

⁴⁵ See also Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 192.

⁴⁶ Cf. Bruna Žuber, "Temeljne pravice strank v davčnih postopkih", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana, 2023), p. 203 (hereinafter: Žuber, "Temeljne pravice strank v davčnih postopkih").

⁴⁷ Similarly Nika Hudej, "Dokazovanje v davčnih postopkih", in: *Davčno pravo med teorijo in prakso*, ed. P. Kovač (Ljubljana, 2021), p. 387 (hereinafter: Hudej, "Dokazovanje v davčnih postopkih").

⁴⁸ See e.g. the Constitutional Court of the Republic of Slovenia decision Up-360/16 of 18 June 2020 and the Supreme Court of the Republic of Slovenia decision X Ips 350/2015 of 11 October 2017. For more details, see also Žuber, "Temeljne pravice strank v davčnih postopkih", p. 204.

ment that would be detrimental to their own interests and objectives). There is no unanimous position on this issue in theory, but one might endorse the view that the taxpayer (even if under a duty to cooperate with the tax authorities in establishing the facts) is not obliged to make a statement to the tax authorities that would be detrimental to themselves or contrary to their objectives. However, the taxpayer must be aware that doing so may fulfil the elements of a tax offence or that the tax authority may render a decision unfavourable to the taxpayer based on the assessment of evidence or resort to the appraisal of the tax base (i.e., decision-making by the tax authority that is based on merely probable facts, which constitutes a legally permissible departure from the principle of material truth).⁴⁹ Therefore, a breach of the duty to cooperate on the part of the taxpayer may also result in relieving or limiting investigative activities on the part of the tax authority.⁵⁰ The more the principle of material truth is "diminished" by the taxpayer's breach of the duty to cooperate, the more the burden of failure to prove shall be attributed to the taxpayer's sphere of responsibility.⁵¹

The means of evidence in the tax fact-finding procedure

In relation to the principle of material truth, the question of the so-called means of evidence arises, which is also a very important issue in the context of the requirement to ensure the legal security of taxpayers in tax audit procedures. As stated above, before deciding on the taxpayer's right or obligation, the tax authority must comply with the requirements of the principle of material truth: in the fact-finding procedure, it is obliged to establish the correct and complete factual situation based on the taking of evidence (means of evidence) (Article 5 of the ZDavP-2).

The means of evidence are listed by way of example in Chapter XII of the ZUP (they are not specifically regulated by the ZDavP-2), which then regulates in more detail how each specific means of evidence is to be used. The principle of material truth dictates that the factual situation must be fully and accurately established and that a fact may be proven by any means of evidence (the principle of free assessment of evidence).

Procedural theory recognises the tax authority's discretion in the choice of evidentiary means, which is constrained by the principles of suitability (the evidence is capable of proving the given fact), proportionality (the burden on the taxpayer is proportionate to the outcome of the evidentiary process), fea-

⁴⁹ Similarly Žuber, "Temeljne pravice strank v davčnih postopkih", p. 204.

⁵⁰ See Schaumburg, *Internationales Steuerrecht*, p. 1292.

⁵¹ See Seer, "Rechtssicherheit im Steuerrecht", p. 38.

sibility and imputability (evidence cannot be imputed if that would jeopardise an important legal value, e.g. disclosing a business secret, if the same result can be achieved by other means).

Article 77 of the ZDavP-2 provides that the taxpayer shall, as a rule, provide evidence for their statements made during the tax supervision procedure in the form of documentary (written) evidence but may also propose other evidence. It should be emphasised that this provision does not imply that the principle of material truth does not have to be applied in the Slovenian (tax) legal order.⁵² The evidentiary process must not be restricted by limiting the taking of evidence exclusively to certain types of evidence. Arbitrary advancement of formal truth is unlawful.⁵³ A taxpayer must not be required to submit documentary evidence if they have none in their possession but may prove their statements by other means. In practice, insisting on documentary evidence while dismissing other evidentiary means is problematic.⁵⁴ The tax authority's right to choose from various evidentiary means the one it considers most suitable is not disputed. This is also in line with the principle of procedural economy. However, it is quite different if the taxpayer submits evidence and the tax authority chooses not to take it.

Evidentiary limitations and prohibitions

Certain limitations apply to using particular means of evidence in favour of the taxpayer. On the one hand, evidence may relate to the person's most private (intimate) sphere. It may also concern special protection of professional confidentiality for certain sensitive professions (religious confessor, attorney, doctor). In many countries, such protection extends to some other professions representing clients in tax proceedings. Data collection can also be disproportionate and, therefore, impermissible (so-called fishing expeditions). On the other hand, a particular piece of the already obtained evidence may be inadmissible due to a serious violation of the law (so-called exclusion).

⁵² Similarly Hudej, "Dokazovanje v davčnem postopku", p. 399.

⁵³ Restricting the proof of legally relevant facts to written evidence alone constitutes a substantial violation of procedural rules. See the judgement of the Supreme Court of the Republic of Slovenia No. U 1465/93-4 of 28 June 1995; and the judgment of the Supreme Court of the Republic of Slovenia No. U 219/95 of 29 April 1999. In more recent practice by tax authorities, the opinions arguing for the exclusivity of documentary evidence as proof in tax procedures are almost non-existent, thanks to the legal theory and case law of the Supreme Court of the Republic of Slovenia. See Hudej, "Dokazovanje v davčnem postopku", p. 402.

⁵⁴ German legal theory and case law are unanimous regarding the means of proof used to substantiate alleged facts in the context of tax fact-finding procedure. Tax authorities are thus not free to choose between different types of evidence or to decide if and which evidence to admit but must use all means (within the limits of feasibility and proportionality) necessary to clarify the factual situation. See Tipke, *Die Steuerrechtsordnung*, p. 1190.

In its judgement, no. VIII R 78/05 of 28 October 2009, the German Federal Fiscal Court ruled that an attorney subject to a tax inspection may not refuse a request to hand over documents in a "neutralised form". Nor can they rely on the provision of par. 102 of the German Fiscal Code (*Abgabenordnung*, AO) if the requested documents (e.g., incoming and outgoing invoices, bank statements) do not contain any protected information or if the client's identity had already been disclosed to the tax authority for the purpose of representation in tax procedures. The tax authority may thus request the data to be provided in a neutralised form, with the method of neutralisation left to the attorney (e.g. by redacting clients' names and addresses). The Slovenian procedural tax law (ZDavP-2) does not contain a provision similar to par. 102 AO. However, certain limitations on the powers of the tax authorities under Slovenian law are imposed by the professional attorney-client confidentiality and the protection of personal data. In Slovenian tax practice, the tax authority occasionally inspects documents prepared for a client by tax advisors. Because the profession of tax advisers is not regulated by law, there is no statutory basis for their professional secrecy.

The issue of the so-called fishing expeditions is very controversial. This is a manner of gathering various types of information about a certain taxpayer or a certain category of information about a larger group of taxpayers that could lead the tax authorities to useful information, even if they were not initially convinced of the relevance of the collected data. Such "probing" may involve collecting information directly from the taxpayer or third parties. In most countries, this practice is prohibited.⁵⁵ However, the opposite tendencies have recently developed in some countries, interpreting these restrictions less strictly and taking a more "pragmatic" approach.

This way of collecting data, without any concurrent tax audit procedure in progress, should not be considered acceptable and should rather be strongly contested, even though such a manner of data collection is legal in the Republic of Slovenia. Taxpayers in the Republic of Slovenia may be subject to a particular kind of fishing expedition: bank fishing. The tax authority can "blindly" obtain information about taxpayers and their bank transactions (and transactions through similar financial institutions) without initiating any form of tax supervision, as this is directly allowed by the ZDavP-2, which imposes on banks a duty to provide information upon the tax authority's request (Article 39 of the ZDavP-2). This practice is referred to as data collection, although doubts have been raised regarding its legality. In the case of such generalised requests, the

⁵⁵ Mats Höglun, "Tredjemanrevision grundad på bankkontons slutsiffrar", *SkatteNytt* 2011, No. 7–8, pp. 552–565.

first question that arises is that of prior protection or whether a fishing expedition is admissible in a particular case. In countries that provide statutory protection for professional (e.g. banking) secrecy, such attempts are already resisted by the recipients of such requests, whereas in the Republic of Slovenia, the duty to provide such information is prescribed by law.⁵⁶

Furthermore, the question arises of what happens if an impermissible fishing expedition or other serious violation has already taken place. Two approaches are possible. In France, unlawfully obtained evidence is strictly excluded based on Article L16 of the Code of Fiscal Procedures (*Livre de procédures fiscales*, LPF), similar to Slovenian criminal procedure. The German approach is different. In Germany, evidence is excluded when the law expressly provides so or when particularly justified reasons are present in a specific case.⁵⁷ In each case, the interests of the taxpayer are weighed against those of the fiscal authority. The fact that the scales have recently been tipping more and more in favour of the latter, even in criminal proceedings, is illustrated by a decision of the German Federal Constitutional Court (*Bundesverfassungsgericht*) concerning information purchased by the Federal Intelligence Service (BND) from a former employee of a Liechtenstein bank. There has never been a case of excluding evidence in tax procedure in Slovenian case law. As noted, even in foreign jurisdictions, such exclusion is usually an extremely rare measure, used only as an ultima ratio to protect the integrity of the legal order.⁵⁸

Evidentiary preclusion does not carry the same weight in first-instance proceedings as in later stages of the procedure. Certain facts and evidence must be presented within specified time limits (e.g., the time limit for comments on the record in tax audit procedures). Presenting new facts and evidence may become more difficult at a later stage due to the inadmissibility of introducing novelties with an appeal or an action. Under the third paragraph of Article 238 of the ZUP, a party may introduce new facts and evidence in the appeal but must explain why they were not already presented during the first-instance proceedings. New facts and evidence are considered grounds for appeal only if they existed at the time the first instance decision was issued and if the party could not reasonably have submitted or identified them during the main hearing.

⁵⁶ For more details on this issue, see Aleksander Pevec, "Primerjalnopravni pogled na aktualna vprašanja davčnega ugotovitvenega postopka", *Podjetje in delo : revija za gospodarsko, delovno in socialno pravo*, No. 3–4 (2012), p. 599 ff (hereinafter: Pevec, "Primerjalnopravni pogled na aktualna vprašanja davčnega ugotovitvenega postopka").

⁵⁷ Decision of the 2nd Senate of the German Federal Constitutional Court (BVerfG), Case no. 2 BvR 2101/09 of 9 November 2010, by which the constitutional complaint was not admitted for consideration, published in NJW 33/2011, pp. 2417–2420.

⁵⁸ See Pevec, "Primerjalnopravni pogled na aktualna vprašanja davčnega ugotovitvenega postopka", p. 602.

The third paragraph of Article 20 of the Administrative Dispute Act (*Zakon o upravnem sporu*; hereinafter: ZUS-1) is similarly restrictive, stipulating that in an administrative dispute, the parties may not state facts and propose evidence if they were given an opportunity to state these facts and propose evidence in the procedure prior to the issuing of the contested act. Although this is not stated explicitly, it is clear that this provision can apply only to 'new' facts and 'new' evidence; otherwise, judicial protection would be reduced solely to the assessment of the application of substantive and procedural law. It should also be noted that in Slovenian administrative litigation, there is a further restriction concerning the assertion of procedural violations in the tax procedure at the review stage. Under point 1 of the first paragraph of Article 85 of the ZUS-1, a request for review may be lodged on the grounds of a substantial violation of provisions governing administrative dispute procedure but not on the grounds of a violation of procedural provisions in tax procedure.

Specifically on the obligation to decide "in dubio pro reo – in dubio contra fiscum"

With regard to the principle of material truth, (another) distinctive feature of tax procedure is worth mentioning, as set forth in the second sentence of the second paragraph of Article 6 of the ZDavP-2, which is otherwise typically associated with criminal law.⁵⁹ This feature concerns the principle generally known as *in dubio pro reo* or "when in doubt, in favour of the defendant" (in the context of tax procedure: in favour of the taxpayer or the audited person – *in dubio contra fiscum*). Under this principle, the tax official must interpret tax regulations in favour of the taxpayer and, in cases of doubt, decide in favour of the taxpayer.⁶⁰

In administrative procedure, the basis for decision-making lies exclusively in the factual situation consistent with the principle of material truth and the principle of free assessment of evidence, which is not so strictly the case in tax procedure as a special type of administrative procedure, where the said princi-

⁵⁹ See the judgement of the Supreme Court of the Republic of Slovenia U 35/93-7 of 7 April 1994. This is also noteworthy from the perspective of the nature of tax law, which, in principle, is not intended to be punitive, yet it explicitly employs concepts that are inherent exclusively to criminal law.

⁶⁰ See also Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 303. On the other hand, Nika Hudej, "Jasnost davčnih predpisov in premoženjska svoboda davčnih zavezancev – povzetek predavanja", in: *Gospodarski subjekti na trgu*, konferenčni zbornik, Univerza v Mariboru Pravna fakulteta, Inštitut za gospodarsko pravo (Maribor, 2019), p. 5, notes (and one can agree) that the interpretation of vague tax regulations in the direction of *in dubio contra fiscum* has so far not been mentioned in Slovenian case law as one of the recognised methods for interpreting tax regulations, which could be used to resolve ambiguities in tax regulation.

ple (when in doubt, in favour of the taxpayer) is explicitly enacted (although systematically classified somewhat erroneously under the so-called principle of proportionality, even though substantively and conceptually it should be subsumed under the principle of material truth, as it concerns the ascertainment and proof of facts rather than the selection of measures or the imposition of sanctions, which is otherwise the task of the principle of proportionality).

The principle of "when in doubt, in favour of the taxpayer" derives from a principle that is inherent to criminal law, namely the principle "*in dubio pro reo*" (when in doubt, in favour of the defendant), which itself constitutes an element of the so-called presumption of innocence (Article 27 of the Constitution of the Republic of Slovenia). By enshrining this principle in the ZDavP-2, the tax procedure was brought closer (in terms of rules applicable in the evidentiary process) to the typical criminal procedure as the most typical form of inquisitorial procedure. The principle in question is one of the procedural elements of the presumption of innocence and concerns the risk of failing to prove the case and the assessment of evidence – in inquisitorial proceedings, the burden of proof and thus the risk of failing to prove a fact lie with the prosecutor (the executive branch of government), which means (or should mean in practice)⁶¹ that if the prosecutor is unsuccessful in meeting the evidentiary threshold, the presumption that the person is innocent prevails.⁶²

By enacting the principle "when in doubt, in favour of the taxpayer", the same rule on the burden of proof is adopted in the context of tax procedures as is otherwise typical for criminal law; namely, that the burden of proof (as a rule) and thus the risk of failing to prove the case rests with the executive branch, i.e. the tax authority conducting the evidentiary process or the specific tax procedure. If the tax inspector fails in their evidentiary efforts (i.e. is unable to offer evidence sufficient to remove all doubt regarding the taxpayer's allegedly improper conduct), it is or should be presumed that the taxpayer has acted lawfully and that the state cannot accuse them of irregularities in complying with their tax obligations. In making its decision, the tax authority may consider only those facts which it is convinced, based on the evidence adduced, actually exist (or existed). The tax authority must be convinced of the existence or non-existence of a particular fact, otherwise there is doubt. Any such doubt regarding the existence or non-existence of a fact must be resolved according to the principle "*in dubio contra fiscum*" or when in doubt, in favour of the taxpayer.

⁶¹ In this respect, Zupančič characterises this principle (in terms of its implementation in practice) as merely a "lukewarm recommendation" to judicial authorities. For more details, see Boštjan Marija Zupančič, "Načelo zakonitosti v kazenskem pravu", in: *Komentar Ustave Republike Slovenije*, ed. Lovro Šturm (Ljubljana, 2002), p. 302 ff (hereinafter: Zupančič, "Načelo zakonitosti v kazenskem pravu").

⁶² Zupančič, "Načelo zakonitosti v kazenskem pravu", p. 303.

The issue of legal security after the tax audit procedures have concluded

As discussed earlier in this contribution, there are several types of tax supervision procedures. The most complex form of tax supervision is undoubtedly the tax audit procedure. Tax audit is a special administrative procedure that is distinctive in multiple respects, as its objective is not to decide only on the rights, obligations and legal interests of individuals in a particular administrative case but also, and above all, on the tax liability of taxpayers. For that reason, this procedure is intended to be more flexible, faster and more efficient, although this should not be to the detriment of the taxpayer, i.e., it should not result in infringements of taxpayers' rights or fundamental principles of tax supervision procedures and tax procedure as such.⁶³ In these procedures, the principle of protecting the parties' rights and protecting the public interest is especially prominent. The conflict between the public and private interest, which is particularly pronounced or expressed in the tax supervision procedure, obliges tax authorities to exercise special care in seeking a balance between the public and private interest, regardless of the fact that, by the very nature of things, the primary task of the tax authorities in tax supervision procedures is to pursue the public interest.

The tax fact-finding phase (which includes the process of issuing and serving a report on the taxpayer and the procedure for submitting comments on the findings in the report) is followed by the phase in which the tax audit procedure is concluded. Tax supervision is finalised by issuing the relevant administrative act, i.e., a decision or an order. A decision is issued in all cases where, in the course of the tax supervision procedure, the tax authority discovers irregularities on the part of the taxpayer that either affect the amount of the tax liability (an assessment decision) or do not affect the amount of the tax liability itself but reveal other irregularities (a declaratory decision aimed at rectifying other irregularities).⁶⁴ In all cases where the tax authority has found no irregularities in the course of the procedure, the tax audit procedure concludes with

⁶³ Decision of the Constitutional Court of the Republic of Slovenia U-I-252/0 of 8 October 2003, point 9 of the reasoning.

⁶⁴ Decisions establishing irregularities are not decisions that merely seek to establish that the taxpayer's conduct (act or omission) constitutes an infringement of regulations; such conclusion should be followed by the restoration of lawful conditions, either by a prohibitory or a regulatory decision. For more details on the subject of a decision on establishing irregularities that have no influence on the amount of tax liabilities, see also Jernej Podlipnik, "Odločba o ugotovitvi nepravilnosti, ki ne vplivajo na višino davčne obveznosti", *TFL Glasnik* – tedenski e-bilten z novostmi iz zakonodaje, sodne prakse in stroke, No. 25 (2016), available at: <https://www.tax-fin-lex.si/Dokument/Podrobnosti?rootEntityId=817078ff-f571-450e-9eee-60f57dba2778&qh=Odlo%C4%8DBa,o,ugotovitvi,nepravilnosti,ki,ne,vplivajo,na,vi%C5%A1ino,dav%C4%8Dne,obveznosti>, accessed: 20.1. 2025.

an order to discontinue the procedure (the termination of the procedure for substantive reasons under the fourth paragraph of Article 135 of the ZUP).⁶⁵

The decision issued by the inspector at the conclusion of the tax audit procedure establishes a new tax liability relationship between the tax authority and the taxpayer, both in situations where irregularities are established during the tax audit procedure that result in the additional assessment of tax liability and in situations where it is established, based on the findings of the tax audit procedure, that the taxpayer is entitled to a refund of overpaid tax. Once the assessment decision is enforced, the specific tax liability relationship as such ceases to exist, and the substantive *res judicata* effect occurs (binding both the taxpayer and the tax authorities to the content of the tax decision – *res iudicata ius facita inter partes*), which means that re-examining a case that has already become final is prohibited (*ne bis in idem*). The prohibition against reconsidering the same case is a direct reflection of the principle of legal security.

In legal theory, it is somewhat controversial whether, in the case of tax supervision procedure, it is reasonable or justified to apply the solution according to which tax supervision procedures or tax audit procedures in cases where no irregularities in the taxpayer's conduct have been established conclude with an order on termination of the procedure, as this manner of terminating the tax audit procedure does not result in the substantive finality (only the so-called formal finality) and does not produce the effect of *res judicata* or the prohibition of *ne bis in idem*.⁶⁶

The termination (conclusion) of the tax audit procedure in which no irregularities were established by issuing an order on termination of the procedure rather than, for example, by issuing a decision establishing that no irregularities have been identified,⁶⁷ is typically justified by referring to the provision of Article 28 of the ZIN, which explicitly stipulates that procedures in such cases

⁶⁵ The other two tax supervision procedures regulated by the ZDavP-2, tax supervision over self-assessment tax returns and tax supervision over individual fields of operations, might not conclude with a decision or an order on termination of the procedure. Under the seventh paragraph of Article 129 of the ZDavP-2 (if it is established in the course of these two tax supervision procedures that further investigation of the factual situation is necessary), the tax supervision over self-assessment tax returns may conclude either by issuing an order on initiating tax supervision over individual fields of operations or by issuing an order on initiating tax audit. Similarly, tax supervision over individual fields of operations may conclude by issuing an order on initiating tax audit (the sixth paragraph of Article 130 of the ZDavP-2). For more on the subject of switching between different types of (tax) supervision procedures, see Polonca Kovač, "Prehajanje med (davčnimi) postopki: inovativnost ali erozija pravne varnosti?", *Pravna praksa – časopis za pravna vprašanja*, No. 37 (2019), p. 6–7.

⁶⁶ Cf. Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 345 ff; Kovač, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora", p. 287.

⁶⁷ The termination of the tax audit procedure initiated *ex officio* (exclusively) by issuing a decision on the merits, regardless of whether or not irregularities have been detected, is considered by Kovač as the only systemically proper way of terminating the tax audit procedure. See Kovač, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora", p. 287. Such an opinion is perfectly acceptable from the perspective of ensuring legal security.

are terminated by issuing an appropriate order on termination of the procedure rather than by issuing a decision on the merits. Rendering a decision is required only when irregularities have been identified that pose a risk to the public interest (and thus, a decision on the merits must be issued to protect the public interest and to restore lawful conditions), which, however, does not need safeguarding if the taxpayer had not violated any regulations, and it is thus sufficient to issue an order on termination of the procedure, which does not require the special reasoning that is typical of a decision.⁶⁸

Insofar as we proceed from the above interpretation or argumentation on the issue of concluding (terminating) the tax audit procedure and consider the question of whether a decision or an order should be issued as an administrative act concluding the tax audit procedure strictly from the perspective of whether the taxpayer has violated regulations or not, i.e. whether protecting the public interest requires action and rectification of the unlawfulness or not, one can agree with such a position or argumentation. However, the fact remains that such a position is, in principle, based only on the requirement to protect the public interest and does not take into account the protection of taxpayers' rights (the protection of the parties' rights) nor the requirement of legal security for taxpayers, which is not guaranteed when the order on termination of the procedure is issued (except in the case of an order on termination of the procedure issued under the fourth paragraph of Article 140.a of the ZDavP-2, which will be discussed below).⁶⁹

As follows from the fifth paragraph of Article 141 of the ZDavP-2, the audit cannot be revisited with regard to findings and actions conducted during the tax audit that have already been finally decided (substantive finality), whereby this effect can only apply to the cases of tax audit procedures that concluded with the issuance of a decision on the merits, and thus does not extend to procedures that concluded with the issuance of an order on termination of the procedure. Therefore, the tax audit procedure may be initiated anew, even without any specific new reasons, against the same taxpayer, for the same period, for the same type of tax, at any time, and the commencement of the new procedure is not conditional upon using a particular legal remedy (in principle, no remedies are even available against orders), such as, for example, the reopening of the procedure, etc. The only safeguard of the taxpayer's legal security in such cases is the statute of limitations on the right to tax assessment as stipulated in the first paragraph of Article 125 of the ZDavP-2.

⁶⁸ Cf. Matjaž Remic, "Izhodišča za ureditev inšpekcijskega nadzora de lege ferenda", in: Polonca Kovač (ed.), *Inšpekcijski nadzor; razprave, sodna praksa in komentar* (Ljubljana, 2016), p. 226 ff (hereinafter: Remic, "Izhodišča za ureditev inšpekcijskega nadzora de lege ferenda").

⁶⁹ Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 346.

Notwithstanding the above-cited provision of the ZIN, which stipulates that an inspection procedure in the course of which no irregularities have been found (i.e. the taxpayer has not infringed any law or other regulation) shall be terminated by an order, one can concur with the position that, from a systemic point of view, any procedure initiated *ex officio* (to ensure the equal protection of rights and not only the public interest) should conclude with the issuance of a decision on the merits, including those cases in which no irregularities have been detected in the course of the tax audit procedure.⁷⁰ While this position has not yet been established in legislation or case law, and although concluding the tax audit procedure with an order on termination of the procedure does not confer substantive finality, it would be necessary to define the requirement of justifying the need for (subsequently repeated) protection of the public interest and the primacy of the public interest over the protection of taxpayer's rights – the taxpayer's rights to legal security and the protection of acquired rights – in the specific case as a special procedural prerequisite for the admissibility of initiating a (new) tax audit procedure (following the conclusion of a prior audit procedure) in all cases where the tax audit procedure is initiated anew against the same taxpayer, for the same period, for the same type of tax, in order to consistently adhere to the principle of legal security.⁷¹

Regardless of what was already stated concerning the (various) possible ways of concluding the tax audit procedure and the problem with substantive finality when the tax audit procedure concludes with an order on termination of the procedure, Article 140.a of the ZDavP-2 lays down additional circumstances in which the tax audit procedure concludes with the issuance of the order on termination of the procedure (the fourth paragraph of Article 140.a of the ZDavP-2). The tax audit procedure may also conclude with an order on termination of the procedure if, although the tax authority has identified irregularities during the tax audit procedure that affect the amount of the taxpayer's tax liability, the taxpayer does not object to the tax authority's findings as recorded in the report and corrects the identified irregularities him- or herself (before the time limit for submitting comments on the report expires).

With regard to the above-mentioned possibility of concluding the tax audit procedure under Article 140.a of the ZDavP-2, it should be emphasised that the taxpayer is afforded a higher degree of legal security when the tax audit procedure concludes with the issuance of an order on termination of the procedure under the first sentence of the fourth paragraph of Article 140.a than is otherwise typical of all other instances in which the tax audit procedure concludes

⁷⁰ See Kovač, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora", p. 287.

⁷¹ Cf. also Remic, "Izhodišča za ureditev inšpekcijskega nadzora de lege ferenda", p. 228.

with an order to terminate the procedure. The ZDavP-2 thus explicitly provides that in such cases (the fourth paragraph of Article 140.a), the tax supervision over the field of operations or taxes for the tax period that has already been subject to tax audit shall not be repeated (unless, after the issuance of the order, the tax authority learns of new facts or finds or obtains the possibility to use new evidence, which might, on its own or in conjunction with the evidence previously taken and used, result in a different tax assessment if these facts or evidence had been presented and used in the tax audit).

If during the tax audit procedure the tax authority determines that the taxpayer has breached a law or other regulation in complying with tax obligations, and the taxpayer agrees with the tax authority's findings and acts in accordance with the first paragraph of Article 140.a of the ZDavP-2 by submitting a corrected tax return and simultaneously paying the tax with the corresponding interest (i.e. submission of self-assessment tax return on the basis of voluntary disclosure in the phase following the service of the order on initiation of tax audit), the tax audit procedure as such cannot be concluded by the issuance of a decision, because the taxpayer has voluntarily remedied all the irregularities identified by the tax authority during the tax audit procedure (since a decision may be issued only for the purpose of assessing additional tax liability, or for the purpose of reimbursing an overpaid tax, or in other cases where no additional tax is assessed and no overpaid tax is reimbursed but the decision imposes correction of other irregularities that have been identified during tax audit and that do not affect the amount of the tax liability). Instead, it can only conclude (as the only option) by issuing an order on termination of the procedure, as the irregularities resulting from the incorrect fulfilment of tax liability no longer exist. As regards the question of the possible manner of concluding the tax audit procedure, the situation in such a case is practically identical to the situation where the tax authority detects no irregularities in the course of the tax audit procedure and can conclude the tax audit procedure by issuing an order on termination of the procedure in accordance with Article 28 of the ZIN. Therefore, insofar as these are substantively comparable (similar) legal situations, there is also no factual (justified) reason for different legal effects (consequences) of the order on termination of the procedure. A different interpretation would effectively result in unequal treatment of taxpayers.

Based on the above reasoning, it can be concluded that to ensure legal security, it would be justified in all cases where the tax audit procedure concludes with an order on termination of the procedure (regardless of the legal basis for issuing the order on termination of the procedure) to proceed from a uniform and general prohibition of deciding the same matter twice.

The statute of limitations as a "guardian" of legal security

A tax liability arises once the statutory prerequisites are met, and once it is fulfilled in the manner prescribed by law, the tax liability ceases. However, the tax liability also ceases upon the expiry of a statutorily specified period running from the date on which it was incurred or from another statutorily defined moment, which is a reflection of the requirement of legal security for taxpayers and, of course, the protection of the public interest (i.e., the tax liability is time-barred).

The significance of the statute of limitations (in tax law)

The statute of limitations is one of the cornerstones of the principle of legal security. Its significance lies in the legal protection of participants in the tax relationship (both taxpayers and tax authorities) by ensuring that, after a certain period of time, the active tax subject (the state) can no longer "claim" the tax liability, while the passive tax subject (the taxpayer) can no longer "claim" the reimbursement of a tax liability that has already been fulfilled.⁷² The purpose of the statute of limitations lies in ensuring that the parties to the tax-law relationship can be certain whether they remain subject to compulsory enforcement of their obligations or not. From the perspective of legal security, the statute of limitations is essential both in the absence of evidence due to the passage of time and in the case of certain claims (where the question of their provability due to the passage of time is not relevant), because it is necessary for taxpayers to no longer feel liable after a certain time has passed, even with regard to the most certain claims by the fiscal authority, as this allows them tax-oriented planning and managing of their affairs. Legal security requires that both certain and uncertain claims are subject to a time limit by which they must be asserted at the latest (both for procedural reasons of evidentiary weight decreasing over time and for reasons of the stability of the legal system).⁷³ The right acquired through the statute of limitations is the right to object that the obligation no longer exists or needs no longer be performed.⁷⁴

⁷² Bojan Škof, "Absolutno zastaranje z vidika začetka teka", *Davčno finančna praksa* 16, No. 7–8 (2010), p. 21 ff; Jerovšek, Simič and Škof, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem*, p. 297 ff.

⁷³ Thilo Haug, *Die Verjährung im steuerrecht: Eine Neuregelung unter Berücksichtigung des Gegenwartsprinzips* (Ludwigsburg, 2012), p. 81, 87 (hereinafter: Haug, *Die Verjährung im steuerrecht*); Mojca Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, magistrska naloga, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta (Maribor, 2016), p. 30 (hereinafter: Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*).

⁷⁴ Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 7. See also Janez Čebulj, "Neustavna razlaga in uporaba 68.a člena ZDavP-2, ter določb o zastaranju v finančnih preiskavah", *Pravna praksa – časopis za pravna vprašanja*, No. 19 (2015), pp. 8–10.

The statute of limitations is not a procedural- but rather a substantive-law concept, which is regulated in the ZDavP-2, and the expiration of which results not only in the extinguished right to claim the payment of tax but also in the termination of the tax liability "*per se*", which the tax authorities (both in the fact-finding procedure and procedure involving legal remedies) are (generally) obliged to take into account *ex officio* (rather than only upon the taxpayer's objection).⁷⁵

Overview of the historical development of the statute of limitations

The statute of limitations is one of the oldest legal concepts, with its roots going back roughly 2000 years. Legal theory has shown only moderate interest in this legal concept precisely because of its uncontroversial nature. The origins of the statute of limitations thus date to a period (time) before there was any distinction between public and private law. Roman law was decisive in shaping modern law (although there were also cases in antiquity where the passage of time had legal consequences).⁷⁶

In Roman law, the effects of the passage of time were first manifested in the acquisition of rights, which were initially limited solely to rights *in rem*. The objection developed later but again applied only to rights *in rem*. The statute of limitations for actions was regulated as early as 424 by the law of Honorius and Theodosius II;⁷⁷ therefore, this concept was indeed already known from Roman law.⁷⁸ This limitation did not apply to the claims by the *fiscus*, which were exempt. The later rules introduced by Anastasios I in 491 had already established the 40-year limitation period for public law, though this may not have been intentional. Nonetheless, public levies were still explicitly exempted from the statute of limitations.⁷⁹

No legal sources concerning the statute of limitations are known from the period when the territory of what is now Slovenia was settled in the 6th century and later formed into the independent Principality of Carantania. In the 9th century, the territory of present-day Slovenia became part of the Frankish Empire, and the 30-year limitation period known to the Franks presumably applied here

⁷⁵ Reinhold Ruban, "Festsetzungverjährung", in: *AOFGOKommentar*, 10. Auflage, ed. Walter Hübschmann, Ernst Hepp und Armin Spitaler (Köln, 1995–), Vorbemerkung zur par. 169, rz. 26.

⁷⁶ Haug, *Die Verjährung im Steuerrecht*, p. 2.

⁷⁷ Viktor Korošec, *Rimsko pravo*, I. del (Ljubljana, 2002), p. 83.

⁷⁸ Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 13.

⁷⁹ *Ibid.*

as well.⁸⁰ When all Slovenian territory (apart from the coastal towns) later fell under Habsburg rule (by the 15th century), securing permanent state revenues through direct taxes was paramount for establishing the military system. The tax on persons (former *per capita taxes*) gradually evolved towards increasingly prominent income taxes, while the most important measures in terms of legal history were those concerning the regulation of the land tax.⁸¹ There was no statute of limitations on fiscal obligations at that time. It was only with the Austrian *Verjährungsgesetz* of 1878 that a comprehensive statute of limitations for public levies was introduced (which already recognised the distinction between the limitation of assessment and recovery, as is also known today).⁸²

After the collapse of the Austro-Hungarian monarchy (1918), the State of Slovenes, Croats and Serbs was briefly formed, eventually merging into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The question of taxation was an important and sensitive issue, complicated by the fact that the new state encompassed regions that had previously been subject to different legal and tax regimes. Legal and tax reforms aimed at unification took time and could not happen overnight. For that reason, the rules that had been valid at the time continued to apply until unification, especially concerning direct taxes, while indirect taxes (customs duties, excise duties, but not sales tax, which was then considered a direct tax) were unified almost immediately.⁸³ The legal regime in the Slovenian part of the Kingdom was thus a continuation of the earlier Austrian law, and Austrian tax laws continued to apply during this transitional period.⁸⁴ The Austrian system for direct taxation was the most advanced compared to the other four regimes in force at the time and did not differ in any significant way from the systems of Western European countries, which were based on the latest developments in tax science.⁸⁵ The Direct Taxes Act was enacted in 1928, which also contained provisions on the statute of limitations in its final part. It stipulated that the right of the state to assess a tax would become time-barred within five years from the first January of the year in which the tax liability arose. The limitation period was interrupted by any official act brought to the attention of the taxpayer or the person liable for payment.⁸⁶

⁸⁰ Cf. Haug, *Die Verjährung im steuerrecht*, p. 6.

⁸¹ Summarised after Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1961), p. 370. On the historical development of particular forms of taxation in the territory of present-day Slovenia, see also Aleš Kobal, *Dobodnina po novem* (Maribor, 2004), p. 13 ff.

⁸² Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 16; Haug, *Die Verjährung im steuerrecht*, p. 115.

⁸³ Božidar Jelčić and Predrag Bejaković, *Razvoj i perspektive oporezivanja u Hrvatskoj* (Zagreb, 2012), p. 18 and 19 (hereinafter: Jelčić and Bejaković, *Razvoj i perspektive oporezivanja u Hrvatskoj*).

⁸⁴ For more details on this period, see Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 15 ff.

⁸⁵ Jelčić and Bejaković, *Razvoj i perspektive oporezivanja u Hrvatskoj*, p. 26.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 70.

During the post-World War II period (from 1945 onwards – during the period of the People's Republic and later the Socialist Federal Republic of Yugoslavia), the area of procedural tax law, and, by extension, the statute of limitations, was not the subject of independent procedural rules; instead, relevant provisions were contained within specific substantive laws (e.g., legislation regulating personal income tax, citizens' tax, etc.). Nonetheless, the concept of the statute of limitations was always present (known), but it could also vary from one statute to another.⁸⁷

With Slovenia's declaration of independence, developments concerning the statute of limitations became more evident, as did the general developments of the separate, independent procedural legislation, although this separate development had not begun immediately after the independence (as was typically the case for the adoption of substantive tax legislation), when the provisions on the statute of limitation were initially still stipulated in substantive tax legislation, but only in 1996 when the Tax Procedure Act (ZDavP) was first adopted. A comparison between the 1996 ZDavP, its successor ZDavP-1 of 2004, and the currently valid ZDavP-2 (2006) shows that statutory provisions governing the statute of limitations are multiplying and becoming increasingly more extensive.

Regulation of the statute of limitations in the ZDavP-2

The subject of the statute of limitations in tax matters is governed by a separate subchapter V of the ZDavP-2, which is systemised within the general part of the ZDavP-2, where the statute of limitations is regulated uniformly in one place for all types of taxes (within the meaning of the definition of tax under the third paragraph of Article 3 of the ZDavP-2).

In this section, the ZDavP-2 regulates two "forms" of the statute of limitations, i.e. two different limitation periods, namely the so-called relative limitation period (relative statute of limitations – Article 125) and the so-called absolute limitation period (absolute statute of limitations – the sixth paragraph of Article 126). Other provisions of the ZDavP-2 do not regulate this concept any differently, nor do they include rules that would require a different approach to issues related to the statute of limitations than what is otherwise provided under subchapter V of the ZDavP-2.

⁸⁷ For more details on the particularities of the statute of limitations for individual tax forms of this period, see Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 16 and 17.

Positive law regulating the subject of the (relative) statute of limitations stems from the basic division into the limitation on the right to tax assessment (the first and second paragraphs of Article 125 of the ZDavP-2) and the limitation on the right to recover (collect) tax (the third paragraph of Article 125 of the ZDavP-2). On the other hand, if a claim arising from a tax-liability relationship has "arisen" (i.e., is ascertainable), it is necessary to provide a mechanism for its "repayment" or recovery (collection).

Notwithstanding the general limitation period for the right to tax assessment as laid down in the first paragraph of Article 125 of the ZDavP-2, special mention should also be made of the first sentence of the sixth paragraph of Article 126 of the ZDavP-2 in the context of the limitation period.

The sixth paragraph of Article 126 of the ZDavP-2 provides in its first sentence that notwithstanding the provisions on the statute of limitations regarding the right of assessment and recovery (i.e., notwithstanding the general provision of Article 125 of the ZDavP-2), the tax liability shall cease upon the expiry of ten years from the date on which the statute of limitation initially started to run (unless the statute of limitations regarding the right of recovery has been suspended). The provision of the sixth paragraph of Article 126 of the ZDavP-2 regulates the so-called absolute statute of limitations for the assessment and recovery of tax debt (although the ZDavP-2 uses the expression cessation of the tax liability rather than the term absolute statute of limitations, which is rather a direct consequence of the absolute statute of limitation), which thus becomes absolutely time-barred ten years from the time when the limitation period first started to run (in the case of tax assessment, this is tied to the day on which the tax had to be declared, calculated, withheld or assessed, and the same applies *mutatis mutandis* to compulsory contribution). The effect of the absolute statute of limitations is the cessation of the tax liability "*per se*" (both the right and the claim are extinguished at the expiry of the time limit).⁸⁸

Specifically on the commencement of the limitation period

In the context of the statute of limitations, which takes effect upon the passage of a certain period of time counted from the "moment when the statute of limitations (the limitation period) first began to run", it is therefore particularly important to highlight the question of the point in time when the tax liability arises, i.e. the moment from which both the relative and absolute limitation periods begin to run.

⁸⁸ Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 41.

A tax liability is the obligation on the part of the taxpayer to pay the amount of tax determined by law – the tax liability "*per se*" arises immediately (the second paragraph of Article 44 of the ZDavP-2) once the statutory prerequisites for taxation (conditions under substantive law) are met. The emergence of the tax liability is thus independent of the issuance of an administrative act (e.g., a tax decision), which is, therefore, purely "declaratory" in nature. The assessment decision merely presents the basis for the taxpayer to fulfil (settle) the already-incurred tax liability, i.e. to pay the tax.⁸⁹

The limitation on the right to tax assessment is tied to the procedure for recovering individual types of taxes (claims by the tax authority under a tax-liability relationship are primarily subject to the limitation on the "assessment of tax"), which in the Republic of Slovenia varies depending on the tax in question (i.e., on the specific type of tax).

In procedural terms, the expiry of the (limitation) period for tax assessment means that tax assessment is no longer possible or legally permissible. Consequently, the taxpayer's tax liability itself ceases to exist, whereas the tax liability arises in all cases independently of whether the tax authority actually conducts (or does not conduct) the tax assessment procedure. If the tax authority still issues a tax assessment decision or amends a previously issued decision despite the expiry of the limitation period, such decision or amendment of the decision (e.g. a replacement decision) is unlawful and thus voidable.⁹⁰

The moment at which the limitation period for the right to tax assessment begins is thus different from the moment at which the tax liability itself arises, with the latter always preceding the moment at which the limitation period starts to run. Under the ZDavP-2, the moment at which the limitation period begins to run varies according to the procedure provided for collecting the type of tax in question. Furthermore, the start of the limitation period for the right to tax assessment is completely independent of the 'will or action' of the tax authority (on the other hand, the expiry of the limitation period or the occurrence of the statute of limitations on the right to assessment or the right to recovery is almost always the result of the tax authority's inaction). The provisions on the interruption and suspension of the limitation period (Article 126 of the ZDavP-2) thus ensure that the public interest is adequately protected. Upon expiry of the time limit for filing the tax return, the statutory limitation period for the right to tax assessment begins to run, i.e. the time limit within which the tax authority must perform the tax assessment (i.e., specify the already-incurred tax liability). According to the first paragraph of Article 125 of

⁸⁹ See also Nataša Jeromel Fišer, "Postopki za odmerjanje davčne obveznosti", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana, 2023), p. 209.

⁹⁰ See also Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 38.

the ZDavP-2, it has five years to do so (to mail the decision by post). It may even extend this time limit through its own activity (interrupt the limitation period).

The provision of the first and second paragraphs of Article 125 of the ZDavP-2 contains a so-called subjective limitation period (regulating the relative statute of limitations), whereby the starting points of the limitation period for all forms of "assessing" tax liability are clearly stipulated.

In this context, the term "assessment" should be understood in a broader sense, meaning the various forms of "collection" (or assessment) of specific types of tax. The moment when the subjective limitation period for the right to tax assessment is triggered is thus determined or determinable (solely and exclusively) based on the first and second paragraphs of Article 125 of the ZDavP-2.

The time limit available to the tax authority to issue a decision under the first paragraph of Article 330 of the ZDavP-2 cannot affect the commencement of the limitation period for the right to tax assessment. A contrary view – according to which the limitation period for the right to tax assessment would (generally) start to run only when the instructive time limit imposed upon the tax authority for issuing the assessment decision has also expired after the statutory time limit for filing the tax return – would effectively mean that the limitation period for the right to tax assessment does not begin to run from the moment the tax collection procedure commences, but only at the moment considered to be the end of that procedure (since issuing the tax assessment decision signifies the conclusion of the tax assessment procedure). Such a position is, of course, inconsistent with the fundamental rules on the commencement of the tax procedure as defined in Article 72 of the ZDavP-2, as well as with the consequences triggered by the commencement of a tax procedure.⁹¹ The beginning of the limitation period for the right to tax assessment is thus tied to the moment when the tax procedure commences and cannot, under any circumstance, be tied to the conclusion of the tax procedure, which ends in a substantive sense with the issuance of a decision on the merits. The moment at which the procedure concludes can, therefore, be relevant only as the starting point for the limitation period on the right to recover the tax, never for the limitation period on the right to assess tax. Any other understanding would also contradict the principle of the determinacy of tax regulations (and constitute an interpretation detrimental to the taxpayer). Particularly in areas where the state acts *ex iure imperii*, i.e. as an entity superior to the subjects of legal rules while simultaneously being a creditor in legal relationships and the authority

⁹¹ See Polonca Kovač, "Stvarna pristojnost in začetek davčnega postopka", in: *Davčno pravo med teorijo in prakso s komentarjem 70.–90. člena ZDavP-2* (Ljubljana, 2021) p. 327.

rendering decisions, guaranteeing legal security for the subjects is essential. In particular, the principle of "*lex certa*" must be complied with, or there is no legal security but rather a legal peril.⁹²

Conclusions

A characteristic feature of tax law (both substantive and procedural) is the conflicting interests of the state (the public interest) and taxpayers (private interests). The state pursues the public interest in taxation through numerous tax procedures, which run into millions of cases each year (taking into account both first- and second-instance administrative procedures). There is no doubt that tax procedures are mass procedures, the subject of which is verifying taxpayers' conduct in the sense of (correctly) complying with tax liability. Each year, the tax authorities have to decide on the rights and obligations of numerous individuals and issue corresponding administrative acts where relevant facts may relate to many life events in the taxpayer's financial sphere. Such procedures are characterised by a (heightened) conflict of interests, given that, on one side, there is a (strongly expressed and emphasised) public interest and, on the other, the interest of the taxpayer, who must tolerate (allow) interference into their financial sphere. The state operates *iure imperii* in relation to the taxpayer, which in turn gives rise to the need to protect the taxpayers' rights to ensure their legal security.

Tax procedure is an umbrella term for all forms of procedures involving the tax authorities on one side and taxpayers on the other. Tax audit procedures are only one form (type) of tax procedures. Tax audit procedures serve to verify those facts and circumstances that can primarily influence an increase or decrease in tax liability (verifying compliance with tax legislation). In all types of tax supervision procedures, complying with requirements of the fundamental principles of the so-called procedural tax law is especially significant, particularly the principles of material truth, hearing the parties, and protecting the parties' rights and the public interest.

Legal security is a constitutional category and an important component of the rule of law. It provides taxpayers with confidence in the tax system, as legal security ensures the predictability and transparency of taxation. For the legislature, it serves as a guiding principle when adopting substantive tax rules. Legal rules must not contain so-called general clauses nor include elements that would render them imprecise, vague, incomprehensible, or ambiguous and

⁹² See Muha, *Zastaranje v davčnem pravu*, p. 71.

thus require special interpretation to be applied. In the Republic of Slovenia, legal security is ensured through the interplay of requirements or fundamental principles set out in both procedural and substantive tax law. Certain procedural and substantive law concepts (e.g., the statute of limitations) also aim to safeguard legal security.

It is thus the role of fundamental principles to ensure rational decision-making in tax audit procedures rather than authoritarian or arbitrary decision-making in individual cases, which is reinforced with a range of repressive measures and means intended to protect the public interest as swiftly and effectively as possible, yet often at the expense of excessive interference with the taxpayers' financial sphere (the private interest).

Tax audit procedures are so-called fact-finding procedures. The establishment and proof of facts in all types of tax procedures necessarily take place with due regard for the fundamental principles of the tax procedure, whose primary purpose is to limit the authority's power in carrying out official acts and thereby ensure the legal security of taxpayers. Compliance with these principles is the official duty of the authority conducting the procedure and serves to safeguard the taxpayers' legal security (the rule of law principle). The fundamental principles of administrative and, in particular, tax procedure regulate the delicate relationship between private and public interest and, therefore, the conflict of interests, whereby the public interest in tax collection is neither absolute nor unrestricted. On the one hand, these principles constitute minimum procedural standards that must be respected and implemented in every tax procedure, while on the other hand, they serve as interpretative rules when applying particular procedural concepts and the provisions of the tax laws.

In Slovenia, separate procedural tax legislation was adopted only after independence, initially in the form of specific procedural provisions within substantive regulations. It was only later (in 1996) that procedural tax rules were "codified" in a standalone legal act, which did not initially pay special attention to the fundamental principles of conducting tax procedures. The legal security of taxpayers during that period was thus questionable. It was ten years later, with the adoption of new procedural tax legislation (2006), that an independent system of procedural tax principles was established that, subsidiary to the provisions of the ZUP, forms the framework for ensuring the legal security of taxpayers. This system of principles remains in force today and is significantly complemented by extensive and varied case law, primarily of the Supreme Court of the Republic of Slovenia.

Aleš Kobal

TEMELJNI INSTITUTI V POSTOPKIH DAVČNIH NADZOROV ZA ZAGOTAVLJANJE PRAVNE VARNOSTI ZAVEZANCEV ZA DAVEK

POVZETEK

Davčno pravo, tako v materialnem kot v procesnem segmentu, je sistemsko zaznamovano z izrazitim in trajnim nasprotjem interesov med državo kot nosilko javne oblasti ter davčnimi zavezanci kot subjekti, katerih premoženjska sfera je neposredno obremenjena z obveznostjo plačevanja davkov. Država v postopkih obdavčitve zasleduje javni interes zagotavljanja stabilnih in zadostnih javnofinančnih prihodkov, pri čemer v razmerju do davčnih zavezancev nastopa z oblastnimi pooblastili (*iure imperii*), kar povzroča strukturno neenakost procesnih položajev udeležencev davčnega razmerja.

Davčni postopki so po svoji naravi množični in kontinuirani, saj se njihovo število na letni ravni meri v milijonih odločitev, tako na prvi kot tudi na drugi stopnji upravnega odločanja. Davčni organi v teh postopkih odločajo o pravicah in obveznostih velikega števila subjektov, pri čemer se relevantna dejstva pogosto nanašajo na kompleksne in raznolike življenjske ter premoženjske okoliščine davčnih zavezancev. Takšna narava davčnih postopkov še dodatno zastruje konflikt med javnim interesom učinkovitega pobiranja davkov in zasebnim interesom zavezancev po varstvu njihove premoženjske sfere ter pravni predvidljivosti.

Davčni postopek kot krovni pojem obsega vse oblike procesnega delovanja davčnih organov v razmerju do davčnih zavezancev, med katerimi imajo postopki davčnega nadzora osrednje in posebej občutljivo mesto. Ti postopki so po svoji naravi ugotovitveni postopki, katerih temeljni namen je preverjanje pravilnosti ugotavljanja davčne osnove, zakonitosti obračuna davčnih obveznosti ter spoštovanja materialne davčne zakonodaje. Zaradi njihove intruzivne narave in izrazitega posega v premoženjsko sfero zavezancev je v teh postopkih vprašanje procesnih jamstev še posebej izrazito.

V vseh vrstah davčnih postopkov, zlasti pa v postopkih davčnega nadzora, ima spoštovanje temeljnih načel davčnega procesnega prava konstitutivni pomen. Načela materialne resnice, zaslišanja stranke ter varstva pravic strank in javnih koristi delujejo kot normativna omejitev izvrševanja oblastnih pooblastil davčnih organov in kot prepreka arbitrarnemu ter pretirano represivnemu odločanju. Njihova funkcija ni zgolj formalna, temveč vsebinska, saj predstavljajo temeljne procesne standarde, ki jih mora organ upoštevati po uradni dolžnosti.

Pravna varnost kot ustavna kategorija in bistvena sestavina načela pravne države ima v davčnem pravu poseben pomen. Davčnim zavezancem zagotavlja zaupanje v davčni sistem ter omogoča predvidljivost in transparentnost davčnih obremenitev, zakonodajalcu pa nalaga dolžnost oblikovanja jasnih, določenih in nedvoumnih pravnih norm. Davčne norme ne smejo vsebovati splošnih klavzul ali nedoločenih pravnih standardov, ki bi omogočali pretirano diskrecijo davčnih organov in s tem ogrozili načelo zakonitosti ter pravno varnost.

Zagotavljanje pravne varnosti v davčnem pravu se uresničuje skozi kompleksen preplet temeljnih procesnih načel ter posameznih materialnopravnih in procesnopravnih institutov, med katerimi ima pomembno mesto institut zastaranja. Temeljna načela davčnega postopka hkrati opravljajo razlagalno funkcijo pri uporabi konkretnih zakonskih določb in uravnavajo razmerje med javno koristjo pobiranja davkov in varstvom zasebnih interesov davčnih zavezancev, pri čemer javna korist v davčnem pravu ne more biti razumljena kot absolutna in neomejena.

Razvoj samostojne davčne procesne zakonodaje v Republiki Sloveniji je po osamosvojitvi potekal postopno in neenakomerno. Sprva so bila procesna pravila fragmentarno vključena v materialne davčne predpise, kasneje pa so bila leta 1996 kodificirana v samostojnem zakonu, ki ni vzpostavil celovitega sistema temeljnih procesnih načel. Šele z uveljavitvijo nove davčne procesne zakonodaje leta 2006 je bil oblikovan koherenten sistem davčnih procesnih načel, ki v povezavi s subsidiarno uporabo določb ZUP ter bogato in raznoliko sodno prakso, zlasti Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, danes predstavlja temeljni normativni okvir za zagotavljanje pravne varnosti davčnih zavezancev.

SOURCES AND LITERATURE

Uradni list Republike Slovenije (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*) – Ljubljana, years 1991–2024.

"Constitution of the Republic of Slovenia" (Ustava Republike Slovenije, URS), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 33 (1991)-I (with subsequent amendments and supplements, last amended by the Constitutional Act 62a, *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 92 (2021)).

"Financial Administration Act" (*Zakon o finančni upravi*, ZFU), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 25 (2014) (with subsequent amendments and supplements, in force since 12 April 2014, last amended by ZDDV-10, *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*) No. 104 (2024)).

"General Administrative Procedure Act" (*Zakon o splošnem upravnem postopku*, ZUP), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 80 (1999) (with subsequent amendments and supplements, in force since 2 April 2000, last amended by Zdeb, *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 3 (2022)).

"Inspection Act" (*Zakon o inšpekcijskem nadzoru*, ZIN), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 52 (2002) (with subsequent amendments and supplements, in force since 13 July 2002, last amended by ZIN-B, *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 40 (2014)).

"Tax Procedure Act" (*Zakon o davčnem postopku*, ZDavP), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 19 (1996) (with subsequent amendments and supplements, in force from 17 April 1996 to 21 May 2004).

"Tax Procedure Act" (*Zakon o davčnem postopku*, ZDavP-1), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 21 (2004) (with subsequent amendments and supplements, in force from 21 May 1996 to 17 November 2006).

"Tax Procedure Act" (*Zakon o davčnem postopku*, ZDavP-2), *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 117 (2006) (with subsequent amendments and supplements, in force since 17 November 2006, last amended by ZDavP-2O, *Uradni list Republike Slovenije* (*Official Gazette of the Republic of Slovenia*), No. 100 (2024)).

Podlipnik, Jernej, "Odločba o ugotovitvi nepravilnosti, ki ne vplivajo na višino davčne obveznosti", *TFL Glasnik* – tedenski e-bilten z novostmi iz zakonodaje, sodne prakse in stroke, No. 25 (2016), available at: <https://www.tax-fin-lex.si/Dokument/Podrobnosti?rootEntityId=817078ff-f571-450e-9eee-60f57dba2778&qh=Odlo>

%C4%8Dba,o,ugotovitvi,nepravilnosti,,ki,ne,vplivajo,na,vi%C5%A1ino,dav%C4%8Dne,obveznosti, accessed: 20.1. 2025.

.....

Androjna, Vilko and Kerševan, Erik, *Upravno procesno parvo. Upravni postopek in upravni spor* (Ljubljana: GV Založba, 2006).

Androjna, Vilko, *Splošni upravni postopek in upravni spor* (Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SRS, 1971).

Breznik, Janez, et al., *Zakon o splošnem upravnem postopku s komentarjem* (Ljubljana: GV Založba, 2008).

Brockmeyer, Hans Bernhard, "Steuerliche Verfahrensrecht", in: Klein, Franz (ed.), *Abgabenordnung* (München: Verlag C.H. Beck, 2022), pp. 487–572.

Cijan, Rafael, *Upravni postopek in upravni spor* (Maribor: Univerza v Mariboru Pravna fakulteta, 2001).

Čebulj, Janez, "Neustavna razlaga in uporaba 68.a člena ZDavP-2, ter določb o zastaranju v finančnih preiskavah", *Pravna praksa – časopis za pravna vprašanja*, No. 19 (2015), pp. 8–10.

Dolinšek, Alenka, "Načelo zakonitosti", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana: Lexpera GV Založba, 2023), pp. 63–83.

Haug, Thilo, *Die Verjährung im steuerrecht: Eine Neuregelung unter Berücksichtigung des Gegenwartsprinzip* (Ludwigsburg: C.F. Müller GmbH, 2012).

Höglund, Mats, *Tredjemanrevision grundad på bankkontons slutsiffrå*, *SkatteNytt* 2011, No. 7–8, pp. 552–565.

Hudej, Nika, "Dokazovanje v davčnem postopku", in: *Davčno pravo med teorijo in prakso*, ed. Kovač Polonca (Ljubljana: Uradni list RS, 2021), pp. 386–423.

Hudej, Nika, "Jasnost davčnih predpisov in premoženjska svoboda davčnih zavezancev – povzetek predavanja", in: *Gospodarski subjekti na trgu*, konferenčni zbornik (Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, 2019).

Jelčić, Božidar and Bejaković, Predrag, *Razvoj i perspektive oporezivanja u Hrvatskoj* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012).

Jeromel Fišer, Nataša, "Postopki za odmerjanje davčne obveznosti", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana: Lexpera, GV Založba, 2023), pp. 209–246.

Jerovšek, Tone, Simič, Ivan and Škof, Bojan, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem* (Maribor: Davčni inštitut Maribor–Ljubljana: Davčno izobraževalni inštitut, 2008).

Jerovšek, Tone, *Nekatere sugestije za drugačno ureditev davčnega postopka* (Ljubljana: Javna uprava, Inštitut za javno upravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 2005).

Jerovšek, Tone, *Novi davčni postopek. Slovenska uprava po vstopu v EU* (Ljubljana:

- Fakulteta za upravo, 2004).
- Kobal, Aleš**, *Dobodnina po novem* (Maribor: Davčni inštitut, 2004).
- Korošec, Viktor**, *Rimsko pravo*, I. del (Ljubljana: Uradni list RS, 2002).
- Kovač, Polonca**, "Postopkovna vprašanja davčnega inšpekcijskega nadzora – med učinkovitostjo in varstvom pravic zavezancev", *Javna uprava* 42, No. 2–3 (2006), pp. 273–296.
- Kovač, Polonca**, "Prehajanje med (davčnimi) postopki: inovativnost ali erozija pravne varnosti?", *Pravna praksa – časopis za pravna vprašanja*, No. 37 (2019), pp. 6–7.
- Kovač, Polonca**, "Davčni nadzor", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana: Lexpera, GV Založba, 2023), pp. 247–320.
- Kovač, Polonca**, "Stvarna pristojnost in začetek davčnega postopka", in: *Davčno pravo med teorijo in prakso s komentarjem 70.–90. člena ZDavP-2* (Ljubljana 2021), pp. 303–337.
- Muha, Mojca**, *Zastaranje v davčnem pravu*, magistrska naloga (Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, 2016).
- Nemeš, Truda**, *Osnove upravnega postopka in upravnega spora* (Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list R Slovenije, 1990).
- Pavčnik, Marijan**, *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*, 6th revised and amended edition (Ljubljana: Lexpera, GV Založba, 2020).
- Pečarič, Mirko**, "Organizacija inšpekcijskega nadzora in inšpektorji", in: Kovač, Polonca (ed.), *Inšpekcijski nadzor, razprave, sodna praksa in komentar* (Ljubljana: Uradni list RS, 2016), pp. 95–109.
- Pevec, Aleksander**, "Primerjalnopравни pogled na aktualna vprašanja davčnega ugotovitvenega postopka", *Podjetje in delo : revija za gospodarsko, delovno in socialno pravo*, No. 3–4 (2012), pp. 585–603.
- Remic, Matjaž**, "Izhodišča za ureditev inšpekcijskega nadzora de lege ferenda", in: Kovač, Polonca (ed.), *Inšpekcijski nadzor, razprave, sodna praksa in komentar* (Ljubljana: Uradni list RS, 2016), pp. 217–242.
- Ruban, Reinhild**, "Festsetzungsverjährung", in: *AO FGO Kommentar*, 10. Auflage, ed. Walter Hübschmann, Ernst Hepp und Armin Spitaler (Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 1995–), pp. Kommentar zum 169 par. AOfGO.
- Schaumburg, Harald**, *Internationales Steuerrecht* (Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 1998).
- Seer, Roman**, "Rechtssicherheit im Steuerrecht", in: *Steuerrecht*, 15. völlig überarbeitete Auflage, ed. Tipke in Lang (Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 1996), pp. 722–829.
- Šinkovec, Janez and Tratar, Boštjan**, *Zakon o davčnem postopku s komentarjem* (Ljubljana: Založba Oziris, 2002).
- Škof, Bojan**, "Absolutno zastaranje z vidika začetka teka", *Davčno finančna praksa* 11, No. 7–8 (2010), pp. 21–23.
- Škof, Bojan**, "O nekaterih dilemah novega Zakona o davčnem postopku", *Davčno finančna praksa* 5, No. 11 (2004), pp. 5–8.

- Špilar, Marjan**, *Posebni instituti davčnega postopka v razmerju do varstva javnega interesa in varstva pravic zavezancev*, doktorska disertacija (Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, 2018).
- Testen, Franc and Jambrek, Peter**, "Enako varstvo pravic", in: *Komentar ustave RS*, ed. Lovro Šturm (Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije, 2002), pp. 238–251.
- Tipke, Klaus and Kruse, Heinrich Wilchem**, *Abgabenordnung/Finanzgerichtsordnung* (Köln: Verlag dr. Otto Schmidt, 2010).
- Tipke, Klaus**, *Die Steuerrechtsordnung*, Band III (Köln: Verlag dr. Otto Schmidt, 1993).
- Vilfan, Sergij**, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana: Slovenska matica, 1961).
- Zupančič, Boštjan Marija**, "Načelo zakonitosti v kazenskem pravu", in: *Komentar Ustave Republike Slovenije*, ed. Lovro Šturm (Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije, 2002), pp. 302–314.
- Žuber, Bruna**, "Temeljne pravice strank v davčnih postopkih", in: *Splošno davčno pravo*, ed. Erik Kerševan and Jernej Podlipnik (Ljubljana: Lexpera, GV Založba, 2023), pp. 209–246.

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Avtorski izvlečki /
Author's Abstracts

DOI 10.32874/SHS.2025-01

Author: **PEROVŠEK Jurij**

Ph.D., Research Counsellor, Emeritus

Andraž nad Polzelo 398, SI–3313 Polzela, Slovenia

Title: **MARIBOR AND POLITICS BETWEEN THE WORLD WARS**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 1, pp. 21–152, 559 notes, 27 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Maribor, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia, political parties, elections, political and religious events, Anton Martin Slomšek

Abstract: The article presents the role of Slovenia's second largest city, Maribor, in Slovenian political development between the world wars. It is based on archival sources, findings from relevant historical literature, and an analysis of party-political newspapers, which reflected and emphasized the nature of political relations in Slovenia within the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia. In the Slovenian political landscape of that time, Maribor occupied a much more important place than one might think at first glance. It was one of the key shapers of Slovenian ideological and political development between the wars. For a comprehensive understanding and knowledge of Slovenian politics in the period under review, it is essential to highlight its Maribor aspect.

DOI 10.32874/SHS.2025-02

Avtor: **MEDVED LOVREC Ana**

Mag. inž. arh., doktorska kandidatka

Tehniška univerza v Gradcu (TU Graz),

Inštitut za arhitekturno teorijo, umetnostno zgodovino in kulturne študije (AKK)

Technikerstraße 4/III, AT–8010 Graz, Avstrija

Naslov: **DELAJSKA KOLONIJA IVANA VURNIKA: DRUŽBENO-POLITIČNA VLOGA ARHITEKTURE
V SOCIALNI STANOVANJSKI GRADNJI MEDVOJNEGA OBDOBJA V MARIBORU**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, letnik 25 (2025), št. 1, str. 153–210, 122 cit., 20 slik

Jezik: angleški (izvleček angleški in slovenski, povzetek slovenski)

Ključne besede: socialna gradnja, obdobje med obema vojnama, Maribor, arhitektura, Ivan Vurnik, politični kontekst, stanovanjski zakon, Rdeči Dunaj, razvoj arhitekture, arhitekturna zgodovina 20. stoletja

Izvleček: Članek obravnava politična in arhitekturnozgodovinska vprašanja socialne gradnje v Mariboru medvojne obdobja. Z analizo originalnih načrtov in arhitekturnih teženj v tistem obdobju so predstavljeni različni vidiki in primeri socialne gradnje v Mariboru in Sloveniji. Ob tem so v analizo širšega teoretičnega konteksta vključeni tudi tuji vplivi, z izvirnimi projekti z Dunaja in drugih tujih mest. S tovrstno podlago je delo arhitekta Ivana Vurnika predstavljeno znotraj širšega arhitekturnega vprašanja socialne gradnje in se tako prepleta s takratnimi političnimi ovirami, ki jih najdemo v arhivskih in časopisnih virih tistega časa.

Avtor: **KOBAL Aleš**

Dr., izredni profesor

Univerza v Mariboru, Pravna Fakulteta

Mladinska ulica 9, SI–2000 Maribor, Slovenija

Naslov: **TEMELJNI INSTITUTI V POSTOPKIH DAVČNIH NADZOROV ZA ZAGOTAVLJANJE PRAVNE VARNOSTI ZAVEZANCEV ZA DAVEK**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, letnik 25 (2025), št. 1, str. 211–256, 92 cit.

Jezik: angleški (izvleček angleški in slovenski, povzetek slovenski)

Gljučne besede: pravna država, pravna varnost, davki, davčni postopki, vezanost na zakon, sodelovalna dolžnost, dokazni postopek, dokazne omejitve, pravnomočnost, zastaranje

Izveček: Načelo pravne varnosti je ustavna kategorija in kot takšno izhaja iz temeljnega ustavnega načela pravne države. Načelo pravne države je še posebej pomembno na področju obdavčitve, kjer si najočitneje nasproti stojita javni in zasebni interes. V prispevku so tako obravnavani nekateri temeljni instituti, ki so v slovenskem pravnem redu temelj za zagotavljanje pravne varnosti zavezancev za davek v postopkih davčnih nadzorov (vezanost davčnih organov na zakon, problematika preiskovalnega načela in sodelovalne dolžnosti in pravica odkloniti sodelovanje, dokazne omejitve in prepovedi v okviru načela materialne resnice, odločanje "in dubio pro reo", vprašanje materialne in formalne pravnomočnosti upravnih aktov, zastaranje davčne obveznosti). Pri obravnavi vprašanja pravne varnosti se v prispevku izhaja iz osnovnega izhodišča, da se je institut pravne varnosti skozi čas razvijal (izpopolnjeval) in se še zmeraj razvija, da se torej giblje v smeri večanja pomena zahtev, ki definirajo načelo pravne varnosti.

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors

Uredniška navodila avtorjem

1. ***Studia Historica Slovenica (SHS)*** je znanstvena periodična publikacija, ki jo izdajata Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča in ZRI dr. Franca Kovačiča Maribor. Revija objavlja izvirne znanstvene članke s področja zgodovine in ostalih humanističnih in družboslovnih ved, ki mejijo na zgodovinsko znanost.
2. Revija ***Studia Historica Slovenica*** izhaja v treh številkah letno. V dveh številkah objavlja prispevke v slovenskem jeziku – s povzetkom (*Summary*) v angleškem, nemškem, italijanskem, francoskem ali ruskem jeziku ter izvlečkom (*Abstract*) in ključnimi besedami (*Key words*) v angleškem jeziku. Ena številka je tudi tujejezična in je namenjena objavam prispevkov domačih in tujih avtorjev v enem od svetovnih jezikov – s povzetkom in izvlečkom v slovenskem jeziku.
3. **Prispevek** (napisan z urejevalnikom teksta *Word for Windows*) mora (opremljen z vsemi obveznimi prilogami) obsegati **najmanj eno in pol avtorsko polo oz. 24 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran** (ok. 55.000–60.000 znakov brez presledkov) in **lahko obsega do 40 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran** (ok. 100.000 znakov brez presledkov). Prispevek mora biti napisan v pisavi *Times New Roman* v velikosti 12 pt, z medvrstičnim razmikom 1,5 (opombe v pisavi v pisavi *Times New Roman* v velikosti 10 pt, z medvrstičnim razmikom 1).

Prispevek mora biti poslan uredništvu **po elektronski pošti** (na dva naslova):

e-mail: shs.urednistvo@gmail.com; darko.fris@gmail.com
4. **Avtor** mora navesti naslednje podatke: ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov in naslov elektronske pošte (e-mail). Avtor ob oddaji članka zagotavlja, da članek še ni bil objavljen in se obvezuje, da ga ne bo objavil drugje.
5. **Slikovni material** mora biti poslan kot priloga e-pošti (vsaka slika posebej) v obliki digitalne kopije ali v eni od naslednjih digitalnih oblik: JPG, TIF ali PDF, opremljen **s podnapisom in navedbo vira**.

6. Oddani prispevek mora biti opremljen: s **povzetkom** (60–75 vrstic), **izvlečkom** (6–10 vrstic) in **ključnimi besedami v slovenskem jeziku** ter s **prevodi izvlečka, povzetka in ključnih besed v angleškem ali nemškem jeziku**.

Izvleček mora biti razumljiv sam po sebi brez branja celotnega besedila članka. Pri pisanju se uporabljajo cele povedi, izogibati se je potrebno slabše znanim kraticam in okrajšavam. Izvleček mora jasno izražati avtorjev primarni namen oziroma doseg članka, razlog, zakaj je bil napisan, ter opis tehnike raziskovalnega pristopa (osnovna metodološka načela).

Ključne besede morajo odražati vsebino prispevka in biti primerne za klasifikacijo (UDK).

Povzetek mora predstaviti namen prispevka, glavne značilnosti in metodologijo raziskovalnega dela ter najpomembnejše rezultate in sklepe.

7. **Besedilo prispevka** mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe. **V uvodu** je potrebno predstaviti dosežke dosedanjih raziskav o obravnavani temi (vključno z mednarodnimi referencami) in napovedati namen članka oziroma razlog, zakaj je bil napisan.
8. **Opombe** morajo biti pisane enotno kot **sprotne opombe pod črto**. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene oz. citirane literature).

a. **Bibliografska opomba** mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani. ... idr.:

primer – **monografija**: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005), str. OD–DO;

primer – **članek v reviji**: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. OD–DO;

primer – **članek v časniku**: (avtor), "Volitve v mariborski mestni zastop", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1873, št. 48, str. OD–DO;
primer – **prispevek v zborniku**: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti", v: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), str. OD–DO;
primer – **spletna stran**: *Zürcher Wappenrolle – e.codices*, dostopno na: <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, pridobljeno: 14. 1. 2019.

Nato pa se **v naslednjih opombah z isto referenco uporablja smiselna okrajšava**

(dalje: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. OD–DO)

(dalje: Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke", str. OD–DO).

- b.** Pri navajanju **arhivskih virov** je potrebno navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (arhivske škatle) in arhivske enote ter naslov navajanega dokumenta:

primer: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, AŠ 7, pismo Davorina Trstenjaka Pavlu Turnerju iz Starega Trga, 7. junij 1889.

9. Na koncu prispevka je potrebno dodati abecedni seznam VIROV in LITERATURE (primer):

VIRI (ločeno: arhivski viri, objavljeni viri, časopisni viri in internetni viri)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pavel Turner, AŠ 7.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1873–1888.

Zürcher Wappenrolle – e.codices, dostopno na: <http://www.ecodices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, pridobljeno: 14. 1. 2019.

LITERATURA

Friš, Darko, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. OD–DO.

Melik, Vasilij, "Vprašanje regij v naši preteklosti", v: Štih, Peter in Balkovec, Bojan (ur.), *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (Ljubljana, 2004), str. OD–DO.

Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005).

10. **Prispevki so recenzirani; recenzije** so anonimne. Na osnovi pozitivnega mnenja recenzentov je članek uvrščen v objavo.
11. Za znanstveno korektnost vsebine prispevka in točnost podatkov **odgovarja avtor**.
12. **Avtor je dolžan zagotoviti jezikovno neoporečnost besedil**, uredništvo pa ima pravico članke dodatno jezikovno lektorirati. Uredništvo posreduje avtorju **prvo korekturo** prispevka, ki jo mora vrniti uredništvo **v roku treh dni**; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Pri korekturah je treba uporabljati korekturna znamenja, navedena v Slovenski pravopis (1962), Slovenski pravopis 1. Pravila (1990). **Drugo korekturo** opravi uredništvo.

Dodatna pojasnila lahko avtorji dobijo pri članih uredništva.

Uredništvo SHS

Editor's Instruction to Authors

1. ***Studia Historica Slovenica (SHS)*** is a periodical scientific publication published by the Historical association of Dr. Franc Kovačič and ZRI Dr. Franc Kovačič, Maribor, Slovenia. The publication publishes original scientific historical articles and other humanistic and sociological articles that adjoin historical science.
2. ***Studia Historica Slovenica*** is issued in three volumes a year. The first two volumes publish articles in Slovene language – with summaries in English, German, Italian, French or Russian language and abstracts in English. The third volume is also a foreign language volume, which is intended for publishing articles written by local and foreign authors in one of the world languages – with summaries and abstracts in Slovene language.
3. **An article** (edited in Microsoft Word for Windows) **must include at least 24 pages with 30 rows per page** (app. 55.000–60.000 characters (no spaces)) and **can include up to 40 pages with 30 rows per page** (app. 100.000 characters (no spaces)). It must be written in the Times New Roman font, size 12 pt, with a spacing of 1,5 (footnote in the Times New Roman font, size 10 pt, with a spacing of 1). The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language.

The article must be sent **by e-mail:**

e-mail: shs.urednistvo@gmail.com; darko.fris@gmail.com

4. **The author** must submit the following data: name and surname, academic title, occupation, institution of occupation, its address, and e-mail. By submitting the article, the author ensures that the article has not yet been published and undertakes not to publish it elsewhere.
5. **Picture material** must be in the form of a digital copy (each picture separately) or in one of the following digital formats: JPG, TIF or PDF, provided with **a subtitle and an indication of the source.**

6. Delivered article must be equipped with: a **summary** (60–75 lines), an **abstract** (6–10 lines) and **key words**. English or German translations of the abstract, summary, and keywords are also required.

The summary must be understandable by itself, without reading the article as a whole. In writing whole sentences must be used, less known abbreviations and shortenings should be avoided. Summary must contain the author's primary goal and the purpose of the article, the reason why it was written and the description of research techniques (primary methodological principles).

Key words must reflect the content of the article and must be adequate to classification (UDK).

The abstract must present the purpose of the article, its main characteristics and the methodology of research work as well as the most significant results and conclusions.

7. **The text** of the article must be clear and intelligibly structured (chapter titles, sub-chapters) for the purpose of clear recognition of article's aim, work methods, results and conclusions.

Notes must be uniquely formed as **footnotes**, which can be contextual (author's comment) and bibliographical (source quotation, quoted literature).

- a. On first quotation, a **bibliographical footnote** must contain an entire title or location: author's name and surname, title (review or miscellany title when published in it), place and date of issue, pages etc.:

Example – **monograph**: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005), p. FROM–TO;

Example – **scholarly article**: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, No. 1–2 (2005), pp. FROM–TO;

Example – **newspaper article**: (author), "Volitve v mariborski mestni zastop", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1873, No. 48, pp. FROM–TO;

Example – **miscellany**: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti", in: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ed. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), pp. FROM–TO;

Example – **website:** *Zürcher Wappenrolle – e.codices*, <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, accessed: 14. 1. 2019

On following quotations with the same reference logical shortenings are used

(hereinafter: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, pp. FROM–TO).

(hereinafter: Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke", pp. FROM–TO).

- b.** While quoting **archival sources**, the archive must be stated: archive (whole name on first quotation, on following quotations use a shortening in brackets), name of fond or collection (signature, if given), number of fascicle (box) and archival unit, address of quote document.

Example: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, box 7, letter of Davorin Trstenjak to Pavel Turner from Stari Trg, 7. 12. 1889.

8. An alphabetical list of SOURCES and LITERATURE should be added at the end of the article (example):

SOURCES (separately: primary sources, published sources, newspapers and internet sources)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pavel Turner, AŠ 7.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Slovenski gospodar – Maribor, years 1873–1888.

Zürcher Wappenrolle – e.codices, available at <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, accessed: 14. 1. 2019.

LITERATURE

Friš, Darko, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, No. 1–2 (2005), pp. FROM–TO.

Melik, Vasilij, "Vprašanje regij v naši preteklosti", in: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ed. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), pp. FROM–TO.

Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005).

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

9. Articles are peer-reviewed; **reviews** are anonymous. An article is placed for publishing on the basis of reviewer's positive view.
10. **Author is responsible** for the article's scientific content and accuracy of data.
11. The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language. The editorial board reserves its right to further edit the articles. The editorial board sends **the first correction back** to the author, who has to return it **in three days**; enlargement of text while correcting is not permitted. While correcting corrective signs, as stated in the orthography, must be used. The editorial board performs the **second correction**.

Additional explanations are available with the editorial board.

Editorial board of Studia Historica Slovenica (SHS)